

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Праці Філологічної Секції

Том 207

МИКОЛА МУШИНКА

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

Париж — Нью-Йорк — Сідней — Торонто
1987

diasporiana.org.ua

MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
MEMOIRS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER
WISSENSCHAFTEN

Vol. — 207 — Band

Mykola Mušynka

VOLODYMYR HNATIUK — Sa vie et son œuvre
dans le domaine du folklore, de l'histoire de la littérature
et de la linguistique /

VOLODYMYR HNATIUK — His Life and Work in
the Fields of Folklore, Literary and Linguistic Studies

VOLODYMYR HNATIUK — Sein Leben und Werk
auf dem Gebiet der Folklore, Literatur und Sprachwissenschaft

Paris — New York — Sydney — Toronto

1987

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА

Праці Філологічної Секції

Том 207

МИКОЛА МУШИНКА

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

Життя та його діяльність в галузі
фолкльористики, літературознавства та мовознавства

Лариж — Нью-Йорк — Сідней — Торонто
1987

ПЕРЕДМОВА

Останнім часом у діаспорі появилася низка видань про Володимира Гнатюка, а також його праць, що є доказом актуальности й потреби подібних публікацій. У Записках НТШ появилися: Володимир Гнатюк — дослідник фолклёру Закарпаття Миколи Мушинки (т. 190, Париж-Мюнхен, 1975); Володимир Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість (т. 201, Нью-Йорк, 1981). Український Вільний Університет у серії «Монографії» (ч. 36) перевидав працю В. Гнатюка Наукове Товариство імени Шевченка у Львові (Мюнхен-Париж, 1984). В останніх двох публікаціях є докладні довідки про Володимира Гнатюка, укладені Богданом Романенчуком і Володимиром Яновим, упорядниками цих видань. На Україні появилася праця М. Яценка — Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність (Київ, 1964). Проте дотепер бракувало всеохопної, суцільної праці-монографії про визначного українського вченого і про його багатогранну діяльність. Це діло виконав Микола Мушинка, відданий поклонник свого великого вчителя.

Володимир Гнатюк — визначний фолклёрист-етнограф, організатор наукової праці в рамках НТШ: з 1899 — секретар НТШ у Львові, з 1901 — секретар, а з 1916 голова Етнографічної Комісії НТШ. З 1900 при співпраці Ф. Вовка й І. Франка — редактор усіх видань Комісії, Етнографічного Збірника і Матеріялів для української етнології (близько 60 томів). У висліді при тісній співпраці М. Грушевського, голови НТШ, І. Франка, директора Філологічної Секції, і В. Гнатюка Наукове Товариство ім. Шевченка розбудувалося на фактичну академію наук і здобуло визнання як серед українського, так і чужинного культурного і наукового світу. Ця трійця: Грушевський, Франко, Гнатюк — видавала також Літературно-Науковий Вісник, журнал-місячник НТШ. У нових обставинах української державности В. Гнатюка як одного з перших обрано дійсним членом Української Академії Наук (1918).

Філологічна Секція НТШ, публікуючи в серії Записок НТШ працю Миколи Мушинки, хотіла віддати пошану довголітньому і плідотворному працівникові НТШ, а рівночасно тим самим намагалася актуалізувати діянку фолклёристично-

етнографічну, яка сьогодні не має багато визнавців-дослідників ні тут у діаспорі, ні навіть і на Україні. А не забуваймо, що ще недавно майже кожний учений-україніст починав з цієї ділянки, уважаючи за свій обов'язок докласти свою цеглину до многогранної ділянки, загально окресленої етнографією, яка включала і фолкльористику. Вже сам перелік найголовніших працівників у цій царині унагляднить вагу, яку вона мала в минулому: З. Доленга-Ходаковський, М. Максимович, О. Бодянський, Я. Головацький, М. Костомаров, П. Куліш, М. Номис, П. Чубинський, В. Антонович, М. Драгоманов, Ф. Вовк, О. Потебня, О. Русов, П. Житецький, М. Лисенко, І. Рудченко, М. Сумцов, Б. Грінченко, І. Манжура, Д. Яворницький, М. Грушевський, І. Франко, В. Гнатюк, А. Лобода, В. Петров, К. Грушевська, Ф. Колесса, І. Свенціцький, С. Людкевич, К. Квітка, В. Щербаківський, З. Кузеля, М. Рильський і багато інших.

**

Монографія Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка складена з чотирьох частин: трьох основних ділянок його творчості — фолкльористика-етнографія, літературознавство і мовознавство — та його детальна, перевірена за джерелами біографія. Крім цього, на початку подано огляд найголовнішої літератури про В. Гнатюка, а при кінці бібліографію основних його праць.

Біографію Володимира Гнатюка (1871-1927) викладено систематично від наймолодших літ до кінця його трудолюбивого, але короткочасного життя, що тривало заледве 55 років. Його життя і діяльність представлено на фоні тогочасних історичних та громадсько-політичних подій. Основну увагу присвячено його праці у Науковому Товаристві ім. Шевченка за доби, коли зіграний тріумфірат Грушевський-Франко-Гнатюк перетворив НТШ на модерну науково-академічну установу, яка згодом стала взірцем для Українського Наукового Товариства в Києві (з 1907) й Української Академії Наук (з 1918). У біографії докладно показано наукові експедиції В. Гнатюка, як також після кожного дослід у терені здобутки і пізніше опубліковані висліди праці. Особливу увагу приділив автор науковим зв'язкам В. Гнатюка з чужинцями: О. Шахматовим, І. Полівкою, А. Черним, Ф. Тіхим, Ф. Главачком, І. Гораком, Я. Бодуеном де Куртене, А. Арне та іншими.

Другий розділ присвячений найважливішій ділянці праці В. Гнатюка — фолкльористиці-етнографії, українській народній творчості, що стояла в центрі його дослідів і праці як науковця. Автор класифікує багатющий матеріал, зібраний, опрацьований і коментований В. Гнатюком за такими розділами: народні пісні, звичаї та вірування, народна демонологія, народна проза (казки про тварин, фантастично-пригодницькі казки, соціально-побуто-

ві казки, анекдоти, перекази, легенди, прислів'я та приказки, соромицький фолклор), методика збирання і класифікація фолклору, текстологічні принципи записування й видавання фолклорних матеріалів, історія української фолклористики та етнографії, фолклор та етнографія окремих регіонів української території та фолклор й етнографія слов'янських та інших народів. Прийнята класифікація відповідає сучасній фолклористичній науці, вона допомагає орієнтуватися у величезній кількості простудійованого матеріалу у різних збірниках, статтях, рецензіях, кожночасно подаючи аналізу кожного твору. Хоча фолклористиці дотепер присвячено найбільше досліджень ігнатокузнавства, М. Мушинка збагатив і цей розділ новими науковими обґрунтуваннями і висновками.

Третій розділ монографії Діяльність на літературному полі подає детальний розгляд діяльності Гнатюка в діяльності літературознавства. Цю ділянку дотепер насвітлювано тільки фрагментарно. Мушинка подає загальний перелік з докладною оцінкою найважливіших розвідок з різних ділянок літератури. В особі Гнатюка українське літературознавство мало тонкого аналітика і плідного рецензента найрізномірніших тодішніх літературних творів.

Останній розділ — Мовознавча діяльність, присвячений ділянці, дотепер дуже слабо дослідженій, тому авторові доводилося робити піонерські кроки в цій галузі діяльності українського вченого. Завдяки дослідям М. Мушинки розкривається ще один аспект діяльності В. Гнатюка, як вченого-мовознавця, який жваво відгукувався на різні реформи в мовознавстві, подавав свої зауваження до проєктованих УАН словників тощо.

У висновках автор подав загальну характеристику і підсумок праці Володимира Гнатюка.

У всіх чотирьох розділах М. Мушинка користувався великим науковим апаратом, він проаналізував пребагаті джерела, які йому допомогли вперше написати всеохопну об'єктивну працю про Володимира Гнатюка. Монографія має цінний науково-бібліографічний і довідковий апарат, збагачений рідкісною фотодокументацією і фотоілюстративним матеріалом, який підкреслює велику роль, що її зіграв при кінці XIX- на початку XX століття визначний український учений Володимир Гнатюк.

**
**

На цьому місці вважаємо за потрібне коротко представити автора Миколу Мушинку, який живе і працює в Чехо-Словаччині й відомий тільки вузькому колові дослідників.

Микола Мушинка народився 20 лютого 1936 в селі Курів, Бардіївської округи на Пряшівщині, в селянській родині. Середню освіту здобув у Пряшівській російській гімназії (1947), Бардіївській середній школі (1948) з російською мовою навчан-

ня і вкінці в 1951-54 роках у Пряшівській одинадцятирічній середній школі, в якій з 1953 запроваджене навчання української мови. Під впливом української літератури, перш за все творів Т. Шевченка, І. Франка й інших М. Мушинка закінчив 1954 одинадцятирічку як свідомий українець.

Вищу освіту він розпочав записом на заочне навчання української мови у Пряшівській вищій педагогічній школі, де україністика була на низькому рівні, тому 1954 Мушинка переїхав до Праги, де відвідував виклади на філологічному факультеті, на якому викладав українську мову проф. І. Панькевич. Паралельно він відвідував виклади в Празькому інституті російської мови і літератури, де фолклор викладала Ева Врабцова. За того часу він почав цікавитися фолклором українців Пряшівщини, часто їздив з проф. І. Панькевичем й Е. Врабцовою у фолклористичні та діалектологічні експедиції на Пряшівщину. Згодом написав праці: «Замовляння і календарна обрядовість села Курів» та дипломну «Сімейно-побутові обряди села Курів».

У 1958 Мушинка закінчив навчання на перекладацькому відділі Інституту російської мови і літератури в Празі, почав учителювати в середній школі на Пряшівщині, одночасно вчився заочно і 1960 року закінчив педагогічний відділ Празького інституту російської мови й літератури. 1960 Мушинка став асистентом Пряшівського філософічного факультету Університету ім. Шафарика, там викладав український фолклор та вступ до українського мистецтвознавства.

Попри педагогічну роботу Мушинка продовжував фолклористичні дослідження на Пряшівщині та брав участь у культурно-освітній праці серед місцевих українців. З 1963 року він вступив до аспірантури при катедрі фолклору і етнографії Празького Університету, маючи там за керівника визначного чехо-словацького фолклориста проф. К. Дворжака. За згодою керівника М. Мушинка почав опрацьовувати кандидатську дисертацію про фолклор прашівських реемігрантів з Канади, ЗДА й Аргентини. Тому що в Чехо-Словаччині не було фахівців з українського фолклору, Мушинку командировано на трирічний стаж до Радянського Союзу (1964-66). У програмі серед іншого було також фолклористичне дослідження серед післявоєнних переселенців (т. зв. оптантів) з Пряшівщини у Рівенській та Волинській областях УРСР, здійснене ним у 1964-65 роках.

У СРСР Мушинка був аспірантом Київського Університету (керівник проф. М. Грицай) і їздив на консультації до проф. П. Богатирьова (Московський Університет), який між двома світовими війнами жив у Чехо-Словаччині і знав український фолклор Закарпаття. Коли тему дисертації «Відображення еміграції у фолклорі Пряшівщини» відкинено у Києві, аспірант обрав нову тему: Володимир Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття, за опрацювання якої Празький Карлів Університет 1967 надав йому звання кандидата мистецтвознавчих наук. Ско-

рочений варіант цієї праці й вийшов пізніше (1975) у Записках НТШ. Тоді ж таки Кошицький Університет ім. Шафарика надав М. Мушинці звання доктора філософії.

Після закінчення аспірантури Мушинку прийнято на роботу в Дослідному кабінеті україністики при кафедрі української мови й літератури Пряшівського філософічного факультету Університету ім. Шафарика. Бувши в 1967-72 рр. секретарем кабінету, Мушинка працював над розбудовою україністики в Кошицькому Університеті. Він налагодив співпрацю з навчально-науковими установами Чехо-Словаччини, а також СРСР, Польщі, Югославії, країн Європи й Америки. Його заходами поповнено бібліотечний фонд, для якого здобуто майже всі видання НТШ (понад 700 томів), посилено видавничу діяльність. Сам М. Мушинка під час праці в Кошицькому Університеті (1960-72) опублікував понад 200 наукових праць, науково-популярних статей і рецензій. Серед них розвідки про В. Гнатюка, М. Врубеля, Ф. Колессу, І. Панькевича, Ф. Заплетала, Ф. Тішого, Ф. Главачка й інших. На особливу увагу заслуговують більші видання, які вийшли заходами М. Мушинки: З глибини віків (1967), антологія фолклору українців Чехо-Словаччини; З українського фолклору Східної Словаччини (1963); чотири томи Наукового збірника Музею української культури у Свиднику (1965-70). Зап'янований і підготований Дослідним кабінетом україністики енциклопедичний довідник Українці Чехо-Словаччини не побачив світу через припинення діяльності М. Мушинки у названому кабінеті.

1972 М. Мушинку звільнено з праці в університеті (докладніше про це див. статтю М. Мушинки, додану до цієї монографії). Його позбавлено не тільки праці, але й права публікувати статті в пресі. Щоб з чогось жити, йому довелося спочатку працювати в колгоспі «Одбой» («Опір») у с. Кружлів Бардіївського району, а з 1976 кочегаром в округовому квартирному підприємстві у Пряшеві.

Навіть і в цій ситуації він не переставав збирати та досліджувати матеріали з українського фолклору не лише на Пряшівщині, але й у Чехії, Моравії, Румунії, Польщі. Згодом чеські фахові журнали почали друкувати його статті й рецензії, він опублікував кільканадцять статей у Польщі, Югославії, Канаді (в Антології української лірики О. Зілінського, 1978), та в ЗДА (про Ореста Зілінського).

У рукописах М. Мушинка має десятки наукових праць, серед яких синтетичні розвідки Народна культура південних лемків, Народні пісні та обряди русинів Войводини та низка інших.

З 1967 й досі М. Мушинка є членом Міжнародної комісії дослідження культури Карпат і Балканів; до 1972 був членом Центрального комітету Словацького етнографічного товариства при Словацькій Академії Наук.

Доповненням до цієї біографічної нотатки про автора є його стаття Стежками життя з Володимиром Гнатюком, яку друкуємо в додатку до монографії.

**

Як дійшло до видання цієї монографії? Професор В. Кубійович, довідавшись про існування рукопису монографії й зважаючи на те, скільки Гнатюк зробив для НТШ, гаряче підтримав проект появи її у виданнях НТШ. Він бажав навіть сам зредагувати працю, але не встиг... Далі почалися шукання за видавцем і редактором. НТШ наполягало на тому, щоб працю видати інтегрально, без скорочень, не зважаючи на кошти. Та якщо справу доведено до кінця і праця врешті видана, то це завдяки клопотам і наполегливості дочки визначного українського вченого — Олександри Гнатюк-Піснячевської. Вона домовилася з автором про характер і обсяг праці, в особі НТШ знайшла видавця і покрила видатки видання.

Редакція вважає за прийнятний обов'язок подякувати Владиці Михайлові Гринчишину, який виконував делікатні обов'язки посередника між фундаторкою й редакцією.

Редакція дякує також Серафимі Волошин та Ірині Попович, за старанно виконану технічну редакцію.

Мову автора редакція не дуже підстригала під загальні норми, залишаючи кольорит найбільш на захід висуненої української землі — Пряшівщини.

Наукове Товариство ім. Шевченка та її Філологічна Секція задоволені, що виданням цієї монографії вони могли бодай частинно сплатити свій борг супроти свого великого працівника і сподвижника, яким був Володимир Гнатюк.

Аркадій Жуковський.

ВСТУП

У другій половині XIX ст. на Україні під впливом політичних подій в Європі та Росії значно поживався національно-визвольний та культурно-освітній рух, що знайшло яскраве відображення в літературі, образотворчому мистецтві, науці тощо. Російський уряд однак і надалі ставився до України як до колонії своєї «єдиної й неділимої імперії», вважаючи українців складовою частиною російського народу, а їхню мову південним діалектом російської мови. З таких позицій уряд гостро переслідував всякий прояв українського національного руху: наказами 1863 та 1876 років було заборонено друкувати книжки та журнали українською мовою, засновувати українські товариства тощо.

Спроби перенесення центра українського політичного руху в Західну Європу (Женева, Відень), хоч і принесли деякі позитивні моменти, не могли дати бажаних результатів через ізоляцію цього руху від широких кіл українського суспільства.

В останній чверті XIX ст. центром українського політичного і культурно-освітнього руху стала Галичина, що від 1772 року входила до складу Австрії. В Галичині жило понад три мільйони українців (русинів), до яких австрійський уряд, зокрема після введення конституції 1861 р., ставився з певною толерантністю, формально респектуючи їхню національність на рівні з іншими національностями Австро-Угорщини. Тут почали формуватися групи українських (руських) політичних діячів, були засновані українські політичні партії, діяли економічні, торгові, культурні та національно-освітні товариства, рідна мова була викладовою мовою в школах, нею видавалися книги, газети та журнали тощо. Процес національного усвідомлення широких мас населення і тут не був легким, однак протягом короткого часу він приніс виразні успіхи.

У 1873 році у Львові при фінансовій підтримці меценатів зі Східної України було засновано Літературне Товариство імені Шевченка, перетворене в 1892 році на Наукове Товариство ім. Шевченка (далі НТШ).

Це товариство розгорнуло широку наукову й видавничу діяльність, зокрема від 1897 року, коли на його чолі став відомий український вчений Михайло Грушевський. Навколо НТШ, яке фактично виконувало ролю Академії Наук, згуртовалися кращі

наукові сили України. Його членами були і визначні вчені інших національностей, навіть такі величини як А. Айнштайн, А. Рауль, А. Йоффе, А. Мазон, М. Фасмер, Д. Сімпсон, Г. Кох, О. Шахматов, О. Брюкнер, Я. Бодуен де Куртене, Т. Г. Масарик, К. Маер, Л. Нідерле, В. Ягіч, Л. Стоянович, А. Штекль та багато інших (1).

Наприкінці 1898 року секретарем Наукового Товариства ім. Шевченка став молодий абсолювент Львівського Університету (учень М. Грушевського) Володимир Гнатюк і цю свою посаду (з певними перервами, викликаними хворобою) він займав аж до своєї смерті 1926 року, віддавши їй всі свої сили та здібності.

В. Гнатюк був душею НТШ. На його плечах лежала вся організаційна діяльність Товариства, інколи назовні не дуже помітна: він організував його збори, писав протоколи, вів хроніку (що згодом регулярно виходила друком), забезпечував фонди, редагував видання Товариства, вів кореспонденцію з сотнями його співробітників тощо.

Крім посади генерального секретаря, у різні періоди він посідав ряд інших функцій у Товаристві: був секретарем, пізніше головою Етнографічної Комісії НТШ, редактором *Етнографічного Збірника*, *Матеріалів до української етнології*, *Літературно-Наукового Вісника*, секретарем та директором Українсько-Руської Видавничої Спілки. Майже усі ці функції він виконував у тісній співпраці з І. Франком.

Основним предметом наукових зацікавлень В. Гнатюка була фолклористика (за тодішньою термінологією «етнографія»), в якій він проявив себе перш за все як неперевершений збирач та видавець фолклорних матеріалів. Недарма учитель і друг В. Гнатюка І. Франко назвав його «феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших збирачів, мабуть, не дорівнював ні один» (2).

Ще будучи студентом, він звернув увагу на найменш досліджену українську територію — Закарпаття. Матеріали зібрані ним на цій території протягом шістьох експедицій лягли в основу його шеститомного збірника *Етнографічні матеріали з Угорської Руси*. Подібні томи зібраних ним фолклорних матеріалів він видав і з території Галичини. Коли хвороба не дозволила йому особисто їздити в наукові експедиції, він став записувати фолклор при допомозі широкої мережі кореспондентів з різних куточків України, перш за все західньої, упорядковуючи зібрані матеріали формою жанрово-тематичних збірників, що становлять золотий фонд української фолклористики (*Гаївки*, *Коломийки*, *Колядки і щедрівки*, *Народні оповідання про опришків*, *Знадоби до української демонології*, *Українські народні байки*, *Народні казки*,

1) *Історія Наукового Товариства ім. Шевченка*. Нью-Йорк-Мюнхен, 1949, стор. 42.

2) *Літературно-Науковий Вісник* (далі ЛНВ), т. XXXV, 1906, кн. IX, стор. 502. У публікаціях виданих НТШ до 1945 р. місце видання не наводимо. Всі вони видані у Львові.

Похоронні звичаї й обряди, Народні оповідання про тютюнарів, Народні новели, *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes in Österreich-Ungarn* та інші). В. Гнатюк збагатив українську фолклористику і цілим рядом теоретичних праць: *Пісенні новотвори в українсько-руській народній поезії*, *Легенда про три жіночі вдачі*, *Словацький опришок Яношик в народній поезії*, *Пісня про покритку, що втопила дитину*, *Пісня про неплідну матір і ненароджені діти* та ряд інших.

Фолклористичні праці В. Гнатюка ще за його життя знайшли прихильну оцінку з боку найвизначніших діячів української і світової науки. Завдяки ним, він став членом кількох європейських наукових товариств та установ. Його ім'я знаходимо і на списку кандидатів у перші академіки Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН) у Києві 1918 року, однак у зв'язку з тим, що він не міг переселитися до Києва, дійсним членом ВУАН він став лише 1924 року.

На увагу заслуговують і його праці з етнографії, мовознавства, літературознавства, з питань релігії, численні публіцистичні статті, сотні рецензій на українські, слов'янські та європейські наукові видання, дрібні замітки та повідомлення тощо.

Життя і наукова спадщина В. Гнатюка досі ще не дочекалися комплексної оцінки, хоч про окремі ділянки його наукового доробку існує кілька солідних наукових праць.

Про В. Гнатюка багато було писано ще за його життя, зокрема в рецензіях на його друковані праці. Авторські передмови до його фолклорних збірників містять чимало автобіографічних даних. Наприклад, у передмові до *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* він детально розповідає про свої фолклористичні експедиції, у *Передньому слові до Українських народних байок* — про своє дитинство та початки фолклористичної діяльності, в статтях про Наукове Товариство ім. Шевченка — про свою діяльність у ньому тощо.

Коротка біографічна довідка про В. Гнатюка була опублікована у *Хроніці НТШ*. Найґрунтовнішу автобіографію В. Гнатюк написав незадовго до своєї смерті для львівського товариства Просвіта, яке обрало його своїм почесним членом (3).

Чимало біографічних даних містить його листування, частина якого була опублікована ще за життя вченого (4).

Першими спробами глибшої оцінки життя і творчості В. Гнатюка можна вважати некрологи написані безпосередньо по його смерті такими визначними вченими, як М. Грушевський (5),

3) Опублікована в ЛНВ, 1926, кн. XI, стор. 268-272. Рукопис зберігається в Рукописному архіві АН УРСР у Києві.

4) М. Коцюбинський, *Листи до В. Гнатюка*. Львів, 1914.

5) М. Грушевський, Академік Володимир Гнатюк (1871-1926), Україна. Київ, 1926, кн. VI, стор. 182-190.

Л. Шевченко (6), М. Тарасенко (7), В. Дорошенко (8), А. Крушельницький (9), І. Панькевич (10), І. Полівка (11), Г. Бочковський (12).

У 1929 році НТШ у Львові присвятило пам'яті В. Гнатюка окремий збірник із вступною статтею Ф. Колесси (13), яка є першою спробою ширшого освітлення фольклористичної діяльності В. Гнатюка. Аналогічні збірники видали теж Історично-філологічний відділ (14) та Етнографічна Комісія (15) Української Академії Наук у Києві. Перший збірник містив серію статей видатних українських учених про різні аспекти діяльності В. Гнатюка (16). У другому збірнику, що вийшов за редакцією А. Лободи та В. Петрова, подано стислу характеристику значення В. Гнатюка для української науки.

У 30-50-их роках ім'я В. Гнатюка і на Україні, в Галичині та на еміграції майже забулося. Правда, з короткими згадками про його життя і діяльність зустрінемося в *Українській Загальній Енциклопедії*, *Українській Радянській Енциклопедії*, в *Енциклопедії Українознавства*, в *Наукових Записках Ужгородського Державного Університету* (1958, т. 33), у підручнику *Українська народна поетична творчість*, що вийшов за редакцією М. Рильського та в ряді інших посібників. Опубліковано його листування з М. Коцюбинським, Лесею Українкою, М. Павликом та деякі інші матеріали. Характерно, що в підручнику *Українська народна поетична творчість* І. Г. Балушенка для

6) Л. Шевченко, *Спомини про акад. В. М. Гнатюка*, *Первісне Громадянство*. Київ, 1926, вип. 3, стор. 122-124.

7) Пам'яті акад. Володимира Гнатюка, *Етнографічний Вісник УАН*. Київ, 1926, кн. III, стор. 3-5. Некролог зачитано на засіданні Етнографічної Комісії УАН 20 жовтня 1926 (там таки, стор. 180).

8) Пам'яті Володимира Гнатюка, *ЛНВ*, 1926, кн. XI, стор. 262-273.

9) А. Крушельницький, *Поклін пам'яті Володимира Гнатюка*, *Діло*. Львів, 12 жовтня 1926 р.

10) І. Панькевич, *Володимир Гнатюк, Підкарпатська Русь*. Ужгород, 1926, ч. 3, стор. 183.

11) J. Polívka, *Volodymyr Hnatjuk, Slavica*. Praha, 1926, s. 820-822.

12) Н. В., *Volodymyr Hnatjuk, Slovanský Přehled*. Praha, 1926, roč. XVIII, s. 646-647.

13) *Матеріали до етнології й антропології*, т. XX-XXII, частина І. Збірник праць присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Впорядкував Ф. Колесса. Львів, 1929. Друга частина цього збірника, що мала охоплювати «огляд наукової діяльності В. Гнатюка, бібліографію його праць і матеріалів до його життєпису та спомини, листи й т. ін.» — не появилася друком.

14) *Записки Історично-Філологічного Відділу Української Академії Наук*. Київ, 1927, кн. X.

15) *Етнографічний Вісник*, кн. 3. Київ, 1926.

16) В. Білий, *До характеристики акад. В. Гнатюка як збирача й записувача* (стор. 232-240); Д. Дем'янчук, *До історії обрання В. Гнатюка в академіки* (стор. 215-221); А. Лобода, *Заклик В. Гнатюка записувати етнографічні матеріали* (стор. 229-231); М. Могильницький, *Спогади про В. М. Гнатюка та листування з ним* (стор. 255-259); В. Петров, *Акад. В. Гнатюк у своїх фольклорних студіях* (стор. 241-254); М. Тарасенко, *Культурно-громадська праця акад. В. М. Гнатюка* (стор. 224-231).

студентів-заочників, (Харків 1951) ім'я В. Гнатюка навіть не згадане.

Перелом у ставленні до В. Гнатюка настав у 1964 році, коли в Києві появилася фундаментальна монографія М. Т. Яценка про життя і фольклористичну діяльність В. Гнатюка (17). Майже одночасно з цією монографією появилася і обширна розвідка М. Т. Яценка про славистичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка (18), в якій подано інформацію про його взаємини з росіянами, білорусами, чехами, словаками, поляками та південними слов'янами.

Під впливом наведених праць, життям і творчістю В. Гнатюка почали цікавитися і на його вузькій батьківщині. У рідному селі В. Гнатюка Велесневі на Тернопільщині у 1965 р. засновано пам'ятну кімнату, а 1969 р. і Меморіальний Музей В. Гнатюка (19).

Слідом за вище названою монографією з ініціативи М. Т. Яценка (та з його передмовою) появилася збірка вибраних статей В. Гнатюка про народну творчість (20), збірка пісень у записах В. Гнатюка (21) та ряд статей в українській пресі (22).

У 1962 році в ж. *Дукля* появилася стаття О. Зілинського про експедиції В. Гнатюка на територію Пряшівщини (23), а через три роки тут же перевидано його казки з цієї області (24).

У 1967 році з нагоди VI Міжнародного з'їзду славистів у Празі, Свидницький Музей Української Культури присвятив пам'яті В. Гнатюка окремий збірник (25), що містить новознай-

17) М. Т. Яценко, *Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність*. Київ, 1964.

18) М. Т. Яценко, *Славистичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка*. У зб. *Міжслов'янські фольклорні взаємини*. Київ, 1963, стор. 79-123.

19) Ініціатором заснування Музею В. Гнатюка у Велесневі був місцевий культурно-освітній діяч Остап Черемшинський, який працюючи піонервожатим у Велеснівській середній школі, заснував там кутик В. Гнатюка, поширений згодом на меморіальну кімнату. В 1964-65 рр. автор цієї праці, тоді аспірант Київського Університету, шукаючи матеріали для своєї кандидатської дисертації про В. Гнатюка, знайшов у Львові у пенсіонера І. Боднаря — свояка В. Гнатюка, частину невідомого до того часу архіву В. Гнатюка та майже все устаткування останньої його квартири. Про свою знахідку він повідомив О. Черемшинського, який подбав про перевезення цих речей у Велеснів, де для них місцевий колгосп побудував окремий музей з вісьмома кімнатами. Детальніше про це див.: І. П. Герета, Музей Володимира Гнатюка, *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1969, № 4, стор. 87-90; його ж, *Скарби з архіву В. М. Гнатюка*, там же, 1973, № 6, стор. 61-65.

20) В. М. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Т. Яценка. Київ, 1966.

21) *Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка*. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Яценка. Київ, 1971.

22) М. Яценко, Наш дорогоцінний скарб, *Літературна Україна*. Київ, 1969, № 52, стор. 2.

23) О. Зілинський, Володимир Гнатюк та збіський казкар, *Дукля*. Пряшів, 1962, № 1, стор. 63-71.

24) *Українські народні казки Східної Словаччини*, т. I. Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряка, Пряшів, 1965.

25) *Науковий Збірник Музею Української Культури у Свиднику* (далі — *Науковий Збірник МУК*), № 3. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Упорядкував М. Мушинка. Пряшів, 1967.

дену працю В. Гнатюка про мовне питання на Закарпатті (26), його 78 листів до закарпато-українського мовознавця І. Панькевича (27), повну бібліографію його праць про Закарпаття (28), аналізу його розвідок про мову і фольклор Пряшівщини (29), аналізу результатів фольклорних експедицій по слідах В. Гнатюка в Бачці, Срему (30) та Банаті (31), спогади про В. Гнатюка його друзів Ф. Главачка (32) та І. Горака (33) та кільканадцять статей чехо-словацьких українців з історії, мовознавства, фольклористики, етнографії та літературознавства.

У Празі опубліковано розвідку про зв'язки В. Гнатюка з чехами (34), а у Братиславі — про його зв'язки із Словаччиною (35).

Двома книжками відзначено пам'ять В. Гнатюка в Югославії, а саме: збірником казок (36) та збірником пісень у його записах (37). Обидві публікації доповнені обширними розвідками про В. Гнатюка.

Добрим словом згадано ім'я В. Гнатюка також в українській пресі Польщі (38).

В процесі пошуків інтересу до життя і наукової діяльності В. Гнатюка було виявлено чимало невідомих матеріалів із його спадщини. Визначною знахідкою гнатюкознавства 60-их років було відкриття частин рукописного архіву В. Гнатюка, що зберігалися у його свояка Івана Боднаря у Львові (39).

26) В. Гнатюк, *В справі літературної мови підкарпатських русинів* (стор. 19-27). Передрук в зб.: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*, ЗНТШ, т. 201. Нью-Йорк, 1981, стор. 241-247.

27) М. Мушинка, *Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем* (стор. 127-214); *Зворотні листи В. Гнатюка до І. Панькевича*, див. там же, т. 4, кн. I, 1969, стор. 62-106.

28) М. Мушинка, *Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь* (стор. 215-220).

29) Й. Шелепець, *Діалектологічні дослідження В. Гнатюка* (стор. 81-96); М. Мушинка, *В. Гнатюк — визначний дослідник фольклору Пряшівщини* (стор. 51-80).

30) F. Tichý, *Po stopách V. Hnatuka v Bačce a Srěmu* (str. 112-126).

31) І. Ребошапка, *Слідами В. Гнатюка в Банаті* (стор. 97-108).

32) F. Hlaváček, *Moje styky a spolupráce s V. Hnatjukem* (str. 31-50).

33) І. Горах, *Слово в дорогу* (стор. 7-8).

34) М. Mušinka, *Volodymyr Hnatuk a Čechy, Český lid*. Praha, 1968, č. 2-3 (str. 188-192).

35) М. Mušinka, *Volodymyr Hnatiuk a Slovensko. Slavistika - Národopis*. Bratislava, 1970 (str. 11-30)..

36) *Народни приповідки бачванських русинів*. По етнографічних матеріалах Володимира Гнатюка. Руски Керестур, 1967.

37) *Руски народни пісні у записах В. Гнатюка*. Зредаговані і до друку приготувел Дюра Латак. Нови Сад, 1972.

38) І. Прокоп, *Володимир Гнатюк, Український Календар на р. 1965*. Варшава, стор. 156-158.

39) Архів В. Гнатюка, що зберігався у його свояка І. А. Боднаря та художника Г. Смольського (зятя І. Боднаря) охоплював: рукопис праці В. Гнатюка *Уваги про українську правопис і літературну мову* (149 стор.), рукопис збірника легенд в літературній обробці В. Гнатюка (50 творів), численні виписки В. Гнатюка із друкованої літератури, фольклорні записи В. Гнатюка, 23 карти угорських жуп із зазначенням маршрутів В. Гна-

Особливо урочисто відзначила Україна 100-річчя від народження В. Гнатюка у 1971 році. З нагоди цього ювілею було влаштовано гнатюківські наукові конференції в Ужгороді, Києві та Львові (40), на Личаківському кладовищі у Львові побудовано надгробний пам'ятник з погруддям В. Гнатюка (роботи скульптора Л. Біганича), аналогічний пам'ятник побудовано і в його рідному селі Велесневі. Іменем В. Гнатюка названо бучацьку середню школу, в якій він вчився та одну з львівських вулиць; випущено поштові конверти з портретом В. Гнатюка, влаштовано кілька виставок видань його творів тощо (41).

Цілий ряд ґрунтовних розвідок про життя і наукову діяльність В. Гнатюка, приурочених до 100-річчя його народження було опубліковано в центральних наукових та літературних журналах України: *Народна творчість та етнографія* (42), *Мовознавство* (43), *Жовтень* (44), *Вітчизна* (45), *Радянське літературознавство* (46), *Українська мова і література в школі* (47), *Літературна Україна* (48) та в інших.

тока, частина листування В. Гнатюка, особисті документи та сімейні реліквії, олійний портрет В. Гнатюка, кілька десятків рідкісних фотографій, рукопис З. Доленги-Ходаковського *Слов'янські співанки*, зібрані під сільською стріхою (1019 пісень) та фрагменти рукопису збірника українських народних пісень О. Бодяньського (566 пісень). Цей архів, невідомий нікому із дослідників спадщини В. Гнатюка, я виявив 1965 р. і згодом поінформував про свою знахідку О. Черемшинського, який саме тоді виношував ідею заснування Музею В. Гнатюка у його рідному селі Велесневі. В 1968 р. всі ці матеріали було перевезено у Тернопільський Краєзнавчий Музей, а звідти вони потрапили у Музей В. Гнатюка у Велесневі, що є філіялом цього музею. Їх опис зробив І. Герета у статті «Скарби з архіву В. М. Гнатюка» (*Народна творчість та етнографія*. Київ, 1973, № 6, стор. 61-65).

40) Конференція присвячена 100-річчю від народження В. Гнатюка була підготовлена і у Пряшеві, однак з політичних причин кілька днів перед відкриттям її було відкрито.

41) Детальніше про це див.: І. Березовський, Ювілей видатного вченого, *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1971, № 5, стор. 106-111.

42) М. Яценко, Видатний народознавець, *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1971, № 2, стор. 32-39; Т. Франко, Приятелювання із Іваном Франком, *там же*, стор. 40-41; В. Сиваченко, Володимир Гнатюк і деякі питання фолклорної текстології, *там же*, № 4, стор. 29-44; В. А. Маланчук, Побут українців у дослідженнях В. Гнатюка, *там же*, 1973, № 2, стор. 28-34; А. Гарматій-Цегельська, Співпраця академіка і вчителя, *там же*, стор. 41-42.

43) Л. Л. Гумецька, Володимир Гнатюк і питання української мови, *Мовознавство*. Київ, 1971, № 3, стор. 74-80.

44) О. Мацюк, Дві автобіографії, *Жовтень*. Львів, 1970, № 12, стор. 110-112; М. Кравець - В. Васків, Великий народознавець, *Жовтень*, 1971, № 5, стор. 112-118; П. Ведмедик, У сузір'ї муз, *там же*, стор. 119-124.

45) М. Яценко, Академік народної словесності, *Вітчизна*. Київ, 1971, № 4, стор. 83-189.

46) О. Мишанич, Визначний дослідник давньої української літератури, *Радянське Літературознавство*. Київ, 1971, № 5, стор. 73-82.

47) М. Яценко, Видатний учений і громадський діяч, *Українська мова і література в школі*. Київ, 1971, № 5, стор. 27-36.

48) М. Яценко, Наш дорогоцінний скарб, *Літературна Україна*, 1969, № 52, стор. 2; В. Скрипка, Видатний вчений, *там же*, 1971, № 36, стор. 4.

Крім М. Т. Яценка, який тепер є один з кращих «гнатюкологів», життю і науковому доробку В. Гнатюка багато уваги присвятив О. І. Дей, востаннє в кн. *Сторінки з історії української фолклористики* (Київ 1975), в якій Гнатюкові присвячено окремий розділ (стор. 190-199).

Чимало статей до ювілею В. Гнатюка було опубліковано і в українській регіональній пресі, зокрема на Тернопільщині (*Вільне життя, Ленінський промінь*), Львівщині (*Вільна Україна*) та Закарпатській Україні (*Закарпатська Правда*).

На батьківщині В. Гнатюка — Тернопільщині кращим популяризатором його спадщини є директор Меморіального музею В. Гнатюка у Велесневі О. Черемшинський, який присвятив своєму славному землякові десятки статей. Він є співавтором добре опрацьованого путівника по експозиції музею В. Гнатюка, виданого до 100-річчя народження українського вченого (49).

Відзначено 100-річчя від народження В. Гнатюка і за межами України, зокрема в Югославії (50) та Чехо-Словаччині (51).

Наукове Товариство ім. Шевченка у Парижі вшанувало 100-річчя від народження свого довгорічного секретаря урочистим засіданням з доповіддю В. Кубійовича про життя і наукову спадщину В. Гнатюка, яку було видано окремою брошурою (52). Подібні засідання влаштували і НТШ у Нью-Йорку, Торонто та Сіднею.

У 1975 році НТШ у Парижі видало монографію про закарпатську спадщину В. Гнатюка (52), а в 1981 році НТШ в Нью-Йорку збірник його праць про народну творчість (54). У виданні останніх двох праць має немалі заслуги дочка В. Гнатюка Олександра, що живе у Парижі.

49) І. Герета - О. Черемшинський, *Етнографічно-Меморіальний Музей В. Гнатюка у Велесневі. Нарис-путівник*. Львів, 1971. Друге доповнене видання: 1982.

50) Д. Латак, Вельки хранитель нашего народного скарбу, *Руске Слово*. Нови Сад, 30/IV/1971, стор. 7; Д. Латак, Перши человек цо нас указал швету, *Шветлосц*. Нови Сад, 1971, № 2, стор. 137-140; Д. Латак, Володимир Гнатюк и ми нешка, *Народни Календар 1971*. Нови Сад, стор. 87-94; М. Мушинка, Зв'язки В. Гнатюка з югославськими русинами, *Шветлосц*, 1971, № 3, стор. 221-239.

51) І. Герета, Із спадщини мовознавця, *Дукля*. Пряшів, 1971, № 3, стор. 60-63; М. Мушинка, Володимир Гнатюк і Пряшівщина, *Дружно вперед*. Пряшів, 1971, № 4, стор. 9; Й. О. Дзензелівський, Володимир Гнатюк як мовознавець, *Науковий Збірник МУК*. Пряшів, 1976, т. 7, стор. 207-250.

52) В. Кубійович, *Життя і творчість Володимира Гнатюка*. Париж, 1971.

53) М. Мушинка, Володимир Гнатюк, — дослідник фолклору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Праці Історично-Філософської Секції. Париж-Мюнхен, 1975.

54) В. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. На 110-річчя народження 1871-1981. Упорядкування, редакція і вступна стаття Б. Романенчука. Англійська передмова Л. Рудницького, *ЗНТШ*, т. 201. Філологічна секція. Нью-Йорк, 1981.

Кількома статтями відзначено 100-літній ювілей Гнатюка і на еміграції. З них на увагу заслуговує обширна розвідка Б. Романенчука, опублікована у мало відомому збірнику *Бучач і Бучаччина* (55) та його ж стаття у філядельфійській *Америці* (56). Б. Романенкукові належить і перша спроба укладення бібліографії праць про В. Гнатюка (57).

Крім згадуваного вже нью-йоркського збірника вибраних статей В. Гнатюка про народну творчість, 110-річчя від його народження було відзначено і кількома статтями в періодичній пресі. З них на увагу заслуговує розвідка П. І. Арсенича, про етнографічну діяльність В. Гнатюка (58) та опублікування невідомих листів В. Гнатюка до українського мовознавця І. Зілинського (59).

Багато із вище наведених праць побудовано на архівних матеріалах, листуванні, спогадах сучасників та аналізі публікованого доробку видатного вченого. Правда, є серед них і статті еkleктичного характеру, написані без глибшого проникнення у спадщину В. Гнатюка; в деяких з них подано явно перекручені або й зовсім вигадані інформації.

Як бачимо, писалося про В. Гнатюка не мало. Та все це або короткі журнальні оглядові статті, або праці присвячені окремим ділянкам його наукових зацікавлень (фолклористика, етнографія, текстологія, мовознавство, діалектологія, літературознавство, славістика). Немає праці, яка б розглянула внесок В. Гнатюка в українську науку в повному комплексі. Написання такої праці утруднене і тим, що досі нема повної бібліографії друкованих робіт вченого. Дотеперішні бібліографії (Заглада, Яценко, Мушинка) подають лише найосновніші його праці або праці присвячені одній темі, що значно звужує його діяльність.

Ця праця є спробою подати вичерпну характеристику життя і діяльності В. Гнатюка в галузі фолклористики, літературознавства та мовознавства. Її написанню передувало кілька часткових праць про В. Гнатюка, публікованих в Советському Союзі, Чехо-Словаччині, Польщі, Югославії, Франції (60) та укладення повної бібліографії його друкованих праць, що обіймає 1.337

55) Б. Романенчук, Володимир Гнатюк (1871-1926). В кн. *Бучач і Бучаччина*. Нью-Йорк, 1972, стор. 128-146.

56) Б. Романенчук, Рік сторічників (Володимир Гнатюк 1871-1926), *Америка*. Філядельфія, 1972, чч. 33-40.

57) Б. Романенчук, Матеріали до бібліографії про В. Гнатюка, *ЗНТШ*, т. 201. Філологічна Секція. Нью-Йорк, 1981, стор. 283-287.

58) П. І. Арсенич, Етнографічна діяльність В. Гнатюка, *Народна творчість та етнографія*, 1982, кн. 2, стор. 69-72.

59) М. Мушинка, Листи В. Гнатюка до І. Зілинського, *Український календар УСКТ на 1981 р.* Варшава, стор. 88-92.

60) Див. Б. Романенчук, Матеріали до бібліографії про В. Гнатюка, *ЗНТШ*, т. 201, Нью-Йорк, 1981, стор. 284-286.

позицій (61). Пишучи дисертацію про В. Гнатюка як дослідника фолкльору Закарпаття, я, як науковий аспірант Київського Університету (1964-66), мав доступ до рукописних архівів В. Гнатюка на Україні і в багатій мірі використав цю можливість (62). Чимало матеріалів про В. Гнатюка я знайшов і поза советськими архівами, зокрема у свояка В. Гнатюка І. Боднаря, в посмертній спадщині мого празького професора І. Панькевича, у дочки В. Гнатюка Олександри в Парижі тощо. Важливим джерелом до біографії В. Гнатюка були для мене й спогади його родичів, друзів та знайомих: Олександри Гнатюк, Івана Боднаря, Франтішка Главачка, Франтішка Тіхого, Іржі Горака, Тараса Франка, Миколи Колесси, Марти Дольницької тощо. В бібліотеках Києва, Львова, Москви, Праги та в Меморіальному Музеї В. Гнатюка у Велесневі я мав змогу ознайомитися і з менш доступними працями В. Гнатюка та матеріалами про нього.

Цінні поради при збиранні матеріалів про життя і діяльність В. Гнатюка та його оцінці подали мені: М. Т. Яценко, науковий працівник Інституту Літератури АН УРСР в Києві, О. І. Дей, науковий працівник Інституту Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР в Києві, покійний О. І. Зілінський, працівник Інституту Світових Літератур ЧСАН в Празі, К. Дворжак, професор Карлового Університету в Празі та Данило Струк, професор Торонтського Університету. Всім їм висловлюю щиро подяку. Дякую теж моїй дружині Магді, яка допомагала мені при екскерпції джерел та переписала цілий рукопис праці на машинці. Та найщиріша моя подяка належить дочці В. Гнатюка Олександрі, яка під час мого перебування у Парижі 1981 року спонукала мене до написання цієї праці.

Праця про В. Гнатюка складається з чотирьох розділів.

У першому розділі я намагався на підставі доступних мені матеріалів розповісти життєпис видатного вченого. Цього не можна було зробити без вказання на умови, в яких він жив і працював. Тому я часто торкаюся теж історичного фону та звертаюся до його приватного листування, в якому ці умови розкриті найкраще. Його біографія склалася так, що з одного боку він належав до найбільш поважних діячів Західної України, з другого боку він часто жив у матеріальних клопотах. Правда, так або й ще гірше жила більшість національно свідомих діячів його генерації і в цьому би не було нічого особливого. Особливість біографії В. Гнатюка полягає в тому, що він на самому початку своєї наукової кар'єри захворів і хвороба мучила його до останніх днів життя. Та наперекір важкій хворобі, він

61) Бібліографія охоплює і дрібні журнальні статті В. Гнатюка, публіковані під псевдонімами, криптонімами або без підпису. Її рукопис зберігається в Канадському Інституті Українських Студій в Едмонтоні.

62) На жаль, тоді я не збирався писати працю про всю діяльність В. Гнатюка, тому вивчив не всі документи його архівів, а пізніше я вже не мав можливості працювати в цих архівах.

ніколи не випускав пера із своїх рук, а в цьому вже було справжнє героїство.

Дуже важливою була і його громадська діяльність. Працюючи в Науковому Товаристві ім. Шевченка, він випускав книжку за книжкою і пишучи його біографію, я не міг оминати хоча б найосновніших його видань. У першому розділі однак я розглядаю його праці лише в загальному пляні. Детальніше я повертаюся до них у наступних розділах. У такому ж пляні я розглядаю і його діяльність в Русько-Українській Видавничій Спілці, його взаємини з визначними людьми, його організаційну діяльність тощо.

Другий розділ я присвятив фолклористичній діяльності В. Гнатюка. Цю ділянку в дотеперішній науці розглянуто найліпше. Про внесок В. Гнатюка в українську фолклористику існують окремі монографії та багато журнальних розвідок. З ними я обізнаний досить добре, однак свою аналізу і оцінку фолклористичної спадщини В. Гнатюка я подав на основі першоджерел.

У третьому розділі я в такому ж пляні подав аналізу і оцінку діяльності В. Гнатюка на літературному полі, перш за все як редактора, видавця та організатора літературного життя. Цей бік його діяльності в дотеперішній науці досліджено найменше і він завдав мені найбільше праці. Сам В. Гнатюк наводить (а слідом за ним і дослідники його спадщини), що під час своєї діяльності в Українсько-Руській Видавничій Спілці він підготував до друку і видав понад 140 книжок, головним чином художніх творів української та світової літератури. Та досі немає навіть списку цих книжок. Укладення такого списку ускладнюється ще й тим, що на більшості своїх видань В. Гнатюк, через вроджену йому скромність, навіть не підписувався і його участь у виданні цілого ряду книжок довелося мені встановлювати на підставі листування, вступних статей тощо.

З другого боку, якби аналізу кожної із 140 книжок присвятити хоча б півсторінки, вийшла б обширна розвідка, яка б приголомшила читача кількістю видань, але в ній би загубилася якість праці В. Гнатюка. Тому я ближче розглянув лише деякі з книжок, редактованих В. Гнатюком та його взаємини з І. Франком, М. Коцюбинським, Лесею Українкою, А. Кримським, О. Олесем, М. Горьким та деякими іншими письменниками. Решту його книжок я лише перерахував або й зовсім не згадав.

Це торкається і його численних рецензій, дрібних статей та біо-бібліографічних заміток, друкованих в *Літературно-Науковому Віснику* та *Хроніці НТШ*. Ім'я В. Гнатюка як відповідального редактора було наведене на обкладинці кожного числа цих періодичних видань і він не вважав потрібним підписувати і свої дрібні статті та замітки, друковані в цих виданнях. А саме в них часто є дуже важливі думки про літературу. Через брак місця я зміг втягнути у свою працю лише найголовніші з них.

Четвертий розділ цієї праці присвячено мовознавчій діяльності В. Гнатюка. З цієї ділянки він опублікував чи не найменше своїх праць та незважаючи на те, він завоював собі репутацію одного з кращих знавців українських діалектів та літературної мови.

Праця закінчується бібліографією основних праць В. Гнатюка. І тут я стояв перед питанням, які праці з надзвичайно багатого дорібку В. Гнатюка вважати основними? Щоб вказати на багатогранність публікованої спадщини В. Гнатюка, я включив у бібліографію всі його наукові праці, фолклорні збірники та окремі статті. Не додав я туди редаговані ним книги наукової та художньої літератури, рецензії, огляди журналів, дрібні замітки та переклади. Я свідомий того, що такий принцип селекції не зовсім вдалий, бо, наприклад, деякі його рецензії (про які йде мова і в цій праці), є куди важливішими, ніж його дрібні публіцистичні статті. Однак включення у бібліографію рецензій та редагованих ним книг кількаразово перевершило б її розмір.

На перший погляд може здаватися, що деякі речі у моїй праці повторюються. Я і справді розглядаю одні і ті ж факти та праці у кількох розділах, однак уважний читач напевно замітить, що завжди з іншого погляду і під іншим кутом зору.

Розділ перший

БІОГРАФІЯ В. ГНАТЮКА

Володимир Михайлович Гнатюк народився 9 травня 1871 р. в селі Велесневі нинішнього Монастириського району Тернопільської області як найстарший син багатодітної селянської родини. Його батько був власником невеликого клаптика землі (один гектар) в недалекому польському селі Пужники, який аж ніяк не міг прогодувати 7-членну сім'ю, тому він поряд з сільським господарством, займався ще й ткацтвом, привчаючи цьому ремеслу й своїх дітей. Він був освіченою людиною: любив читати книжки, замовляв газети, за що користався повагою односельчан. Як людина глибоко релігійна, своїм знанням Біблії та церковних книг він дивував навіть священика, який запропонував йому посаду дяка при місцевій парафіяльній церкві. Кілька років він з родиною жив та дякував і у недалекому селі Григорів.

Вже 5-річним хлопчиком Володимир під керівництвом батька навчився грамоти. Початкову школу він відвідував у Велесневі, однак більше ніж навчання, його цікавили народні пісні, казки, легенди, перекази, анекдоти та інші фолклорні жанри, на які Тернопільщина була дуже багатою. Хата Гнатюків була ніби кузнею плекання народних традицій: і батько і мати знали безліч фолклорних творів, що їх засвоїли в основному від своїх батьків, насамперед від діда по матері Іллі Савицького та його жінки Марії. «Крім того, — згадує В. Гнатюк вже наприкінці свого життя, — двері нашої хати майже не замикалися перед різними людьми, що пересиджували в нас, немов у сільським касині цілими годинами, особливо в неділі та свята або в довгі зимові вечори, та забавлялися або різними оповіданнями, яким я залюбки прислухався та переймав їх, або відчитуванням усяких новинок із газетки, яка все в нас була, та книжок» (63).

Хлопець дивував дорослих феноменальною пам'яттю: раз почуту пісню чи казку він міг навіть через кілька місяців повторити слово в слово. Так само запам'ятовував він цілі сторінки з Біблії, яку батько часто читав вголос, привчаючи до того й

63) В. Гнатюк, *Українські народні байки, Етнографічний Збірник* (далі ЕЗ), т. XXXVII-XXXVIII. Львів, 1916, стор. 3.

свого сина. «Для господарства ти заслабий, у ткачі теж не годишся, зате піп був би з тебе непоганий, бо вмієш добре співати й промовляти», — сказав йому батько восени 1883 р. і сільською фірою повів його в науку до м. Бучача (64).

Згідно зі своїм віком (12 років) і знаннями він мав право поступити у гімназію, як інші його ровесники, однак не маючи жадних знайомств, він змушений був пройти курс навчання у т. зв. «нормальній» народній школі м. Бучача (в монастирі чину Василіянів) і лише в 1895 році його було прийнято до першої класи Бучацької нижчої гімназії (65).

Від природи жвавий і темпераментний хлопець ніяк не міг примиритися із схоластичними порядками гімназії, що вело до його частих конфліктів з викладачами (66). Щодо успішности навчання, він належав до середніх учнів. Найліпші оцінки в нього були з української мови та співу (67).

Вже в народній школі в нього виявився потяг до записування улюблених творів у окремий зошит. Велике враження зробила на нього антологія поезії, що її видало студентське товариство Академічне Братство, з якої він переписав у свій зошит цілий ряд віршів. Згодом він записав туди назви усіх казок, що їх пам'ятав з батьківського дому, а була їх рівно сотня. Далі він почав записувати туди тексти народних пісень, що їх пам'ятав з дому. «Я не мав ніякої тоді означеної мети, — згадує він в автобіографічних нотатках, — і записував пісні лише тому, що вони мені подобалися. Але збірка все збільшувалася, особливо в часі вакацій. До 1889 р., в котрім я скінчив нижчу гімназію, в ній було вже коло п'ятсот пісень» (68).

На час навчання у Бучацькій гімназії припадає і початок його публіцистичної діяльності: у 1888 році він опублікував кілька дрібних заміток в бережанській газеті *Посланник*, а в 1889 році статтю *Рукомиш* (назва села під Бучачем) (69). Улюбленим зайняттям В. Гнатюка у вільний час було читання книжок. Зокрема приваблювала його фантастично-пригодницька література та описи далеких країн.

У 1889 році В. Гнатюк закінчив 4 класу нижчої гімназії і записався у 5 класу вищої гімназії в Станиславові (нині Івано-Франківське) (70), однак під час вакацій григорівський священик

64) Інформація А. Боднаря із Львова.

65) Нині середня школа ім. В. Гнатюка.

66) За весь час навчання у Бучацькій гімназії у В. Гнатюка не було відмінної оцінки з поведінки, а була лише «mniej odpowiednia» (4) або «dostateczna» (3). *Центральний державний історичний архів УРСР у Львові* (далі ЛЦДІА), ф. 309, оп. I, од. зб. 2186, стор. 16-19.

67) *Там же*.

68) В. Гнатюк, *Українські народні байки*, ЕЗ, т. XXXVII-XXXVIII. Львів, 1916, стор. 3.

69) Автобіографія В. Гнатюка, *ЛНВ*. Львів, 1926, кн. 11, стор. 271. Згадуваної газети нам не вдалося роздобути.

70) В Бучачі вищих класів гімназії не було.

М. Бачинський (71) та його брат, що був капеляном станиславівського єпископа Ю. Пелеша, намовили його продовжувати навчання у Колегії св. Атанасія у Римі, яка готувала місіонерів для мало розвинених країн. В. Гнатюка приваблювала візія першовідкривача життя, побуту та звичаїв «диких» народів і він подав відповідну заяву на руки єпископа і був прийнятий, однак через якусь епідемію його виїзд до Риму кілька разів відкладався, а нарешті на його місце було прийнято іншого кандидата. Єпископ Пелеш запропонував Гнатюкові почекаати до наступного року, однак той категорично відмовився, «давши собі слово ніколи не бути духовним, хоч родичі були би се радо бачили» (72). В Станиславівську гімназію в середині другого півріччя його теж не захотіли прийняти і Гнатюк змушений був цілий рік жити у батьків на селі. Щоб не гаяти марно часу, він вирішив інтенсивно записувати народні пісні та інші фолклорні жанри. Збірка Гнатюка значно збільшилася, і як згадує він у своїй автобіографії, її матеріали дали б цілий том фолклорних записів (73). Доповнював він її і будучи учнем Станиславівської гімназії.

Переважну більшість пісень він записав у батьківській хаті від рідних і сусідів. Щоб заохотити своїх інформаторів до співу, він часто і сам їм співав пісні, вивчені в школі або з друкованих співаників (74).

На паспортизацію пісень тоді ще він не звертав жадної уваги: не зазначував ні місця, ні часу запису, ні імена інформаторів (75), зате вже тоді він дбав про мовну точність запису.

Десь наприкінці 1890 року у львівській москвофільській газеті *Новый Галичанин*, що її видавав П. Полянський, було опубліковано заклик до записування народних пісень, які редакція обіцяла регулярно друкувати на сторінках своєї газети. В. Гнатюк вислав туди свою велику збірку, однак редакція опублікувала з неї лише сім текстів. В 1891 році газета перестала виходити, а збірка Гнатюка безслідно пропала.

У Станиславівській гімназії під час навчання там В. Гнатюка панував дуже суворий режим. Директор І. Керек'ярт забороняв учням будь-яку позашкільну діяльність: вони не сміли брати участь в організаціях молоді, читати «нецензурну» літературу

71) Тоді вже родина Гнатюків жила у Григорові.

72) *ЛНВ*, 1926, кн. 11, стор. 269.

73) *ЕЗ*, т. 37-38 Львів, 1916, стор. 3.

74) Свідчить про те, наприклад, лист батька від квітня 1891 р.: «Кланяються і поздоровляють тебе твої співаки і співачки і просять, щобись прибув додому на вакації і щобись призбирав якнайбільше пісень світських і также набожних кавалків щобись научив їх співати. Просять мене бись купив збірник пісней розманих. Тепер приходять дуже радо на спів.» (*ЛІЦІА УРСР*, Львів, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288, стор. 11).

75) У цитованому листі батька збереглися імена перших григорівських інформаторів В. Гнатюка: Грицько Крамар, Кирило Кашуба, Петро Гулька, Тинис Барин, Варвара Гриневич, Дорка Мирника, Магда Пилична та сестра Гнатюка Ганя (*Там же*).

та навіть публікувати статті у пресі. Таким чином, публіцистична діяльність В. Гнатюка, успішно розпочата ще у Бучачі, припинилася на цілі чотири роки.

В гімназії В. Гнатюк вчився у важких матеріальних умовах, бо батьки в наслідок зменшення попиту за домогтаним текстилем, потрапили у погане економічне становище і не спроможні були задовольнити навіть найелементарніші потреби свого сина (76).

До того, він був «переростком»: його співучні були на 4-5 років молодшими за нього, що спричиняло йому ще й труднощі психологічного характеру.

У 1891 році Гнатюка призвано на військову службу, однак прийомна комісія визнала його нездатним до війська і він без перерви міг продовжувати навчання (77). Щоб закінчити школу, він змушений був заробляти на науку принагідною фізичною працею або давати приватні лекції учням молодших класів із заможніших родин (78).

У сьомій класі він познайомився з дочкою тоді вже покійного греко-католицького пароха у Хом'яківці Павла Майківського Оленою Майківською, яку після смерті батька виховував брат матері Палагеї Тит Бурачинський, греко-католицький парох у Олієві біля Городна (79). Гнатюка притягала до Олени не тільки її гарна врода, але насамперед душевне споріднення, що призвело до їх шлюбу 15 листопада 1894 року (80). Через місяць після одруження — 15 грудня 1894 року Володимир Гнатюк здобув атестат зрілості і записався на філософічний факультет Львівського Університету. Предметом свого навчання в університеті він обрав класичну філологію, слухаючи лекції з грецької мови та літератури проф. Цвіклінського, латинської мови та римської літератури проф. Крушківєвіча, давньослов'янську мову та слов'янську філологію проф. Каліни

76) Наприклад, в листі до сина від 29 травня 1894 р. батько скаржився: «Так довго я тобі не писав з причини тої: мислив єм, що де вистараю для тебе пару злоти, тай годі, ани позичити, ани не мож корову продати.» (ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288, стор. 30)..

77) Див. Лист батька від 22 червня 1891 р., ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288, стор. 15.

78) В листі до Ф. Вовка від 3 січня 1898 р. він писав: «Мої життєві обставини склалися все так, що поза годинами шкільними мусив я заробляти на життя вже від першого класу в гімназії.» (М. Яценко, Володимир Гнатюк. Київ, 1964, стор. 23).

79) Див. Свідчення моральності від 1 листопада 1893 р. (ЦДІА УРСР, Львів, фонд 309, оп. 1, од. зб. 2186, стор. 10).

80) Після одруження Володимир продовжував навчання в університеті, а Олена жила у своїх родичів у Станиславові, згодом переселилася до тестя у Пужники, де 29 лютого 1896 р. в неї народилася дочка Ірина. На весні 1897 р. вона з дитиною переселилася до сестри В. Гнатюка Ганни у Великий Ходачків, а в березні 1898 р. у Львів, де в неї 17 червня 1898 р. народилася дочка Олександра, а 28 вересня 1900 р. син Юрко.

Прегарну картину сімейного життя В. Гнатюка дає його листування з дружиною, батьком, родичами та дітьми, що зберігається у Львівському Центральному Державному Архіві, ф. 3 с - 309, оп. 1, зв. 154, 155, од. зб. 2266.

тощо (81). Від другого курсу він почав відвідувати лекції й семінари з історії України М. Грушевського та української мови й літератури О. Колесси (82). Україністика згодом стала основним предметом його навчання. На другому курсі на семінарі О. Колесси Читання українсько-руських пам'яток XVII-XVIII ст. В. Гнатюк виголосив доповідь *Українсько-руська вертепна драма*, написану на підставі власних фолклірних записів (83). Це була перша фолкліористична праця молодого дослідника, за якою йшла серія дальших семінарських праць (84).

У 1894 році проф. А. Каліна заснував у Львові *Towarzystwo ludoznawcze*, завданням якого було інтенсивне дослідження польського та українського фолкліору. Друкованим органом товариства був журнал *Lud*, в редакції якого працював й І. Франко. Ставши членом Товариства на весні 1895 року, В. Гнатюк передав І. Франкові свою другу фолклірну збірку, що містила понад 800 пісень та кілька десятків казок, в надії, що хоча б частину з них буде опубліковано на сторінках *Lud*-у. Познаюмившись з цією цінною збіркою, І. Франко віддав її секретареві товариства А. Стшелецькому, який десь запропастив її. Отак безслідно пропала й друга збірка В. Гнатюка, укладувана протягом кількох років (85).

Однак і ця невдача не знеохотила молодого любителя фолкліору. І. Франко подав йому не лише методичні вказівки для записування, але й дозволив йому користатися своєю багатою бібліотекою (86). Зрозумівши важливість наукового підходу до записування фолкліору, В. Гнатюк вже на початку свого навчання в університеті вирішив стати професійним фолкліористом і витривало й послідовно прагнув до своєї мети.

В журналі *Lud* В. Гнатюк опублікував кілька дрібних статей на фолклірно-етнографічні теми, які свідчать про його серйозний підхід до цієї справи.

Кілька фолклірних статей В. Гнатюк опублікував і у журналі І. Франка *Житє і слово*, заснованому майже одночасно з журналом *Lud* — 1894 року. Він активно увійшов у працю Етнографічної Комісії Наукового Товариства ім. Шевченка, заснованої 1895 року під керівництвом І. Франка.

Щоб краще засвоїти методику записування фолкліору В. Гнатюк за посередництва І. Франка вступив у листування з одним з найвизначніших українських етнографів Ф. Вовком,

81) Absolutorium, ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186, стор. 39.

82) Там же.

83) ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186, стор. 39.

84) Про релігійні обряди в «Одіссеї» Гомера, Вплив українсько-руської народної поезії на Шевченкову поему «Гайдамаки», Апокрифічні староруські і сучасні народні елементи у «Світових байках» С. Руданського, та Апокрифічні мотиви в поезіях С. Руданського (Там же).

85) Автобіографія В. Гнатюка, ЛНБ, 1926, кн. XI, стор. 271.

86) ЕЗ, 1897, т. III, стор. 20.

який у той час тісно співпрацював з НТШ. Листи Ф. Вовка до початківця-фолклориста часом переросли у широкі програмні інструкції (87).

У той час за порадою Ф. Вовка та В. Стефаника В. Гнатюк перейшов від принагідних записів до вичерпного опису якоїсь етнографічної теми або запису всього репертуару якогось визначнішого носія фолклору. Наприклад, у січні 1895 року він записав від батька детальну розповідь про ткацький промисел, яка згодом стала основою його праці *Ткацтво у Східній Галичині* (88).

У липні 1895 року разом з дружиною Оленою він записав легенди, пісні, коломийки, казки, загадки від О. Прохвати, П. Якимова та Ю. Розоського (89). В тому ж році вони обоє записували анекдоти та інші фолклорні твори в Пужниках від батька Михайла, братів Філька й Гілярка, сестри Гані та інших оповідачів (90).

У вересні 1895 року В. Гнатюк від лірника Якова Златарського-Москвина із села Житномира, Бучацького повіту записав майже чотири десятки т. зв. «лірницьких» пісень та молитов, детальний опис життя й побуту цих мандрівних співаків, словник їхнього арго та ряд інших матеріалів. Додавши до них лірницькі пісні своєї мами (*Сон Богородиці, Про сирітку*) та деяких інших співаків, він підготував їх до друку разом з детальною вступною розвідкою про лірників та їх репертуар. І цю працю він дав прочитати І. Франкові, який доповнивши її рядом паралелей з друкованих джерел, 5 лютого 1896 року дав її на обговорення на засіданні Філологічної Комісії НТШ. По обговоренню працю молодого студента було вирішено опублікувати в *Етнографічному Збірнику*, де вона й появилась ще того ж року (91). Оцінюючи значення цієї праці для української фолклористики, Ф. Колесса 1929 року писав: «В. Гнатюк... виступив на полі української етнографії з солідною підготовкою — се показує вже його перша збірка *Лірники*, що й досі застається одиноким записом повного репертуару галицького лірника» (92).

На весні 1895 року В. Гнатюк прочитав у ж. *Народ*, що його видавали І. Франко і М. Павлик, статтю М. Драгоманова про Закарпатську Україну (Угорську Русь), в якій корифей україн-

87) ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, зв. 154, од. зб. 2286. Основна частина листів В. Гнатюка до Ф. Вовка зберігається в Інституті Археології АН УРСР (ФА, В/1629-1737).

88) *Матеріали до українсько-руської етнології* (далі — МУЕ), т. III. Львів, 1900, стор. 12-26.

89) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 87.

90) В. Гнатюк, *Галицько-руські анекдоти*, ЕЗ, т. VI, 1899.

91) *Лірники*. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки, і т. п. про лірників повіту Бучацького. Зібрав у вересні 1895 р. В. Гнатюк, ЕЗ, т. II, 1896, стор. 1-76.

92) *Матеріали до Етнології й Антропології*, т. XXI-XXII, частина I, стор. IV.

ської науки й політики закликав галицьку інтелігенцію подати руку допомоги своїм братам з того боку кордону, які в умовах угорського гноблення були засуджені на повільну загибель.

В липні 1895 року В. Гнатюк разом із своїм другом О. Роздольським «на свій власний кошт і ризико» здійснив свою першу експедицію на Закарпаття, записуючи фолклорні матеріали за маршрутом: Лавочне - Ляхівець - Старий і Новий Голятин - Майданка - Сейми - Волове - Бучково - Долишня Бистра - Березово - Горінчево - Іза - Хуст (93). Весь цей маршрут, починаючи від Ляхівця, В. Гнатюк та О. Роздольський пройшли пішки. Найбільше матеріалів записано ними від селянина Андрія Бряника в Голятині.

Повернувшись до Львова, В. Гнатюк ознайомив із зібраними матеріалами голову НТШ М. Грушевського (свого професора) та голову новозаснованої Етнографічної Комісії НТШ І. Франка. Обоє вони щиро підтримали його ініціативу й заохотили до продовжування цієї справи, обіцяючи фінансово підтримати її та зібрані матеріали опублікувати на сторінках періодичних видань НТШ. На замовлення І. Франка В. Гнатюк написав обширну розвідку про свої враження від подорожі по Закарпаттю для свого журналу *Радикал* (94). Це був перший виступ В. Гнатюка у пресі про закарпатські справи, які не перестали цікавити його до кінця життя (95).

У березні 1896 року, В. Гнатюк вирушив у свою другу експедицію на Закарпаття, на цей раз за маршрутом: Лавочне - Сольва - Стройна - Дусино - Керецьке - Кушниця - Бронька - Довге - Задня - Лукова - Імстичеко - Великий Раковець - Севлюш - Мукачево - Лавочне (96). Результати цієї експедиції були значно більшими, ніж попередньої. Найбільше матеріалів він записав від селянина Михайла Фотула із Стройної. В тому ж селі він особисто познайомився з письменником та громадським діячем Ю. Жатковичем, якого притяг до співробітництва з галицькими друкованими органами (97).

Після повернення до Львова (у половині квітня 1896 року) він здав потрібні іспити в університеті, а під час літніх ваканцій того ж року (у липні та серпні) здійснив свою третю подорож на Закарпаття. На цей раз він відвідав і деякі села нинішньої Пряшівщини, ідучи за маршрутом: Сольва - Солочин - Плоске - Оленево - Порошків - Туря-Ремети - Ворочів - Ужгород - Великий Березний - Убля - Кленова - Розтоки - Улич - Збій -

93) ЕЗ, т. III. Львів, 1897, стор. IX.

94) В. Гнатюк, Дещо про Русь Угорську, *Радикал*. Львів, 1895, № 2, стор. 14-19; № 3, стор. 26-30.

95) Далеко не повна бібліографія праць В. Гнатюка про Закарпаття становить 115 позицій (Див. М. Мушинка, В. Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975, стор. 101-106).

96) ЕЗ, т. III, 1897, стор. IX.

97) Див. Листи Ю. Жатковича до В. Гнатюка (1896-1914) у ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 208, п. 2.

Новоселиця - Стара і Нова Стужниця - Ставна - Луг - Гусна - Буковець - Сербовець - Горішня - Мала Бистра - Верецьке - Волівець (98). В селі Збій нинішньої Гуменської округи, на цей раз він знайшов найліпшого свого оповідача Михайла Пустая, від якого протягом п'ятих днів записав понад сорок казок та легенд виняткової художньої вартости (99).

Під час своїх експедицій на Закарпаття, В. Гнатюк не обмежувався лише записуванням фолкльору, але стежив теж за національним, культурним, економічним, соціальним та політичним станом закарпатських українців. На кожному кроці він переконувався у неймовірному утиску українського населення з боку угорської панівної верхівки, яка вживала всіх заходів, щоб якомога скоріше зденаціоналізувати неугорські національності Угорщини. В. Гнатюк не міг залишитися байдужим до такого поневолення своїх земляків. Він закликав закарпатську інтелігенцію до боротьби за свої національні та політичні права, до співпраці з галицькими українцями. В селах, де українське друковане слово було невідомим поняттям, він поширював твори Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки та інших українських письменників, і як згадує у пізніших працях, ні на одному місці він не зустрівся з випадком, щоб населення не розуміло цих творів. Навпаки, попит на них був настільки великий, що він змушений був висилати на Закарпаття українські книжки і після повернення до Львова (100).

Все це викликало занепокоєння угорських властей до діяльності В. Гнатюка: йому роблено різні перешкоди у спілкуванні з населенням, однак він не дав застрашити себе, доводячи, що його діяльність аж ніяк не суперечить законам Австро-Угорської держави, громадянином якої був і В. Гнатюк.

Більше того: після повернення до Галичини із своєї першої подорожі, він розгорнув широку кампанію, спрямовану на критику угорського уряду за його національний, економічний та політичний утиск закарпатських українців. На цю тему він опублікував у галицькій пресі цілу серію публіцистичних статей (101), кульмінацією яких був маніфест *І ми в Європі*, що його підписали визначні прогресивні діячі Галичини, в тому

98) ЕЗ, т. III. Львів, 1897, стор. IX. Карти подорожей В. Гнатюка по Закарпаттю зберігаються в Музеї В. Гнатюка у Велесневі. Див. І. Герета, О. Черемшинський, *Етнографічно-Меморіальний Музей В. Гнатюка у Велесневі*. Львів, 1971, стор. 37-39.

99) Див. О. Зілінський, В. Гнатюк і збійський казкар, *Дукля*. Пряшів, 1969, № 1, стор. 63-69.

100) М. Мушинка, В. Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975, стор. 20.

101) В. Гнатюк, *Угро-руські новини, Жите і Слово*, 1897, т. VI, кн. 11, стор. 124-130; *Угро-руська мізерія, там же*, стор. 46-62; *Темні думи на Угорській Русі, Буковина*. Чернівці, 1897, ч. 81; *Світлі думи на Угорській Русі, там же*, ч. 87-88.

числі І. Франко, В. Охримович, Ю. Романчук, Н. Кобринська, М. Павлик та інші (102).

У справі національного відродження закарпатських українців головну надію Гнатюк поклав на молоду інтелігенцію Закарпаття, тому доклав багато зусиль, щоб втягнути її у національно-визвольний рух. З його ініціативи на Закарпаття виїхав студентський хор, який там дав кілька концертів (103). На запрошення Володимира Гнатюка до Львова приїхав закарпатець Гіядор Стрипський і разом з ним прослухав курс лекцій з україністики у Львівському Університеті. Інтенсивні стосунки він нав'язав з письменником та громадським діячем Ю. Жатковичем, студентом богословської семінарії в Ужгороді В. Ляховичем та кількома іншими (104).

Закарпатськими справами йому вдалося зацікавити і кількох молодих чехів, наприклад, Ф. Главачка, який за вказаним ним маршрутом відвідав Закарпаття вже у 1896 році (105), а згодом приїхав до нього до Львова, де прожив шість тижнів (106).

Тоді ж він приступив до підготовки закарпатських фолклорних матеріалів для друку. Він не обмежився лише класифікацією та упорядкуванням матеріалів трьох своїх експедицій на Закарпаття, але до кожного тексту відшукував паралелі у загальнослов'янському та європейському порівняльному матеріалі, використовивши для цього всі вісім об'ємистих томів фолклорних видань. Коли врахувати факт, що у той час не було ще жадного каталога сюжетів народної прози, а щоб відшукати відповідний сюжет, йому доводилося перечитувати сотні сторінок друку, то не можна не дивуватися справді титанічній працездатності молодого дослідника (107). Однак ця «чорна» робота по відшукуванню паралелей дозволила йому глибше проникнути у фолклорний матеріал і ознайомитися з найвизначнішими збірниками тогочасної фолклористики.

У 1897 році появився перший том його *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси*, що містив легенди і соціально-побутові

102) І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття, *Житє і Слово*. Львів, 1896, т. V, кн. 1, стор. 1-9. Передрук: *Нова думка*, № 13. Вуковар (Югославія), 1977, стор. 130-133. З уваги на свої подорожі на Закарпаття, В. Гнатюк наведений протест не підписав. Є лише підпис (на першому місці) «Русько-українська молодіж академічна» Зате у змісті ж. *Житє і Слово* за 1896 р. І. Франко наводить В. Гнатюка як свого співавтора цієї заяви.

103) Виділ НТШ дотував поїздки сумою 100 злотих (*Справоздане НТШ за 1896 р.* Львів, 1899, стор. 16).

104) Див. кореспонденцію у *ЛЦДІА*, ф. 146, оп. 1, од. зб. 2286.

105) Ф. Главачек, *Моя подорож по Закарпатській Україні в 1896 році, Дукля*. Пряшів, 1957, № 4, стор. 53-66.

106) F. Hlaváček, *Moje styky a spolupráce s V. Hnatjukem, Науковий збірник МУК у Свиднику*, № 3. Пряшів, 1967, стор. 31-50.

107) Частину паралелей допоміг йому відшукати І. Франко. У збірнику вони зазначені ініціалами І. Ф. Крім того, І. Франко дозволив йому користатися численними фолклорними матеріалами своєї бібліотеки.

казки (новелі) (108). Свою першу книжку він присвятив М. Грушевському та І. Франкові — «подвижникам українсько-руської науки, приятелям і учителям молодіжі» (109), висловлюючи таким чином подяку за їхню допомогу і увагу до початківця-дослідника. Ця «трійця» — Грушевський, Франко, Гнатюк, в майбутньому відіграла дуже важливу роль в українській культурі. В наступному 1898 році появився і другий том *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* з фантастично-пригодницькими казками, казками про тварин (байками), переказами та анекдотами (110).

Ці два томи, це вже праці зрілого фолклориста, і як такі, вони знайшли прихильну оцінку не лише на Україні, але й далеко за її межами (111).

Під час літніх вакацій 1897 року В. Гнатюк вирушив у свою четверту експедицію на Закарпаття. Без жадних рекомендацій і без будь-якої матеріальної допомоги (112), на цей раз він відвідав також українські поселення у Бачці, на території нинішньої Югославії. Із всіх угро-руських місцевостей ця етнічна група з фолклорно-етнографічного боку була найменш дослідженою. В літературі існували суперечні погляди навіть на походження бачванських русинів. Одні автори вважали їх нащадками запорозьких козаків, другі — нащадками дружинників київського князя Святополка, що нібито переселилися сюди в XI ст. разом з дочкою Святополка Предславою, інші — пізнішими переселенцями з північних комітатів Угорщини (113).

В. Гнатюк планував відвідати всі поселення Бачки, де живуть русини, однак у двох місцевостях — Руському Керестурі і Коцурі він знайшов таких чудових інформаторів — казарків і співачок, — від яких він зміг записувати цілих два з половиною місяця (114). За цей час він тут записав 430 пісень, 220 прозових творів, зробив опис весілля, зберіг від загибелі кілька рукописних збірників, керестурську хроніку, нав'язав контакт з такими

108) ЕЗ, т. III, 1897, стор. 236.

109) Там же, стор. 111.

110) ЕЗ, т. IV, 1898, стор. 254.

111) Детальніше про це дивись: В. Камінський, Угорська Україна в етнографічних працях В. Гнатюка, *Записки Історично-Філологічного Відділу УАН*. Київ, 1929, кн. XXV, стор. 149-174; М. Ясько, Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття, *Наукові записки Ужгородського Державного Університету*. Ужгород, 1958, т. XXXIII, стор. 101-114; М. Мушинка, В. Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 195. Париж-Мюнхен, 1975.

112) Лише після закінчення експедиції В. Гнатюк одержав від Відділу НТШ фінансову підтримку в сумі 60 зол. на покриття подорожніх витрат (*ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, стор. 2, 3 Товариства).

113) Близьче про історію русинів Бачки див. Ф. Лабаш, *История Русинот Бачкей, Сриму и Славоний 1745-1918*. Вуковар, 1979.

114) Крім цих двох поселень він відвідав ще Новий Сад та Старий Вербас, однак ніяких записів там не робив.

представниками бачвано-руської інтелігенції, як Г. Костельник, Ю. Біндас, М. Вrabель та ряд інших.

З фолклірних інформаторів цієї експедиції на увагу заслуговують зокрема коцурські казкари О. Кулич, І. Фалат та М. Паленчані: «Кождий, хто прочитає уважно оповідання сих трьох оповідачів, — писав він пізніше —, а особливо двох перших, мусить признати, що стиль у них такий гарний, такий викінчений, що його не посоромив би ся найбільший артист слова.» (115) Із співачок перше місце належить Юлії Мольнар з Керестура, від якої записано 126 пісень (116).

Негайно після повернення до Львова, з ініціативи М. Грушевського В. Гнатюк на підставі зібраного матеріалу написав працю *Руські оселі в Полудневій Угорщині*, яку прочитав на семінарі з історії (117). 9 лютого 1898 року цю ж роботу він прочитав на засіданні Філологічної Секції НТШ (118). Вона і справді незабаром появилася на сторінках *Записок НТШ* (119) поряд з науковими працями І. Франка та М. Грушевського, що було для початківця-дослідника неабиякою честю та зобов'язанням.

У студентські роки В. Гнатюк проявив й інтерес до рукописних пам'яток української літератури, які знаходив під час своїх фолклористичних досліджень в Галичині (120). Цілий ряд подібних рукописів він знайшов і під час своїх подорожей на Закарпатську Україну, Пряшівщину та Юрославську Войоводину (121).

Крім збирання й упорядкування фолклірних матеріалів, В. Гнатюк вже у студентські роки уважно стежив за науковими працями з ділянки народознавства, які часто рецензував на сторінках *Записок НТШ*. Наприклад, вже у 1896 році він про-рецензував працю Б. Грінченка *Этнографические материалы, собранные в Черниговской и соседних с ней губерниях* (122),

115) ЕЗ, 1910, т. 29, стор. IV.

116) Детальніше про подорож В. Гнатюка в Бачку та її результати див.: М. Мушинка, Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Юрославії. В кн. В. Гнатюк, *Народни приповідки бачванських Русиних*. Руски Керестур, 1967, стор. 7-69.

117) Свідчить про це власноручна посвідка М. Грушевського: «Тим посвідчаю, що слухач Володимир Гнатюк на історичних вправах предложив мені реферат під титулом *Руські оселі в Полудневій Угорщині*, написаний старанно на основі нових, в значній частині самим добутих дат.» (ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2186, стор. 51).

118) ЗНТШ, т. XXIII-XXIV, 1898, стор. 3 — З Товариства.

119) В. Гнатюк, *Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині)*, ЗНТШ, т. XXII, 1898, стор. 1-58.

120) В. Гнатюк, *Интересний збірник з с. Хітар (пов. Стрийський)*. Тимчасові відомости, ЗНТШ, т. X, 1896, стор. 7-9; В. Гнатюк, *Легенди з Хітарського збірника з першої пол. XVIII в.*, ЗНТШ, т. XVI, 1897, кн. II, стор. 1-38.

121) О. Мишанич, *Визначний дослідник давньої української літератури, Радянське Літературознавство*, 1971, № 5, стор. 73-82.

122) ЗНТШ, т. X, 1896, кн. II, стор. 45-49.

вказавши на цілий ряд її фахових недоліків: неточність запису, невідповідний правопис, відсутність наголосів тощо. Рецензія на 2-ий том Грінченка переросла у солідну наукову розвідку про характер народної пісні (123). Дуже прихильну рецензію він написав на ж. І. Франка *Житє і Слово* (124), зупинившись на фолклорно-етнографічних матеріялах цього журналу. Детально він проаналізував і працю Х. Ящуржинського *Свадьба малорусская как религиозно-бытовая драма* (125), розвідку А. Балова *К вопросу о характере и значении древних купальских обрядов и игр* (126), звіт А. Кухарського про його наукову подорож на Спирш (127), наукові праці Р. Ф. Кайндля (128), О. Броха (129), Н. Коробки (130), Д. А. Маланки (131), М. Довнара-Запольського (132) та цілий ряд інших.

В. Гнатюк не обмежувався лише збиранням фолклору на Угорській Русі, але інтенсивно записував його і в Галичині, використовуючи для того кожні відвідини родини в Пужниках, Григорові, Великому Ходачкові тощо. В його листах до дружини цього періоду часто можна читати такі заяви: «Як приїду на свято, то зберу такі матеріяли в Ходачкові, що за них дістану напевно похвалу від компетентних людей» (133). Цими «компетентними людьми» були: І. Франко, О. Колесса, Ф. Вовк та М. Грушевський, а похвала від них була для нього найвищою нагородою. А похвалити і справді було за що: лише в одному селі Великий Ходачків В. Гнатюк зібрав зразків народньої творчости на п'ятдесят друкованих аркушів (134). Ряд прислів'їв та приказок, записаних В. Гнатюком у Пужниках, опублікував І. Франко у своїх *Галицько-руських народних приповідках* (135).

Виникає питання, як міг В. Гнатюк, тоді ще студент вищого навчального закладу, заклопотаний турботами про своє власне прожиття і прогόδкування родини, паралельно з успішним навчанням зібрати, науково опрацювати і на професійному рівні видати такі докладні матеріяли та написати такі ґрунтовні наукові праці? Помагала йому це здійснити неймовірна працездатність, витримка й самодисципліна, винесені з батьківського дому. В. Гнатюк як і його батько не міг ні хвилини сидіти без діла:

123) *Там же*, 1897, XVIII, кн. IV, стор. 48-50.

124) *Там же*, 1896, т. XIII, стор. 35-42.

125) *Там же*, т. XVI, 1897, стор. 29-32, Бібл.

126) *Там же*, т. XX, 1897, стор. 38-41.

127) *ЗНТШ*, т. XX, 1897, кн. VI, стор. 35-38.

128) *ЗНТШ*, т. XXV, 1898, кн. V, стор. 45-51.

129) *Там же*, т. XIV, 1896, кн. VI, стор. 37; XXVI, 1898, кн. V, стор. 132-140.

130) *Там же*, 1896, кн. VI, стор. 30-33.

131) *Там же*, т. XXV, 1898, кн. V, стор. 21.

132) *ЗНТШ*, т. XI, 1896, кн. III, стор. 42-48.

133) Лист до дружини від 30 жовтня 1897 р. (ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2288, стор. 36).

134) І. Герета, О. Черемшинський, *Етнографічно-Меморіальний Музей В. Гнатюка у Велесневі*. Львів, 1971, стор. 34.

135) *ЕЗ*, т. X, 1901, стор. 200.

він працював за суворо встановленим режимом, розрахованим на хвилини, часто цілі ночі не спав (136). При всьому тому він був зразковим сім'янином: знаходив час допомагати дружині, погратися з дітьми, відвідати батьків у селі тощо.

Немалі заслуги на науковій продуктивності В. Гнатюка мали і його учителі — М. Грушевський, О. Колесса, та І. Франко, а теж дружина, яка підтримувала його ініціативу і допомагала йому при збиранні та упорядковуванні фолклорних матеріалів.

Здавалось би, що навчання й інтенсивна науково-дослідна праця, поєднана з турботами побутового характеру, повинні б повністю вичерпати фізичні сили В. Гнатюка. Та це не так. Як згадують його сучасники, серед студентської молоді Львова, що в останньому десятилітті ХІХ ст. жила дуже активним і напруженим громадським життям, В. Гнатюк був фігурою номер один. Він вмів не лише сам запалити себе за справедливую ідею, але мав рідкісний дар запалювати й інших. За все це, львівська студентська молодь восени 1897 року обрала його головою свого товариства Академічна Громада. Саме під його керівництвом Академічна Громада перетворилася в одну з найбільш прогресивних і революційних українських організацій Галичини. Описуючи вибори В. Гнатюка головою Академічної Громади М. Мочульський згадує: «В. Гнатюк, двадцятишестилітня людина, широкоплечий, гарний з обличчя, блідий, з короткою стриженою білявою бородою, вийшов після вибору на ступінь, на якому стояла професорська катедра (вибір відбувався в університетській залі) і звідти сказав зараз свою програмову промову. Він, як звичайно, говорив тихим голосом, але палко, свою промову перетикав густо поезією «проскрибованого» Франка й закликавав товаришів здійснювати Франкові ідеали.» (137)

Саме в цю пору І. Франко опинився чи не в найбільшій матеріальній та духовій кризі у своєму житті. В 1895 році керівництво Львівського Університету, наперекір успішній габілітації, не дозволило йому зайнятися педагогічною діяльністю, до якої він роками інтенсивно готувався. На весні 1897 року він був кандидатом від Української Радикальної Партії до Австрійського Парляменту, однак реакційні сили Галичини, при активній підтримці уряду, різними махінаціями зфальшували результати виборів і Франка у парламент не допустили. В травні 1897 року І. Франка було звільнено з роботи в редакції щоденника *Kurier Lwowski*, в результаті чого він лишився без постійного заробітку. Майже одночасно «збанкрутував» і його

136) Ще коли В. Гнатюк вчився у Бучацькій гімназії, батько між іншими настановами давав йому і таку пораду: «Любезний сину, спати не потреба долго, бо то гріх на спання час марнувати» (Листи від 10 жовтня 1888, ЛЦДІА, ф. 3, оп. 309, зв. 155, од. зб. 2299).

137) М. Мочульський, З останніх десятиліть життя Івана Франка, 36. *Іван Франко у спогадах сучасників*. Львів, 1956, стор. 424-425.

журнал *Жите і Слово*, на який він покладав великі надії (138), а польська преса підняла шалену атаку, спрямовану проти Франка і його радикальної партії. До галасу польської преси приєднався й український щоденник *Діло*, закидаючи І. Франкові провини, яких він ніколи не допустився. Така травля й нервові напруження не могли не відбитися на здоров'ї І. Франка. Він майже повністю осліп і, здавалося, що вже ніколи не зможе продовжувати свою літературну, наукову та громадську діяльність (139).

В цій, на перший погляд безнадійній ситуації, коли від найвизначнішого живого українського письменника відвернулися навіть великі українські «патріоти» та його вчорашні «меценати», прийшов йому на допомогу його учень... Володимир Гнатюк, який більше ніж хто інший міг зрозуміти становище І. Франка, бо і сам у той час жив у крайніх злиднях.

«Ані чоботи, ані убрання, ані футро — нічого не можу тепер полагодити тому, що не маю грошей, навіть на борг буду їсти», — скаржитися він в листі до дружини від 30 жовтня 1897 року (140). І майже у той самий день він розіслав серію листів прогресивним діячам української культури з проханням допомогти І. Франкові у його незavidному матеріальному становищі та взяти участь у відзначенні 25-річчя його письменницької діяльності. Знаючи погані житлові умови І. Франка, він висловив пропозицію, щоб українська громадськість з нагоди цього ювілею збрала кошти на купівлю для нього будинку.

Ця пропозиція зустрілася з позитивним відгуком, зокрема серед української інтелігенції в царській Росії. В Києві на заклик В. Гнатюка почала збирати кошти для цієї мети мати Лесі Українки О. Пчілка, а у Петрограді — К. Білиловський (141). До підготовки франківського ювілею В. Гнатюк приєднав Б. Грінченка, Ф. Вовка, І. Труша, С. Людкевича, С. Крушельницьку, М. Менцинського та багатьох інших.

У зв'язку з ювілеєм І. Франка розпочалось і листування В. Гнатюка з М. Коцюбинським, яке переросло у щире дружбу (142), з Лесею Українкою (143) та іншими.

Довідавшись, що у Франка є нова збірка віршів, яку ніхто не хоче друкувати, В. Гнатюк як голова Академічної Громади звернувся до нього з пропозицією, що студентське товариство

138) *Жите і Слово* формально виходило за редакцією дружини І. Франка Ольги.

139) Детальніше про це дивись: М. Возняк, *Велетень думки і праці. Шлях життя і боротьби Івана Франка*. Київ, 1958.

140) ЛЦДІА, ф. 309, оп. 1, од. зб. 2228, стор. 36.

141) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*, Київ, 1964, стор. 19-20.

142) М. Коцюбинський, *Листи до В. Гнатюка*. З передмовою і поясненнями В. Гнатюка. Львів, 1914.

143) Листи до В. Гнатюка (В статті М. Возняка, *Першодруки Лесі Українки*), *Наукові Записки Львівського Університету. Літературно-критичний збірник*, вип. 1, 1951, стор. 45-51.

готове видати його збірку і навіть виплатити йому відповідний гонорар (144). Важко хворого (з різних боків битого) І. Франка така пропозиція до душі схвилювала і він охоче погодився. 17 листопада 1897 року В. Гнатюк скликав засідання Академічної Громади, на якому накреслив плян видання збірки, що його було одноголосно ухвалено. Тут же було вирішено із фондів Академічної Громади виплатити І. Франкові 100 злотих в рахунок гонорару (145). В грудні 1897 року збірка І. Франка *Мій Ізмарад* появилася друком тиражем 1000 примірників (146).

Серед молоді збірка І. Франка зустрілася з неочікуваним успіхом. Деякі її вірші перекладено також на чеську мову (147). Все це заохотило В. Гнатюка до дальших заходів, спрямованих на допомогу І. Франкові.

17 грудня 1897 року він поставив на повістку чергового засідання управи Академічної Громади питання про участь товариства у святкуванні 25-літнього ювілею письменницької діяльності І. Франка.

Для відзначення цього ювілею було створено підготовчий комітет, головою якого було обрано В. Гнатюка. Комітет за ініціативою В. Гнатюка розгорнув широку діяльність: постановив видати пропагандивну брошурку про життя і діяльність І. Франка, альманах, присвячений Франкові, збірку музичних творів на слова І. Франка, надрукувати його портрет, зібрати гроші на фонд купівлі для І. Франка будинку (148). Щоб заохотити до святкування Франківського ювілею наддніпрянських українців, В. Гнатюк наприкінці грудня 1897 року виїхав до Києва, де нав'язав контакти з цілим рядом діячів культури (149). Спочатку члени підготовчого комітету та управи Академічної Громади активно приєдналися до роботи, але, як часто буває в таких випадках, конкретне виконання наміченої програми залишилося на плечах одного В. Гнатюка.

Все це вело до того, що на надзвичайних загальних зборах Академічної Громади 20 березня 1898 року він попросив звільнити його з посади голови товариства, посилаючися на надзвичайну завантаженість. Збори прийняли резигнацію і новим

144) В. Гнатюк, Про ювілей І. Франка в 1898 р., ЛНВ, т. LXXXVI, 1925, стор. 176-178.

145) Львівський Обласний Державний Архів (далі — ЛОДА), ф. 297, арк. 55 а. (М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 18).

146) У зв'язку з тодішньою практикою на обкладинці книжки наведено рік видання 1898 (М. Мочульський, *З останніх десятиліть життя Івана Франка*, 36. *І. Франко у спогадах сучасників*. Львів, 1956, стор. 425).

147) *Sto padesat let česko-ukrajinských literárních styků*. Praha, 1968, str. 124-125; M. Mušinka, *Z korespondence Čechů s V. Hnafukem, Slovanský přehled*, 1971, č. 4, str. 307.

148) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 19.

149) Ф. Главачек, *Спогади про мої зв'язки з Іваном Франком*, 36. *З історії чехо-словацько-українських зв'язків*. Братіслава, 1959, стор. 632.

головою Академічної Громади було обрано його друга Л. Гарматія (150).

Звільнившись від головування в Академічній Громаді В. Гнатюк вирішив справу відзначення 25-річчя письменницької діяльності І. Франка довести до кінця. І справився він з цим завданням більш ніж успішно.

З його ініціативи було видано альманах *Привіт Д-ру Івану Франкові* (151), бібліографію творів І. Франка за 25 років (152), збірник музичних творів на слова І. Франка (153) тощо.

Частково здійснилася й ідея В. Гнатюка закупити для І. Франка будинок.

Урочисте святкування 25-річчя письменницької діяльності І. Франка відбулося 30 жовтня 1898 року, тобто точно через рік, коли В. Гнатюк розпочав справу його підготовки. У ньому взяла участь не лише молодь, але й вся прогресивна українська інтелігенція Львова. Сам В. Гнатюк прочитав на ньому головну доповідь, в якій схарактеризував І. Франка не лише як письменника, але й як громадського та політичного діяча, який «від наймолодших літ стояв в ряду перших борців за волю думки, слова, за свободу совісти... любив правду і терпів за неї, ...а своїми творами вказав шлях до широкої європейської культури» (154).

Справа нужденного становища І. Франка висунула перед українською громадськістю питання, над яким раніше ніхто серйозно не задумувався: Якщо у таких матеріальних злиднях живе найбільший український письменник, гордість української літератури, то як живуть інші, менш визначні письменники? Відповідь на це питання була ясною для кожного: Нема в українській літературі письменника, який зміг би вижити з гонорарів за літературну діяльність. Отже, соціальне становище українських письменників, як на Східній Україні, так у Галичині чи Буковині було гіршим, ніж будь-якої іншої професії. Якщо письменник не мав іншого джерела прибутку, він не міг існувати. І дійсно, переважна більшість українських письменників жила у постійних злиднях.

Усвідомивши собі цю істину, В. Гнатюк вирішив заснувати письменницьку організацію, яка б керувала видавничими справами та давала матеріальну допомогу письменникам. На початку 1898 року він порушив цю справу на одному із засідань управи Академічної Громади, яка підтримала ініціативу В. Гнатюка.

150) ЛОДА, ф. 297, арк. 65 а.

151) *Привіт Д-ру Івану Франкові в 25-літній ювілей літературної його діяльності*. Накладом Академічної Громади. Львів, 1898.

152) М. Павлик, *Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності — 1874-1898*. Львів, 1898.

153) 36. *Зів'яле листя*. Львів, 1898.

154) ЛНВ, 1898, т. IV, кн. XI, стор. 118.

Після її обговорення в пресі (155) було створено Фонд підмоги незасібних літераторів, головою якого став знов-таки В. Гнатюк (156). Згідно з проектом В. Гнатюка Товариство Руських Письменників мало би за завдання не тільки видавничі цілі, але й згуртувало би по можливості всіх наших письменників в одну спільну організацію та запевнило б їм і матеріяльну допомогу на випадок безробіття, хвороби або старости (157). В. Гнатюкові вдалося зібрати у Фонд підмоги чималі кошти, на підставі яких згодом було засновано Українсько-Руську Видавничу Спілку.

Під час навчання в університеті Гнатюк інтенсивно готувався до наукової роботи: він одержав солідні основи з латинської та давньогрецької мов та літератур, досконало вивчив польську та німецьку мови, активно засвоїв усі слов'янські мови, частково теж французьку та угорську. В українській мові та літературі він вважався фахівцем, якому не дорівнював ніхто з його товаришів-студентів. Самотужки він здобув солідні теоретичні знання з ділянки фолклористики та етнографії. Ще будучи студентом, він мав за собою солідну публіцистичну діяльність, що далеко перевищувала звичайні рамки.

Та наукова праця, як і літературна, у той час, не вважалася професією і ніхто з українських науковців на ній не міг будувати своє життя. Навіть такі визначні тогочасні українські вчені як І. Франко, М. Грушевський, О. Колесса, Ф. Вовк, Б. Грінченко заробляли на хліб насущний іншою працею — редакторською, педагогічною, службовою тощо.

Тому і В. Гнатюк єдину можливість займатися наукою бачив у її поєднанні з зайняттям, яке б давало йому постійний заробіток. В його випадку таким зайняттям могла бути педагогічна робота.

Вже на останньому курсі університетського навчання в березні 1898 року професор Г. Огоновський запропонував йому посаду заступника («суплента») учителя у Львівській Академічній гімназії з тим, що після закінчення університету і здачі учительського іспиту він стане постійним учителем цієї гімназії. Можливість залишитися у Львові і під керівництвом І. Франка, М. Грушевського та інших учителів продовжувати в успішно розпочатій науковій праці була для В. Гнатюка дуже привабливою і він охоче прийняв пропозицію Г. Огоновського тим більше, що посада заступника вчителя була пов'язана з досить солідним заробітком.

Здавши відповідні іспити з педагогічних дисциплін і одержавши т. зв. «абсолюторію», В. Гнатюк подав заяву про його

155) Див., напр., статтю В. Гнатюка, В справі Товариства руських письменників (Діло. Львів, 1898, № 183).

156) Там же.

157) М. Коцюбинський. Листи до В. Гнатюка. Львів, 1914, стор. 5-6. Цитовано за Яценком, стор. 51.

затвердження постійним учителем у Львівській Академічній гімназії, однак Шкільна Крайова Рада, на підставі його активної діяльності в прогресивному молодіжному русі, перш за все в Академічній Громаді та НТШ, вирішила вигнати його з Львова на периферію і рішенням від 14 вересня 1898 року направила його на посаду заступника учителя у Самбірську гімназію. Це рішення значно утруднювало життєві плани В. Гнатюка, бо Самбір тоді був провінційним містом, «де хіба афіші прийдеться читати, а більше нічого», як скаржився В. Гнатюк в листі до Ф. Вовка (158).

Дізнавшись про таке свавілля шкільних органів, М. Грушевський, якого незадовго перед тим було обрано головою Наукового Товариства ім. Шевченка, запропонував йому посаду секретаря Товариства. В. Гнатюк погодився з цією пропозицією, хоч з матеріального боку вона зовсім не була привабливою. Таким чином, В. Гнатюк восени 1898 року став першим професійним науковцем-україністом на Західній Україні. Згадуючи про це його рішення В. Дорошенко писав: «Був це на той час великий героїзм і самопожертва пуститися виключно на науковий шлях без ніякої урядової посади. Взяти хоча матеріальний бік справи: як суплент одержував Гнатюк 120 корон у місяць, а в Науковому Товаристві по двомісячній безплатній практиці зачав від 30 кор. місячної платні» (159).

В. Гнатюк з притаманною йому сумлінністю виконував секретарські обов'язки в Товаристві, яке за немалою його заслугою від 1898 року значно пожвавило свою діяльність в усіх ділянках і перетворилося на солідну наукову установу: наприкінці 1898 року Товариство купило окремий будинок (на вул. Чарнецького нумер 26) за 240.000 корон, в якому окреме приміщення було виділено під бібліотеку, засновано книгарню, кількакратно збільшило видавничу діяльність тощо (160). Пізніше у будинку НТШ одержав квартиру й В. Гнатюк з родиною, що його ще більше прив'язало до Товариства. З ініціативи В. Гнатюка у будинок (кам'яницю) НТШ вже 1899 року було проведено телефон (161). Від 1899 року вся адміністрація Товариства лежала на плечах В. Гнатюка. Не маючи жадної адміністративної сили, він сам вів колосальну кореспонденцію, пов'язану з діяльністю Товариства, писав протоколи численних засідань Товариства та його комісій, укладав плани, подавав звіти про діяльність тощо. Чимало енергії він потратив на здобуття коштів на наукову працю Товариства.

158) Рукописний архів Інституту археології АН УРСР в Києві, № ФА, В/1631. Цитовано за М. Яценком, стор. 27.

159) В. Дорошенко, Пам'яті Володимира Гнатюка, ЛНВ, 1926, т. ХСІ, р. ХХV, кн. ХІ, стор. 264.

160) В. Гнатюк, *Наукове Товариство ім. Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873-1923)*. Львів, 1923.

161) ЗНТШ, 1899, т. 31-32, стор. 1-2. З Товариства.

Про діяльність НТШ В. Гнатюк систематично інформував членів та громадськість на сторінках *Записок НТШ* та *Літературно-Наукового Вісника*, а в 1900 році почав видавати окремий кварталник *Хроніка НТШ*, що паралельно виходив українською (64 випуски) і німецькою (59 випусків) мовами (162).

Та праця В. Гнатюка в НТШ не обмежувалася лише на виконуванні секретарських обов'язків.

Вже у 1898 році він став секретарем новоутвореної Етнографічної Комісії НТШ (яку очолював І. Франко, заступником голови був Ф. Вовк) (163). Цю посаду він займав аж до 27 вересня 1913 року, коли його обрано головою Етнографічної Комісії (164). 7 червня 1899 року він став дійсним членом Філологічної Секції НТШ (165), а 21 червня того ж року її секретарем (головною було обрано І. Франка, заступником голови — О. Колессу) (166).

Тоді ж 1899 року він став редактором *Літературно-Наукового Вісника* (167). На цій посаді він був аж до переведення редакції журналу у Київ 1907 р., видавши тридцять об'ємистих томів. *Літературно-Науковий Вісник* за редакцією В. Гнатюка став найвизначнішим українським літературно-громадським журналом. Сам В. Гнатюк опублікував у ньому майже п'ятдесят власних наукових розвідок та понад шістсот рецензій, оглядів, та дрібних статей і заміток, отже він був до певної міри і його власною трибуною. За гострі викривальні статті, опубліковані на сторінках журналу, йому кілька разів довелося стояти перед судом (168). Великою популярністю журнал користувався на Східній Україні, де наперекір його переслідуванню з боку царського уряду, вже на початку свого існування мав понад сто п'ятдесят постійних передплатників. Боячися поширення його ідей, царська цензура у 1901 році заборонила його ввіз в Росію (169).

Хоч В. Гнатюк був одним з наймолодших членів НТШ, своєю невтомною працею він здобув серед його членів загальний авто-

162) *Chronik der ukrainischen Sevchenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg*.

163) *Справозданє з діяльности НТШ за 1898 р.* Львів, 1899, стор. 7.

164) *Хроніка НТШ*, вип. IV, 1913, ч. 56, стор. 23.

165) *ЛЦДІА*, ф. 309, од. зб. 749-754.

166) *ЗНТШ*, 1899, т. 31-32, стор. 1-3. З Товариства.

167) Про призначення В. Гнатюка на цю посаду в *Хроніці ЛНВ* читаємо: «Член редакційного комітету ЛНВ д. Осип Маковей одержав з Міністерства Освіти літературну стипендію і виїхав на довгий час до Відня для наукових студій... Редакційні обов'язки О. Маковея перейняв д. В. Гнатюк» (*ЛНВ*, 1899, кн. IV, стор. 61-70). Починаючи VI томом на обкладинці даного журналу наведено: «Редакційний комітет: В. Гнатюк, М. Грушевський, Др. І. Франко. За редакцію відповідає В. Гнатюк.»

168) Один з таких судових процесів проти В. Гнатюка, що відбувся 11 вересня 1905 р. описав І. Франко у статті По процесі М. Губчака (*ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 40-46).

169) І. Франко, *Заборона Літературно-Наукового Вісника в Росії*, *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X, стор. 35-39.

ритет. Його заходами на роботу в НТШ було прийнято й І. Франка (170). Від 1899 року В. Гнатюк з І. Франком майже десять років працювали разом в одному приміщенні, редагуючи *Літературно-Науковий Вісник*, *Літературно-Наукову Бібліотеку* та фолкльорні видання.

Про принципиовість та безкомпромісність В. Гнатюка свідчить його боротьба за допущення української мови на археологічні з'їзди в Росії.

На початку 1899 року, тобто на початку секретарювання у ньому В. Гнатюка, НТШ одержало запрошення на Міжнародний Археологічний з'їзд у Києві, який мав відбутися у серпні того року. Члени Товариства із Західної України зголосили на цей з'їзд тридцять доповідей (171). Згідно з вказівками організаційного комітету доповіді на з'їзді, який мав відбутися в давній столиці України-Руси могли бути прочитані всіми слов'янськими мовами, крім... української. В. Гнатюк від імени НТШ написав гострий протест проти такого рішення, заявивши, що у випадку недопущення української мови на з'їзді, делегація НТШ відмовляється від участі в ньому. В результаті цієї заяви підготовчий комітет вирішив, що доповіді можуть бути прочитані на з'їзді українською мовою, однак не сміють бути публіковані у *Трудах* з'їзду.

У тих умовах і це була велика перемога української справи. Рішення московського організаційного комітету викликало значну полеміку на сторінках російської преси, в результаті чого Міністерство внутрішніх справ Росії на підставі т. зв. Емського указу 1876 року заборонило вживання української мови на з'їзді. В результаті дальшого протестного листа В. Гнатюка Міністерство освіти Росії дозволило прочитати доповіді українською мовою, однак лише на закритих засіданнях, при участі не більше двадцять п'ять людей. НТШ з такою дискримінацією української мови не погодилося і відмовилося від участі на з'їзді (172). З'їздівські доповіді були опубліковані окремим виданням в *Записках НТШ*, що вийшли за редакцією В. Гнатюка (173).

170) Згадує про це син І. Франка Тарас: «Саме тоді (1898 р. — М. М.) батько був усунутий з „Кур'єра Львовського“. Пам'ятаю, як мама журилася, що тато легкодушно покидає певний заробіток у зичливих йому і досить прогресивних поляків...» Несподівано посада для Франка, саме завдяки Гнатюкові, знайшлася в Науковім Товаристві ім. Шевченка (Т. Франко, Приятелювання з Іваном Франком, *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1971, № 2, стор. 40).

171) Сам В. Гнатюк зголосив на Київський Археологічний з'їзд дві доповіді: *Словацький опришок Яношик в народній поезії та Русини Пряшівської епарії і їх говори*.

172) Детальніше про це див. у статтях В. Гнатюка: *Українська мова на Археологічному з'їзді в Києві*, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 118, Хр. і бібл.; *З київського Археологічного з'їзду*, *там же*, кн. X, стор. 38-39; В справі XII археологічного з'їзду, *там же*, т. IX, 1900, кн. III, стор. 210.

173) *ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI.

Подібна історія повторилася і на дальших археологічних з'їздах — у Харкові (1902) та Катеринославі (1905) (174). Рядом своїх статей В. Гнатюк вказав на жакливій політичний та національний утиск українців в Російській Імперії (175). В розвідці *Російська цензура й українська мова*, опублікованій у Празі (176), він навів конкретні приклади дискримінації української мови в Росії, про які слов'янська громадськість не мала найменшого уявлення.

З другого боку В. Гнатюк привітав ініціативу чеських славістів скликати міжнародний з'їзд славістів у Празі без будь-яких мовних обмежень. «Щиро вітаючи сей плян чеських учених і признаючи повну його реальність, ми рівночасно мусимо вказати на розумне і справді гідне вчених людей поставлення в ньому питання про язикові відносини на з'їзді», — писав він, а одночасно поставив запитання: «Коли то на тих основах буде міг відбутися перший з'їзд у Росії?» (177). В. Гнатюк був глибоко обурений, коли австрійський уряд заборонив скликання славістичного з'їзду (178).

Майже одночасно з боротьбою за національні права українців Росії, В. Гнатюк розпочав боротьбу за національні права українців Австро-Угорщини, насамперед за широке запровадження української мови у Львівський та Чернівецький університети. На цю тему він написав серію статей з наведенням переконливих аргументів, головним чином статистичних даних про дискримінацію українців (179).

Закордонних читачів про студентські заворушення у Львівському Університеті В. Гнатюк інформував у двох статтях, опублікованих на сторінках празького ж. *Slovanský Přehled* (180). Він підкреслив, що на Україні існує п'ять університетів (Київ, Харків, Одеса, Львів, Чернівці), однак жаден з них не є українським: в Росії йде посиленна русифікація, в Галичині — польонізація, а на Буковині — германізація вищих навчальних

174) В., *Україна мовчить...*, ЛНВ, т. XXXI, 1905, стор. 261-167.

175) Російський Святійший Синод і українська мова, ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 180; Заходи коло знесення Указу з 1876 р., ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. II, стор. 138.

176) V. Hnatjuk, *Ruská censura a ukrajinský jazyk*, *Slovanský Přehled*, Praha, 1903, str. 128-132.

177) В. Гнатюк, *З'їзд славістів*, ЛНВ, 1899, кн. IX, стор. 198-199.

178) В. Гнатюк, *З'їзд слов'янських філологів і правительство*, ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 121.

179) В. Гнатюк, *Справа українсько-руського університету у Львові*, ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 111-114; т. XVI, кн. XI, стор. 95-100; кн. XII, стор. 159-175; т. XVII, стор. 49-72; *З Львівського Університету*, ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 132-133; *Руські катедри в Черновецькім Університеті*, ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 195-196; *З Черновецького Університету*, ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 133.

180) *Universita Lvovská a požadavský Rusínů*, *Slovanský Přehled*, Praha, 1902, č. 2, str. 91-96; *Záležitosti rusínské university ve Lvově*, *detto*, str. 227-232.

закладів. Найбільший опір проти національної дискримінації українських студентів та професорів виник у Львівському Університеті, де в 1901 році вчилася 610 українців. В. Гнатюк закликав до заснування самостійного Українського Університету, доводячи, що для такого університету тут є всі передумови. Немає сумніву, що статті В. Гнатюка мали значний вплив на студентські заворушення у Львові 1901 року, які закінчилися т. зв. «сецесією», тобто масовим відходом українських студентів з Львівського Університету на протест проти відхилення їхніх вимог адміністрацією університету та урядом.

У липні 1899 року В. Гнатюк здійснив свою п'яту експедицію на Закарпаття, на цей раз у його найзахіднішу область — Пряшівщину. За чотири тижні він відвідав майже всі області Пряшівщини, їдучи від Меджилабірців через Свидник, Бардіїв на Спиш. Хоч середина літа була несприятливим часом для записування фолклору, йому в одинадцятьох селах вдалося записати 62 прозові твори і 152 пісні. Ці матеріали увійшли в першу частину третього тома *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* (181).

На відміну від попередніх томів, вони упорядковані не за жанрово-тематичним, а за територіальним принципом, тобто за окремими селами, починаючи від Чертіжного в північному Земпліні і кінчаючи Кремною на Спиші. Таким чином йому за посередництвом фолклорних творів вдалося наочно продемонструвати процес словачення українських територій (182).

Під безпосереднім впливом І. Франка, В. Гнатюк вже в студентські роки почав писати вірші. Від інтимних віршів (183) він перейшов до громадської лірики, закликаючи читачів до революційної боротьби за волю — до «розбиття кайданів». Один з таких віршів В. Гнатюк у 1899 році опублікував на сторінках *Літературно-Наукового Вісника* під криптонімом «В». Наводжу його повністю:

Боязким

Страшно бороться, вставати
Проти насильства гидкого?
Жалко вам теплої хати,
Жалко життя затишного?

З матір'ю, з сином, з коханням
Вам розлучитися шкода?
Ви живете сподіванням:
Прийде й без того свобода?

181) ЕЗ, 1900, т. ІХ, стор. 1-116.

182) Детальніше про це див.: М. Мушинка, В. Гнатюк — визначний дослідник фолклору Пряшівщини, *Науковий Збірник МУК у Свиднику*, т. ІІІ. Пряшів, 1967, стор. 61-62.

183) Один з його віршів, присвячений майбутній дружині Олені знаходиться в її дівочому альбомі, що зберігається у фондах Велеснівського Музею В. Гнатюка.

Ні! Хто розбити кайдани
Вміє своєю рукою, —
Той тільки вільним і стане
Воля живе боротьбою!

Хто-ж сього серцем не чує,
В кого нема на се сили,
Той у неволі звікує,
Буде рабом до могили (184).

Працьовитість В. Гнатюка у цей період була неймовірна. Попри свої службові обов'язки та вичерпну редакторську роботу він на підставі власних досліджень написав цілий ряд поважних наукових праць, які перед опублікуванням пройшли сувору опонентуру на засіданнях Філологічної Секції НТШ.

На засіданні Філологічної Секції НТШ 9 лютого 1898 року було обговорено його розвідку *Руські оселі в Бачці* (185). 1 листопада було обговорено його розвідку — *Русини Пряшівської єпархії і їх говори* (186); 29 листопада 1899 року — *Словацький опришок Яношик в народній поезії* (187); 20 лютого 1901 року — полемічну розвідку *Словаки чи русини?* (188); 9 жовтня 1902 року — *Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності* (189). Всі ці праці після обговорення були ухвалені до друку і надруковані у *Записках НТШ*.

Крім того, він інтенсивно продовжував записувати фолклор в селах Галичини, готуючи до друку дальші томи.

На переломі XIX- XX ст. дослідники при записуванні фолклорних та етнографічних матеріалів почали застосовувати звукозаписувальну апаратуру, якій В. Гнатюк надавав велике майбутнє. За його пропозицією Етнографічна Комісія НТШ на своєму засіданні 7 травня 1900 року ухвалила «закупити два фонографи для збирання взірців бесіди і пісень нашого народу» (190). За допомогою цих фонографів записували пісні О. Роздольський, Ф. Колесса та інші. Вони значно допомогли зокрема Ф. Колессі при розшифруванні мелодій українських дум. Сам В. Гнатюк залишився вірним традиційному ручному записуванню фолклору.

Як ми вже згадували, в 1898 році з ініціативи В. Гнатюка була заснована Українсько-Руська Видавнича Спілка (згодом перейменована на Українську Видавничу Спілку). На установчих зборах Спілки 26 листопада 1898 року було обрано її дирекцію, «надзірну раду» та секретаря, яким протягом чотирнадцять років

184) ЛНВ, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 266.

185) ЗНТШ, 1898, т. XXIII-XXIV, стор. 3. З Товариства.

186) ЛНВ, 1900, т. IX, кн. I, стор. 75.

187) Хроніка НТШ за 1899 р. Львів, 1900, № 1, стор. 35.

188) Там же, 1901, ч. 6, стор. 15; ЛНВ, 1901, т. XIV, кн. IV, стор. 17-19.

189) Хроніка НТШ за 1902. Львів, 1903, вип. 4, ч. 12, стор. 13-15.

190) ЛНВ, т. XI, 1900, кн. IX, стор. 211-214.

був В. Гнатюк. Одночасно він був редактором більшості видань. Як секретар Українсько-Руської Видавничої Спілки та редактор її видань, В. Гнатюк, разом з М. Грушевським та І. Франком опрацював її статут, укладав її пляни, вів широко кореспонденцію з авторами, редагував рукописи, робив коректу тощо.

Про мету і завдання Спілки В. Гнатюк писав: «Українсько-Руська Видавнича Спілка поставила собі за ціль зорганізувати наших письменників, упорядкувати нашу літературну продукцію, довести до того, щоби письменники за свою працю діставали відповідну нагороду, а не так як досі, що нераз хтось написавши книгу, мусив ще до неї доплатити і то грубо, щоби її випустити в світ. Розуміється, коли спілка буде мати відповідне майно.» (191)

На жаль, «відповідного майна» Спілка ніколи не мала, але й у крайне несприятливих умовах її діяльність була і є гідною подиву і пошани. Основну діяльність Спілки становила *Літературно-Наукова Бібліотека*, що виходила спочатку у двох, пізніше у трьох серіях. В цьому виданні до першої світової війни появилися 323 книжки, при чому майже половину з них підготував до друку сам В. Гнатюк.

Це були невеликі й дешеві книжки (1-3 аркуші), розраховані на найширші кола читачів, які охоплювали майже всю тогочасну українську літературу (І. Франко, М. Коцюбинський, М. Вовчок, А. Кримський, І. Нечуй-Левицький, В. Стефаник, О. Кобилянська, Л. Мартович, Леся Українка, О. Маковей та десятки інших) та кращі художні твори світової літератури: грецької (Гомер, Лукіян), латинської (Курцій Руф), італійської (Данте), французької (Мопасан, Золя, Гюго, Масперо, Фльобер та ін.), англійської (Шекспір, Інгрем, Байрон, Вайт, Куппер), німецької (Гавп-тман, Гайне та ін.), російської (Толстой, Короленко, Чехов, Гоголь, Тургенев, Достоевський, Гаршін, Кареев, Горький тощо) та цілий ряд інших літератур. Більшість вище названих письменників була представлена кількома книжками.

Українсько-Руська Видавнича Спілка велику вагу приділяла популяризації наукової літератури. Інформуючи читачів про видавничий плян спілки, В. Гнатюк писав: «Здобувши місце для 6 більших (у більшій серії) і 7-8 поменших (у малій серії) наукових книжок на рік, будемо старатися протягом кількох років дати по можливості повний систематичний цикл підручників, уложених у приступній формі, але вповні науково зроблених (головно розуміється, перекладами), із таких наук: геології, антропології, експериментальної психології, соціології, історії філософії й сучасних її проблем, філософії права, права політичного, суспільно-економічного, історії культури, історії важніших літератур, історії політичної й суспільної з особливим оглядом на

191) ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 124.

важливі епохи нової історії й її головні чинники» (192). Плани УВС не залишалися лише на папері, але завдяки В. Гнатюкові та І. Франкові послідовно реалізувалися.

В *Літературно-Науковій Бібліотеці* завдяки В. Гнатюкові знайшли місце піонерські праці українських вчених: І. Пулюя з ділянки фізики (193) та астрономії (194), В. Наумовича з астрономії (195), І. Раковського з геології (196), В. Барвінського із статистики (197), М. Коса із сексології (198), С. Єфремова із світової історії (199) тощо.

Із світової науки український читач за посередництвом *Літературно-Наукової Бібліотеки* мав змогу ознайомитися із творами З. Гінтера з географії (200), Е. Фраса з геології (201), Ю. Візнера з морської ботаніки (202), А. Діксона Вайта та К. Флямариона з астрономії (203), Дж. Інгрема, К. Біхера та Й. Конрада з політичної економії (204), Е. Шерера, І. Тена та Гастона-Каміля Маспера з античної історії (205), Ш. Сеньобос з новітньої історії (206), Ф. Енгельса, К. Кавтського, Ф. Лассаля, Т. Г. Масарика, І. Тена з філософії (207) та десятки інших (208).

На жаль, видання Українсько-Руської Видавничої Спілки могли розповсюджуватися лише на Західній Україні. Їх висилання у Східню Україну було суворо заборонене російським

192) План видань Видавничої спілки, *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 218-219.

193) І. Пулюй, *Непропаща сила*, 1900.

194) І. Пулюй, *Нові і перемінні звізди*, 1901.

195) В. Наумович, *Величина звіздного світа*, 1899.

196) І. Раковский, *Вік нашої землі*, 1901; *Вулкани*, 1902.

197) В. Барвінський, *Досліди з поля статистики*, 1901.

198) М. Кос, *Про полові справи*, 1905.

199) С. Єфремов, *Національне питання в Норвегії*, 1902.

200) З. Гінтер, *Історія географічних відкриттів у XV-XVI ст.*, 1905.

201) Ебергард Фрас, *Нариси геології*, 1905.

202) Ю. Візнер, *Житє рослини у морі*, 1904.

203) А. Діксон Вайт, *Розвій поглядів на вселенну*, 1906; К. Флямарион, *Про небо*, 1904.

204) Дж. Інгрем, *Історія політичної економії*, 1904; К. Біхер, *Початки народного господарства*, 1906; Й. Конрад, *Національна економія*, 1905.

205) Е. Шерер, *Політична історія Палестини*, 1906; І. Тен, *Нариси із старинного світа*, 1905; Г.-К. Масперо, *Старинна історія східних народів*, 1905.

206) Ш. Сеньобос, *Австрія в XIX ст.*, 1904; *Міжнародні революційні партії*, 1904.

207) Ф. Енгельс, *Початок родини, приватної власности і держави*, 1899; Його ж, Людвік Фюербак і кінець класичної німецької філософії, 1899; К. Кауцький, *Народність і її початок*, 1904; Т. Г. Масарик, *Ідеали гуманности*, 1902; І. Тен, *Філософія штуки*, 1905.

208) Ми навели лише книжки, у виданні яких брав безпосередню участь В. Гнатюк. Детальніше про роботу В. Гнатюка в Українській Видавничій Спілці див. в розділі «Діяльність на літературному полі», стор. 124-137 цієї праці.

урядом, що було причиною їх невисоких тиражів та постійного фінансового дефіциту (209).

Від травня 1905 року Українська-Руська Видавнича Спілка перебрала від НТШ також видання *Літературно-Наукового Вісника*, і до того часу редагованого В. Гнатюком. Хоч редакторській праці В. Гнатюк приділяв багато часу, основним полем своєї діяльності він весь час вважав фолклористику, перш за все збирання і видавання нових фолклорних матеріалів.

У 1900 році В. Гнатюк став відповідальним редактором *Етнографічного Збірника*, з яким співпрацював і раніше. За його редакцією збірник перетворився на найважливіший фолклорно-етнографічний орган на Україні. На його чолі він був до осені 1912 року, випустивши у світ понад двадцять об'ємистих томів, перш за все своїх власних монотематичних збірників, опрацьованих за найновішими вимогами тогочасної науки.

Паралельно з *Етнографічним Збірником* він редагував й іншу серію фолклорно-етнографічних видань — *Матеріали до української етнології*, засновану 1899 року. В цій серії за життя В. Гнатюка вийшло дальших двадцять томів.

Кілька коротких експедицій він здійснив і в деякі села Галичини, насамперед на Гуцульщину, одержавши на це стипендію від НТШ двіста злотих (210). Лише у двох селах Бучачького повіту — Пужниках та Коропці в липні 1902 року він записав двісті сорок казок, легенд та народних оповідань (переважно демонологічного характеру) (211).

При всьому цьому він знаходив час регулярно стежити за фаховою літературою, систематично публікуючи на сторінках *Записок НТШ*, *Літературно-Наукового Вісника* та інших видань вичерпні огляди цілих річників наукових журналів та збірників (*Киевская Старина*, *Живая Старина*, *Русский Филологический Вестник*, *Филологический Вестник*, *Этнографическое Обзорение*, *Wisla*, *Lud*, *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne*, *Národopisný věstník Československý*, *Časopis Muzea Království Českého* й десятки інших) та сотні рецензій окремих творів наукової і художньої літератури.

Як збирач-фолклорист, редактор та секретар НТШ він на-в'язав стосунки із сотнями людей, з якими інтенсивно листувався протягом усього життя (212).

209) В одному з листів до М. Коцюбинського В. Гнатюк скаржився: «Наші видання розходяться в Галичині лише в 250 примірниках... На Україну їх не пускають, і, наскільки я знаю, досі може трьох українців має їх комплекти (Зб. М. Коцюбинський і Західна Україна, т. II, стор. 95).

210) ЛНВ, т. XI, 1900, кн. VII, стор. 77.

211) Справоздане з етнографічної експедиції, *Хроніка НТШ*, 1902, вип. III, ч. 10, стор. 16-17.

212) Лише у львівських та київських архівах зберігаються листи понад 800 кореспондентів В. Гнатюка.

Хоч В. Гнатюк не був «політиком», в прямому розумінні цього слова, все ж таки має заслуги і в політичному житті Західної України. Він був палким прихильником революційно-демократичного напрямку І. Франка. На сторінках галицької преси, зокрема *Літературно-Наукового Вісника*, він опублікував цілу серію статей на громадські й політичні теми (213). З них на окрему увагу заслуговує його стаття *Дещо про наші домашні болячки* (214), в якій гостро критикував такі недуги західноукраїнських «вождів народу», як кар'єризм, політиканство, необ'єктивний критицизм, лицемірство тощо. Характеризуючи галицьких «політиків», В. Гнатюк писав: «Наші політики, незвичайно короткозорі, не вміють орієнтуватися в найпростіших справах, роблять вічно елементарні помилки, які відбиваються опісля сильно і шкідливо на цілій суспільності, змінюють свої переконання як рукавиці, уважають нині білим те, що вчора вважали чорним, вагаються всюди, де треба рішучого виступу, не вміють використовувати ситуації, переходять із одного табору до другого.» (215) В статті *Добрі ради для страйкуючих* (216) він з ідіомою сатириро висміяв наївне звернення т. зв. «Хлопського комітету» у Львові до страйкуючих селян, в якому представники польської шляхти радять селянам не виступати проти панів, а всі проблеми рішення мирним шляхом.

Цілий ряд статей він присвятив політичному життю закарпатських українців, викриваючи антинародну спрямованість духовної і світської інтелігенції та лицемірство уряду, який на словах проголошує свободу й демократизм, а на практиці запроваджує середньовічне рабство. У статті *Мадьярська свобода* В. Гнатюк писав: «На цілій землі нема ні більше шляхетського, ні більше аристократичного, ні більше шовіністичного сойму, як угорський (навіть галицький мусить уступити йому першенство). Там мабуть що другий посол, то або граф, або барон... І отакий сойм делегує своїх репрезентантів до переговорів з королем, як репрезентантів народа... Чи ж се не сміх?» (217) І свою статтю закінчує висновком: «Так, в Угорщині дійсно є свобода: для панів — робити, що їм подобається, для мужиків — слухати панських розпорядників, платити величезні податки, давати рекрута і — вмирати з голоду» (218).

Він уважно стежив і за політичним життям українців на еміграції, перш за все на підставі їхніх друкованих органів, які часто рецензував на сторінках *Літературно-Наукового Вісника*.

213) Австрійська конституція в числах, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 74-75; Статистика народностей в Угорщині, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 45-46; Мадьярська свобода, *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, кн. XI, стор. 143-145; Хто піддержує москвофільство?, *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. II, стор. 138-140 тощо.

214) *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II, стор. 126-134.

215) *Там же*, стор. 129-130.

216) *ЛНВ*, 1902, кн. XI, стор. 21-22.

217) *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 147.

218) *Там же*, стор. 150.

Його рецензії часто переростали у гострі сатиричні фейлетони. В одній з таких рецензій 1902 року він писав: «Я інтересуюся всею нашою колонізацією, а тим більше русинами Злучених Держав, яких там є тепер дуже значне число. Перечитую всякі видання, що появляються в Америці, і жалкую нераз, що там-тешні наші переселенці мусять кормитися такою пустою половиною як тамошні тижневики *Світ*, *Американско-Русский Вистник* та їх календарі...» (219)

Про брошуру Г. Боруха *Попики-радикали в Америці*, в якій автор оголосив боротьбу з «соціалізмом» Шевченка, Франка, Драгоманова та Павлика, Гнатюк писав, що вона «може придатися на підпал у печі, але ніколи на лектуру для чоловіка, хоч трошечки розумного... «Господине» Борух! — з обуренням звертається він до автора брошури. — Ви повинні зрозуміти, що не кожний, що вміє складати букви докуп, може бути навіть «писакою». Ви ліпше зробили б, якби співали «ярмолая» і не пхалися до того, чого не розумієте. Своєю брошурою ви виставили собі свідоцтво цілковитого дурня» (220).

Досліджуючи причини національної і культурної відсталості українських переселенців в Америці, Гнатюк приходить до сумного висновку, що винувато в цьому... духовенство. «Поверх тридцять священиків тамошніх походить із Угорської Руси; се люди, що гоняться тільки за наживою, безідейні і завзяті мадьярони. Національного почуття в них ні крихітки.» (221) Єдиний вихід із такого несприятливого положення В. Гнатюк бачить в зміцненні національно-виховної роботи серед заробітчанської еміграції в Америці: «Коли проте до Америки не дістанеться живіша струя національна, коли там не піде більше число свідомих і інтелігентних українських націоналів, тоді з американськими русинами станеться те, що з угорськими: живіші зденационалізуються, а решта пропаде у тьмі кромішній» (222).

В. Гнатюк брав активну участь у підготові святкування 35-річчя діяльності М. Лисенка, яке відбулося на початку грудня 1903 року у Львові. Про ювілей славного українського композитора він написав окрему статтю (223).

В. Гнатюк брав активну участь в підготові курсів української мови, що відбулися під час літніх вакацій 1904 року у Львові при участі визначних діячів зі Східної і Західної України (224).

Деякі автори, пишучи про діяльність В. Гнатюка в Науковому Товаристві ім. Шевченка, намагаються протиставити цю діяльність «буржуазно-націоналістичній» діяльності голови НТШ М. Грушевського. Таке протиставлення не зовсім виправдане.

219) *ЛНВ*, 1902, кн. XI, стор. 20.

220) *Там же*, стор. 21.

221) Число русинів в Америці, *ЛНВ*, 1902, кн. IX, стор. 30.

222) *Там же*.

223) В.: Ювілей Миколи Лисенка, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 243.

224) Наукові вакаційні курси, *ЛНВ*, т. XXVII, 1904, стор. 52-56.

В. Гнатюк ставився до М. Грушевського з великою пошаною, хоч і не завжди погоджувався з його поглядами. В рукописному архіві В. Гнатюка і справді можна знайти чимало документів, насамперед приватних листів до найближчих друзів, в яких він скаржиться на «шефа» за його не завжди чутливе ставлення до своїх підлеглих працівників. Зате він високо поважав сумлінність, наукову ерудицію та незаперечні організаційні здібності М. Грушевського.

Наприкінці 1904 року група прихильників проф. М. Грушевського, до якої належав і В. Гнатюк, вирішила відзначити 10-річчя приходу М. Грушевського до Львова виданням окремого збірника наукових праць різних авторів. Для реалізації задуму було обрано п'ятичленний підготовчий комітет, який доручив цю справу В. Гнатюкові (225). В. Гнатюк, використовуючи свій досвід від вшанування 25-річчя літературної діяльності І. Франка, розіслав листи-запрошення різним науковцям, і протягом першого півріччя 1905 року підготував ювілейний збірник до друку (226). Сам він взяв у ньому участь розвідкою *Народна пожива на Бойківщині* (227).

На урочистому святкуванні цього ювілею, що відбулося 25 лютого 1906 року, доповідь про життя і наукову діяльність М. Грушевського виголосив І. Франко, а В. Гнатюк зачитав вітальні телеграми з Києва, Відня, Праги, Кракова, Перемишля, Станиславова, Бережан та інших міст. В статті про 10-річне перебування М. Грушевського у Львові він дав йому таку оцінку й характеристику: «До перелому і звороту в наших національних відносинах коли не найбільше, то в дуже значній мірі причинився російський українець проф. Михайло Грушевський, що прийшов до нас восени 1894 року на катедру всесвітньої історії, і то не лише своєю організаторською та науковою діяльністю але й своїм непохитним та чистим характером, від якого, як від вітру, відлітала вся полова, все низьке й мерзьке, все безхарактерне й хитне, а коло якого скуплювалося здорове зерно, що вже й принесло, а в будучині певно принесе багаті і гарні плоди» (228).

Напружена наукова й суспільно-громадська діяльність В. Гнатюка не могла не відбитися на його здоров'ї.

В 1902 році в нього появились признаки туберкульози і лікарі порекомендували йому інтенсивне лікування в якійсь південній санаторії. В грудні 1902 року В. Гнатюк вирушив на лікування на острів Корфу в Греції. Тримісячне лікування дало позитивні наслідки і В. Гнатюк вирішив на зворотному шляху

225) Крім В. Гнатюка до підготовчого комітету входили: І. Франко, С. Томашівський, І. Кривецький, Д. Коренець.

226) *Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. Вид. НТШ у Львові, 1906.

227) *Там же*, стор. 576-594.

228) В. Гнатюк, *Честь праці!*, ЛНВ, т. XXXIII, 1906, стор. 551.

зупинитися в південних комітатах Угорської Русі (територія нинішньої північної Румунії та південної Угорщини) для продовження записування фолклорних матеріалів.

Одержавши на експедицію від НТШ одномісячну відпустку та фінансову підтримку, в кінці березня 1903 року він приїхав до Будапешту, де кілька днів працював у тамошніх архівах та бібліотеках. Обговоривши детальний плян своєї експедиції із редактором *Неділі* Михайлом Врабелем, він вирушив у подорож по маршруту: Маков - Батоня - Надьлак - Семлак - Німецький Перег - Великий Варадин - Нодьлет - Ейр - Шелінд - Пенейсек - Нір-Ачад - Лугош - Дебрецин (229).

На жаль, ця шоста по черзі експедиція В. Гнатюка на Угорську Русь стала для нього фатальною.

В кінці січня 1903 року в угорській газеті *Magyar-ország* появилася стаття, в якій анонімний автор твердив, що В. Гнатюк є «московським емісаром», який ходить по Угорській Русі і робить тут московську пропаганду, а навіть підтримує її грішми» (30). Приводом такого обвинувачення був такий «факт»:

В 1902 році В. Гнатюк опублікував статтю до сторіччя від народження уродженця Закарпаття — Юрія Венелина (Гуци) — основоположника болгарської історії (231), в якій згадав про його 84-річного брата селянина Івана Гуцу зауваживши, що той веде злиденне життя у Великій Тибаві на Закарпатті. На підставі цієї статті болгарські колоністи в Одесі зібрали 80 карб. (200 австрійських корон) і за посередництвом М. Грушевського (Гнатюк саме тоді лікувався на Корфу) та Ю. Жатковича вислали їх Іванові Гуці. Достеживши цю справу кількома допитами у І. Гуци та Ю. Жатковича, угорська поліція прийшла до висновку, що В. Гнатюк є російським шпигуном і дала наказ не допустити його до спілкування з селянами. Після вимушеного виїзду із села Нір-Ачад в Соболчанському комітаті він, «промочений до сорочки», сильно простудився і не знайшовши протягом кількох днів ні відповідного нічлігу, ні лікарської допомоги, змушений був припинити свою експедицію. «Ні поміщення не знайшов, ні де поживитися, а гарячка не устала, не було що робити і я вибрався до Галичини, утративши швидко все, що придбав на здоров'я в Корфу», — з болем згадує він сумний кінець своєї подорожі (232).

Згадуючи цей фатальний кінець так успішно розпочатої збирацької діяльності В. Гнатюка, М. Грушевський писав: «В

229) Справозданє з етнографічної експедиції, *Хроніка НТШ*, 1903, вип. III, ч. 15, стор. 22-24.

230) Лист Жатковича до В. Гнатюка від 14 липня 1903 р., *Львівська Наукова Бібліотека АН УРСР*, № Гнат - 208, п. 2.

231) В. Гнатюк, Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венелина) з нагоди століття його уродин, *ЗНТШ*, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 4-6. Misc.

232) В. Гнатюк, Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. IV, *ЕЗ*, т. XXV, 1909, стор. XI.

1903 році він (В. Гнатюк — М.М.) вибрався на кількамісячну експедицію на Закарпаття. Але тут виявилось, що угорська адміністрація одержала вже секретний наказ не допускати його до ніяких зносин з місцевою людиною... Факт, що якийсь селянин, брат Венелина, дістав якусь підмогу з Росії, був підхоплений угорською адміністрацією... Отак в результаті різних доходжень був установлений „факт” московської пропаганди, котру вів між українським селянством московський агент Гнатюк, ходячи по селах і роздаючи гроші — як то свідчить грошева сума одержана Іваном Гуцою. Коли Гнатюк, нічого не підозрюючи, в квітні 1903 року (233) почав свою експедицію, поліція почала його тягати по канцеляріях, перелякани люди зачиняли перед ним двері, серед сих митарств він небезпечно застудився і перервавши подорож, вернувся до Львова повним інвалідом» (234).

Та й у цих крайне несприятливих умовах В. Гнатюк у селах Семлак, Німецький Перег (зараз Перегул-Маре), Нір-Ачад, Ейр, Шелінд та Надьлак записав двадцять п'ять казок, сім новель, три легенди, чотири історичні оповідання та зібрав значну кількість статистичних даних, які спростували тенденційні й фальшиві дані з офіційних урядових статистик. Всі ці записи становлять окремий (IV-ий) том його *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* (235).

Переважає більшість матеріалів цієї експедиції записана від українських переселенців із Шариської жупи (Пряшівщини). З них на увагу заслуговують казкарі Ілько Галайка із Семлака та Осиф Гій із Німецького Перега (236).

Матеріали цієї експедиції мають величезне значення не лише для фолклористики, але й для історії та діалектології, тому що після експедиції В. Гнатюка значна частина русинів-українців із згаданих сіл або повністю зазнала асиміляції з румунським та угорським населенням або переселилася в Болгарію та Америку (237) і Гнатюкові записи є єдиним документом про наявність української людності в цих селах (238).

233) Тут М. Грушевський допустився помилки: В. Гнатюк розпочав свою експедицію в березні 1903 р.

234) М. Грушевський, Володимир Гнатюк, *Україна*. Київ, 1926, кн. 6, стор. 183-184.

235) ЕЗ, т. XXV, 1909, стор. XXI + 249.

236) Детальніше про це див.: М. Мушинка, В. Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975, стор. 91-100 (Розділ: В. Гнатюк — дослідник фолклору українців Банату).

237) І. Ребошапка, Слідами В. Гнатюка в Банаті. *Науковий Збірник МУК у Свиднику*, № 3. Пряшів, 1967, стор. 97.

238) Під час моїх експедицій по слідах В. Гнатюка в румунському Банаті в 1971-82 роках я знайшов українців лише в с. Перегул Маре (Німецький Перег) та в кількох поселеннях, в яких В. Гнатюкові не довелося побувати (Скеюш, Лугош, Решиця). Всі вони вважають себе словаками. Матеріали з цих експедицій досі не публіковані.

Експедицією 1903 року закінчилися подорожі В. Гнатюка на Закарпаття. З підірваним здоров'ям В. Гнатюк продовжував опрацьовувати зібрані матеріяли, які повністю вийшли лише 1911 року.

Шеститомник *Етнографічні матеріяли з Угорської Руси* (239) є і досі неперевершеним джерелом для пізнання фолкльору Закарпаття. Вони містять 505 зразків народної прози (казки, легенди, перекази, анекдоти) та 583 пісні, разом 2.190 сторінок друку, при чому всі вони записані з філологічною точністю, паспортизацією, наведенням численних паралелей майже до кожного твору, словником діалектних слів тощо. Та ними аж ніяк не вичерпується інтерес В. Гнатюка до Закарпаття, якому він присвятив 115 наукових праць, статей та рецензій (240).

Вже в 1899 році В. Гнатюк опублікував у чеському журналі *Slovanský Přehled* ґрунтовну розвідку *Русини в Угорщині* (241), в якій виявив себе як тонкий знавець історії, культури та побуту цієї найзахіднішої групи українського народу. Розповівши про історію закарпатських русинів-українців від XVI ст., він розглянув мадяризаторські тенденції в XIX ст., які вели до загальної культурної відсталості населення та його економічного й соціального зuboжіння. Гальмом розвитку було й штучне москвофілство та ізоляція національного руху угорських русинів від Галичини та Східної України. У другій частині В. Гнатюк подав коротку характеристику закарпатських літературних стремлінь в XIX ст. (А. Добрянський, О. Духнович, І. Раковський, В. Терлецький, А. Кралицький, О. Павлович, І. Сильвай, К. Сабов, О. Митрак, Є. Фенцик, Є. Сабов, Ю. Чучка, М. Врабель та Л. Чопей), підкреслюючи відірваність цих стремлінь від народу і реального життя. Свою статтю він закінчив словами: «Багато русинів-українців махнуло вже рукою над угорськими русинами, вважаючи їх вповні втраченими. Ні я не надаю великої ваги нинішній інтелігенції, однак я твердо переконаний, вірячи в народ, що коли він ще досі не пропав, не пропаде і в майбутньому. І коли там настануть зміни соціально-економічних відносин, виникнуть нові напрямки в Угорщині, потім і він підійметься до нового майбутнього.» (242)

Чимало енергії В. Гнатюк присвятив подоланню закарпато-українського ізоляціонізму, заохочуючи зокрема тамошню інтелігенцію до поживавлення її стосунків з культурним, політичним і національним рухом в Галичині і навпаки — галицьку інтелі-

239) ЕЗ, т. III, 1897; т. IV, 1898; т. IX, 1900; т. XXV, 1909; т. XXIX, 1910; т. XXX, 1911.

240) М. Мушинка, Бібліографія праць В. Гнатюка про Угорську Русь, *ЗНТШ*, т. 190, стор. 101-106.

241) V. Hnafuk, *Rusini v Uhrách, Slovanský Přehled*. Praha, 1899, č. 5, str. 216-220; č. 9, str. 418-427.

242) Там же, стор. 427. Переклад з чеської — М. М. Детальніша аналіза змісту даної розвідки див. у розділі III (Діяльність на літературному полі), стор. 118-121 цієї праці.

генцію він закликав, щоб вона більше цікавилася проблемами знедолених закарпатських братів. В цілому ряді статей Гнатюк підкреслював історичну обумовленість взаємних стосунків між галицькими та закарпатськими русинами.

В розвідці *Причини до історії зносин галицьких і угорських русинів* (243) він доводить, що стосунки між цими двома групами існували вже від XIII ст. та пожвавилися зокрема у XVIII та першій половині XIX ст. (обмін церковними книжками, спільне навчання студентів у Відні, Львові, Будапешті; Духнович, Павлович). Після дуалізму 1867 року ці стосунки зменшилися, однак повністю припинилися аж в 80-их роках. Неуспіхом закінчилася й ініціатива М. Драгоманова пожвавити ці стосунки.

В. Гнатюк не обмежився лише констатуванням незадовільного стану, але намалював широкий плян відродження стосунків між галицькими та угорськими русинами: особисті контакти, взаємні відвідини, обмін пресою й літературою, навчання угорських студентів у Львові, а галицьких в Ужгороді, Мукачеві та Пряшеві тощо. Певні надії він покладав на молоду інтелігенцію. «Я думаю, — писав він у статті *Угороруська мізерія*, — що нічого кращого не зробимо, як коли заложимо два інтернати, в яких будуть могли безплатно або за маленькими доплатами проживати сини і дочки угорських русинів, а рівночасно учащати до наших руських шкіл. Се може зробити такий перелом в житті Угорської Руси, якого досі не було, це може викликати цілковите відродження угорських русинів. А задатки для такого відродження є вже тепер. В Угорській Руси видять свою біду... та не знають як і за що братись» (244).

Сам він і під час своїх подорожей по Закарпаттю і пізніше інтенсивно поширював твори Шевченка, Франка, Драгоманова, які відіграли там немалу роль.

І у приватних листах і у статтях він закликав закарпатську інтелігенцію закінчити з штучним «язичієм» і писати твори для народу його ж мовою.

Першими на Угорській Русі відгукнулися на заклик В. Гнатюка Ю. Жаткович та І. Стрипський, які й справді опублікували у галицькій пресі кілька статей українською мовою. Ці статті однак на Закарпатті були майже невідомі. Обидва вони згодом відмовилися від своїх поглядів і порвали зв'язки з Гнатюком та Галичиною.

Більше щастило йому в стосунках з югославськими русинами. Вже в 1900 році він допоміг кільком студентам із Руського Керестура та Коцура попасти на навчання у львівські середні школи (245).

243) ЛНВ, 1899, кн. IX, стор. 162-178.

244) *Житє і Слово*, 1897, кн. VI, стор. 46-62.

245) М. Мушинка, В. Гнатюк — *перший дослідник життя і народної культури русинів-українців в Югославії*. Руський Керестур, 1967, стор. 66.

Під безпосереднім впливом В. Гнатюка 1904 року видав народною мовою ідилічну поему *З мого валала* студент загребської гімназії Гавриїл Костельник. 1904 року поема появилася друком і в тому ж році заходами В. Гнатюка та О. Шахматова одержала фінансову нагороду Російської Академії Наук у Петербурзі (246). В. Гнатюк привітав її обширною статтею-рецензією *Поетичний талант між бачванськими русинами* (247). Після закінчення гімназії Костельник за порадою В. Гнатюка приїхав вчитися у Львівський Університет (248), а згодом став найвизначнішим представником бачваноруської літератури (249).

Після шостої експедиції В. Гнатюка на Закарпаття у 1903 році до першої його хвороби туберкульози приєдналася ще грудна недуга — астма.

На відміну від державних службовців, В. Гнатюк як працівник НТШ не мав лікарського забезпечення і видатки за лікування мусив покривати із свого більш ніж скромного заробітку.

Восени 1903 р. стан його здоров'я значно погіршився і 19 жовтня 1903 року він звернувся до Крайової Управи у Львові з проханням надати йому безплатне місце для лікування в державній санаторії грудних хвороб в Алланді біля Відня (250). До заяви крім лікарської посвідки було додано й «Свідоцтво убожества» від парафіяльного уряду та комісаріату, в укому зазначалося, що «В. Гнатюк, женатий, батько трьох дітей (251), не має ніякого рухомого ні нерухомого маєтку, чому не може понести коштів лічення» (252), однак відповідь Крайової Управи від 17 листопада 1903 року була негативною (253).

Наприкінці 1903 року В. Гнатюк вирушив на лікування до державної санаторії грудних хвороб у Алланді біля Відня на власні кошти, одержавши невеличку фінансову підтримку від НТШ. В санаторії він пробув три місяці, однак його здоров'я не дуже поправилося і він передчасно повернувся додому.

Набагато ліпше він почував себе в Карпатах, куди виїжджав майже щороку. Найчастішим місцем його відпочинку було село Криворівня на Гуцульщині, де він сам або з родиною зокрема під час літніх вакацій, провів багато місяців, живучи у свояків Волянських або в хаті місцевого дяка Мойчейчука, яку той

246) Там же, стор. 53-54.

247) ЛНВ, 1904, кн. VI, стор. 175-188.

248) Детальніше про їх взаємини див.: М. Мушинка, Листування Г. Костельника з В. Гнатюком, *Шетлосц*. Нови Сад, 1967, № 3, стор. 161-177.

249) Див.: Д. Папгаргаї, Гавриїл Костельник зачатник уметніцкей літератури югославянских руснацх. В кн. Г. Костельник, *Поезия*. Нови Сад, 1970, стор. 7-87; Ю. Тамаш, *Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу*. Нови Сад, 1986. Детальніше про це див. у III та IV розділах цієї праці.

250) ЦДІА, зв. 309, оп. I, од. зб. 2186, стор. 57.

251) Третя дитина — син Юрко — народилася 28 вересня 1900 р.

252) ЦДІА, зв. 309, оп. I, од. зб. 2186, стор. 56.

253) Там же, стор. 58.

побудував, але не користався нею (254). Правда, він тут ніколи не відпочивав, а завжди інтенсивно працював. Саме тут, у Криворівні, він написав кращі свої наукові праці. Кілька літніх вакацій родина Гнатюків тут провела разом з родинами Франків та Грушевських.

Частими гостями В. Гнатюка в Криворівні були такі визначні діячі української культури як М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Леся Українка, Ольга Кобилянська, К. Квітка, Ф. Красицький, О. Олесь і багато інших (255). Немалі заслуги має В. Гнатюк у справі створення таких шедеврів української літератури, як *Тіні забутих предків* М. Коцюбинського та *Камінна душа і Довбуш* Г. Хоткевича, та у заснуванні *Гуцульського театру* Г. Хоткевича.

Після 1903 року В. Гнатюк через поганий стан здоров'я вже не виїжджав у експедиції, навіть у близькі околиці Львова, але організував збирання фолклорних матеріалів за допомогою широкої мережі кореспондентів з рядів сільської інтелігенції — учителів, студентів та освічених селян. Для них він укладав і публікував у пресі програми збирання фолклору з методичними вказівками, як і що записувати.

В статті *До збирачів етнографічних матеріалів з 1904 р.* (256) він писав: «Дуже часто звертаються до нас різні люди, особливо молоді, з запитом, як і що належить записувати від народу, аби опісля воно могло бути надруковане. Не маючи спромоги відповісти всім зокрема, ми подаємо тут короткі вказівки, а коли б хто хотів зайнятися виключно одним відділом записів, просимо звернутися до нас по подрібні інформації, яких ми уділимо радо чи приватно, чи друком.» (257) Як свідчить листування В. Гнатюка, збережене у львівських та київських архівах, він утримував листовні стосунки майже з трьома сотнями збирачів фолклору, заохочуючи їх до записування. Багатьом з них він висилав фахову літературу часто із своєї приватної бібліотеки.

В тому ж 1904 році він опублікував спеціальну програму для записування колядок та коломийок, за якою йшла програма для збирання загадок, матеріалів до рибальства, переказів, похоронних звичаїв та голосінь тощо (258).

Публікуючи фолклорні матеріали, одержані від сільських дописувачів, В. Гнатюк завжди наводив їх прізвища, а замість гонорару кожний записувач одержав від Етнографічної Комісії відповідний том із своїми записами. Це мало неабияке значення для моральної підтримки записувачів, які охоче надсилали Гна-

254) Лист О. Гнатюк до автора від 17 лютого 1967 р.

255) І. Герета, О. Черемшинський, *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка у Велесневі. Нарис-путівник*. Львів, 1971, стор. 55.

256) *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 214-217.

257) *Там же*, стор. 214.

258) *Просьба від етнографічної комісії НТШ, ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 106; Див. розділ II цієї праці, стор. 93, прим. 150-154.

тюкові свої матеріяли, без яких він би не міг видавати фолкльорних збірників. Наприклад, в збірнику *Колядки і щедрівки* подано список 118 дописувачів В. Гнатюка (259).

В. Гнатюк був свідомий безнадійности стану свого здоров'я. В одній із своїх рецензій на науково-популярну працю про туберкульозу він писав: «Туберкульоза або сухоти се найстрашніша хвороба не лише тому, що забирає найбільше число жертв, але й тому що забирає їх переважно в самім розцвіті життя.» (260) Ніби відганяючи від себе неминучу смерть, він весь час працював, боячися, що не встигне виконати всіх своїх плянів та задумів.

Першочерговим своїм завданням він вважав укладення та видавання фолкльорних збірників із новозаписаних матеріялів і з притаманною йому послідовністю він виконував це завдання.

Крім згадуваних вже *Етнографічних матеріялів з Угорської Руси* він видав *Галицько-руські анекдоти* (261) — збірник, що охоплює 700 текстів; двотомні *Галицько-руські легенди* (262) — 412 текстів; тритомні *Коломийки* (263) — 8622 пісні; *Гаївки* (264) 184 тексти та 180 мелодій; *Народні оповідання про опришків* (265) — 258 текстів; *Народні оповідання про тютюнарів* (266) — 77 текстів; тритомні *Знадоби до української демонології* (267) — 1346 текстів; *Похоронні звичаї й обряди* (268) — 20 детальних описів похоронів; двотомні *Колядки і щедрівки* (269) — 322 зразки; двотомні *Українські народні байки* (270) — 400 текстів; два томи еротичного фолкльору (271) — 319 текстів (272).

Якщо взяти до уваги, що ці збірники В. Гнатюк видав будучи важко хворим, часто цілими місяцями не виходячи з кімнати або не підіймаючися з ліжка, то це був справжній подвиг, який в українській науці не має аналогії. Та це не всі фолкльорні матеріяли В. Гнатюка. Багато з них залишилося в рукописах. Про його неймовірну працездатність свідчить факт, що лише в його архіві, який зберігається у фондах Інституту Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР в Києві нарахо-

259) В. Гнатюк, *Колядки і щедрівки*, т. I, ЕЗ, т. XXXV, 1914, стор. VII-XIV.

260) ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. II, стор. 143-144.

261) ЕЗ, 1899, т. VI.

262) ЕЗ, т. XII, XIII, 1902.

263) ЕЗ, т. XVII, 1905; т. XVIII, 1906; т. XIX, 1907.

264) МУЕ, т. XII, 1909.

265) ЕЗ, 1910, т. XXVI, XXVII.

266) ЗНТШ, т. CXXXII, 1915, стор. 167-211.

267) ЕЗ, 1904, т. XV; 1912, т. XXXIII, XXXIV.

268) ЕЗ, 1912, т. XXXI-XXXII, стор. 131-224.

269) ЕЗ, т. XXXV, XXXVI, 1914.

270) ЕЗ, т. XXXVII-XXXVIII, 1916.

271) *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes. Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia*. Leipzig, 1909-1912.

272) Детальнішу аналізу цих збірників див. у другому розділі цієї праці, стор. 73-93.

ується понад двадцять п'ять тисяч аркушів фолклорних записів (273). Крім того, його рукописи зберігаються в ряді інших архівів України, музеях та приватних збірках.

Та збиранням і видаванням фолклорних матеріалів не обмежувалася його наукова діяльність. Паралельно з тим він написав цілу серію наукових розвідок з фолклористики таких як: *Словацький опришок Яношик в народній поезії* (274), *Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності* (275), *Зносини українців із сербами* (276), *Народна пожива на Бойківщині* (277), *Віршована легенда про рицаря і смерть* (278), *Легенди про три жіночі вдачі* (279), *Хоценський співанник Левицьких* (280) та цілий ряд інших. Кожна з цих праць перед опублікуванням була обговорена на засіданні Історично-Філософічної Секції НТШ (281). Дуже важливе місце в науковому доробку В. Гнатюка займає його ґрунтовна розвідка *Останки передхристиянського світогляду наших предків* (282), побудована на новому першоджерельному матеріалі. У той же час на сторінках ЗНТШ та ЛНВ він опублікував сотні дрібних статей та рецензій.

В тогочасній фолклористиці ім'я В. Гнатюка користалося заслуженою повагою. Вже в 1902 році він став членом Російської Академії Наук у Петербурзі. Згодом його обрано членом Чехословацького етнографічного товариства у Празі. *Národopisná společnost Československá*, товариства *Verein für Österreichische Volkskunde* у Відні, Міжнародного союзу фолклористів — *Folklore Fellows* в Гельсінках та ряду інших наукових установ (284). За працю *Народні оповідання про опришків* його було нагороджено премією ім. А. Котляревського.

Багато його праць було прихильно рецензовано на сторінках європейської фахової преси: *Archiv für slavische Philologie*, *Mitteilungen der anthropologischen Gesellschaft*, *Národopisný sborník Československý*, *Národopisný Věstník Československý*, *Listy filologické*, *Slovanský Přehled*, *Zeitschrift für Österreichische Volkskunde*, *Przegled Powszechny*, *Wisla*, *Известия Русской Академии Наук*, *Киевская Старина* та інших.

На весні 1907 року В. Гнатюк вдруге виїхав лікуватися в Алландській санаторії грудних хвороб. Після двох місяців стан

273) В. Яценко, В. Гнатюк. Київ, 1964, стор. 128-129.

274) ЗНТШ, т. XXXI-XXXII, 1899, стор. 1-50.

275) ЗНТШ, т. L, 1902, стор. 1-37; т. LII, стор. 38-67.

276) *Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. Львів, 1906, стор. 373-408.

277) *Там же*, стор. 576-594.

278) ЗНТШ, т. XXXV, 1908, кн. III, стор. 140-158.

279) ЗНТШ, т. XCVII, 1910, кн. III, стор. 74-85.

280) ЗНТШ, т. XCI, 1909, стор. 95-125.

281) *Хроніка НТШ*, 1906, вип. II, ч. 26, стор. 4,7; 1909, вип. IV, ч. 40, стор. 12; 1913, вип. II, ч. 54, стор. 8, 10.

282) *ЕЗ*, т. XXXIII, 1912, стор. I-XLII; т. XXXIV, стор. I-XXIV.

283) ЗНТШ, т. CIX, 1912, стор. 204.

284) Автобіографія В. Гнатюка, *ЛНВ*, 1926, кн. XI, стор. 272.

його здоров'я значно покращав, однак до завершення лікування йому потрібно було б залишитися там ще три місяці, на що знов-таки не ставало коштів (285).

28 червня 1908 року на засіданні Етнографічної Комісії НТШ В. Гнатюк висунув пропозицію видати кількатомний корпус українських народних пісень, який би охоплював перш за все архівні матеріали — записи З. Доленги-Ходаковського, М. Максимовича, В. Антоновича, М. Драгоманова, І. Манжури, Ф. Вовка та інших (286). Оскільки записи майже всіх вище названих збирачів зберігалися в офіційних та приватних архівах поза Галичиною, В. Гнатюк вступив у листування з цими архівами і протягом чотирьох років роздобув майже всі потрібні матеріали (287). У 1912 році він запропонував Етнографічній Комісії вже конкретний плян видання корпусу українських народних пісень (288), та оскільки Етнографічна Комісія НТШ не одержала від австрійського міністерства культури потрібних фінансових засобів, це цінне видання не вдалося реалізувати. Значна частина підготовлених до друку матеріалів пропала на початку першої світової війни (289).

Коли стан здоров'я В. Гнатюка не поліпшувався і він вже не зміг з такою інтенсивністю працювати як раніше, управа (виділ) НТШ восени 1912 року проти його волі відібрала від нього редагування *Етнографічного Збірника*. На початку 1913 року його було позбавлено й редагування *Літературно-Наукового Вісника* (290).

Майже одночасно його було звільнено з посади секретаря НТШ і на його місце призначено спочатку О. Роздольського, потім Ф. Колессу (291).

В. Гнатюк віддав Товариству всі свої сили, бездоганно виконуючи всі обов'язки, але до кінця життя був лише тимчасовим працівником Товариства. В листі до виділу Товариства від 17 ІІ. 1912 року він скаржився: «Я сиджу в Товаристві вже чотирнадцятий рік і все лише провізорно, без ніяких зобов'язань з боку Товариства супроти мене. Я бажав би одначе, щоби моя провізорія бодай перед смертю скінчилася, а в її місце наступили взаємні зобов'язання між мною і Товариством.» (292) На жаль, такої угоди між Гнатюком і Товариством ніколи не було укла-

285) Лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 25 квітня 1907 р., ЛЦДІА, ф. 309, оп. І, зв. 68, од. зб. 987.

286) *Хроніка НТШ*, 1908, ч. 34, стор. 19-20.

287) *Хроніка НТШ*, 1911, вип. ІІ, ч. 46, стор. 12; 1912, вип. ІІ, ч. 50, стор. 14; вип. ІІІ, ч. 51, стор. 18.

288) *Хроніка НТШ*, 1912, вип. ІІІ, ч. 51, стор. 18.

289) Див. прим. ч. 308.

290) Див. лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 26 червня 1916 р., ЛЦДІА, ф. 309, оп. І, зв. 68, од. зб. 987.

291) *Хроніка НТШ*, 1913.

292) ЛЦДІА, ф. 309, оп. І, зв. ІІ, од. зб. 234.

дено і навіть часткові угоди з ним порушувалися на його некористь.

В 1910 році стан його здоров'я погіршився настільки, що він не те що з хати не міг виходити, але й з ліжка не підіймався. Та й у цих крайнє несприятливих умовах він не перестав науково працювати, про що М. Грушевський писав: «Цілими місяцями пролежуючи на ліжку, стративши голос, мучений страшними атаками кашлю, Гнатюк продовжував свою працю, читав і писав лежучи і вів далі свою етнографічну роботу. Замість особистого екскурсівання він організував збирацьку роботу через численних кореспондентів, даючи їм відповідні інструкції листами.» (293)

В 1913 році В. Гнатюк вирушив на лікування у Високі Татри (Закопане), але й тут повторилася алландська історія: після шести тижнів перебування в горах лікарі встановили, що для успішного завершення лікування йому потрібно бути там не менше 12-18 місяців. «Ну, але розуміється, я цього не годен зробити, — писав він з гіркою іронією своєму другу І. Кривецькому, — бо на те грошей ні звідки не добуду, отже най чорт хору бере.» (294)

Та не зважаючи на хворобу, він і в цей час вів організаційну діяльність. Йому, наприклад, належить ініціатива скликання першого з'їзду дослідників на полі українознавства, який мав відбутися з нагоди 100-річчя від народження Т. Шевченка у Львові в грудні 1914 р. Організацію з'їзду взяло на себе Наукове Товариство ім. Шевченка. Згідно з програмою, запропонованою Гнатюком, з'їзд мав зробити підсумки роботи в галузі українознавства та накреслити перспективи дальшого розвитку цієї наукової дисципліни.

Програму з'їзду було поділено на три секції: 1) історичну, що обіймала археологію, історію політики, культури, церкви та суспільного життя, етнологію, історіографію тощо; 2) філологічну, спрямовану на історію літератури, історію мови, сучасну літературну мову, діалектологію, фолкльор і т. п.; 3) математично-природознавчу, що попри цих двох ділянок охоплювала би біологію, медицину та фізіологію.

У червні 1914 р. В. Гнатюк від імени НТШ розіслав запрошення на з'їзд всім видатним українознавцям на Україні та за її межами, однак війна перешкодила реалізації цього важливого задуму (295).

В тому ж 1914 р. В. Гнатюк запропонував реформу *Записок Наукового Товариства ім. Шевченка*, згідно з якою цей орган мав містити виключно наукові статті, а рецензії мали бути

293) М. Грушевський, Володимир Гнатюк, *Україна*. Київ, 1926, кн. 6, стор. 184.

294) Лист від 21 липня 1913 р., *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

295) Лист В. Гнатюка (друкований) з червня 1914 р. Архів НТШ у Сарселі. Фотокопію надіслала мені О. Гнатюк.

перенесені до окремого щорічника *Огляд праць і видань про Україну*. В. Гнатюк від імени НТШ розіслав листи співробітникам ЗНТШ, запрошуючи їх до участі в новозаснованому органі, однак через війну і цей його задум не можна було реалізувати (296).

Своє лікування він продовжував у Криворівні, де у 1914 році застала його перша світова війна. Військові події на цілих 15 місяців відрізали його від Львова (297). Вимушене перебування в центрі Гуцульщини він як і раніше використав для записування творів народної словесности. Записував не лише традиційний фолклор від селян, але й сучасні військові новотвори від українських та російських солдатів, які побували у цьому краї. Ці новотвори послужили йому матеріалом для розвідки *Війна і народна поезія* (298) та інших статей.

Восени 1915 року родина Гнатюків повернулася із Криворівні до Львова у дуже несприятливі воєнні умови. В. Гнатюка знов призначено на посаду секретаря НТШ та редактора його періодичних видань (*Етнографічного Збірника*, *Матеріалів до української етнології* та *Хроніки НТШ*). Його життєві умови під час війни були дуже несприятливі. Він був змушений цілими тижнями жити в нетопленій хаті, бо «у Львові було забракло зовсім угля і дров так, що ніде не можна купити ні за які гроші» (299).

1-го січня 1916 року він повідомив виділ НТШ, що не може йому платити готівкою за квартиру, і пропонує замість грошей свої недруковані наукові праці та фолклорні збірники. «Моя платня на теперішні умови така мала, що не вистачає на самий харч» (300), скаржився він у своєму листі. Крім того, у Львові під час війни не вистачало газу, і йому доводилося по вечорах сидіти без світла (301).

В таких несприятливих умовах він написав одну з кращих своїх фолклористичних праць — методично-бібліографічний довідник *Українська народна словесність* (302), якою користалися сотні збирачів фолклору.

296) Там же.

297) ЗНТШ, т. СХХVIII, 1919, стор. 220.

298) В. Гнатюк, *Війна і народна поезія*, *Календарик для українських січових стрільців на 1917 р.* Відень, 1916, стор. 68-85.

299) Лист В. Гнатюка І. Кривецькому від 1 січня 1915 р., *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

300) *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. II, од. зб. 234.

301) В листі до Виділу Товариства від 26. X. 1916 р. він скаржився на погані житлові умови та вимагає запровадження у будинок НТШ електричного освітлення: «В разі конечної потреби я готовий якусь частину коштів взяти на себе. Найбудуть найпростіші і найдешевші лампи, аби лише було світло, аби не довелося в потемках сидіти» (*ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. II, од. зб. 234).

302) В. Гнатюк, *Українська народна словесність. В справі записів українського етнографічного матеріалу*. Накладом Союзу Визволення України. Відень, 1916.

Як згадує дочка В. Гнатюка Олександра, В. Гнатюк був «кристально чистою і надзвичайно чесною людиною» (303). Він героїчно переносив свою хворобу, матеріальні нестачі та інші труднощі. За свідченням М. Могилянського, «він ніколи не скаржився, усі життєві недуги перемагаючи легким гумором, що виявлявся і на останніх днях, коли вже не спроможний написати листа — диктував... Володимир Михайлович завжди жартував» (304). Гумор не покидав його навіть на смертному ліжку.

Так, наприклад, коли його друг І. Кревецький в своєму листі жартома порадив йому поламати ліжко і повернутися на роботу, В. Гнатюк відповів: «Даруйте, що кінцевої Вашої ради не послухаю і ліжка не поламлю, бо за нове зацабив би столяр стільки, що я не міг би вив'язатися з прийнятих зобов'язань і мусив би опісля спати на підлозі, а це ледве причинило би ся до скоршого вставання.» (305)

У Львові В. Гнатюк мав багато друзів, та ж як секретар Наукового Товариства він був душею галицької інтелігенції, але коли він захворів і найбільше потребував дружнього слова, теплого погляду та братнього потиску руки, коло його друзів значно зменшилося. Інколи цілими тижнями до нього не заходив ніхто, і він лише за посередництва газет і листів підтримував зв'язок з навколишнім світом. В його листах цього періоду все частіше звучать нотки песимізму, безпорадності, та навіть думки про самогубство. Так, наприклад, в листі до Теклі Боднар від 13/X/1911 року ми читаємо: «Сиджу сам уже туй-туй дві неділі і крім канцелярії (306) не ходжу ніде ані до мене, крім Роздольського, ніхто не приходить. Сиджу, гризуся, загигаю живцем і кінця тому не бачу. І не маю ні одної душі, з якою міг би побалакати, порадитися, забути свою тяжку біду хоч на хвилю... Голова лупає в мене, мало не розскачиться, думки літають не тримаючись одна другої, насилу можу написати листа, складаючи його кілька разів. По голові шмигають різні думки не раз такі, що я не знаю, чи не сипеться на мене яке божевілля або що. Думаю, чи не ліпше було би скінчити муку і лупнути собі в лоб. Зраджує мене жаль до дітей! Що вони — такі маленькі будуть робити?» (307)

303) Лист Олександри Гнатюк до М. Мушинки від 15. XI. 1965 р.

304) Михайло Могилянський, Спогади про Володимира Гнатюка, *Записки історично-філологічного відділу УАН*, кн. X, 1927, стор. 255-256.

305) ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987.

306) Канцелярія В. Гнатюка була в тому ж будинку, де і його квартира.

307) Лист В. Гнатюка до Теклі Боднар від 13 X. 1911, ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 154, од. зб. 2290. Так само він писав пізніше до свого близького друга І. Кревецького, але тут він конкретніше вказує і на причини свого песимізму: «За чотири дні буде вже п'ять місяців як лежу, а як довго те лежання ще протягнеться, та й загалом, чи я ще визволюся від нього один аллах відає. Страшно надоїло таке вегетування та що робити? Може швидше встав би, якби мав засоби до порядного лічення, та про це й

Щоб відігнати від себе такі песимістичні думки, він весь віддавався науковій роботі. Пише безперерійно, немов би намагався викрасти кілька днів життя від смерті. Йому все здається, що зробив мало і він весь час намагався залишити після себе тривалий пам'ятник у вигляді своїх збірників, наукових та публіцистичних праць. Деякі його праці довгі роки лежали в рукописі, а значна частина з них ніколи не побачила світла.

В. Гнатюк і після війни продовжував займатися організацією фолклористичного дослідження, однак у зв'язку з занепадом видавничої діяльності НТШ він зміг видати лише незначну долю зібраних матеріалів. Значна частина матеріалів, зібраних ним до першої світової війни була знищена царськими солдатами, які із канцелярії В. Гнатюка зробили військовий пункт, а його матеріалами топили в печі (308). Серед загублених матеріалів була кількатомна збірка історичних пісень М. Драгоманова, підготована Гнатюком до друку, великі збірки М. Дикарева, П. Тарасевського, Ю. Федьковича, В. Степаненка та сотень інших збирачів. Тоді ж пропала і значна частина кореспонденції В. Гнатюка, між іншим листи І. Франка, Лесі Українки, Ф. Вовка, О. Кобилянської, В. Стефаника, Л. Мартовича та багатьох інших (309).

Після війни Галичина опинилася в рамках Польщі і видавнича діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка занепадала в зв'язку з припиненням йому державної допомоги. В. Гнатюк на деякий час втратив інтерес до наукової та організаторської праці. «Пощо я маю даремно витрачати сили на складення збірників і писання праць, коли нема вигляду на їх видання?» — з жалем скаржився він Ф. Колессі (310). І стан здоров'я та матеріальні умови життя В. Гнатюка по війні погіршилися. Його діти виростили, дочки вчилися на медичному факультеті Львівського Університету, син — в гімназії. Навчання вимагало значних коштів і Гнатюкові не легко було зводити кінці з кінцями.

шкода говорити...» (Лист В. Гнатюка до І. Кривецького, від 11. III. 1916 р., ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987).

308) В 1917 р. він так писав про цю трагічну подію: «Етнографічній Комісії удалося призбирати за довгі літа стільки матеріалів, що вони займали цілу велику шафу та в разі опублікування були б дали найменше двадцять об'ємистих томів друку. На жаль, усі ті матеріали знищені, тепер із купи сміття ледве можна буде більше вибрати їх ніж 0,01 проц.» (В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 48).

309) Лист В. Гнатюка до І. Кривецького від 7 XI. 1915 р., ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 68, од. зб. 987. Частина матеріалів, які В. Гнатюк вважав загубленими пізніше була знайдена в інших місцях.

310) МУЕА, т. ХХІ-ХХІІ, част. I, 1929, стор. ХІ. В листі до М. Могилянського від 28 X. 1925 р. В. Гнатюк з притаманним йому гумором зауважує: «Та й, зрештою, добре, що не можна друкувати, бо якби я видавав всі матеріали, то що лишилось би наслідникам, коли такі появляться, бо досі їх також не видно.» (М. Могилянський, *Спогади про В. Гнатюка, Записки історично-філологічного відділу УАН*, кн. X, 1927, стор. 257).

По війні настала небувала інфляція валюти: курс польської марки сильно хитався, тому Виділ НТШ постановив щомісяця платити Гнатюкові 90 процентів платні бібліотекаря Товариства Івана Кравецького, але й цієї постанови не було дотримано. Не зважаючи на те, В. Гнатюк і під час хвороби вів майже всю кореспонденцію Товариства, робив коректу його видань та виконував інші праці.

У 1920 році В. Гнатюк нав'язав тісну співпрацю з Закарпатською Україною, в якій після її приєднання до Чехо-Словацької Республіки 1919 року були значно сприятливіші умови для наукової та культурно-освітньої праці, ніж в Галичині.

В січні 1920 р. колишні друзі В. Гнатюка Г. Стрипський та І. Панькевич запросили його підлікувати своє здоров'я на Закарпатті. «Добре було би, якби Ви могли на літо сюди приїхати відпочити та осівши в якомусь селі, продовжати свою ідею молодих літ.» (311) В. Гнатюк щиро привітав таку пропозицію, збираючися приїхати на Закарпаття разом з дружиною (312), однак погіршення здоров'я не дозволило йому здійснити цей намір.

В травні 1921 р. його обрано почесним членом новозаснованого товариства Просвіти в Ужгороді. Висловлюючи «щирю подяку за таке почесне відзначення моєї скромної праці», В. Гнатюк писав: «Жалую дуже, що тяжка, довголітня хвороба відтягнула мене від продовжування праці над Угорською Україною та не дозволила мені здійснити того плану, який я колись уклав собі, будучи здоровим. Надіюся однак, що мої пляни, доповнені й розширені, виконають уже тамошні уродженці. Невмірно тішуся, що для Угорської України минув довгий період вегетовання та настав новий, що вілє в неї правдиво національну струю життя.» (313) Свою подяку він закінчив оптимістичною прогнозою: «Я тепер вже не боюся за її (Закарпатської України — М. М.) будуччину, бо вона вже не згине для нашої нації.» (314)

Восени 1919 року дочка В. Гнатюка Олександра поступила на медичний факультет Празького Карлового Університету, а син Юрій 1920 року у Гірничу Академію в Пржібрамі (Чехія). До 1921 року їх фінансово підтримував зять В. Гнатюка (чоловік старшої дочки Ірини), однак опинившись на еміграції (у Берліні) без праці, він не міг підтримувати їх і весь тягар утримування дітей в їх навчанні ліг на плечі батька.

Восени 1921 р. В. Гнатюк підписав угоду з Шкільним Рефератом Цивільної Управи Підкарпатської Руси в Ужгороді про укладення *Словника закарпатських говірок*, над яким працював

311) Лист І. Панькевича до В. Гнатюка від 20 січня 1920 р., *Науковий збірник МУК у Свиднику*, 1969, т. IV, кн. I.

312) Лист В. Гнатюка до І. Панькевича від 12 квітня 1920 р., *там же*, т. 3, 1967, стор. 158.

313) Лист В. Гнатюка до І. Панькевича від 17 червня 1921 р., *там же*, стор. 159.

314) *Там же*.

понад три роки, виписавши із своїх фолклорних матеріалів та всієї закарпато-української літератури XVII-XX століть понад двадцять тисяч діалектних слів (з контекстом, паспортизацією, поясненнями тощо).

У вересні 1924 р. В. Гнатюк вислав свій словник до Ужгороду, де І. Панькевич мав доповнити його своїми матеріалами та чеськими еквівалентами і здати до друку. На жаль, саме тоді на Закарпатті настали дуже несприятливі зміни в національній політиці, в результаті яких І. Панькевича було звільнено з роботи у Шкільному Рефераті, а *Словник закарпатських говірок* викреслено з видавничого плану (315). За працю над словником Гнатюк одержав невеличку місячну платню (600 чехо-словацьких корон), яка однак не вистачала для покриття коштів навчання і прожитку дітей (316) і він змушений був продавати свої книжки.

За час від 1920 по 1926 р. В. Гнатюк вислав до Ужгороду понад тисячу книжок із своєї бібліотеки, серед яких, крім видань Наукового Товариства ім. Шевченка, були *Известия Отделения русского языка и словесности Императорской Академии Наук* (50 томів), *Сборник Русского Филологического Общества* (20 томів, *Известия АН СССР* (19 томів), *Энциклопедия Славянской Филологии*, та сотні інших наукових видань. Ці видання, з якими він нерado розставався (317), стали основою солідної наукової бібліотеки товариства Просвіти, пізніше Державної наукової бібліотеки в Ужгороді і становлять золотий фонд нинішньої Наукової бібліотеки Ужгородського Університету (318).

Стан його здоров'я і на цей раз вимагав довшого перебування в горах, який рекомендували йому всі лікарі. 1-го червня 1925 р. В. Гнатюк звернувся до Управи НТШ з проханням виплатити йому для лікування хоча б аванс його гонорару за ненадруковані праці, а як ні, пише Гнатюк, «прошу признати мені на виїзд і побут в гори позичку в можливій висоті, яку я або відробив би,

315) І. Панькевич працював над ним аж до своєї смерті у 1958 р., довідавши число діалектних слів до 120-130 тисяч. Після його смерті над словником працювали О. Зілінський та О. Куримський, однак не маючи перспективи його видання і вони припинили працю над ним. Ближче про це див. у розділі IV цієї праці.

316) Детальніше про це див.: М. Мушинка, *Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем*, (розділ: Праця В. Гнатюка над словником закарпатських говірок, *Науковий Збірник МУК у Свиднику*, т. III. Пряшів, 1969, стор. 144-148.

317) «Я загалом не продавав би книжок, якби не мусив — писав він Панькевичу 22. XII. 1922 р. — я від війни нічого не справляв до хати, не маю ні одежі, ні білля, все старе, понищене, а нового нема защо набути. Крім того маю довги, бо платня не вистачає мені на життя, хоч яке воно не вибагливе. Коли отже продам книжки, то мушу всі ці прогалини заповнити.»

318) Детальніше про це див.: М. Мушинка, *Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем* (розділ: Обмін літературою), *Науковий Збірник МУК у Свиднику*, т. III. Пряшів, 1967, стор. 148-150.

або звернув би ратами в готівці» (319). Та бажаної допомоги В. Гнатюк все ж таки не одержав.

У 1922 році Українська Видавнича Спілка відновила видавання *Літературно-Наукового Вісника* у Львові. Головним редактором журналу був Д. Донцов, однак вся відповідальність за його видавання лежала на плечах відповідального редактора, яким знов-таки став В. Гнатюк. Редагування *Вісника* вимагало від нього багато сил і енергії. Гнатюкові приносили матеріяли на квартиру, і він в ліжку виправляв рукописи, робив коректу, вів листування з дописувачами і щомісячно випускав книжку за книжкою. Цю механічну працю він не любив, вважав її «вправді непродуктивною і мало поплатною», не погоджувався також з ідейним і політичним спрямуванням журналу, але ця праця була його основним заробітком і він виконував її дуже сумлінно (320). Треба однак сказати, що Д. Донцов не коректно ставився до визначного українського вченого, змушуючи його виконувати редакторські праці навіть в час найгіршої його хвороби. В грудні 1925 р., коли В. Гнатюк, прикований до ліжка, не міг навіть перо утримати в руках, він продиктував листа Донцову, в якому заявив, що не зможе далі редагувати журнал і з болем у серці просить звільнити його від цього обов'язку. Донцов на цього зворушливого листа холодно відповів: «Ваше бажання вийти з редакції я не можу прийняти до відома, бо се належить Видавничій Спільці, до якої й прошу удатися. Відповідальність за спізнений вихід чергової книжки ЛНВ-ка і шкоду яку се принесе Видавництву, складаю на Вас.» (321) З редакції його звільнено не було, він ще два дні перед смертю змушений був робити коректу журналу (322).

Та і в тих дуже складних і несприятливих обставинах В. Гнатюк не перестав цікавитися своєю улюбленою справою — фолклористикою. Після війни він приступив до видання популярної фолклорної серії, в якій вийшли його *Народні новели*, *Народні байки*, *Народні легенди*, *Баронський син в Америці* та написав ряд теоретичних фолклорних праць. Крім того, він видав брошуру про Наукове Товариство ім. Шевченка, працю *Кубанщина й кубанці*, підготував до друку *Українську мітологію*, брошуру про Закарпатську Україну та інші.

Дуже активно він приєднався і до національно-визвольних змагань українського народу, борючися за об'єднання українських земель в одній самостійній державі.

319) ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. II, од. зб. 234.

320) Детальніше про це див. у розділі III, стор. 146-147.

321) Лист В. Донцова В. Гнатюкові від 20 XII. 1925 р., ЛДБ, ф. Гнат, 203, п. 9.

322) Див. Лист Олени Гнатюк до Івана Панькевича від 6. XI. 1926 р., *Науковий Збірник МУК у Свиднику*, т. III. Пряшів, 1967.

323) *Записки Історично-Філологічного відділу УАН*. Київ, 1927, кн. X, стор. 219.

В 1918 році заходами уряду Української Народної Республіки, а згодом Української Держави засновано і Українську Академію Наук і В. Гнатюка було запропоновано у перші її академіки.

Наприкінці жовтня міністер народної освіти Української Держави П. Стебницький повідомив В. Гнатюка про те, що у зв'язку з ідеєю об'єднання наукових сил Східної й Західної України, його ім'я занесено в список перших кандидатів в академіки. Єдиною умовою обрання В. Гнатюка дійсним членом УАН є його негайний переїзд до Києва.

У відповіді міністрові від 11 листопада 1918 року В. Гнатюк подякував за високе визнання його наукової діяльності і висунув ряд цікавих зауважень до Статуту УАН. В своїй відповіді він наголосив потребу влаштування фолкльорно-етнографічних експедицій. «Багато старинних пережитків гине на наших очах, нова традиціональна література витискає стару... Етнографічні матеріали, які я призбирував довгі літа для тутешньої Етнографічної Комісії, знищили російські війська...» (323) З галицьких збирачів він пропонує в члени експедиції Онищука, Колцуняка, Роздольського й Шекерика. Тут же він пропонує заснувати науковий журнал, присвячений культурі української мови, бо «теперішня мова, особливо часописна засипана такою силою усяких варваризмів, що аж тяжко читати... Особливо українська синтакса аж стогне під тягарем російської, не менше й лексики». (324) В листі до міністра він порушив і важливі політичні питання: радить українському урядові провести негайну земельну реформу, «щоб запобігти катастрофі». Він застерігає уряд, що його нерішучістю «може скористатися будь-яка чужа, зорганізована, хоч би й невелика сила, та загорнути знов Україну на довгі віки під свою опіку» (325).

В тому ж пляні він писав і до акад. А. Кримського, висловлюючи готовість редагувати академічне видання українських народних казок (326).

У 1920 році він нав'язав ділові стосунки з правлінням Книгоспілки, яке надіслало йому докладні відомості про свій статут та замовило в нього для друку збірники легенд та казок (327).

Щодо переїзду до Києва В. Гнатюк заявив міністрові П. Стебницькому, що він зможе переселитися туди не раніше травня 1919 року (328). У зв'язку з тим на його місце було обрано С. Смаль-Стоцького, а його кандидатуру в академіки було висунуто лише через п'ять років — 21 II. 1924 року.

У 1924 році президія УАН офіційно повідомила В. Гнатюка, що його обрано позаштатним академіком на катедру народної

324) Там же, стор. 219.

325) Там же, стор. 220.

326) Там же, стор. 221.

327) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 85.

328) В. Демянчук, До історії обрання В. Гнатюка в академіки, *Записки І-ФВ УАН*, Київ, 1927, кн. X, стор. 215-221.

словесности з тим, що після переїзду до Києва він стане штатним академіком (329). Ця вістка дуже потішила В. Гнатюка, тому що нарешті офіційно були визнані його наукові заслуги, а саме з боку найвищої української наукової установи, в якій перед ним розкривалися гарні перспективи.

У відповідь на це повідомлення Гнатюк писав: «Колись моєю молодечею мрією було дожити хвили, в якій на українській землі став би український університет та Українська Академія Наук, дві інституції, що ввели би український народ у ряд загально признаних культурних націй. Ця мрія тепер здійснилася. Я вважав би великим щастям, коли би зміг наприкінці свого життя, хоч здалека докинути свою цеголку до тої величезної будівлі, яку здвигає УАН для української науки.» (330)

Та, на жаль, йому не довелося вже докласти свою цеглину до спільної будівлі.

За останні роки життя він чимало уваги присвятив справі популяризації українського фолклору серед широкої громадськості. Він розробив плян видання цілої серії науково-популярних книжок з фолклору, однак несприятливі видавничі умови дозволили йому реалізувати лише незначну частину свого плану.

Ще в 1917 році він видав збірник соціально-побутових казок (новель) у власній літературній обробці (331), що містив кращі матеріали із його закарпатських експедицій. В такому ж пляні 1918 року він видав і книжечку народних казок про тварин (байок) (332), (яка містила кращі твори із його двотомника *Українські народні байки*), та *Народні байки для дітей*, з ілюстраціями О. Кульчицької (333).

У 1922 році він видав кращі фантастично-пригодницькі казки із своїх закарпато-українських записів (334).

Ці видання відіграли важливу роль у справі популяризації фолклору, зокрема серед шкільної молоді.

Від 1925 року стан здоров'я В. Гнатюка був майже безнадійним. Навіть його близькі друзі зжилися з думкою, що його смерть неминуча. І. Свенціцький на запитання М. Могилянського про здоров'я Гнатюка лаконічно відповідав: «Вже кілька місяців помирає та ніяк померти не може.» (335)

6-го жовтня 1926 року о шостій годині вечора Володимира Михайловича не стало. Його дружина так описує останні години

329) ЛЦДІА, ф. 309, оп. I, зв. 154, од. зб. 2275.

330) Там же, чернетка листа УАН від 22. V. 1924 р., од. зб. 2290.

331) В. Гнатюк, *Народні новели*. Львів, 1917.

332) В. Гнатюк, *Народні байки*. З образками Микити Вихора. Львів, 1918.

333) В. Гнатюк, *Народні байки для дітей*. Вид. «Світ дитини». Львів, 1925.

334) В. Гнатюк, *Баронський син в Америці*. Львів-Київ, 1922.

335) М. Могилянський, Спогади про В. Гнатюка, *Записки Історично-Філологічного Відділу УАН*, кн. 10, 1927, стор. 258-259.

життя В. Гнатюка: «До послідньої хвили життя не жалівся на ніякі болі, хотая мусів їх мати, та до послідньої хвили живо цікавився всім, що діялося поза домом і в домі. Ще два дні перед смертю робив коректу Л. Н. Вісника. В послідній день життя, хотая часто уже трапив притомність, давав ще різні розпорядження. Помер спокійно, так яки заснув.» (336)

Вістка про смерть В. Гнатюка швидко рознеслася по всьому світі. На адресу Наукового Товариства ім. Шевченка та родини покійного надійшли сотні листів та телеграм із зворушливими словами співчуття над втратою великого вченого. Наприклад, Народний Комісаріят Освіти УРСР за підписами Ряппо (заст. Наркомосвіти), Яворський (зав. Укрнаукою) і Кобзей-Сіак (секретар) з приводу смерті В. Гнатюка писав: «Зібрані й видані ним численні етнографічні і фолклірні матеріали... назавжди залишаються фундаментальними джерелами української етнографії і фолкліру, а майбутні покоління вчених усієї України будуть користуватися ними, як основними» (337).

Серед співчутливих листів і телеграм, які надійшли на адресу Наукового Товариства були десятки із Чехо-Словаччини: від ректорів Празького, Братіславського та Бренського Університетів, від наукових товариств, редакцій журналів та окремих вчених. Найкращу оцінку заслугам В. Гнатюка в науці дав проф. Празького Університету Йржі Горак: «Volodymyr Hnafuk si svými díly dobyl v dějinách národopisu slovanského zásluh nehynoucích. Buducnost s úžasem stane před jeho dílem tak rozsáhlým a mnohostanným. Jako sběratel a vydavatel kritické skribie a bohaté sčtlosti stojí Volodymyr Hnafuk na jednom z nejpřednějších míst nejen v soudobém Slovanstvu, ale i mezi evropskými sběrateli vůbec.» (337)

В. Гнатюка похоронено на Личаківському кладовищі недалеко могили його друга і учителя Івана Франка. Пізніше на його могилі родина поставила скромну мармурову плиту з простим написом: Володимир Гнатюк, етнограф, * 21/V/1871 — † 6/X/1926 (339). В 1971 році цей надгробник було замінено монументальним пам'ятником з кам'яним бюстом В. Гнатюка роботи скульптора Л. Біганича.

336) Лист Олени Гнатюк Івану Панькевичу від 6. XI. 1926 р. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. III. Пряшів, 1967, стор. 206.

337) Лист Наркомосу УРСР Науковому Товариству ім. Шевченка від 12. XI. 1926 р., *Записки Історично-Філологічного Відділу УАН*, 1927, кн. X, стор. 222-223.

338) Лист Йржі Горака голові Наукового Товариства ім. Шевченка К. Студинському від 19 X. 1926 р., *ЛЦДІА*, ф. 309, оп. I, зв. 19, од. зб. 4217.

339) Первісна плита з могили В. Гнатюка зберігається в Музеї В. Гнатюка у Велесневі.

Розділ другий

ФОЛКЛЬОРИСТИЧНО-ЕТНОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Основною ділянкою наукового зацікавлення В. Гнатюка була фолкльористика (1). Цій науковій ділянці він присвятив найбільше своїх праць. На відміну від сучасних фолкльористів, він не обмежував свою діяльність на якусь вузько спеціалізовану галузь, а досліджував майже всі фолкльорні жанри: казки, легенди, перекази, народні оповідання, пісні, прислів'я, приказки, звичаї, вірування, демонологію, історію фолкльористики, методику збирання фолкльору тощо. В кожній з цих ділянок він залишив помітний слід. Був він і етнографом в сучасному розумінні цього слова, працюючи у таких ділянках цієї науки як сільське господарство, кулінарія, ремесла й промисли, одяг, архітектура тощо.

Своєю науковою діяльністю він намагався охопити всі українські етнографічні території — Східню Україну, Галичину, Буковину, Закарпаття, українські поселення на території Югославії, Румунії, Угорщини, частинно теж Сполучених Штатів Америки, Канади, Бразилії тощо.

Можна без застережень погодитися з твердженням М. Т. Яценка, який на підставі глибокого вивчення спадщини визначного українського вченого дійшов до висновку: «В. М. Гнатюк був першим українським професіональним фолкльористом, який підніс фолкльористику до рангу самостійної наукової дисципліни, тісно зв'язаної з етнографією, літературознавством і мовознавством» (2).

1) Наприкінці XIX і на початку XX ст. в науці про народну творчість ще не було усталеної термінології. Термін «етнографія» охоплював всі ділянки народної матеріальної й духовної культури: народну прозу, пісні, музику, звичаї, обряди, вірування, побут тощо. Отже В. Гнатюк вважав себе етнографом, хоч основним предметом його дослідження був фолкльор (в сучасному розумінні). Виходячи з сучасної термінології ми вважаємо В. Гнатюка перш за все фолкльористом.

2) М. Яценко, *Фолкльористична спадщина В. М. Гнатюка*. В кн.: М. В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 7.

Поняття «народ» В. Гнатюк ототожнював з поняттям «селянство», в якому добачав зародок майбутнього прогресу. Правда, селянство він не вважав одноцільною масою, звертаючи увагу і на його соціальну диференціацію. Цікаво, що кращих своїх співаків та оповідачів він знаходив серед найбідніших селян. Саме селянство він вважав творцем фолкльору.

В його розумінні народна творчість була відображенням історії народу, тому він закликав збирачів записувати всі жанри фолкльору як історичні документи і сам послідовно виконував цей заклик. Процес творення фолкльорних творів він вважав неперервним процесом. На його думку «поезія не може виказувати застою. Застій у народній поезії показував би, що й сам народ загибає, та сього ми не добачуємо в себе; навпаки, можна зазначити, що наш народ поступає щораз вище і розвивається чимраз сильніше» (3).

В. Гнатюк був прихильником порівняльної методи у фолклористиці, однак, на відміну від інших, зокрема західноєвропейських прихильників цієї методи (Бенфей, Клавстон) він не відкидав й інші школи: історичну, антропологічну, мітологічну. В кожній з них він знаходив раціональне ядро. «Народна творчість, — писав він — се не щось абстрактне, відірване від землі; вона має аналогію в писаній літературі, а навіть дуже часто має там свої початки... Народні твори можуть повстати незалежно від себе в кількох місцях... Однакова ситуація викликає однакову розумову працю і наслідки її можуть бути однакові твори. На них також можна найліпше відрізнити національні верстви, що народили на загальнолюдським тлі» (4).

І. НАРОДНІ ПІСНІ

Любов до народної пісні В. Гнатюк виніс з батьківської хати, зокрема від матері Василини. Як ми вже згадували, вже в шкільному віці він уклав два солідні пісенні збірники — один на п'ятсот, другий на вісімсот народних пісень із своїх записів здійснених в рідному селі та його околиці. З тих великих збірників однак було опубліковано всього п'ять пісень в газеті *Новий Галичанин* (5). Решта записів безслідно пропала (6).

Велику кількість пісень він записав під час своїх подорожей на Закарпаття наприкінці XIX та на початку XX ст. З них на увагу заслуговує зокрема збірник народних пісень русинів югославської Войводини (Бачки), опублікований у другій частині

3) *ЕЗ*, т. XVII, 1905, стор. XVII.

4) *ЗНТШ*, т. LXXV, 1907, стор. 205.

5) В. Гнатюк, Из новозаписанных песней, *Новый Галичанин*, 1890, ч. 6, 13, 15, 17, 20.

6) Детальніше про це див. розділ I, стор. 21-22 цієї праці.

третього тому *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* (7). Цей збірник був першим науковим і найбільшим самостійним збірником закарпато-українських пісень не лише у Бачці, але й на Закарпатті взагалі. В основу класифікації пісень В. Гнатюк поклав жанрово-тематичний принцип, розподіливши їх на 12 груп: 1. Духовні пісні і колядки, 2. Баляди й романси, 3. Історичні пісні, 4. Різні долі, 5. Дівочькі пісні, 6. Утрата вінка, 7. Парубоцькі пісні, 8. Вояцькі пісні, 9. Пісні про подружнє життя, 10. Місцеві пісні, 11. Жарти і дотинки, 12. Пісні про звірів. Біля кожної пісні він навів дату і місце запису, ім'я та прізвище співацьки (8). Велику увагу він приділяв точності запису, передаючи найтонші нюанси народної мови. У багатьох піснях подано паралелі з інших збірок.

За генетичним принципом пісенні записи В. Гнатюка можна розподілити на три групи: 1) пісні, принесені із первісної батьківщини — Закарпаття (75%); 2) пісні, запозичені в сусідніх народів (15%); 3) пісні, створені в Бачці (10%).

Наукова критика прихильно привітала пісенний збірник В. Гнатюка. Чеський фолклорист І. Полівка назвав його «знаменитим зразком», який повинні наслідувати слов'янські, зокрема словацькі фолклористи, записуючи пісні в досі не досліджених областях» (9). Високу оцінку дав йому і сучасний український фолклорист М. Яценко в розвідці *Володимир Гнатюк и бачвански Руснаци* (10).

Важливі думки про українські народні пісні В. Гнатюк висловив і у численних рецензіях на пісенні збірники: Б. Арсеня (11), М. Врабеля (12), В. Данилова (13), К. Квітки (14), Ф. Колесси (15), А. Конощенка (16), Д. Січинського (17), М. Сперанського (18), Д. Яворського (19) та цілого ряду інших. Ці рецензії інколи переростали у методичні вказівки як треба, а ще частіше, як не треба видавати пісенні збірники.

Вказавши на ряд недоліків при упорядкуванні збірника *Угороруські народні співанки* М. Врабеля, В. Гнатюк високо оці-

7) ЕЗ, т. ІХ, 1909, стор. 117-277. Передрук: *Руски народни писні у записох* В. М. Гнатюка. Зредаговал и до друку приготавал Д. Лятяк. Нови Сад, 1972, стор. 276.

8) Всі пісні записано від жінок: Юлії Мольнар (126 пісень), Марії Бесермені (74), Марії Стрібер (70), Ганни Рамач (41), Юлі Левинської (40), Меланії Фіндрік (30) та деяких інших.

9) *Národopisný Věstník Československý*. Praha, 1901, sv. VII, s. 211-217.

10) *Руски народни писні у записох* В. М. Гнатюка. Нови Сад, 1972, стор. 239-265.

11) ЛНВ, т. XXVII, 1904, стор. 182.

12) ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 35-39.

13) ЗНТШ, т. С, 1910, кн. I, стор. 192-193.

14) ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 18.

15) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 7.

16) ЛНВ, т. XXI, 1903, стор. 139-140.

17) ЛНВ, т. XXXII, 1905, стор. 172.

18) ЗНТШ, т. CI, 1911, кн. I, стор. 190-192.

19) ЗНТШ, т. LXXV, 1907, кн. I, стор. 205-211.

нив перш за все громадське значення цього збірника: «Се перша книжка на Угорській Русі, в якій зібрано частину багатого фолклёру тої країни, се перша книжка, в якій приходить усюди чиста народня мова,... се перша книжка, яка завдає удар усім москвофільським теоріям із минулого віку про єдність угоруських діялектів із російською мовою, про один літературний «русский» язик..., се книжка, з якої слід усім помадьярщеним русинам учитися народної мови і старатися писати нею, а не тим варварським жаргоном, який у них загніздився і якого не можна було досі знищити.» (20)

Про процес виникнення народної пісні він писав: «В загальний факт, що має великий вплив на зміну відносин у народі, переходить в пісню. Очеvidно, що пісень тих тоді більше, чим більшу масу народу огорне якась зміна. Тим дається пояснити велике число пісень козацького циклу, пісень вояцьких, про панщину і т. д.» (21)

Теоретичні положення про видання народних пісень він застосував при видаванні своїх власних жанрово-тематичних збірників.

Найпоширенішим пісенним жанром в українському фолклёрі є коломийки. Це короткі 14-складові пісеньки, що складаються переважно з одного або двох куплетів (хоч трапляються і більшкуплетні коломийки). Їм Гнатюк присвятив чи не найбільш уваги. У 1905-1907 рр. він опублікував три об'ємисті томи коломийок (22), що містять 8622 зразки цього жанру. Це була найбільша збірка в українській фолклёристиці. Значну частину записів здійснив В. Гнатюк сам, інші за його вказівками записували численні його кореспонденти. В. Гнатюк підготував до друку і четвертий том коломийок, однак через брак фондів, не зміг його видати і його доля досі невідома.

У вступі до першого тому (23) В. Гнатюк подав ґрунтовну характеристику коломийок, висловивши цілий ряд критичних зауважень до теорій М. Сумцова, В. Залеського та інших дослідників про виникнення і розвиток коломийок.

На думку В. Гнатюка коломийка не є жанром нижчої художньої вартости, а «така форма поезії, в якій проявлялися відгуки народного життя так само, як у інших формах народної поезії» (стор. 72). Він вважає коломийки «зовсім самостійним витвором народного генія, паралельним до інших самостійних родів поезії; подекуди можна їх ставити навіть вище» (стор. 72). «Коломийки — се наскрізь оригінальні пісні» — заключає В.

20) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VII, стор. 10.

21) ЗНТШ, т. XXVI, стор. 20.

22) Коломийки. Зібрав В. Гнатюк, ЕЗ, т. XVII, 1905; т. XVIII, 1906; т. XIX, 1907.

23) Див. скорочений передрук: В. М. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 151-172; Нью-Йорк, 1981, стор. 67-84. Дальші посилання на ці видання.

Гнатюк і закликає письменників вивчати їх як зразок художньої досконалості: «Незвичайне багатство і різnorodність мови, висловів, образів, порівнянь, римів, короткий і ядерний стиль — се такі прикмети, яких не можна ігнорувати. Хто хоче писати гарно, хто хоче навчитися вислову, з якого не можна ні слова випустити і до якого не треба ні слова додавати, той мусить учитися коломийок напам'ять» (стор. 81).

Як твердять сучасники В. Гнатюка, сам він знав напам'ять сотні коломийок і незважаючи на поганий стан свого здоров'я, співав їх дуже часто.

Щодо генези коломийок, В. Гнатюк на відміну від інших дослідників (М. Сумцова) не погоджувався з думкою, що вони є продуктом ХІХ ст., однак не маючи доказів про їх давніше існування, висловив лише гіпотезу: «Ми не знаємо як довго вони існували перед ХІХ ст. та в кожному разі мусіли існувати довгий час, поки на них звернено увагу та поки вони попали записувачеві в руки.» (стор. 70). Стежачи за цим питанням далі, він знаходив у старих рукописах вірші чи пісні коломийкового розміру датовані вже ХVІІ та першою половиною ХVІІІ ст., а друг і співробітник В. Гнатюка на Закарпатті Ю. Жаткович засвідчив цей розмір вже у рукописі ХVІ ст. На підставі цих найновіших даних В. Гнатюк вже у 1905 р. написав статтю *Старинність коломийки* (24), в якій довів середньовічне походження цього жанру.

Збірники коломийок упорядковані В. Гнатюком знайшли прихильну оцінку у тогочасній науковій літературі. Іван Франко (який сам збагатив цей збірник 304 своїми записами) про перші два томи писав: «Гнатюкова збірка уперве викликає те нове для нас враження колосальної єдності, що таїться на дні тих розрізнених краплин; зведені до купи в систему, що гуртує їх відповідно до змісту, вони складаються на широкий образ нашого сучасного народного життя, безмірно багатий деталями і кольорами, де бачимо сльози й радощі, працю і спочинки, турботи і забави, серйозні мислі і жарти нашого народу в різних його розверстуваннях, його сусідів, його соціальний стан, його життя громадське й індивідуальне від колиски до могили, його традиції й вірування, його громадські й етичні ідеали.» (25)

Саме на підставі цього збірника він назвав В. Гнатюка «феноменально щасливим збирачем усякого етнографічного матеріалу, якому з наших давніших, мабуть, не дорівнював ніхто» (26).

Коломийки із збірників В. Гнатюка багато разів передруковувалися. Вони становлять основу академічного видання Ко-

24) ЛНВ, т. ХХХІІ, 1905, кн. ХІІ, стор. 235-236.

25) ЛНВ, т. ХVІІІ, 1906, кн. VІІ, стор. 502-503.

26) Там же, стор. 503.

ломийки (27), упорядкованого Н. С. Шумадою, яка вважає збірник В. Гнатюка «найбільшим науковим виданням коломийок» (28).

Дальшим пісенним жанром, що стояв у центрі уваги В. Гнатюка були колядки і щедрівки. Їх він почав записувати ще будучи учнем гімназії, однак справжню наукову вагу колядок і щедрівок він зрозумів лише тоді, коли став студентом університету і вивчив великі збірки Я. Головацького, П. Чубинського та наукові праці О. Пипіна, О. Огоновського, М. Сумцова та інших. Вже тоді він поставив собі за мету зібрати і видати якомога повніший корпус колядок і щедрівок і з притаманною йому послідовністю виконував цю постанову, паралельно стежачи за всім, що було опубліковано про цей жанр народної поезії.

У 1902 році він в основному привітав появу збірника Н. Коробки *Колядки і щедровки, записанння в Волинском Полесьи* (Київ 1901) (29), однак висловив цілий ряд серйозних зауважень до його теоретичної праці *К изучению малорусских колядок* (30), закидаючи авторові захоплення т. зв. «мітологічною школою» у фолклористиці. «Автор добачує майже всюди якусь мітологію, якусь обрядовість, хоч її там не було, нема й не може бути ніколи» (31).

Дуже високо він оцінив збірник О. Пчілки (матері Лесі Українки) *Українські колядки* (32). Зате до збірника *Колядки або пісні на Рождество Христово* він поставився критично (33).

Напередодні першої світової війни В. Гнатюк видав двотомник *Колядки і щедрівки* (34), над упорядкуванням якого він працював майже п'ятнадцять років. Цей, до сьогодні неперевершений збірник величальних обрядових пісень містить записи колядок, і щедрівок із всіх українських областей (крім Закарпаття). В його основу покладено записи з XIX ст.: З. Д. Ходаковського та І. Вагилевича з 30-их років, О. Бодяньського з 40-их років, Марка Вовчка, І. Ляторовського і О. Савчука з 60-их років та десятки рукописних збірок кінця XIX та початку XX ст. Маючи колосальний запас матеріалів (інколи і шістдесят варіантів однієї колядки) він зміг подати до свого збірника справді найкращі зразки з художнього і наукового боку, при чому він старанно дбав про те, щоб у його наукове видання не попали сумнівні матеріали, зокрема церковні колядки та колядки літературного походження, які часто публікувалися як народні.

27) *Коломийки*. Упорядкування, передмова і примітки Н. С. Шумади. Нотний матеріал упорядкувала З. І. Василенко. Київ, 1969.

28) *Там же*, стор. 6.

29) *ЗНТШ*, т. I, 1902, кн. VI, стор. 43-45.

30) *Там же*, т. LI, 1903, кн. I, стор. 57-60. Передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 218-221.

31) *Там же*.

32) *ЗНТШ*, т. LX, 1904, кн. IV, стор. 25-30.

33) *ЛНВ*, т. XXXIII, 1906, стор. 193-194.

34) *ЕЗ*, т. XXXV, XXXV, 1914.

На його думку «колядки є витвором протонародним і походять усі з передтатарської доби, а церковні колядки є витвором духовних письменників і походять із XVII-XVIII ст.» (35).

На суттєву різницю між народними й літературними колядками він вказав вже 1902 року в рецензії на збірник О. Малинки (36).

На відміну від попередніх дослідників, які колядки і щедрівки вважали двома самостійними пісennими жанрами, В. Гнатюк уперше об'єднав їх у одну групу, вважаючи ці дві назви синонімами — першу чужого, другу місцевого походження. Хоч деякі майбутні дослідники вказали на різницю між колядками і щедрівками, погляд В. Гнатюка зберіг свою силу й досі.

Видаючи збірник колядок і щедрівок, В. Гнатюк уперше подав їх науково обґрунтовану класифікацію, розподіливши їх не за темами, а за адресатами: колядки господареві, господині, синам, дочкам тощо. Таким чином, йому вдалось краще висунути перед читачем окремі картини патріархального побуту українського народу, відображені у колядках.

До другого тому він хотів додати ґрунтовну оглядову статтю про колядки і щедрівки, однак розмір книжки перевершив плановані аркуші і він вирішив «розвідку відложити до іншого видавництва а тут обмежитися на кількох увагах, що послужать поясненням методи вжитої при сім виданню» (37).

На жаль, війна перешкодила його плянам видати розвідку про колядки і щедрівки, яка й досі зберігається в рукописі (38). В ній він на підставі конкретних даних в колядках намагається встановити початок їх виникнення та вказати на пізніші нашарування. На його думку, колядки зародилися ще в період Київської Руси. На підставі лексики він встановлює дані про домашній побут патріархальної сім'ї, сільське господарство, мисливство, рибальство, житло, будівлі, хатніх і диких тварин, кулінарію, музичні інструменти тощо. В колядках він знаходить сліди по давно вимерлих тваринах (тур, зубр тощо). Зародження народних колядок з християнською тематикою В. Гнатюк відносить до початку християнства на Русі і доводить це їх апокрифічною основою. Бог, Богородиця та святі виступають в цих колядках як звичайні люди. «Бог не виступає ніде тою суворою грізною істотою, якою виробили його середні віки у християнстві. Бог і святі колядок се такі самі істоти, як люди, лише обдаровані надприродною силою, якої людям бракує.» (39)

І цей збірник В. Гнатюка знайшов дуже прихильну оцінку в пресі. Чеський фолклорист Їржі Горак назвав збірку В. Гна-

35) Там же.

36) ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. 2, стор. 37-43.

37) ЕЗ, т. XXXVI, 1914, стор. III.

38) У фондах Інституту Мистецтвознавства, Фолклору та Етнографії АН УРСР в Києві, ф. 28-2, од. зб. 25.

39) Там же, арк. 31. Детальний зміст наведеного рукопису В. Гнатюка див.: М. Яценко, Володимир Гнатюк. Київ, 1964, стор. 190-191.

тока *Колядки та щедрівки* — «епохальним твором, що становить новий визначний період в історії слов'янської фолклористики». «Нова праця В. Гнатюка, — писав він у своїй рецензії —, займає почесне місце серед численних публікацій, якими дивовижна працездатність видатного етнографа зберегла українцям справжні скарби народної традиції. Критика вважає його одним з найвизначніших слов'янських збирачів та немає сумніву, що його праця може йти в порівняння з найбільшими величинами світової літератури.» (40) На основі двотомника В. Гнатюка видано цілий ряд пізніших збірників, у тому числі київське академічне видання *Колядки та щедрівки* (41) та нью-йоркське видання тієї ж назви (42).

Третім пісенним жанром, що стояв у центрі уваги В. Гнатюка були календарні пісні весняного циклу веснянки або гаївки. В 1909 році В. Гнатюк видав їх окремою книжкою (43), яка містить 184 тексти гаївок (без варіантів) та 108 мелодій. Мелодії були записані за допомогою фонографу О. Роздольським і розшифровані Ф. Колессою. Збірник відкривається вступною статтею В. Гнатюка (44), в якій він подав характеристику цього пісенного жанру та вичерпну історію їх збирання і публікування. В. Гнатюк розрізняє два типи гаївок — з окремими іграми (старшого походження і менші числом) та без ігор (молодшого походження, однак численніші). Гнатюк наводить численні терміни цих пісень: ягівка, гаїлка, гаїлка, ягілька, маїлка, галалівка, лаголойка. Етимології цих назв він виводить від слов'янського «гай» — не погоджуючися з думкою О. Партицького, що ці назви походять від назви індійського весняного свята «голі» або «гулі». Пізніші досліді довели, що назви жанру гаївок пов'язані з їх колишніми рефренами (45).

Збірник гаївок В. Гнатюка став основою академічного видання цього жанру календарної обрядової поезії (46). На думку М. Яценка книга В. Гнатюка «це — найповніша збірка гаївок в українській фолклористиці, що містить не тільки найкращі їх варіанти, друковані раніше, а й дає багато доти не відомих текстів» (47).

40) *Národopisný Věstník Československý*. Praha, 1916, roč. XI, s. 346.

41) *Колядки та щедрівки*. Зимово обрядова поезія трудового року. Упорядкування, передмова та примітки О. І. Дея. Нотний матеріал упорядкував А. І. Гуменюк. Відповідальний редактор М. Т. Рильський. Київ, 1965.

42) *Колядки та щедрівки*. Антологія української пісні, т. I. Зредагував і впорядкував Василь Завітневич. Видання УІПЦ в США. Нью-Йорк, 1967.

43) В. Гнатюк, *Гаївки*, *Матеріали до української етнології*, т. XII. Львів, 1909, стор. 267.

44) Див. передрук: *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 138-150; Нью-Йорк, 1981, стор. 85-96.

45) О. Zilynskyj, O názvu jarních písní v ukrajinské Halči, *Československá rusistika*, roč. I. Praha, 1956, s. 403-409.

46) *Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року*. Упорядкування, передмова і примітки О. І. Дея. Київ, 1963.

47) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 194.

З ліроепічних пісень найбільше уваги він приділив б а л я - да м. Баляди він вважав міграційним пісенним жанром, які різними шляхами мандрували від одного народу до іншого, піддаючися більшому або меншому шліфуванню. При дослідженні баляд В. Гнатюк застосував порівняльну методику, побудовану на придбанні якнайбільшої кількості варіантів. Вперше він застосував цю методику в розвідці *Пісня про покритку, що втопила дитину* (48). В ній на підставі кількох десятків варіантів баляди про матір-дітогубницю різних слов'янських і неслов'янських народів він простежив історичний розвиток цього сюжету, вказавши на час і місце виникнення та реальні основи виникнення цієї баляди. На його думку, баляда про мати-дітогубницю виникла наприкінці XVI або на початку XVII ст. в гірських районах Карпат, а звідти вона поширилася на схід і захід.

В іншій своїй розвідці *Пісня про неплідну матір і ненароджені діти* (49) він вказав на тісні взаємини між балядою та легендою. Подавши кілька народних оповідань про причину неплідності та двадцять п'ять легенд про неплідну матір, В. Гнатюк простежив процес перетворення цих легенд у пісенні твори.

Та він був далекий від того, щоб вважати баляди космополітичним жанром. На його думку, кожен народ перебираючи чужий твір, пристосовує його до власних обставин. Бувають випадки, що баляда від одного народу перейде до іншого, а потім у зміненій формі знов повернеться на свою батьківщину.

Типовим зразком баляди, що виникла на українському ґрунті він вважав *Бондарівну*. Свої погляди на цю баляду він подав у рецензії на працю В. Доманицького *Баллада о Бондаривне и пане Каневском*, опублікованій на сторінках ЗНТШ (50).

Про домінуючий жанр українських ліроепічних пісень — д у м и В. Гнатюк не залишив окремого дослідження, однак свої погляди на цей жанр він висловив у кількох рецензіях на окремі видання дум.

Вже у 1901 році в рецензії на *Народні думи* М. Пачовського він заперечив погляд упорядника, що всі думи були створені українськими козаками покаліченими в турецькій неволі (51). На його думку, це був лише один із способів виникнення дум. Основна їх маса виникла вже на Україні, як відгук на боротьбу українського народу з ворогом.

Дуже високу оцінку він дав праці О. Сластіона про думи кобзаря М. Кравченка (52) та аналізу думи про Байду М. Халанського (53).

48) МУЕ, т. XIX-XX, 1918, стор. 249-389.

49) ЗНТШ, т. СХХХІІІ, 1922, стор. 173-224. Ця праця знайшла дуже прихильну оцінку і в українській радянській пресі. Див. рецензію В. Білецької в ж. *Червоний шлях*, Київ, 1925, кн. 3, стор. 282.

50) ЗНТШ, т. LXXIII, 1906, кн. V, стор. 212-214.

51) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. 3, стор. 216.

52) ЗНТШ, т. LV, 1903, кн. V, стор. 37-38.

53) М. Халанський, Малорусская дума про Байду, *там же*, т. LXXXVI, 1908, кн. VI, стор. 226-228.

Однак найвизначнішою працею про українські думи він вважав збірник Ф. Колесси *Українські народні думи* (Львів, 1920), про який він писав: «Книжка д-ра Ф. Колесси повинна стати в наших середніх школах помічним підручником та ширити любов до нашої минувшини й народної поезії. Народ, що видав із своїх найнижчих верств таку високу поезію, має сильні задатки вродженої й глибоко вкоріненої культурності й талановитости. Він мусить вибитися наверх і зрівнятися з іншими культурними націями.» (54)

Слід нагадати, що В. Гнатюк має безпосередні заслуги в справі видання збірника Ф. Колесси *Мелодії українських народних дум* (Львів 1910-1913), ініціатором якого була Леся Українка. Вона разом із своїм чоловіком Климентом Квіткою вирішила влаштувати й фінансувати спеціальну фолклорну експедицію, спрямовану виключно на записування дум від найвідоміших кобзарів Східної України і звернулася до В. Гнатюка, як секретаря НТШ, щоб він порекомендував їй якогось галицького етномузиколога, здібного записувати складні мелодії дум. В. Гнатюк зв'язав її із Ф. Колесою, якого вважав кращим музичним фолклористом Західної України. Експедиція, в якій крім Лесі Українки, К. Квітки та Ф. Колесси взяв участь також визначний знавець українських дум О. Сластіон, була дуже вдалою. Її членам вдалося записати на фонографічні валики думи від найліпших кобзарів України. Головна проблема полягала в переписі зібраного матеріалу, для чого потрібний був фонограф, якого в той час у Львові не було. Роздобувши потрібні кошти, В. Гнатюк добився того, що НТШ закупило два фонографи, за допомогою яких Ф. Колеса зразково розшифрував мелодії дум. Згодом на прохання Лесі Українки В. Гнатюк подбав про їх видання у Львові (55).

Із дум на перше місце він ставив *Думу про втечу трьох братів з Азова*, яку, на його думку, «можна ставити побіч найкращих літературних творів світової літератури» (56).

Кілька рецензій присвятив В. Гнатюк історичним пісням, високо оцінивши насамперед збірник В. Доманицького *Пісні о Нечае* (57) та Я. Новицького *Малорусские исторические песни, собранные в Екатеринославщине* (58).

Близькими до дум та історичних пісень він вважав лірицькі пісні, яким він присвятив окреме дослідження ще на початку своєї наукової діяльності (59). В розвідці *Жебрацькі благальниці* (60) він звернув увагу на своєрідні пісні калік-

54) ЛНВ, т. LXXVII, 1922, кн. V, стор. 81-182.

55) Листи Л. Українки до В. Гнатюка та Ф. Колесси в кн.: Леся Українка, *Твори в десяти томах*, т. X — Листи 1901-1903. Київ, 1965.

56) ЗНТШ, т. XCVII, стор. 75.

57) ЗНТШ, т. LXXII, 1906, кн. V, стор. 211-212.

58) Там же, т. LXXXV, 1908, кн. V, стор. 221-223.

59) ЕЗ, т. II, 1896. Детальніше про це див. розділ I, стор. 25-26 цієї праці.

60) ЗНТШ, т. CX, 1912, кн. V, стор. 158-163.

же браків, які, на його думку, своїм змістом та художньою вартістю дорівнюють репертуарові кобзарів та лірників.

В. Гнатюк не вважав пісенну творчість завершеним процесом, а протягом цілого життя стежив за виникненням нових пісень, які уважно записував.

Вже 1898 року І. Франко на сторінках *Етнографічного Збірника* опублікував дві новоутворені пісні про еміграцію галицьких селян до Америки, записані В. Гнатюком на Тернопільщині (61). Позитивне ставлення до пісенних новотворів В. Гнатюк висловив в рецензії на збірник А. Хатемкіна *Песни молодежи в современной деревне* (62). Кілька пісенних новотворів, між іншим і новоутворену пісню про себе самого, він записав під час своїх експедицій на Угорську Русь. В статті *Нові народні пісні* (63) В. Гнатюк вперше дав високу оцінку українським пісням про еміграцію та опублікував дві такі пісні, записані П. Гуменюком.

В 1902 році В. Гнатюк опублікував вже цілий цикл пісень про еміграцію українців до З'єднаних Держав Америки (31 пісня), Бразилії (6 пісень) та Канади (8 пісень) (64).

У вступній статті до цього циклу (65) під назвою *Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності* він розглянув процес виникнення нових пісень і їх місце у фолкльористиці. Відповідаючи на питання про вимирання українських пісень він писав: «Що пісні взагалі гинуть так само, як і виникають, та що вони не можуть бути вічні, се певне, і про се не може ніхто сумніватися... Та зовсім неоправдані нарікання на загальний загин народної творчості, які ми бачили у деяких авторів, зацитованих вище. Не можна собі навіть представити, щоби така хвиля у мільйонного народу могла коли прийти. Доки народ живе, доти його життя мусить мати конкретні форми на зверху, які мусять об'являтися між іншим і в його народній поезії. Цілковитий загин народної поезії означав би й загин народа» (66).

Це своє твердження він довів на конкретній аналізі тематики й художнього рівня українських емігрантських пісень, які, на його думку, щодо змісту зовсім не поступаються перед традиційними жанрами фолкльору, наприклад, перед думами, хоч з художнього боку вони не завжди досконалі, оскільки не встигли ще пройти процес народного шліфування.

До циклу емігрантських В. Гнатюк долучив і п'ятнадцять гуцульських пісень про найновіший побут населення: прикрі економічні відносини, військову службу, наймитування тощо.

61) ЕЗ, т. V, 1898, стор. 73-75.

62) ЗНТШ, т. XXV, 1898, кн. V, стор. 39-40.

63) ЛНВ, 1901, кн. IV, стор. 3-5.

64) ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI, стор. 1-37; т. LII, 1903, кн. II, стор. 38-67.

65) Передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 78-95; Нью-Йорк, 1981, стор. 41-56.

66) Там же, Нью-Йорк, 1981, стор. 47-48.

Процес виникнення конкретної пісні В. Гнатюк насвітлив у статті *Новоутворена народна пісня* (67) — про заснування «Січі» в с. Горішнє Довгополе на Гуцульщині.

Під час першої світової війни В. Гнатюк, живучи в Криворівні, уважно стежив за виникненням нових військових пісень. Ще під час війни — 1916 року він опублікував цікаву статтю *Народні военні пісні* (68), в якій поряд з традиційними військовими піснями він заторкнув і справи створювання нових військових пісень.

На ширшому матеріалі він розглянув це питання у розвідці *Війна і народна поезія* (69), в якій навів зразки найновіших військових пісень та інших фолклірних жанрів та закликав солдатів записувати ці новотвори. Тут же він опублікував п'ятьох рядків вказівки для записування цих новотворів.

В статті *З російської воєнної поезії* (70) він опублікував два варіанти *Солдатського отчєнаша* та одну пісню, підкресливши соціальну загостреність цих фолклірних творів.

На сторінках *ЗНТШ* та *ЛНВ* він присвятив кілька рецензій збірникам пісень літературного походження, рекрутських та військових пісень.

В архіві вченого збереглося і кілька «фабричних пісень», які він не встиг вже опублікувати (71).

II. ЗВИЧАЇ ТА ВІРУВАННЯ

Досліджуючи обрядові пісні, В. Гнатюк чимало уваги присвячував народним звичаям та віруванням календарного та сімейно-побутового циклу.

Ще будучи студентом університету він опублікував у ж. *Lud* опис цікавого звичаю приймання парубка в гурт косарів, званий «фрицівка» (72). В кількох рецензіях він подав свої погляди на різдвяні обряди (73), купальські звичаї (74), лемківську собітку (75), великодні звичаї (76). Йому належить теж упорядкування та підготовка до друку статей та збірок Ф. Коломийченка *Різдвяні обряди в Чернігівщині* (77), збірника П. Шеке-рика-Доникова *Родини і хрестини на Гуцульщині* (78), історич-

67) *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 194.

68) *Свобода*, 21. X. 1916, ч. 43.

69) *Календарик для українських січових стрільців і жовнірів українців на 1917 рік*. Відень, 1916, стор. 68-85.

70) *ЗНТШ*, т. CXXVIII, 1919, стор. 220-226.

71) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 144.

72) V. Hnatjuk, *Friscówka, Lud*, 1897, rocz. 3.

73) *ЗНТШ*, т. XC, 1909, кн. IV, стор. 236-237.

74) *ЗНТШ*, т. XX, 1897, стор. 38-41.

75) *ЗНТШ*, т. XXXIX, 1901, кн. I, стор. 75.

76) *ЗНТШ*, т. LXXIX, 1907, кн. V, стор. 230-231.

77) *МУЕ*, т. XVIII, 1918, стор. 142-154.

78) *Там же*, стор. 85-122.

ного дослідження Л. Маяганця *Про шлюб на Україні-Русі в XVI-XVII столітті* (79) та соціологічно-етнографічної розвідки Д. Дикарева *Збірка сільської молодіжі на Україні* (80).

Крім того, з-під його пера вийшов детальний опис весілля у Мшанці (81) та Руському Керестурі (82). Обидва описи зроблені зі слів активних учасниць весільної драми — К. Семінської та Г. Рамач.

Та найбільшим внеском в дослідження весільних обрядів є упорядкований ним збірник *Українські весільні обряди і звичаї* (83) що, крім вступної статті В. Гнатюка, містить кільканадцять описів весілля із різних сіл України, насамперед Західної.

Подібний збірник він присвятив і українським похоронним звичаям та обрядам (84). Цей збірник містить двадцять описів з різних місцевостей Західної України. До збірника *Угороруські духовні вірші* він додав опис одинадцять похоронних ігор із Закарпаття (85).

Правда, все це були лише часткові описи календарних та сімейно-побутових звичаїв регіонального характеру. Він збирався видати цілі корпуси цих звичаїв, подібно до того як видав збірники колядок, гаївок, коломийок та інших фолкліорних жанрів. Однак, видавничі можливості не дозволили йому здійснити цей намір (86).

У ряді статей та рецензій він подав свій погляд на питання еволюції народних обрядів, при чому питання походження обряду ніколи не стояло в центрі його уваги. Значно більше значення він приділяв питанням історичного розвитку та поширення обрядів на певній конкретній території. В одній із своїх рецензій він писав: «Не в тім річ, на наш погляд, звідки взявся який обряд; його початок може бути дуже різномудрий, а наслідком довгого протягу часу він може стратити зовсім подобу свого первозору; ми й не повинні так розпинатися за тим, щоби конечно винайти початок обряду; нам повинно більше залежати на розсліди, як він розширений, які в ньому постали зміни під час мандрівки по різних околицях, які місцеві елементи та додатки, яке його значення, література і т. п. При сьому й віддасть нам завсіди великі услуги порівняльний метод, який одинокий має реальне значення у дослідах над нинішнім Фолкліором» (87).

79) *Літературно-Наукова Бібліотека* (далі ЛНБ), 1906, сер. II, ч. 130.

80) *МУЕ*, т. XVIII, 1918, стор. 170.

81) *МУЕ*, т. X, 1908, част. II, стор. 1-29.

82) *Там же*, стор. 30-78.

83) *МУЕ*, т. XIX-XX, 1919.

84) *Похоронні звичаї й обряди*. Зібрав В. Гнатюк, *ЕЗ*, т. XXXI-XXXII, 1912, стор. 131-424.

85) В. Гнатюк, *Забави при мерці*, *ЗНТШ*, т. XLIX, 1902, кн. 5, стор. 112-118.

86) *МУЕ*, т. XIX-XX, 1912, стор. 2.

87) *ЗНТШ*, т. XX, 1897, стор. 20.

III. НАРОДНА ДЕМОНОЛОГІЯ

Тісно з народними звичаями пов'язаний інтерес В. Гнатюка до народної демонології. Вже у своїх студентських працях він звертав увагу на цю ділянку народної культури. В рецензії на дві праці демонологічного характеру Ф. Ржегоржа, В. Гнатюк вже у 1896 році дав їм високу оцінку підкресливши: «Обробив автор обі статті дуже старанно; показується добре обізнаний з нашою етнографією, як мало хто з інших слов'янських народностей. Проте повинні ми бажати собі, щоби автор якнайбільше подібних праць оголошував і тим способом знайомив недалеких наших братів з нашим народом.» (88)

Під впливом праць Ф. Ржегоржа і сам він почав інтенсивно цікавитися і оповіданнями демонологічного характеру, на які була багата зокрема Гуцульщина.

В 1904 році він опублікував перший том своїх *Знадобів до українсько-руської демонології* (89). Це був перший в українській фолкльористиці самостійний збірник матеріалів цього жанру, збірник, що охоплював 398 до того часу ніде не публікованих народних оповідань демонологічного характеру. Дальший том цього капітального видання вийшов уже в двох книжках і містив 1167 демонологічних оповідань (90). Отже, разом у трьох книжках цього видання опубліковано 1575 оповідань про 53 демонологічні істоти. Це і досі не перевершена збірка демонологічних оповідань у слов'янській фолкльористиці.

В другому томі *Знадобів* опубліковано ґрунтовну вступну статтю *Останки передхристиянського світогляду наших предків* (91). Здавалось би, що маючи під руками такий багатющий матеріал, В. Гнатюк створить нарис української мітології, в якому розгляне питання походження окремих демонічних постатей, їх зв'язку з аналогічними постатями інших народів тощо. В. Гнатюк пішов іншим шляхом. Про мету своєї наукової праці він писав: «Я поставив собі за задачу відтворити образ демонічних постатей на підставі матеріалів, записаних з уст народу, але не вдаватися при тім у ніякі інтерпретації, пояснювання та здогади, яких повно у мітологів, та з яких мало що устоялось. Найвірніший образ вийде тоді, коли буде чисто описовий, і я сього тримаюся.» (92) Отже, В. Гнатюк і на цей раз не прихилився до жадної із існуючих «шкіл», а пішов своїм власним шляхом. Таким чином, його праця і досі має тривалу наукову вартість. В ній подано вичерпну характеристику таких мало-відомих істот української демонології як: дідько, щезник, до-

88) ЗНТШ, т. IX, 1896, кн. I, стор. 45.

89) ЕЗ, т. XV, 1904, стор. 272.

90) ЕЗ, т. XXXIII та XXXIV, 1912.

91) Скорочену версію дивись: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1981, стор. 213-247.

92) Там же, стор. 215.

мовник, лісовик, чугайстер, водяник, блуд, лісниця, мамуна, мавка, русалка, покутник, опир, волкулак.

Тритомний збірник В. Гнатюка *Знадоба до української демонології* зустрівся з позитивною оцінкою в колах українських і закордонних спеціалістів. І. Полівка вважав його найповнішим і найвизначнішим збірником у слов'янській фолклористиці (93).

В 1905 році В. Гнатюк переклав з російської мови та видав окремою книжкою працю В. Антоновича *Чари на Україні* (94), яка до значної міри пожвавила інтерес любителів фолклору до народної демонології.

З ініціативи В. Гнатюка появилися теж *Матеріали до гуцульської демонології* (95) із вступною статтею А. Онищука.

IV. НАРОДНА ПРОЗА

Хоч шкала фолклористичних інтересів В. Гнатюка була дуже широкою, все таки в центрі його уваги були прозові жанри — казки, легенди, перекази, анекдоти. Саме з народної прози розпочалась його фолклористична діяльність. Лише в шістьох томах *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* В. Гнатюк опублікував 470 творів народної прози, записаних ним самим. Отже, це була найбільша тогочасна регіональна збірка народної прози у слов'янській фолклористиці і як така знайшла прихильну оцінку у світовій фолклористиці.

В. Гнатюкові належить перша спроба класифікації жанрів народної прози. Виходячи з конкретного матеріалу, він розподілив народну прозу українців на сім груп: 1. казки, 2. байки, 3. міти, 4. легенди, 5. перекази, 6. новелі, 7. анекдоти (96). В своїй основі ця класифікація збереглася до наших днів, не зважаючи на те, що сучасна українська фолклористика вживає трохи відмінну термінологію: замість «байки» — «казки про тварин», замість «новеля» — «соціально-побутова казка», замість «казка» — «фантастично-пригодницька казка».

Свій погляд на народну прозу В. Гнатюк подав у численних рецензіях та у передмовях до своїх збірників. Коли в 1907 році було засновано міжнародний союз дослідників народної прози — *Folklore Fellows (FF)* В. Гнатюка обрано одним з перших його членів.

Хоч В. Гнатюк не створив власної системи каталогізації казок (97), він уважно стежив за цим питанням. В рецензії на

93) *Národopisný Věstník Československý*, Praha, 1914, s. 79-82.

94) В. Антонович, *Чари на Україні*, ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 114.

95) *МУЕ*, т. XI, 1909.

96) В. Гнатюк, *Українська народна словесність*. Відень, 1917.

97) Термін «казка», навіть у науці інколи вживається і в ширшому розумінні як синонім терміну «народна проза». В такому розумінні вживаю його і я.

Систематический указатель тем и вариантов русских народных сказок Л. М. Смирнова (98) він запропонував за зразком цього каталога укласти покажчик казок інших слов'янських народів. Він дав високу оцінку праці чеського фолклориста І. Полівки, присвяченій каталогізації казок (99).

Та найбільше сподобався йому міжнародний каталог казкових сюжетів фінського дослідника А. Арне «*Verzeichnis der Märchentypen mit Hülfe von Fachgenossen ausgearbeitet*» (100), який він вважав основою для укладення національних каталогів казкових сюжетів. В рецензії на цей каталог він, між іншим, зауважив: «Розуміється, що з часом можуть у сім каталозі по-заходити різні зміни і придуть численні доповнення, але головна основа його полишиться все таки і буде дуже добре служити для всякої орієнтації. (101) На цю добу це були пророчі слова, бо каталог Арне в наукових колах не був прийнятий так однозначно. Дослідники казок і після видання міжнародного каталога Арне творили власні каталоги — кожен на свій спосіб і лише значно пізніше повернулися до системи Арне (доповненої Томпсоном).

В тій же рецензії В. Гнатюк висунув пропозицію укласти за системою Арне каталог українських казок. На жаль, ця пропозиція, підтримана Міжнародним союзом фолклористів, зараз же на початку нашої епохи перешкоди, перш за все матеріального характеру, а перша світова війна остаточно скасувала її. Ні після війни пропозиція В. Гнатюка укласти за зразком системи Арне каталог українських казок не знайшла підтримки, а після його смерті система Арне-Томпсона офіційною радянською фолклористикою була визнана реакційною й декадентською. Спроби укладення «вітчизняних» каталогів виявилися невдалими. Лише в 70-их роках ХХ ст. на основі каталога Арне-Томпсона було укладено й видано каталог білоруських, російських та українських казок (102). Цей факт зайвий раз доводить глибоку обґрунтованість і далекосяжність наукових поглядів В. Гнатюка.

Розглянемо далі погляд Гнатюка на окремі жанри народної прози та його внесок в дослідження цих жанрів.

1. Казки про тварин (байки).

Вже 1912 року, рецензуючи працю В. Боброва *Русскія народныя сказки о животных* (Варшава 1909) (103) В. Гнатюк під-

98) ЗНТШ, т. СХІІ, 1912, кн. VI, стор. 228-229.

99) Детальніше про це див.: М. Mušinka, Volodymyr Hnatuk a Čechy, *Ceský lid*. Praha, 1968, č. 2-3, str. 188-192.

100) ЗНТШ, т. СІХ, 1912, стор. 203-205.

101) Там же, стор. 205.

102) *Сравнительный указатель сюжетов. Восточнославянская сказка*. Составители Л. Г. Бараг, И. П. Березовский, К. П. Кабашников, Н. В. Новиков. Ленинград, 1979.

103) ЗНТШ, т. СІХ, 1912, стор. 205-207.

креслив, що у жадного слов'янського народу немає такої кількості байок, як в українців і пропонував випустити корпус українських байок окремим виданням. З подібною пропозицією він неоднократно звертався до президії НТШ, однак його пропозиції завжди наштовхувалися на вічну проблему Товариства — брак коштів.

Без будь-якої фінансової допомоги він перед першою світовою війною приступив до укладення збірника казок про тварин, який згодом розрісся на два томи, що вийшли друком 1916 року під назвою *Українські народні байки (звіринний епос)* (104). І ця праця В. Гнатюка викликала захоплені відгуки спеціалістів. Згадуваний вже професор чеського Карлового Університету в Празі І. Полівка назвав її «найвизначнішим збірником казок про тварин, яким не може похвалитися жадна слов'янська література та навряд чи в інших народів знайдеться щось подібне» (105).

В укладенні збірника брало участь кілька десятків кореспондентів В. Гнатюка. Про його значення для фолклористики говорить такий факт: Коли в 1912 році Арне видав свій каталог казкових сюжетів, в усій європейській фолклористиці було відомо лише кілька десятків сюжетів казок про тварин. Арне передбачав, що протягом часу можуть появитися нові записи, тому відвів казкам про тварин 299 номерів. Збірник В. Гнатюка лише з території Західної України приніс понад 400 сюжетів казок про тварин, з яких 361 є цілком оригінальними, отже він перевершив усі сподівання фолклористів.

У вступі до збірника *Деякі уваги над байкою* (106) В. Гнатюк подав теоретичну аналізу казок про тварин, підкресливши давність їх походження. На його думку казки про тварин виникли «тоді, коли чоловік стояв на дуже примітивнім ступені культури, а се посуває нас у дуже давні часи» (107). Це він доводить наявністю у казках про тварин таких пережитків дохристиянської релігії, як анімізм, тотемізм, фетишизм, метаморфоза тощо. За своїм характером він розподілив казки про тварин на три групи: 1) епічні, 2) дидактичні та 3) сатиричні. Детально розглядає їх безпосередню пов'язаність з побутом людей та підкреслює відмінність українських казок про тварин від російських.

Кращі зразки казок про тварин із вище наведеного двотомника В. Гнатюк видав 1918 року у популярному виданні *Народні байки* (108) у власній літературній обробці.

104) ЕЗ, т. XXXVII-XXXVIII, 1916.

105) *Národopisný Věstník Československý*, Praha, 1918, č. I, s. 105.

106) ЕЗ, т. XXXVII-XXXVIII, стор. XIII-LVI. Скорочена версія у зб. *Народні байки*. Львів, 1918; В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 173-197; Нью-Йорк, 1981, стор. 185-205.

107) *Там же*, Нью-Йорк, 1981, стор. 195.

108) В. Гнатюк, *Народні байки*. З образками М. Вихора, ЛНБ, серія I. Львів, 1918.

2. Фантастично-пригодницькі казки (казки).

Казками В. Гнатюк вважав «фантастичні оповідання, в яких дійсність перемішана з чудесним елементом» (109). Його перу належать кілька самостійних збірників казок: *Казки з Бачки* (110), *Народні казки* (111), *Баронський син в Америці* (112). Кожний з цих збірників доповнений вступними статтями, в яких розкрито теоретичні погляди В. Гнатюка на жанр фантастично-пригодницької казки. Крім того, цей вид казок зустрічаємо в багатьох політематичних збірниках В. Гнатюка, насамперед в окремих томах *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси*.

Казки, як і байки В. Гнатюк уважав найстаршим видом фолкльору. «Хто вміє читати казки, той знайде в них багато дуже старинних культурних пережитків, — писав він у передмові до збірника *Баронський син в Америці* — У них переховалися й останки мітів, і первісні погляди правні та воєнні, і погляди людей на природу та відносини до неї, і останки старинних уряджень публічних і приватних та інше.» (113) Казки він уважав міграційним жанром, який кожен народ пристосовує до своїх умов, надаючи їм національного кольориту, однак він припускає, що один і той же мотив в окремих випадках міг виникнути самостійно в різних місцях.

Про художній рівень казок він образно писав: «Поодинокі казки можна порівняти з перлами, що були нанизані на нитку, а хтось розірвав її та й порозсипував перли. Позбирані разом вони творять дорогоцінний нашійник, якому ніхто не годен надивуватися. Не дивно, що ніякі літературні твори не мали ніколи такого розповсюдження, як казки ані такого довгого життя.» (114) Він був прекрасно обізнаний з багатою європейською літературою про казки, однак не був беззастережним прихильником жадної теорії про їх походження та розвиток. Він мріяв про той час, коли на Україні існуватимуть окремі університетські катедри для дослідження казок, які існували в інших європейських народів і буде виданий повний їх комплект. Та здійснення цієї мрії він не дочекався.

3. Соціально-побутові казки (новелі).

Соціально-побутову казку В. Гнатюк вважав значно молодшим жанром, ніж фантастично-пригодницьку чи казку про тварин. Хоч виникнення певних з них можна віднести до епохи перед Христом, все ж таки основна їх маса виникла порівняно недавно. Цю тезу він доводить на конкретних прикладах у пе-

109) В. Гнатюк, *Українська народна словесність*. Львів, 1917, стор. 36.

110) *ЕЗ*, т. XXIV, 1910.

111) *ЛНБ*, 1913, серія I, ч. 136.

112) *Вибір народних казок з образками Ю. Панькевича*. Київ-Львів, 1922.

113) В. Гнатюк, *Вибрані статті*. Нью-Йорк, 1981, 166.

114) *Там же*, стор. 167.

редмові до збірника *Народні новелі* (115). Соціально-побутові казки на відміну від інших він вважав активним жанром. Основну різницю між казкою і новелею він формулював отак: «...Новелі творилися давно, творяться тепер і будуть творитися далі, натомість нові казки не творяться, а щонайбільше можуть поставати нові комбінації старих мотивів.» (116) Найістотнішою прикметою новель він вважав їх реальність.

Значний вплив на поширення соціально-побутових казок на його думку, мала художня література, яка зокрема в середньовіччі повною пригорщею черпала з фолкльору (*Римські діяння, Декамерон*). Сам він знайшов в українському фолклорі п'ятнадцять казок, сюжети яких вважав запозиченими із *Декамерона* Боккаччо.

4. Анекдоти (приказки).

Анекдотами В. Гнатюк вважав «короткі гумористичні оповідання, основані також на побутовім тлі, отже реалістичні» (117). Це жанр, який охоплює буквально всі сторони народного побуту. В. Гнатюкові належить і перший в українській фолклористиці самостійний збірник українських анекдотів — *Галицько-руські анекдоти* (118), а в ньому і перша спроба класифікації цього жанру народної прози. Понад сімсот анекдотів свого збірника він розподілив за тематичним принципом на три основні групи: 1. різні верстви суспільні, 2. різні народи, 3. історичні анекдоти, мінхгавзіяди і небилиці, дурні, в рамках яких виділив ряд тематичних підгруп. Таким чином, орієнтація в цьому багатющому матеріалі проста і зручна.

Класифікацію В. Гнатюка, в основному застосували й даліші укладачі українських анекдотів.

5. Перекази.

Згідно з дефініцією В. Гнатюка «перекази — це оповідання про історичні особи або події та місцевості» (119). Їх найбільша вартість полягає в тому, що в них висловлені погляди простого народу на конкретні історичні події. У зв'язку з цим у цьому жанрі рідко зустрічаємося з міжнародними мандрівними сюжетами. Дуже високо він ставив зокрема т. зв. «місцеві перекази».

Із переказів, по суті, розпочалася публікація В. Гнатюком прозового фолкльору. У 1896 році у львівському журналі *Lud* він опублікував кілька дрібних статей, одна з яких була присвячена народному переказу свого рідного села (120). Двадцять

115) В. Гнатюк, *Народні новелі*. Львів, 1917. Скорочений передрук вступної статті: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1960, стор. 198-203; Нью-Йорк, 1981, стор. 171-175.

116) Там же, стор. 174.

117) В. Гнатюк, *Українська народня словесність*. Відень, 1917, стор. 41.

118) ЕЗ, т. VI, 1899.

119) В. Гнатюк, *Українська народня словесність*. Відень, 1917, стор. 40.

120) V. Hnatjuk, *Podanie o skale, Lud*, 1896, т. II, стор. 53-55.

три перекази із Закарпаття він опублікував у своїх *Етнографічних матеріалах з Угорської Руси* (121).

В 1907 році В. Гнатюк опублікував *Квестіонар для збирання місцевих переказів* (122), в якому підкреслив велике значення цього фолкльорного жанру для української історії та культури. «Збирайте ті традиції і перекази, — писав він у своєму заклику, — не дайте загинути їм у завірюсі нашого часу! Інші народи назбирали їх велику силу або й тепер заходяться коло їх збирання. Невже ж ми одні лишимося позаду і опинимося колись бездомними сиротами, яких ніщо не в'яже з їх родом і рідним гніздом?» (123)

Питальник, доповнений методичними вказівками як і що записувати та зразками переказів, він розіслав численним своїм дописувачам. На жаль, на його заклик відгукнулися лише два-три проценти адресатів, але на щастя, були серед них такі дописувачі з Гуцульщини як Петро Шекерик-Доників із Голів, Антін Онищук із Зелениці, учитель Олекса Іванчук та кілька інших, які прислали йому надзвичайно цікаві матеріяли, що стали основою двох його збірників: *Народні оповідання про опришків* (124) та *Народні оповідання про тютюнарів* (125).

Перший збірник містить 258 переказів про народних месників карпатського регіону, перш за все про Олексу Довбуша (126). Отже, це й досі неперевершений збірник переказів цього жанру. Сучасні радянські фолкльористи вважають його «унікальною збіркою народних оповідань» (127).

У другому збірнику опубліковано 77 народних оповідань з Гуцульщини про нелегальну торгівлю тютюном і боротьбу місцевої влади з нею. Цей жанр оповідальної творчості був на Гуцульщині значно поширений, на жаль, крім В. Гнатюка, майже ніхто більше не звернув на нього уваги (128).

6. Легенди.

Легендами В. Гнатюк вважав «фантастичні оповідання, оперті на основах християнської віри» (129). Отже, його розуміння цього жанру було вужчим, ніж розуміння сучасної фолкльористики, яка додає до легенд теж фантастичні оповідання про історичні особи та події, мітологічні оповідання тощо.

121) ЕЗ, т. IV, 1898; т. XXX, 1912.

122) *Хроніка*, 1907, вип. IV, ч. 32, стор. 16-25.

123) *Там же*, стор. 17.

124) ЕЗ, т. XXIV, 1910.

125) *ЗНТШ*, т. СХХІІ, 1915, стор. 167-211.

126) До того часу було опубліковано не цілих два десятки переказів про опришків.

127) С. В. Мишанич, *Народні оповідання*. Київ, 1983, стор. 8.

128) У вище наведеному академічному збірнику *Народні оповідання* (Київ 1983) цьому жанрові присвячено окремий розділ (*Пригоди гуцулів у походах за тютюном* (стор. 198-213). 21 із 24 оповідань цього розділу взято із збірника В. Гнатюка.

129) В. Гнатюк, *Українська народня словесність*. Відень, 1917, стор. 39.

Перші власні записи народних легенд В. Гнатюк здійснив 1895 року на Закарпатті і 47 з них він опублікував у першому томі *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* (130). Цей жанр був там значно поширений і у рукописних списках XVII-XIX ст. Придбавши кілька таких рукописів, він передав їх І. Франкові, який додав їх до своєї капітальної праці *Апокрифи і легенди* (131). Один з таких рукописів при активній допомозі І. Франка опрацював сам В. Гнатюк у праці *Легенди з Хітарського збірника* (132). Йдеться про збірник 9 легенд із першої половини XVIII ст. (до 1743 р.), частину з яких В. Гнатюк знайшов і в усній традиції кінця XIX ст.

Закарпатські легенди спонукали В. Гнатюка до глибшого вивчення цього фолклорного жанру на більш широкій території. В 1899 році він в співавторстві з І. Франком опублікував відозву *В справі збирання народних легенд* (133), яка принесла неочікувані результати, що лягли в основу його двотомної праці *Галицько-руські народні легенди* (134). Цей збірник містить 412 легенди, з яких 148 записав сам В. Гнатюк. Отже, це був найповніший і до сьогодні неперевершений збірник легенд у слов'янській фолклористиці.

Цей колосальний матеріал В. Гнатюк розподілив на 8 тематичних груп, підкресливши, що його класифікація є лише тимчасовою.

У 1908 році В. Гнатюк у праці *Віршована легенда про рицаря і смерть* (135) зробив детальну аналізу цієї літературної легенди з рукописного збірника Симеона Возняка, навівши до неї численні паралелі із усної традиції та встановивши шляхи її міграції. На його думку, основою цієї легенди був прозовий літературний твір, який згодом перейшов в усну традицію і до значної міри вплинув на розвиток вертепної драми.

На ширшому матеріалі він опрацював цю проблематику в розвідці *Легенда про три жіночі вдачі* (136). На підставі чотирьох варіантів цієї легенди (дві із Закарпаття, одна із Сербії та одна з Арабії) він висловив гіпотезу про генезу та імовірний шлях міграції цієї легенди. На його думку, вона зародилася в Арабії, звідки потрапила у Турцію, а звідти через Сербію на Закарпаття. В цій розвідці він розглянув й інші теоретичні проблеми, пов'язані з розвитком легенд.

До цієї проблематики він висловився і в своїх рецензіях на збірники легенд та теоретичні праці про них В. Данилова (137),

130) ЕЗ, т. III, 1897.

131) І. Франко, *Апокрифи і легенди*, т. I-III. Львів, 1899.

132) ЗНТШ, 1897, т. XVI, кн. II, стор. 1-38.

133) ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 176-178.

134) ЕЗ, т. XII та XIII, 1902.

135) ЗНТШ, т. LXXXV, 1908, кн. V, стор. 140-158.

136) ЗНТШ, т. XCVII, 1910, кн. V, стор. 74-85.

137) ЗНТШ, т. CIV, 1911, кн. IV, стор. 223.

А. Сієвіньського (138), Н. Макаренка (139), Л. Малиновського (140) та С. Чебана (141).

Востаннє він займався дослідженням цього фолклорного жанру незадовго до своєї смерті, готуючи до друку популярний збірник легенд *Як повстав світ?* (142), що містить двіста зразків легенд в літературній обробці В. Гнатюка та його вступну статтю.

7. Прислів'я та приказки.

Цьому фолклорному жанрові В. Гнатюк не приділяв окремої уваги, залишивши його повністю в сфері дослідження І. Франка. Однак в рецензіях на окремі томи його *Галицько-руських народних приповідок* він висловив кілька цікавих думок про прислів'я і приказки. Збірник І. Франка, що містить понад тридцять тисяч прислів'їв він вважав «монументальним твором, який може бути прикрасою кожної, найбільшої літератури» (143), однак і в цьому «монументальному творі» він знайшов кілька недоліків. Наприклад, він закидає Франкові вставлення до збірника непареміологічних матеріалів: «прокляття, мудрування, передражнявання та вірування» (144).

8. Сороміцький фолклор.

В. Гнатюк досліджував фолклор у всій його комплексності. Для нього не існувало жадної теми, яка б мала бути табу для фолклориста. Отже, на його думку, предметом дослідження фолклористики повинен бути і т. зв. «сороміцький фолклор», який існує в певних шарах сільського населення і виконується лише при певних обставинах. Ці оповідання та пісні, «хоч вони сороміцькі, але для ученого фолклориста й етнолога мають таку саму вартість, що інші пісні» (145).

Сам він інтенсивно збирав сороміцькі пісні й оповідання, але не маючи можливості опублікувати їх на Україні, де не було спеціального наукового органу для таких матеріалів, він опублікував їх у двох томах, що появилися в Ляйпцігу як додаток до ж. *Anthropophyteia — Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia* під назвою *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes* (т. I — 1909, т. II — 1912) в українському оригіналі (латинським шрифтом) та перекладі німецькою мовою, здійсненим І. Франком під час лікування в Ляйпцігу (146).

Незважаючи на те, що збірник В. Гнатюка, який охоплював 319 еротичних оповідань, був призначений виключно для нау-

138) Там же, т. LV, 1903, кн. V, стор. 40-42.

139) Там же, т. LXXXVI, 1908, кн. VI, стор. 24.

140) Там же, LIII, 1903, кн. III, стор. 45-47.

141) Там же, CIX, 1912, стор. 207-209.

142) В. Гнатюк, *Як повстав світ? Народні легенди з історії природи й людського побуту*. Львів, 1916.

143) ЛНВ, 1909, кн. XI, стор. 407-409.

144) Там же, стор. 568.

145) В. Гнатюк, *Українська народня словесність*. Відень, 1917, стор. 33.

146) В. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 217.

кових потреб, він викликав обурення в певних колах німецької громадськості. Німецька прокуратура у Берліні конфіскувала весь тираж цього видання і лише через кілька років, після судового процесу, звільнила його з-під арешту.

Еротичному фолкльорові В. Гнатюк присвятив і кілька статей, публікованих на сторінках ж. *AnthrophYTEia*. Сам він про-рецензував цей журнал в *Записках НТШ* (147). В тому ж органі він ще раніше опублікував позитивну рецензію на перший збірник українських сороміцьких звичаїв, казок, пісень, загадок та лайок *Folklore de l'Ukraine*, що появився у Парижі 1898 р. (148).

V. МЕТОДИКА ЗБИРАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОЛКЛЬОРУ

Як підкреслив І. Франко, В. Гнатюк був «феноменально щасливим збирачем всякого етнографічного матеріалу» (149). У записуванні фолкльору в нього був неабиякий досвід з власної практики, який він використав при укладенні численних програм та методичних вказівок для записування окремих жанрів або фолкльору взагалі. Кілька цих програм та закликів до записування було укладено у співавторстві з І. Франком та опубліковано на сторінках періодичних видань Наукового Товариства ім. Шевченка: В справі збирання народних легенд (150), Програма для збирання діточих забавок і матеріалів до діточих забав (151), Відозва в справі збирання загадок (152), Квестіонар для збирання місцевих переказів (153), Квестіонар у справі записування по-сторонніх звичаїв і голосінь (154) тощо.

В 1917 році В. Гнатюк опублікував спеціальний методичний довідник, призначений для записувачів фолкльору — *Українська народня словесність* (155).

У першій його частині подано загальну характеристику фолкльористики (в розумінні Гнатюка «етнографії»). Цю науку він ставить дуже високо: «Етнографія, — пише він у вступі, — наука ще недавня... але її значіння дуже велике, бо вона не тільки викликала перевороти у життю цілого ряду менших і більших народів, спонукуючи їх національне відродження, але

147) ЗНТШ, т. СХІІ, 1912, кн. VI, стор. 227-228.

148) ЗНТШ, т. XXXIII, 1900, кн. I, стор. 32-33.

149) ЛНВ, т. XVIII, 1906, кн. VII, стор. 503.

150) ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 176-178.

151) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 38.

152) Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21, стор. 12-14.

153) Хроніка, 1907, вип. IV, ч. 32, стор. 16-25.

154) Хроніка, 1909, вип. III, ч. 39, стор. 37-38.

155) В. Гнатюк, *Українська народня словесність. В справі записів українського етнографічного матеріалу*. Відень, 1917. Скорочений передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1964, стор. 37-77; Нью-Йорк, 1981, стор. 29-40.

й мала рішучий вплив на літератури в цілій Європі, давши основу романтичному напрямку, з якого розвився реалістичний напрямок» (стор. 3) (156). Та основну увагу він зосередив на методиці збирання фолкльору. На питання «Що треба записувати?» він відповідає коротко: «Все, що попадає під руки» (підкреслення — В. Г.). Питання «Як записувати?» він описує детально, ставлячи основний наголос на точність та вичерпність запису й паспортизацію зібраного матеріалу.

В другій частині він подав чітку класифікацію та основну бібліографію українського фолкльору.

Весь український фолклор (народну словесність) він розподілив на дві основні частини: пісні та прозу, виділивши в окрему групу замовляння, драматичні представлення та ігри.

Пісні він розподілив на сім груп та цілий ряд підгруп:

I. Календарно-обрядові: 1. колядки й щедрівки; 2. веснянки — а) гаївки й риндзівки, б) русальні, в) троїцькі; 3. купальні; 4. пісні при різних роботах; 5. обжинкові.

II. Сімейно-обрядові: 1. хрестинні; 2. весільні; 3. похоронні.

III. Побутові: 1. колискові; 2. дитячі; 3. сирітські; 4. наймитські й бурлацькі; 5. п'яницькі; 6. жартівливі й глузливі; 7. любовні; 8. родинні; 9. баяди.

IV. Дрібні: 1. коломийки; 2. козачки; 3. сабадашки; 4. чабарашки.

V. Духовні пісні та пісні ненародного походження: 1. псалми й канти; 2. жебрацькі благальниці; 3. різдвяні й великодні вірші; 4. спопуляризовані пісні; 5. пісні із давніх рукописів (збірників).

VI. Сороміцькі пісні.

VII. Чужі пісні.

Прозу в свою чергу він розподілив на дев'ять груп: 1. казки, 2. байки, 3. міти, 4. легенди, 5. перекази (Sagen), 6. новелі, 7. анекдоти (приказки), 8. приповідки (пословиці), 9. загадки, 10. ліки, 11. вірування.

Тут же він подав стислу характеристику кожної групи. Класифікація В. Гнатюка в деталях відрізняється від сучасної класифікації українського фолкльору. Вона виходить із конкретного матеріалу і спрямована на охоплення всіх фолклорних жанрів, і в цьому відношенні вона не втратила свого значення і тепер.

Ще більш актуальні методичні вказівки В. Гнатюка до техніки записування фолкльору, оперті на його великий досвід у

156) Коли я ще як студент в 1956-57 рр. відвідував лекції проф. І. Панькевича у Празькому Карловому Університеті, він подарував мені один примірник методичного посібника В. Гнатюка *Українська народна словесність*, з якого я почерпнув перші відомості про записування українського фолкльору і застосував їх при всіх своїх польових дослідженнях. До нього я часто звертаюся і тепер — М. М.

цій області. Основний наголос він ставить на обізнаність записувача з предметом запису. На це спрямована його обширна бібліографія друкованих праць до кожного розділу та вичерпна бібліографія питальників і програм для збирачів.

Далі він підкреслює, що кожен записувач, вибираючися на дослідження, повинен обзавестися хоча б однією публікацією тих матеріалів, які він хоче записувати. Хто хоче записувати казки повинен мати з собою збірник казок, хто пісні — збірник пісень. Після приходу в хату, «по привітанню і звичайних чемностях» записувач повинен розпочати розмову відповідну до обставин і поступово перейти на мету своєї візити. Тут же він мав би прочитати одну-дві казки або кілька пісень та пояснити значення цих матеріалів. Коли між присутніми знайдуться оповідачі чи співаки, треба їх попросити оповісти щось або заспівати «на пробу».

Чи не найбільше вміння записувача полягає в тому, щоб «вибирати все доброго оповідача, з гарним стилем і навчити його диктувати оповідання по кілька слів так, як учитель диктує в школі дітям задачу» (стор. 21). Під час диктанту треба записувати кожне слово, не оминати й сороміцьких виразів. Пісні слід записувати зі співу (хоча б по одній строфі, щоб співак не захрип, решту строф можна записати під диктант). Важливо записувати й мелодії пісень, а при обрядових піснях теж обряди при яких вони виконуються.

В. Гнатюк вже тоді (у 1917 р.) підкреслив велике значення фонографічних записів фолклору, хоч тут же відзначив: «Се одначе коштовна річ, тому мало хто може собі дозволити на неї (стор. 21). Дуже важливою є точна передача місцевої говірки при записуванні фолклорних творів. Незрозумілі слова завжди потрібно пояснити, відокремляючи пояснення інформатора від пояснень записувача. Літературною мовою можна подавати лише описи етнографічних явищ, вірувань та народного лікування».

Кожен запис мав би бути на окремому аркуші паперу і лише з одного боку. Під кожним твором повинні бути дані: хто записував, від кого, коли і де. Про визначніших оповідачів та співаків слід подати їх біографії та інші відомості, характеристики, а по можливості й фотографії. Дуже важливо від доброго записувача чи співака записати весь його репертуар і подати відомості звідки він знає твір, як довго ці твори відомі в тій чи іншій місцевості, як до них відносяться різні генерації, чи є для них спеціальні назви тощо. Якщо фолклорні твори згадуються у кількох варіантах, потрібно записувати усі.

В наш час, коли записувальна техніка (моно- й стереомагнетофони, відеозапис) стала загально доступною, деякі настанови В. Гнатюка (наприклад, запис під диктант, запис мелодій лише на підставі першої строфи) можуть здаватися анахронізмом, однак в цілому його методичні вказівки не втратили свого значення і зараз; їх з успіхом можна застосувати і в сучасній фолклорно-етнографічній практиці.

VI. ТЕКСТОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ЗАПИСУВАННЯ Й ВИДАВАННЯ ФОЛКЛЬОРНИХ МАТЕРІАЛІВ

Хоч цій проблемі В. Гнатюк не присвятив окремої праці, все ж таки вона ціле життя була в центрі його уваги. Висловлювався він до неї у вступних до редактованих ним фолкльорних збірників та в рецензіях на фолкльорні видання. Він послідовно захищав принцип наукового підходу до фолкльорних матеріалів, тобто максимальної точності при їх записуванні та друку. Сам, записуючи фолкльорні твори, він послідовно відмежовувався від псевдофолкльору і у своїх рецензіях безпощадно критикував тих записувачів, що порушували той принцип і за народні видавали штучні пісні, створені бездарними віршописцями. «Коли збираються тексти народні, то хай же вони будуть правдиво народні, а не лише видавані за такі», — писав він в рецензії на збірник *Lud bialoruski* (157).

У В. Гнатюка була чудова інтуїція, тонке «фолкльорне» чуття, але й глибокі теоретичні знання. Завдяки цим рисам він вмів спостерігати і найменшу фальш у фолкльорному тексті — чи вже рукописному або друкованому. Так із циклу народних пісень про еміграцію він вилучив пісню про банкрутство львівської щадниці — «Галичино, Галичино, ти мій краю милий», вважаючи її піснею літературного походження, створеною «письменним чоловіком» (158). Із народних коломийок він вилучив тексти, які суперечать духові цього жанру, хоч були складені за зразком народних коломийок.

Серйозні застереження щодо текстологічних принципів видання народних пісень В. Гнатюк подав навіть у таких загально визначних видавців фолкльору, як Я. Головацький, Ю. Яворський, О. Кольберг, Б. Грінченко та ряд інших. На його думку, видавці ХІХ ст. «поводилися з ними (фолкльорними творами — М. М.) досить вільно: що видавалося їм негарне або противилося їх поглядам на дану річ, вони самі доробляли і вставляли» (159). Оцінюючи 4-томний збірник Я. Головацького *Народные песни Галицкой и Угорской Руси* В. Гнатюк досить скептично поставився до достовірності його текстів і закликав до їх критичного перевидання на підставі рукописів. І дійсно: через більше ніж сто років пряхівська дослідниця О. Рудловчак на підставі знайдених рукописів перевидала закарпатські пісні із збірника Головацького (160). Це її видання повністю стверджує висновок В. Гнатюка.

157) ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I, стор. 44-48.

158) ЗНТШ, т. L, 1902, кн. VI, стор. 3.

159) ЗНТШ, т. XLV, 1902, кн. I, стор. 39-40.

160) Науковий збірник МУК у Свиднику, т. 9, кн. I. Пряхів, 1980, стор. 83-133; т. 11, 1983, стор. 183-493.

З другого боку, для В. Гнатюка фолклорний текст не був фетишем. Виходячи з власної практики, він був свідомий того, що носії фолклору часто репродукують народні пісні у спотвореній формі; інколи навіть самі не розуміють їх зміст. В такому разі він вважав необхідним виправлення помилок на підставі інших варіантів, однак такі втручання в текст мали б бути завжди зазначені. Сам він це зразково зробив при публікації лірницьких, жебрацьких та переселенських пісень.

З застереженням він ставився і до т. зв. «контамінації» народних пісень, зокрема до штучного об'єднання кількох текстів в одне ціле, однак творче й осмислене об'єднання окремих мотивів він допускав і ставився до нього з респектом.

Публікуючи капітальні збірники фолклорних творів різних жанрів, В. Гнатюк тим самим подав текстологічні принципи видавання фолклору. І тут він основний наголос ставив на якнайбільшій точності передачі публікації тексту. Велике значення він приписував публікації варіантів, при чому був категорично проти створювання «повного» чи «найкращого» тексту шляхом штучного об'єднання кількох варіантів. Майже біля кожного публікованого тексту він наводив посилання на численні паралелі цього твору в українському та європейському фолклорі, що значно улегшує дослідникам працю з матеріалами В. Гнатюка. Публікацію посилань на паралелі він вважав необхідною ознакою кожного наукового видання. «Із тої причини повинні поставити собі за задачу всі наукові інституції й редакції не випускати сирих етнографічних матеріалів, не вказавши при них бодай літератури дотичної нації.» (161)

Дальшим необхідним принципом при видаванні фолклорних творів він вважав систематизацію текстів. «Кожний видавець фолклорних матеріалів, — писав він у вступі до збірника *Коломийки*, — повинен при їх публікації звертати найбільшу увагу на систематику. Він не може одначе заводити її довільно, але мусить усе опиратися на твердій науковій підставі.» (162) Текстологічні принципи В. Гнатюка не втратили свого значення й донині (163).

ВІІ. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛКЛОРІСТИКИ ТА ЕТНОГРАФІЇ

В згадуваній вже праці *Українська народна словесність* В. Гнатюк дав стисло картину історії української фолклористики від найдавніших часів до першої світової війни. Оцінюючи українську фолклористику він підкреслив, що вона незважаючи

161) ЗНТШ, т. LXXXVII, стор. 208.

162) LZ, т. XXXVI, 1914, стор. III.

163) Детальніше про це див.: М. Е. Сиваченко, Володимир Гнатюк і деякі питання фолклорної текстології, *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1971, ч. 4, стор. 29-45.

на несприятливі умови розвитку не те що не відстає від фольклористики інших народів, але у багатьох відношеннях випереджує їх. Далі він вказав на тісні взаємини між українською художньою літературою та фольклором, документуючи це творчістю Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, та інших письменників ХІХ ст. Чималу увагу він приділив голосам чужинців про український фольклор.

Крім того, він написав цілу низку статей (головним чином некрологів та біо-бібліографічних довідок) про визначних представників української фольклористики, таких як Федір Вовк (164), Павло Житецький (165), Михайло Зубрицький (166), Філарет Колесса (167), Zenon Кузеля (168), Микола Лисенко (169), Іван Рудченко (170), Олексій Маркович (171), Микола Петров (172), Володимир Шухевич (173) тощо. Дуже високо він оцінював фольклористичну діяльність Івана Франка. Сам він збагатив українську фольклористику виданням фольклорних записів цілого ряду записувачів ХІХ ст.

VIII. ФОЛКЛОР ТА ЕТНОГРАФІЯ ОКРЕМИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРИТОРІЇ

В центрі уваги В. Гнатюка був фольклор західньо-української території.

Про його внесок в справу дослідження фольклору Закарпаття (Угорської Русі) я вже згадував, розглядаючи результати його експедицій в цей регіон (1896-1903), насамперед його шість томів *Етнографічних матеріалів з Угорської Русі*. Крім цього капітального корпусу він присвятив Закарпаттю і цілий ряд інших праць (174).

Найбільше дискусій в наукових колах викликала його розвідка *Руські оселі в Бачці* (175), яка була найвичерпнішим історико-етнографічним нарисом про невеличку етнічну групу ру-

164) *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-63, стор. 120-125.

165) *Хроніка*, 1911, вип. II, ч. 46, стор. 14-16.

166) *Хроніка*, 1905, вип. I, ч. 21, стор. 16-17; 1920, вип. II, ч. 63-64, стор. 56-59.

167) *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41, стор. 20-21.

168) *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41, стор. 24-25.

169) *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 243; *Хроніка*, 1912, вип. IV, ч. 52, стор. 18-23.

170) *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 176.

171) *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 146-147; *Хроніка*, 1904, вип. I, ч. 17, стор. 22-25.

172) *Хроніка*, 1912, вип. I, ч. 49, стор. 21-24.

173) *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 107-109.

174) Детальніше про це див.: М. Мушинка, Воломидир Гнатюк — дослідник фольклору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975.

175) *ЗНТШ*, т. XXII, 1898, кн. II, стор. 1-58.

синів-українців на території сучасної Войводини в Югославії. Позитивно оцінили її такі спеціалісти як М. Грушевський, С. Цзамбель, Л. Нідерле, Н. Зібрт, О. Соболевський, Ф. Пастрнек та інші. Правда, деякі рецензенти (Соболевський, Пастрнек) заперечували українську національність згаданої групи, вважаючи бачванських русинів словаками. Ці погляди В. Гнатюк переконливо спростував у розвідці *Словаки чи русини? (Причинок до в'яснення спору про національність західних русинів)* (176). В ній він дав широкий простір поглядам самих бачванських русинів, які одногласно заперечили свою приналежність до словаків (177).

У вступі до четвертого тому *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* (178) В. Гнатюк подав етнографічно-статистичний опис українських поселень в Банаті, на території нинішньої Румунії (179).

Кілька праць він присвятив і українцям Пряшівщини. З них на увагу заслуговує насамперед розвідка *Русини Пряшівської єпархії і їх говори* (180), побудована на багатих історичних, етнографічних, статистичних та діалектологічних матеріалах (181).

Чимало уваги В. Гнатюк присвятив у своїх працях гуцульському фолклору. Гуцули, серед яких він прожив довгий час, були особливо близькі серцю В. Гнатюка. Саме тут він зібрав найбільше фолклорних творів: колядок, коломийок, демонологічних оповідань, легенд, переказів тощо. Майже в усіх його тематичних збірниках домінує гуцульський фолклор. Свої погляди на Гуцульщину він подав і в рецензіях на праці про цей край, насамперед на праці Р. Кайндля (182), Й. Шнайдера (183) та *Гуцульщину* В. Шухевича, яку він оцінив дуже критично, вказавши на цілий ряд її недоліків (184).

В 1917 році він опублікував розвідку *Причинки до пізнання Гуцульщини* (185), в якій подав бібліографічний огляд цього

176) ЗНТШ, т. XLII, 1901, кн. IV, стор. 1-81.

177) Детальніше про це див.: М. Мушинка, Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. В кн.: *Народни приповедки бачванских русинох*. По етнографичних матеріялах В. Гнатюка. Руски Керестур, 1967, стор. 7-69. А теж в IV розділі цієї праці.

178) ЕЗ, т. XXV, 1909, стор. III-XX.

179) Детальніше про це див.: І. Ребошанка, Слідами В. Гнатюка в Банаті, *Науковий збірник МУК*, т. 3. Пряшів, 1967, стор. 97-108.

180) ЗНТШ, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV, стор. 1-70.

181) Детальніше про це див.: М. Мушинка, Володимир Гнатюк — визначний дослідник фолклору Пряшівщини, *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. 3. Пряшів, 1967, стор. 51-80.

182) ЗНТШ, т. XXVII, 1898, кн. VI, стор. 45-51; XLI, 1901, кн. III, стор. 38-40.

183) ЗНТШ, т. XXXIX, 1901, кн. I, стор. 28; XLVI, 1902, кн. II, стор. 17-19; LXXIX, 1907, кн. V, стор. 230-231; LXXXIII, 1908, кн. III, стор. 232-233.

184) Киевская Старина, Київ, 1905, т. XXXVIII, кн. II, стор. 73.

185) ЗНТШ, т. CXXIII-CXXIV, 1917, кн. 7, стор. 1-58.

регіону, три повідомлення про гуцулів з 1851 року та лекцію про гуцулів німецького етнографа Ф. Гельвольда з 1880 року.

Востаннє до гуцульської тематики він звернувся 1924 року в праці *Гуцули*, опублікованій в Ужгороді (186). В ній автор подав вичерпну характеристику життя, побуту й фольклору галицьких та закарпатських гуцулів.

Кілька рецензій написав В. Гнатюк і на фольклорно-етнографічні праці про Б о й к і в щ и н у: І. Франка (187) та Ф. Кайндля (188).

В статті *Як австрійський уряд був зацікавлений бойками* (189) він опублікував циркуляр австрійського уряду, надісланий священикам, щоб ті стежили за прогресивним рухом на Бойківщині і звітували про нього урядові. Тут же подано огляд літератури про бойків.

Чимало уваги він приділяв фольклорно-етнографічним працям про Волинь: Н. Коробки (190), О. Кольберга (191) та І. Абрамова (192); Покуття: О. Кольберга (193) та Холмщину (194).

Не залишилися поза увагою В. Гнатюка і фольклорно-етнографічні праці про східні області України: Донеччину (Катеринославщину) В. Бобенка (195), Харківщину — П. Іванова (196), Херсонщину — В. Ястребова (197), Чернігівщину — І. Абрамова (198) та Б. Грінченка (199).

Обширну розвідку присвятив В. Гнатюк Кубані (200).

ІХ. ФОЛКЛОР ТА ЕТНОГРАФІЯ ІНШИХ НАРОДІВ

В. Гнатюк уважно стежив за розвитком фольклористичної думки у цілому світі, однак найбільше уваги, крім українського фольклору, він приділив фольклорові інших слов'ян. В першій

186) *Підкарпатська Русь*, Ужгород, 1924, ч. 1-3; автограф праці зберігається у мене.

187) *ЗНТШ*, т. LXXI, 1906, кн. III, стор. 228-229.

188) *ЗНТШ*, т. XXVI, 1898, кн. VI, стор. 45-51; т. XLVIII, 1902, кн. IV, стор. 36-40.

189) *ЗНТШ*, т. XXXIII, 1900, кн. I, стор. 2-4.

190) *ЗНТШ*, т. XIV, 1896, кн. VI, стор. 30-33.

191) *ЗНТШ*, т. LXXXII, 1908, кн. II, стор. 228-233.

192) *ЗНТШ*, т. LXXIX, 1907, кн. V, стор. 232.

193) *ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II, стор. 39-42.

194) *ЗНТШ*, т. XCVIII, 1910, кн. V, стор. 215-216.

195) *ЗНТШ*, т. LXXXII, 1908, кн. II, стор. 233-234.

196) *ЗНТШ*, т. LXXXVIII, 1909, кн. II, стор. 232-235.

197) *ЗНТШ*, т. VI, 1895, кн. II, стор. 48-60.

198) *ЗНТШ*, т. LXXIV, 1906, кн. VI, стор. 230-232.

199) *ЗНТШ*, т. X, 1896, кн. II, стор. 45-49; т. XVIII, 1897, кн. IV, стор. 48-50; т. XXXIII, 1900, кн. I, стор. 28-31.

200) В. Гнатюк, *Кубанщина і кубанські українці, Вперед*, 1920, стор. 230-234. Вийшло й окремо: *Народна бібліотека Просвіти*, ч. 3. Львів, 1920, стор. 50.

чверті ХХ ст. не було в Європі вченого, який би слов'янському фолкльорові приділяв стільки уваги, як В. Гнатюк. Про його обізнаність з фолкльором слов'ян свідчать порівняльні паралелі до фолкльорних збірників та насамперед численні рецензії, друковані на сторінках ЗНТШ та ЛНВ.

Майже десять рецензій він присвятив білоруському фолкльорові та етнографії. Це рецензії на праці М. Довнара-Запольського (201), Е. Карського (202), М. Косич (203), А. Лободи (204), М. Никіфоровського (205), М. Федоровського (206) та деякі інші. Рецензії В. Гнатюка часто переростають у наукові розвідки, спрямовані на захист самобутності білоруської нації. В рецензії на працю Е. Карського *Білорусы* він підкреслив, що білоруси є найменш відомим слов'янським народом. Оскільки в них нема своєї держави, навіть поважні науковці їх зараховують або до росіян, або до поляків, або до українців, хоч «для кожного неупередженого дослідника нема сумнівів у справі признання білорусам національної окремішності й самостійності» (207). Найвизначнішим твором білоруської фолклористики він вважав працю польського дослідника М. Федоровського *Lud bialoruski na Rusi litewskiej* (1897-1903). «Се незвичайно рідка поява у фолклористиці — писав він у рецензії на один з її томів, — особливо, коли взяти на увагу великість матеріалу.» (208)

Деякі некритичні захисники народних традицій з жалем дивилися на те, що білоруські селяни «будують великі вікна в домах, ставлять підлогу, замість печі, що забирала пів кімнати вводять малі пічки, купують самовари» тощо. Це, ніби, руйнує давні традиції, а з ними й національну самобутність. Відповідаючи таким «горе-патріотам», В. Гнатюк писав: «Чи ліпше, щоби вони (білоруські селяни — М. М.) мешкали, як давно, по хатах, що скоріше подібні до стайнів, як до хат? Чи можна жадати, щоби одна стадія людського розвою вічно між людьми тривала? Коли б так було, то на світі не було би розвою, а нам треба б хіба ще в перепасках коло бедер ходити.» (209) Отже, як бачимо, В. Гнатюк не був прихильником консерватизму в народній культурі, а твердо стояв на прогресивних позиціях.

Кілька рецензій В. Гнатюк присвятив теж російській фолклористиці та етнографії. Почавши від 1897 р., він на сторінках ЗНТШ систематично рецензував майже кожен випуск та цілі річники таких журналів, як *Этнографическое*

201) ЗНТШ, т. XI, 1896, кн. III, стор. 42-48.

202) ЗНТШ, т. LXVII, 1905, кн. V, стор. 51-65.

203) ЗНТШ, т. LV, 1903, кн. V, стор. 42-44.

204) ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI, стор. 18-21.

205) ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I, стор. 40-44.

206) ЗНТШ, т. XXVI, 1899, кн. I, стор. 44-48; т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 37-39; т. LIII, 1903, кн. III, стор. 41-45.

207) ЗНТШ, т. LXVII, 1905, кн. V, стор. 51

208) ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 38-39.

209) ЗНТШ, т. XXVII, 1899, кн. I, стор. 41.

Обозрение, Известия Отделения Русского языка и словесности, Живая Старина, Киевская Старина. Цим чотирьом періодичним виданням В. Гнатюк присвятив майже сто рецензій. Особливу увагу він звертав на статті присвячені українському фолклорові та етнографії.

В ряді статей та рецензій він гостро виступив проти представників «мітологічної» школи в тогочасній російській фолклористиці (О. Афанасьєва, О. Веселовського-Балова) (210), але й проти теорії запозичення, «праісторичного обміну» (211), теорії «згасання й псування» фолклору (212). Хоч сам він вважає себе прихильником порівняльної (міграційної) методи при дослідженні фолклорних творів, він гостро виступав проти зловживання цієї методи в російській фолклористиці, наприклад, у працях М. Коробки (213).

Прихильно він віднісся до праць Бодуена-де-Куртене (214), В. Боброва (215), В. Данилова (216), Л. Смирнова (217), А. Серова, М. Сперанського, О. Міллера, М. Онучкова, В. Данилова тощо.

На сторінках редагованого ним *Літературно-Наукового Вісника*, він часто друкував зразки російського фолклору, між іншим російські билини (у перекладі П. Грабовського).

Під час першої світової війни (1914-1916 рр.) В. Гнатюк і сам записував фолклорні твори від російських солдатів; цінним для фолклористики є зокрема записаний ним *Солдатський отченаш* (218).

В листовному зв'язку він був з багатьма російськими вченими, (О. Шахматов, Ф. Корш, М. Горький, В. Розов, К. Арабжит, В. Андерсон, В. Данилов (219).

Дуже високо він цинив фолклорні збірники Кириші Данилова, І. Сахарова, П. Рибникова, П. Безсонова тощо.

Немале значення мають і його праці, присвячені польському фолклорові та етнографії та зокрема польсько-українським взаєминам у фолклористиці (220). Ще будучи студентом, він став членом польської спілки Towarzystwo ludoznawcze, в органі якого *Lud* він опублікував цілу низку статей та рецензій. Згодом він систематично рецензував цей орган на сторінках періодичних видань насамперед у *Записках НТШ*.

210) ЗНТШ, т. XX, 1898, стор. 38-41; т. LXXIX, стор. 155-159.

211) ЗНТШ, т. XCI, 1909, стор. 185-186.

212) ЗНТШ, т. LVI, 1903, стор. 38-40.

213) ЗНТШ, т. LI, 1903, кн. I, стор. 57-60.

214) ЗНТШ, т. CI, 1911, кн. I, стор. 185-186.

215) ЗНТШ, т. XCI, 1909, кн. V, стор. 224-225; СІХ, 1912, стор. 205-207.

216) ЗНТШ, т. CIV, 1911, кн. IV, стор. 223.

217) ЗНТШ, т. CXII, 1912, кн. VI, стор. 228-229.

218) ЗНТШ, т. CXXVIII, 1919, стор. 220-226.

219) Див. про це його листування у Львівській Науковій Бібліотеці та Центральному Державному Історичному Архіві у Львові.

220) Детальніше про це див.: В. А. Юзвенко, *Українська народна поетична творчість у польській фолклористиці XIX ст.* Київ, 1961.

Серед польських фолклористів він найвище ставив О. Кольберга. На його думку, цей збирач та дослідник фолклору «стоїть о ціле небо вище від інших його земляків-етнографів» (221). Дуже позитивно В. Гнатюк оцінював внесок О. Кольберга в українську фолклористику, зокрема в рецензіях на його збірники *Покуття* (222) та *Волинь* (223).

Із старших польських дослідників він з великою повагою ставився до збирацької діяльності З. Доленги-Ходаковського та Жеготи Паулі, збірку якого *Piesni ludu ruskiego w Galicyi* (1839-1840) вважав одним з найповажніших збірників українського фолклору, часто посиляючися на нього у своїх історично-порівняльних працях.

В наукових працях В. Гнатюка знаходимо численні посилення на записи таких польських збирачів українського фолклору як: Вацлав з Олеська, К. Войціцький, К. Туровський, Е. Руліковський, А. Новосельський, Т. Стецький, О. Кольберг, І. Коперницький, Й. Мошинський, Б. Поповський, С. Шабалевська, Ю. Талько-Гринцевич, З. Грінберг-Стшетельська, Й. Байгер, С. Сокальський, Ф. Равіта та інші. З працями цих фолклористів він був досконало ознайомлений. Правда, до наукової якості записів ряду з них він ставився досить критично. В своїх історично-порівняльних працях він часто наводить зразки польського фолклору та посилення на наукові праці Ю. Мошинського, В. Лозинського, П. Домбровського та інших польських вчених.

Прикладом для наслідування він вважав зокрема експедиції А. Кухарського на Словаччину й Закарпаття (224) та фолклорні записи Б. Здзярського з Тереховляни (225).

На сторінках ЗНТШ він дав високу фахову оцінку працям С. Удзієлі *Świat nadzmysłowy ludu Krakowskiego na prawym brzegu Wisły, Gry i zabawy dzieci w Bośni, Opis wsi polskich* (226), А. Фішера *Bajka o kozie obdarłej* (227), Г. Броніслава *Kilka szczegółów ludoznawczych z powiatu Bobreckiego* (228), А. Добровольського *Lud Hrubieszowski* (229), З. Стшетельської *Staromiejskie*, Я. А. Байгера *Powiat Trembowielski*, Б. Сокальського *Powiat Sokalski* (230). Правда, не із всіми положеннями вище наведених праць він беззастережно погоджувався, до ряду з них він мав серйозні застереження, що інколи викликало полеміку в пресі.

З фолклористичної точки зору він оцінював і т. зв. «українську школу» в польській літературі, яка має чималі заслуги

221) ЗНТШ, т. LXIV, 1905, кн. II, стор. 40.

222) Там же, стор. 39-42.

223) ЗНТШ, т. LXXXII, 1908, кн. II, стор. 228-233.

224) ЗНТШ, т. XX, 1897, кн. VI, стор. 38-39.

225) ЗНТШ, т. LIII, 1903, стор. 42-45.

226) ЗНТШ, т. XXXIX, стор. 75-76; LIII, стор. 47.

227) ЗНТШ, т. CIX, 1912, стор. 212.

228) ЗНТШ, т. LVII, 1904, кн. I, стор. 50-51.

229) ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. V, стор. 33-34.

230) ЗНТШ, т. XXXIV, 1900, кн. II, стор. 38-54.

в справі популяризації українського фольклору в Західній Європі (231). Цій темі він присвятив розвідку *Український фольклор у польських переробках*, опубліковану в Києві (232).

З другого боку, він гостро виступав проти великодержавного шовінізму деяких польських діячів, які «силкуються зобразити все польське в найгарніших барвах, а все інше, особливо що торкається українців (Австрія), москалів (Росія) та німців (Пруссія), представити в найпоганішій світлі» (233).

Польські дослідники високо цінували збирацьку, видавничу й наукову діяльність В. Гнатюка. Майже кожна його праця мала відгук на сторінках польської преси, зокрема в журналах *Lud, Wisla, Zbiór wiadomości, Ludoznawstwo* та інших (234). Найінтенсивнішим рецензентом його праць був відомий славіст О. Брюкнер (235), який присвятив їм кілька десятків рецензій. Збірник В. Гнатюка *Галицько-руські анекдоти*, О. Брюкнер назвав «збіркою якої в такому багатстві і в таких докладних записах не подала досі жадна інша слов'янська література» (236). Подібну оцінку він дав і його *Угро-руським духовним віршам* (237) та *Етнографічним матеріалам з Угорської Русі* (238). Прихильно поставився до праць В. Гнатюка і фольклорист С. Здзярський (239).

Повністю можна погодитися з висновком М. Яценка про те, що «в особі В. Гнатюка прогресивна польська фольклористика завжди мала свого ідейного спільника, об'єктивного і кваліфікованого критика та порадирика» (240).

Мабуть, найбільше В. Гнатюк стежив за розвитком чеської та словацької фольклористики. Будучи студентом Львівського Університету, він вивчав чеську мову на семінарі проф. Калини (241). Пізніше він удосконалювався в знанні чеської мови читанням фахової та художньої літератури.

В 1902 році він написав некролог про чеського етнографа Еміля Голуба, підкреслюючи факт, що цього найбільшого чеського мандрівника визнавав цілий світ, лише на батьківщині не дісталось йому належного визнання. Свій некролог він закінчив

231) Бібліографію цього питання див.: В. Гнатюк, *Українська народня словесність*. Відень, 1917, стор. 9.

232) *Етнографічний вісник*, кн. 7. Київ, 1926, стор. 146-167.

233) В. Гнатюк, *Передне слово* (до книги В. Антоновича *Польсько-українські відносини XVII ст. в сучасній польській призмі*). Львів, 1904, стор. 3-4.

234) Див.: В. Гнатюк, *Польські рецензії на видання нашого Товариства, ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 37-38.*

235) В. Гнатюк, Професор Брюкнер про видання НТШ, *ЛНВ, т. XI, 1900, кн. VII, стор. 61-62.*

236) *Kwartalnik historyczny*, 1901.

237) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*. Відень, 1903, стор. 237.

238) *Lud*, 1904, т. XI, стор. 359-363.

239) *Zeitschrift des Vereins für Volkskunde*, 1899.

240) М. Яценко, *Славістичні інтереси та зв'язки В. Гнатюка*. В. зб.: *Міжслов'янські фольклористичні взаємини*. Київ, 1963, стор. 101.

241) ЦІАЛ, ф. 3с 309, оп. I, зв. 154, ч. 2184.

словами: «З Голубом зійшла в могилу людина, що при інших, прихильніших обставинах могла б зробити дуже багато для науки, хоч і те, що зробив він, має велику вагу, ціну, значення» (242).

У травні 1896 р. він почав листуватися із студентом Празького Університету Франтішком Главачком і в тому ж році запросив його на довше перебування до Львова (243). За посередництвом Главачка В. Гнатюк познайомився з редактором Адольфом Черним і став активним дописувачем його новозаснованого (1899 р.) ж. *Slovanský Přehled*. В 1901 році Гнатюк познайомився з А. Черним особисто і його співпраця з ним поживалася.

В 1899 році він нав'язав стосунки з чеським етнографом Франтішком Ржегоржем, що довгі роки жив на Україні і написав багато праць про народну культуру і побут українців. Деякі з них він вже раніше прорецензував на сторінках галицької преси (244), підкреслюючи, що вони заслуговують на окреме видання українською мовою (250). В тому ж 1899 р. Ф. Ржегорж умер і В. Гнатюк присвятив йому посмертні статті (246), в яких оцінив його не лише як науковця, але теж як піонера чесько-українських взаємин кінця XIX ст.

Найінтенсивніші зв'язки утримував В. Гнатюк із засновником порівняльної школи в чеській фолклористиці Іржі Полівкою, який вже 1898 року високо оцінив два перші томи *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* В. Гнатюка, вважаючи їх «найвизначнішою слов'янською етнографічною працею виданою в останніх роках» (247). У такому дусі він пізніше оцінив і дальші томи цієї капітальної праці (248). На сторінках чеської фахової преси І. Полівка позитивно оцінив і десяток наступних наукових праць В. Гнатюка (249).

В листі до І. Полівки від 28 лютого 1917 року В. Гнатюк писав: «Я наразі не бачу нікого, хто міг би Вас заступити в слов'янським фолклорі.» (250) І. Полівка часто посилався на роботи В. Гнатюка в своїх порівняльних дослідженнях, а у свій п'ятитомний каталог *Súpis slovenských rozprávok* він залучив

242) ЛНВ, 1902, ч. 4, стор. 42.

243) Близьче про це див.: F. Hlaváček, *Moje styky a spolupráce s Volodymyrem Hnatukem*, *Науковий збірник МУК*, т. III, 1967, стор. 31-47.

244) ЗНТШ, т. IX, 1896, кн. I, стор. 41-45.

245) На жаль, заклик В. Гнатюка і досі не було реалізовано.

246) ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 123-124; т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 14.

247) *Národopisny Sborník Československý*, roč. III. Praha, 1895, s. 107-113, 130-138.

248) Там же, roč. VII, 1901, s. 211-217; *Národopisny Věstník Československý*, roč. V. Praha, 1910, s. 85-87; *Archiv für slavische Philologie*, Jhg. IV, Wien, 1910, s. 594-603.

249) M. Mušinka, *Volodymyr Hnatuk a Čechy*, *Český lid*, roč. 55. Praha, 1968, č. 2-3, pozn. 28-37.

250) *Pamatník Národního písemnictví v Praze*. Fond Polívka 82 G 52, I-II — E 39.

114 казок із *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* В. Гнатюка в перекладі на словацьку мову.

З другого боку, В. Гнатюк на сторінках редактованих ним видань прорецензував кільканадцять наукових праць І. Полівки (251). Про наукову ерудицію цього вченого він писав: «Проф. І. Полівка належить до найліпших знавців традиціоністичної літератури. Через те, хоч би його праці не приносили нічого більше, як бібліографію (а вона, можна сказати, дуже повна) і змісти різних варіантів, легенд і ін., наведених не раз з дуже рідких видань, мали би велику вартість для науки і були би конечно потрібні для кожного фолклориста. Та він дає далеко більше: аналізує оповідання, розбирає поодинокі мотиви, групує, порівнює всякі аналогії і відміни, визначає географічне розширення і ставить гіпотези про можливе походження тих народних творів та вказує дороги мандрівки поодиноких творів чи мотивів» (252).

Співпраця В. Гнатюка з І. Полівкою час від часу приносила й конкретні результати. Наприклад, в 1912 році Полівка повідомив Гнатюка про те, що його друг — німецький професор Й. Больте у спадщині літературознавця Р. Келлера знайшов список 32 казок невідомого походження з першої половини XIX ст. Порівнявши цей список з публікованими та рукописними записами казок, В. Гнатюк переконливо довів, що йдеться про найстарший збірник українських казок і подав навіть зміст окремих казок з території Закарпаття (253).

За посередництва Полівки В. Гнатюк познайомився з його учнем Іржі Горакком. Інтуїтивно відчувши в ньому майбутнього вченого, В. Гнатюк вже 1911 р. вислав йому серію своїх праць, які на довгий час привернули його увагу до українського фолклору. Дякуючи за надіслані книжки, І. Горак писав: «Не можу навіть висловити, як мене потішила Ваша увага. Я є початківцем на широкому полі слов'янської етнографії й досі нічого не виконав; я лише виявив інтерес до народних традицій, зокрема пісень. Тому мене Ваша увага тішить двоекратно. Вона є для мене поштовхом до дальших студій і я б хотів якоюсь більшою роботою довести Вам, що мій інтерес до українського фолклору є тривалим» (254). Через шістдесят років той же чеський вчений (тоді вже академік ЧСАН) у вступі до наукового збірника, присвяченого пам'яті В. Гнатюка ім'я В. Гнатюка поставив у один ряд з Караджічем, Бартошем і Кольбергом (255).

251) Там же, прим. 39-46.

252) ЗНТШ, т. LXXI, 1906, кн. III, стор. 234.

253) В. Гнатюк, Запропащена збірка угорських казок, ЗНТШ, т. CXVII-CXVIII, 1913, стор. 235-243.

254) M. Mušinka, Dopisy českých národopisců V. Hnafukovi, Národopisny Věstník Československý, roč. VII, Praha, 1972, č. 1-2, s. 218.

255) Науковий Збірник МУК в Свиднику, т. 3. Пряшів, 1967, стор. 7.

У тісних стосунках був В. Гнатюк і з редактором ж. *Český lid* Ченьком Зібртом, який на сторінках свого журналу часто рецензував його праці (256).

Як ми вже згадували, деякі праці В. Гнатюка стали приводом до жвавих дискусій. На сторінках чеської преси таку дискусію на початку ХХ ст. викликали праці В. Гнатюка про національність русинів Бачки та населення Східної Словаччини. В дискусії брали участь: Франтішек Пастрнек, Лубор Нідерле та Йозеф Пата (257).

Після першої світової війни з В. Гнатюком нав'язали листовні стосунки чеські вчені: Рудольф Гулька, Франтішек Тіхий, Франтішек Поспішил, Їржі Краль, Алоїз Мейснер та Карел Хотек. Всім їм В. Гнатюк надсилав свої праці, заохочуючи їх таким чином до вивчення українського фолкльору та етнографії.

Однією з найвизначніших праць В. Гнатюка, що знайомила чехів з українцями, було гасло *Українці (Малоруси)* в чеській енциклопедії *Ottův slovník naučný* (у співпраці з С. Томашівським).

Про великий авторитет В. Гнатюка серед чеських етнографів свідчить факт, що його вже 1905 року було обрано дійсним членом Чехо-Словацького етнографічного товариства (*Národopisná Společnost Československá*) (258).

В. Гнатюк інтенсивно цікавився і фолкльором безпосередніх сусідів українців — словаків. Вже у студентські роки він самотужки вивчав словацьку мову за збірником казок П. Добшинського *Prostonárodní slovenské rozprávky a povesti* (259). В 1887 році на підставі статті із журналу *Lud* він подав коротку інформацію про фолкльорно-діалектологічну подорож польського вченого А. Кухарського на Словаччину 1827 року (260). Під час своїх фолкльорних експедицій на територію Східної Словаччини Гнатюк безпосередньо зустрічався із словаками, вивчаючи їх побут і народну культуру. Зібрані матеріали він використав у статті про словацько-український етнічний кордон та у розвідках: *Русини Пряшівської єпархії і їх говори*, *Словаки чи русини?*, *Русини в Угорщині*, *Мадьярська свобода*, *Чи бачванський говір словацький?* та в інших.

256) M. Mušíňka, Volodymyr Hnatuk a Čechy, *Český lid*, roč. 55, č. 2-3, s. 192, pozn. 52-56.

257) Детальніше про це див.: М. Мушінка, Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття, *ЗНТШ*, т. 190. Париж-Мюнхен, 1975.

258) Детальніше про взаємини В. Гнатюка з чехами див.: М. Mušíňka, Volodymyr Hnatuk a Čechy. Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům, *Český lid*, roč. 55. Praha, 1968, č. 2-3, s. 188-192; М. Mušíňka, Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnatukem. Příspěvek k dějinám česko-ukrajinských kulturních styků, *Slovanský Přehled*. Praha, 1917, č. 4, s. 304-310; М. Mušíňka, Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnatukovi. Příspěvek k 100. výročí narození V. Hnatuka, *Národopisný Věstník Československý*, roč. VII. Praha, 1972, č. 1-2, s. 199-224.

259) Див. лист В. Гнатюка до Ф. Главачка від 25 жовтня 1896 р. *Науковий збірник МУК*, т. III. Пряшів, 1967.

260) *ЗНТШ*, т. XX, 1897, кн. VI, стор. 35-38.

Безпосередньо із словацьким фолкльором пов'язана його ґрунтовна праця *Словацький опришок Яношік в народній поезії* (261), що є однією з кращих історико-порівняльних праць В. Гнатюка. Її завданням було познайомити українського читача з легендарним месником словацького народу, однак Гнатюк зібрав такі багаті матеріяли, що його розвідка далеко перевершила первісний задум і стала першою науковою працею в слов'янській фолкльористиці, що з історичного аспекту досліджує виникнення опришківського руху й опришківського фолкльору в Карпатах.

Праця побудована з чотирьох розділів. В першому Гнатюк подав загальну характеристику опришківського руху як соціального явища, в другому розглянув постать Яношіка з історичного аспекту. Основним джерелом для нього були судові протоколи із процесу над Яношіком, оголошені П. Добшинським. Центральним розділом праці В. Гнатюка є третій — «Яношік в народній поезії». Тут він подав багато легенд, повістей та пісень про Яношіка і порівняв їх з аналогічними фолкльорними творами про українських опришків У. Кармалюка та О. Довбуша. В останньому розділі В. Гнатюк проаналізував численні балади про Яношіка, що побутують й за межами Словащини, зокрема на Україні і в Польщі.

Праця В. Гнатюка знайшла прихильний відгук в словацькій пресі. Про неї писали численні рецензенти. Й. Шкультеті, наприклад, закликав словацьких дослідників звернути увагу на ініціативу В. Гнатюка при дослідженні Яношіка (262), однак цей його заклик було здійснено лише через півстоліття А. Меліхерчіком (263) та П. Богатиревим (264).

В. Гнатюк повними пригорщами використовував словацький фолкльор і в інших своїх історико-порівняльних працях: *Віршована легенда про рицаря і смерть*, *Легенда про три жіночі вдачі*, *Пісня про покритку, що втопила дитину* тощо. В останній праці він на підставі численних варіантів пісні про зведену дівчину довів, що на український ґрунт ця пісня потрапила із чеського фолкльору за посередництва словаків (265). В рецензії на збірник *Slovensko* він з жалем констатував, що між українцями та словаками існує штучна ізоляція, спричинена насамперед тим, що більшість словацької інтелігенції не визнає українців за самостійну націю: «Словакам імпонує могутність Росії, — писав він —, тому прагнуть до неї, перекладають третьорядних письменників, але з української літератури одначе досі я не подибає ні

261) ЗНТШ, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI, стор. 1-50. Скорочений передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 96-137; Нью-Йорк, 1981, стор. 131-162.

262) *Slovenské Pohľady*. Bratislava, 1900, т. 1, с. 47-48.

263) А. Melichertík, *Jánošíkovská tradícia na Slovensku*. Bratislava, 1952.

264) П. Г. Богатырев, *Словацкие эпические рассказы и лиро-эпические песни*. Москва, 1963.

265) *Матеріали до української етнології*, т. XIX-XX, 1919, стор. 249-389.

одного перекладу. Словаки не знають отже зовсім нас і то ні нашої минувшини, ні теперішности, а що більше, навіть не хочуть нас знати тому, між іншим, що ми не признаємо національної єдності з росіянами.» (266)

З другого боку, він стверджував, що й українці, «зайняті власною еманципацією, зовсім не цікавляться життям і культурою словаків» (267). В іншій праці він підкреслив, що слов'янська громадськість про словаків знає не більше, ніж про «будь-який некультурний народець середньої Африки» (268).

Багато цікавих спостережень над розвитком словацької культури він подав у рецензії на працю С. Цзамбеля *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov* (269). З автором цієї праці, як і з Й. Шкультеті та деякими іншими словаками В. Гнатюк листувався (270).

Цікавився В. Гнатюк і народною культурою полудневих слов'ян, зокрема болгар. В рецензії на *Български народни песни от Елена В. Янкова* (Пловдив 1909) він вказав на спільні моменти у пісенній творчості болгар та українців (271). Він листувався з професором Софійського Університету І. Шишмановим, якого на пропозицію В. Гнатюка було обрано дійсним членом НТШ (272). Немале значення мають і його статті про Ю. Венелина-Гуцу, як дослідника народної культури болгар (273).

В. Гнатюк гаряче привітав ініціативу чеських професорів скликати у 1901 році міжнародний з'їзд славістів у Празі (274) і був глибоко розчарований урядовою заборонаю цього з'їзду (275).

На сторінках редактованих ним видань Наукового Товариства ім. Шевченка В. Гнатюк час від часу рецензував і фолклорно-етнографічні публікації сербів, хорватів та словінців, зокрема *Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena*, що виходив у Загребі. Окрему рецензію він присвятив книзі В. Ардаліча *Narodne pripovijetke iz Bukovice u Dalmaciji*, високо оцінивши не лише самі тексти, але й коментарі до них І. Полівки (276).

266) ЗНТШ, т. XLIX, 1902, кн. V, стор. 40.

267) ЗНТШ, XLIX, т. V, 1902, стор. 40.

268) ЗНТШ, т. LXXVIII, 1907, кн. IV, стор. 221.

269) Там же, стор. 220-233.

270) Детальніше про зв'язки В. Гнатюка із словаками див.: М. Mušinka, Volodymyr Hnatuk a Slovensko, *Slavistika — Národopis*. Bratislava, 1970, s. 11-30. Про його літературні взаємини з чехами та словаками див. у розд. III цієї праці. Його листи до словаків зберігаються у ЛЦДІА, ф. 3с/309, оп. 1, п. 154, од. зб. 2289.

271) ЗНТШ, т. XCI, 1909, кн. V, стор. 225-226.

272) І. Герета-О. Черемшинський, *Музей В. Гнатюка у Велеснесі*. Львів, 1982, стор. 49, 54-55.

273) ЗНТШ, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 4-6; ЛНВ, т. XVIII, 1902, стор. 21-22.

274) ЛНВ, 1899, кн. IX, стор. 198-199.

275) ЛНВ, 1900, кн. XI, стор. 121.

276) ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1919, кн. II, стор. 235-236.

Позитивну оцінку він дав і праці М. Мурка *Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven* (277) та історично-порівняльному дослідженню І. Полівки *Ali Baba i četrdeset razbojnika* (278). Збірку народних анекдотів Вука Врчевича *Српске народне pripovjetke* (Београд, 1868) він вважав однією з кращих у слов'янській фолклористиці (279).

Багато цінних матеріалів містить і ґрунтовна праця В. Гнатюка *Зносини українців із сербами* (280), на жаль, фолклорні джерела є використані в ній лише в незначній мірі.

Хоч зв'язки В. Гнатюка з південними слов'янами не були такими інтенсивними, як його зв'язки з росіянами, поляками або чехами, все ж таки він листувався з багатьма видатними діячами культури південних слов'ян: В. Полянським, Г. Костельником, І. Копачем, Д. Надем, Л. Мілетичем, П. Тодоровим та іншими (281).

Уважно стежив В. Гнатюк і за розвитком фолклористики у Західній Європі, зокрема в Австрії, Німеччині, Франції та Англії і був в особистих зв'язках з багатьма визначними фолклористами цих країн (282).

В закордонній фаховій пресі були прорецензовані майже всі визначніші наукові праці та фолклорні збірники В. Гнатюка.

Великий простір неслов'янській фолклористиці надавав В. Гнатюк і на сторінках редагованих ним періодичних видань, зокрема в *Літературно-Науковій Бібліотеці* та *Літературно-Науковому Віснику*.

Його заходами появилися в українському перекладі такі шедеври світового фолклору, як фінський епос *Калевала* (283), арабські казки *Тисяча й одна ніч* (284), *Казки братів Грімів* (285) та ряд інших.

У своїх наукових працях та фолклорних збірниках він часто посилався на дослідження західноєвропейських фолклористів.

Він щиро привітав антологію західноєвропейських народних пісень Е. Порембовіча, видану польською мовою, яка містила зразки бретонських, ірландських, данських, норвезьких, шведських, англійських, німецьких, французьких, прованських, ґасконських, катальонських, італійських, еспанських та португальських пісень (286). Подані пісні Гнатюк вважає справжніми

277) ЗНТШ, т. LXXIX, 1907, кн. V, стор. 234-236.

278) ЗНТШ, т. LXXIX, 1907, кн. V, стор. 232-234.

279) LZ, т. VI, 1899, стор. IX.

280) *Науковий збірник присвячений М. Грушевському*. Львів, 1906, стор. 373-408.

281) Див.: *Рукописний архів В. Гнатюка у Львівській Науковій Бібліотеці*.

282) Див. там же.

283) ЛНБ, 1902, серія I, ч. 33.

284) ЛНБ, 1906, серія II, ч. 115-117; 124-126.

285) ЛНБ, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 201.

286) *Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie*. Spolczył E. Porębowicz, Lwów, 1909, ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II, стор. 236-240.

шедеврами мистецтва і на підставі знайомства з ними він прийшов до висновку, що «в кожного народу є прегарні пісні, які швидше заслуговували би на переклад і ширення, як друго- або третьорядні поети тих самих народів, яких не знати не була би ні для кого велика шкода» (287). В цій рецензії він торкнувся і питання виникнення народних пісень, засудивши теорію Грундтвіга, згідно з якою творцем пісень є народ, як збірна одиниця та теорію Д'Анкони, Гастона Паріс-а, який заперечує містичну «збірну душу народу» і творцем пісень вважає талановиті одиниці, «яким тільки суспільне становище та брак літературних амбіцій стояли на перешкоді розголосу». Автор доводить, що обидві теорії є застарілі. Народна пісня на його думку постає зовсім так само, як і писана, і її автора можна було би знайти, якби його шукати в момент зародження пісні і на місці її зародження. Однак коли пісня пошириться в інші місця і стане надбанням колективу, колектив змінює її, а автор автоматично стане анонімним. «Те саме діється, — підкреслює Гнатюк, — з піснями першого ліпшого поета, коли попадуть на село і переходять із уст до уст без помочі друку.» (288)

Тісні стосунки утримував В. Гнатюк з т. зв. «фінською школою» у фолкльористиці, засновану професорами Гельсінського Університету Юліусом Кроном та його сином Карлом. Коли в 1907 році у Гельсінках було засновано Міжнародну федерацію фолкльористів, В. Гнатюк серед перших українських фолкльористів виявив бажання стати її членом. В листі до Анти Аматауса Арне він писав з цього приводу: «Узнав об основанні Союза фольклористов, хочу вступити в него как исследователь украинского (малорусского) фольклора... Будьте добры уведомить меня подробно о моих обязанностях и правах, как члена Союза. Мне было бы очень приятно, если бы я мог оказать какую-нибудь пользу Союзу.» (289) В члені Міжнародної Федерації фолкльористів його було прийнято і він регулярно одержував усі її видання, які рецензував на сторінках західноукраїнської преси.

Згодом В. Гнатюк налагодив тісні стосунки між гельсінською Федерацією фолкльористів та очолюваною ним Етнографічною Комісією НТШ. Із листа до А. Арне від 16 вересня 1909 року довідуємося, що НТШ дістало від федерації збірник пісень Й. Гурта, *Finnisch-ugrische Forschungen* та ряд інших публікацій. Натомість Гнатюк вислав туди *Галицько-руські мелодії* Роздольського і питає, які інші публікації їм потрібні (290).

Згодом обмін літературою між МФФ та НТШ набрав досить широких розмірів. НТШ висилало до Фінляндії всі свої фолкльорні видання в обмін на *Folklore Fellows Communications* (FFC).

287) Там же, стор. 237.

288) Там же.

289) Лист В. Гнатюка до А. Арне від 13. I. 1909. Архів НТШ в Сарселі

290) Там же.

Третій том цього видання містив *Покажчик казкових типів* А. Арне, якому Гнатюк присвятив дуже прихильну рецензію (291).

В 1909 році В. Гнатюк особисто познайомився з видатним представником «фінської школи» — проф. Вілльо Йоганесом Мансікко, якому постійно висилав свої праці (292).

Перша світова війна припинила стосунки між В. Гнатюком і Фінляндією, однак після війни сам Карл Крон відновив ці стосунки, звернувшись до В. Гнатюка листівкою та виславши на його адресу чергові томи *FFC*. Відповідаючи на листівку К. Крона, В. Гнатюк висловив жаль, що післявоєнні умови в Галичині не дозволяють «таку наукову співпрацю, яка була колись» (293).

В час воєнних заворушень в Галичині на початку 20-их років, коли пошта не приймала посилок за кордон, В. Гнатюк вислав К. Крону й А. Арне свої праці за посередництвом В. Мансікки, який в той час був почесним аташе українського посольства в Гельсінках і часто приїжджав до Праги та Львова (294).

Фінська школа, що орієнтувалася на історично-географічну методу, мала значний вплив на наукові праці В. Гнатюка цього періоду. Цей вплив найвиразніше виявився в його дослідженнях *Віршована легенда про рицаря і смерть, Легенда про три жіночі вдачі, Пісня про покритку, що втопила дитину* та зокрема в праці *Деякі уваги над байкою*.

Правда, як ми вже згадували, В. Гнатюк ніколи не був прихильником однієї «школи», а вмів з кожної використати щось позитивне для своєї практики.

Дуже прихильно він, наприклад, оцінив теоретичну працю В. А. Кловстона *Народні казки та вигадки* про мандрівку та зміни міжнародних казкових сюжетів, що вийшла у перекладі А. Кримського (295).

Кілька рецензій він присвятив працям австрійського дослідника народної культури Р. Ф. Кайндля, зокрема про фолкльор і побут населення Західної України. Про Кайндля він написав теж окрему біо-бібліографічну статтю (296). Подібну статтю він опублікував до 100-річчя від народження фінського фолкльориста Е. Леннрота (1802-1884) (297).

В своїх порівняльних розвідках В. Гнатюк звертав увагу і на румунський фолкльор. «Румунський фолкльор, — писав він в одній із таких розвідок —, міг би дати багато

291) *ЗНТШ*, т. СІХ, 1912, стор. 203-205.

292) Лист В. Гнатюка до А. Арне від 17. IX. 1909 та В. Мансікки від 18. I. 1914, 14. VIII. 1920. Архів НТШ в Сарселі.

293) Листівка В. Гнатюка до К. Крона від 1. VII. 1920. *Там же*.

294) Листівка В. Гнатюка до В. Мансікки від 24. X. 1920. *Там же*.

295) *ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II, стор. 25-29.

296) *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 62-63, стор. 59-62.

297) *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VII, стор. 51-53.

порівнюючого матеріалу особливо для нас, українців, що стикалися довгі часи і то дуже близько з румунами.» (298)

Хоч В. Гнатюк був перш за все фолклористом, в його спадщині є і кілька чисто етнографічних праць, тобто праць, присвячених матеріальній культурі українського народу — сільському господарству, ткацтву, одягу, їжі, архітектурі, народним промислам, ремеслам.

Вже у першій своїй студентській статті він подав досить детальний опис плуга в с. Пужники біля Велеснева (299), зосередивши основну увагу на народні назви цього основного сільсько-господарського знаряддя.

Для етнографії чи не найбільше значення мають дві його розвідки про їжу західноукраїнського населення: *Народна пожива і спосіб її приправи у Східній Галичині* (300) та *Народна пожива на Бойківщині* (301).

В них автор на фоні економічного та соціального становища сіл Поділля та Покуття (насамперед Пужників) подає опис народного харчування населення. Гнатюк підкреслив одноманітність і малокальорійність їжі. М'ясо в досліджуваному ним районі споживали лише у великі свята, а малоко й молочні продукти призначалися насамперед для продажу або в крайньому разі для малих дітей та важко хворих. Правда, спостережливий дослідник В. Гнатюк не закриває очі ні на соціальну та класову диференціацію галицького села, підкреслюючи різницю в харчуванні у заможних та бідних селян.

В. Гнатюк заохотив до дослідження народної їжі теж своїх співробітників та дописувачів, а після першої світової війни за його редакцією та з його вступною статтею видано перший збірник *Народня пожива в Галичині* (302), що містить сім статей різних авторів про їжу в різних частинах Західної України. Цей збірник ще й тепер належить до основної літератури про українську народну кулінарію.

З праць В. Гнатюка про народні ремесла та промисли на увагу заслуговують: *Кушнірство в Галичині* (303) та *Ткацтво у Східній Галичині*.

Перша розвідка побудована на розповіді Юзька Розовського про народні способи обробки шкіри. Автор намагається якомога точніше репродукувати мову і стиль оповідання досвідченого майстра. Це не лише документація технології народної обробки шкіри, але й інструкція, як застосувати традиційні прийоми в сучасності.

298) ЗНТШ, т. СІХ, 1912, стор. 207.

300) МУЕ, т. І, 1899, стор. 96-110.

301) *Науковий збірник присвячений М. Грушевському*. Львів, 1906, стор. 576-594.

302) МУЕ, т. XVIII, 1918, стор. 5-85.

303) МУЕ, т. І, 1899, стор. 68-78.

І розвідка про ткацтво побудована на розповіді досвідчених ткачів с. Пужники, насамперед з родини Гнатюка. Автор детально описав такі знаряддя як кросна й верстат. Перше він вважав типово українським, друге — запозиченим в інших народів. Детально він описав і способи ткання, починаючи заготовлею прядива і кінчаючи випуском готового полотна. Ткацтво в Галичині було розповсюджене, головним чином, у низовинних областях, де вирощувалася основна сировина — льон та конопля, однак займалися ним майже виключно найбідніші прошарки населення — безземельні селяни, насамперед жінки. Заробіток ткачів був настільки мізерний, що часто не вистачав на прогодування сім'ї.

Багато цікавих думок на етнографічні явища В. Гнатюк подав у своїх рецензіях на етнографічні праці. Наприклад, рецензуючи розвідку В. Гржебеняка *Chaty wloscieńskie okolo Dubiecka w row. Przemyśkym* (Lud 1910), В. Гнатюк вказав на спільні й відмінні риси української та польської архітектури (304). В рецензії на працю Р. Ф. Кайндля *Haus und Hof bei den Rusnaken* він закликав українських вчених глибше займатися дослідженням українського народного житла (305).

Деякі його рецензії перетворювались у самостійні дослідження. Наприклад, рецензуючи працю В. Ястребова *Материалы по этнографии Новороссийского края* (Одеса 1895) (306), він порівняв окремі етнографічні явища українського населення Херсонщини й Галичини, вказавши на їх спорідненість та відмінності. Розділ про народну медицину він суттєво доповнив матеріалами із с. Григорів на Тернопільщині. Такими є і його рецензії на етнографічні праці Н. Коробки *Восточная Волянь* (307), В. А. Бобенка *Этнографический очерк народного быта Екатеринбургского края* (308), О. Кольберга *Рокисіє* (309), П. В. Іванова *Жизнь и поверія крестьян Купянского уезда* (310), І. Абрамова *Черниговские малороссы* (311) тощо.

Етнографічні явища В. Гнатюк досліджував у їх взаємозв'язку з фолклором. Найкраще це можемо простежити на його працях про Закарпаття. Його розвідка *Руські оселі в Бачці* (312) є зразком всебічної характеристики побуту населення певного невеличкого району. Спостереження автора про мову, освіту, житло, одяг, відносини в родині, громадське життя, економічний стан населення, його соціальне обличчя, інтеретнічні зв'язки

304) ЗНТШ, т. СІХ, 1912, стор. 212.

305) ЗНТШ, т. ХХІ, 1898, кн. І, стор. 29-37.

306) ЗНТШ, т. VI, 1895, кн. II, стор. 48-60.

307) ЗНТШ, т. XLVIII, 1902, кн. IV, стор. 36-40.

308) ЗНТШ, т. LXXXII, 1908, кн. II, стор. 233-234.

309) ЗНТШ, т. LXII, 1905, кн. II, стор. 39-42.

310) ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II, стор. 232-235.

311) ЗНТШ, т. LXXIV, 1906, кн. VI, стор. 230-232.

312) ЗНТШ, т. ХХІІ, 1898, кн. II, стор. 1-58.

густо переплітаються з піснями та оповіданнями кращих інформаторів В. Гнатюка.

Чимало суто етнографічних матеріалів охоплюють і його праці: *Гуцули* (313), *Гуцульське мистецтво в Косові* (314), *Причинки до пізнання Гуцульщини* (315).

У своїх етнографічних розвідках В. Гнатюк наводить багато народних термінів та місцевих назв у зв'язку з чим їх використовують не лише етнографи, але й мовознавці (316).

313) *Підкарпатська Русь*. Ужгород, 1924, ч. 1-3.

314) *Діло*, 1923, ч. 13.

315) *ЗНТШ*, т. CLXXIII-CLXXIV, кн. VII, стор. 1-58.

316) Детальніше про це див.: В. А. Маланчук, *Побут українців у дослідженнях Володимира Гнатюка, Народна творчість та етнографія*. Київ, 1973, ч. 2, стор. 28-34.

Розділ третій

ДІЯЛЬНІСТЬ НА ЛІТЕРАТУРНОМУ ПОЛІ

Ще будучи студентом філологічного факультету, В. Гнатюк почав інтенсивно вивчати рукописні пам'ятки, з якими зустрічався під час своїх фолклористичних досліджень.

В 1895 р. в с. Хітар Стрийського пов. він знайшов цікавий рукописний збірник з першої пол. XVIII ст., стислу інформацію, про який він подав у співавторстві з Іваном Франком на сторінках ЗНТШ (1). Пізніше цьому рукописному збірнику В. Гнатюк присвятив ширшу розвідку, опублікувавши із нього *Александрию* та дев'ять легенд (2).

Ще раніше на сторінках Франкового ж. *Жите і слово* він опублікував народне оповідання *Про короля, що ходив красти* (3).

Під час своїх експедицій на Закарпаття В. Гнатюк за порадою І. Франка, розшукам старовинних рукописів приділяв особливу увагу, і досяг в цьому відношенні неабияких успіхів. Один з сучасних дослідників давньої української літератури О. Мишанич справедливо підкреслює, що «завдяки старанним розшукам і публікаціям В. Гнатюка в науковий обіг ввійшли сотні творів, зокрема віршів; він зберіг від імовірного знищення десятки давніх рукописів» (4).

До В. Гнатюка закарпатські рукописи інтенсивно збирав Гіядор Стрипський (5). Наприкінці XIX ст. у Стрипського була найбільша колекція закарпатських рукописів XVII-XIX ст., яку він майже повністю (80 рукописів) з ініціативи В. Гнатюка передав у рукописний відділ НТШ (6). Кілька рукописних збірників одержав Гнатюк від Ю. Жатковича.

1) І. Франко та В. Гнатюк, *Интересний збірник з с. Хітара, ЗНТШ*, т. X, 1896, стор. 7-9.

2) *Легенди з Хітарського збірника. Подав В. Гнатюк, ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II, стор. 1-38.

3) *Жите і Слово*. Львів, 1895, кн. V, стор. 172-173.

4) О. Мишанич, *Визначний дослідник давньої української літератури, Радянське Літературознавство*. Київ, 1971, ч. 5, стор. 73.

5) Біленький, *Гді документи старшей истории Подкарпатской Руси?* Ужгород, 1924.

6) Див. листування Г. Стрипського з В. Гнатюком у Львівській науковій бібліотеці.

У 1898 р. на сторінках ЗНТШ В. Гнатюк подав опис рукопису Олекси Яремки із с. Корнилівка, Збаразького пов., з якого опублікував 12 пісень (7).

Та найбільшим внеском в історію давньої української літератури XVII-XVIII ст. є його праця *Угоруські духовні вірші*, в якій подано опис 8 знайдених ним рукописів та опубліковано 225 віршів з них (8). Цією публікацією В. Гнатюк переконливо довів, що з XVII-XVIII ст. на Закарпатті існувала багата література і, що найголовніше — ця література була писана народною розмовною мовою. Саме тому, окремі твори цієї літератури були популярні в народі ще в другій половині XIX ст. Вони часто переписувалися і за посередництвом рукописних збірників потрапляли у фольклорну традицію.

У 1903 р. він опублікував на сторінках ЗНТШ інформацію про знайдений ним рукописний збірник із с. Грушів (9). Хоч цей збірник походить із кінця XIX ст., твори в ньому переписані із старших рукописних збірників. Гнатюк це документує на чотирьох піснях, які навів повністю.

В тому ж 1903 р. він опублікував уривки із знайденої ним хроніки с. Руський Керестур в Югославії, що охоплюють події від 1746 по 1895 рік (10).

Цікавий рукописний співанник XVIII ст., що містив 134 пісні, було знайдено у с. Хоцень. В. Гнатюк подав опис цього співанника, список всіх пісень, з яких передрукував 27 (українських і польських) (11).

Цінним внеском в дослідження давньої української літератури на Закарпатті є його праця *Угро-руський співанник Івана Грядилевича* (12), в якій подано опис рукописного співанника із с. Ріпінне на Закарпатті та подано п'ять текстів з нього.

Пізніше до цієї проблематики В. Гнатюк звернувся у 1922 р., опублікувавши на сторінках новозаснованого *Наукового Збірника товариства Просвіта в Ужгороді* розвідку *Збірник Петра Колочавського* (13). Це збірник з першої половини XVIII ст., що містить цілий ряд напівнародних літературних творів.

В. Гнатюкові належить і перша об'єктивна розвідка про розвиток новітньої закарпатоукраїнської літератури, тобто літе-

7) В. Гнатюк, *Причинок до літератури нашого віршотворства*, ЗНТШ, т. XXI, 1898, кн. I, стор. 5-12.

8) В. Гнатюк, *Угоруські духовні вірші*, ЗНТШ, т. XLVI, 1902, кн. II, стор. 1-68; т. XLVII, кн. III, стор. 69-164; т. XLIX, кн. V, стор. 165-272. фотопередрук у кн.: В. Гнатюк, *Етнографічні матеріали з Угорської Руси*, т. 1. Новий Сад, 1985.

9) В. Гнатюк, *Кілька духовних віршів. Співанник із Грушова*, ЗНТШ, т. LVI, 1903, кн. VI, стор. 25-33.

10) В. Гнатюк, *Керестурська хроніка*, ЗНТШ, т. LIII, кн. III, стор. 5-9.

11) В. Гнатюк, *Хоценський співанник Левицьких*, ЗНТШ, т. XCI, 1909, кн. V, стор. 95-125.

12) ЗНТШ, т. LXXXVIII, 1909, кн. II, стор. 151-157.

13) *Науковий збірник товариства Просвіта в Ужгороді*, річ. I, 1922, стор. 229-236.

ратури другої половини XIX ст., подана в другій частині його праці *Русини в Угорщині* (14). Оскільки ця його розвідка в літературознавстві майже невідома і досі належно не оцінена (15), я зупинюсь на ній детальніше.

У вступі до своєї розвідки В. Гнатюк підкреслює несприятливі умови для літературної творчості на Закарпатті, однак причини таких умов він бачить не тільки у крайнє шовіністичній політиці угорського уряду щодо неугорських народів, але й у самих письменників, які відірвалися від рідного ґрунту і відмежовуються від загальноукраїнської літературної течії та творять літературу штучною, нікому не зрозумілою мовою. Закарпатські письменники, вважають себе москвофілами і намагаються писати російською літературною мовою (якою не володіють), однак на відміну від галицьких та буковинських москвофілів, вони зовсім не читають російських письменників і не прагнуть їх наслідувати, чим попадають в цілковиту ізоляцію.

Організатором культурного життя на Закарпатті після революції 1848 р., яка викликала певне пожвавлення національного руху і серед русинів, В. Гнатюк вважав А. Добрянського, якого мадяри наприкінці 60-их років змусили відійти від громадського життя. Після його відходу з політичного життя настала серед русинів Закарпаття повна душевна стагнація, що тривала майже чверть століття (1870-1895).

Далі Гнатюк подає короткі, але об'єктивні і влучні портрети всіх визначніших письменників Закарпаття. На перше місце він по заслугі ставить О. Духновича (1803-1865). «Жодна національна праця не те що не обійшлася без нього, — пише Гнатюк —, але він був ініціатором кожної. Не минуло ні одного року — від р. 1847, коли вийшов його «Буквар» для дітей до самої смерті — щоб він не видав хоч одну книжку... Духнович є справді мужем, мабуть, єдиним, яким угорські русини можуть гордитися» (16).

Івана Раковського Гнатюк вважає «хитрим малоросом», який мав значний моральний вплив на угорських русинів. На гроші Общества св. Стефана, метою якого було поширювання католицизму, він видавав *Церковну Газету* (1856-58), в якій передруковував статті із російських православних журналів, відірвані від потреб закарпатських русинів. На думку Гнатюка, «Раковський був зайдлим москвофілом і своєю діяльністю немало спричинився до душевного зубожіння угорських русинів» (17).

Позитивно він оцінив літературний доробок А. Кралицького, який «хоч не залишив після себе визначних творів, все

14) V. Hnatuk, *Rusíni v Uhrách, Slovanský Přehled*. Praha, 1899, roč. 1, s. 418-427.

15) Не згадують її у своїх монографіях про закарпатоукраїнську літературу ні Е. Недзельський, ні В. Бірчак, ні А. Гартл, ні О. Рудловчак, ні О. Микитась.

16) *Там же*, стор. 419-420.

17) *Там же*, стор. 420.

ж таки вони будуть зараховані до кращих, що постали на Угорській Русі». Високо оцінив зокрема його зв'язки з Драгомановим. Зате занадто критично він поставився до віршів О. Павловича, які вважав наслідуванням поезій галицьких віршописців XVIII ст.

Найактивнішим і найпліднішим тогочасним письменником на Закарпатті він вважав Івана Сильва (Урііла Метеора), однак аж ніяк не погоджувався з перебільшеною оцінкою його літературної творчості. «Я теж знаходжу в ньому певну долю таланту, однак вважаю, що він зовсім зійшов з дороги. Він і справді написав багато віршів, однак поезії в них нема. Його оповідання є надзвичайно нудні, а стиль — поганий.» (18) Розгромну критику В. Гнатюка зазнала і *Грамматика письменного русского языка* К. Сабова, що протягом довгих років була єдиним підручником русинської (!) мови в закарпатських середніх школах і фактично спричинилася до мадярщення цілої генерації закарпатоукраїнських студентів. Негативно він поставився і до творчості дальшого «корифея» закарпатської літератури — О. Митрака, який «плекає надію, що прийде якийсь новий Мойсей і виведе угорських русинів з мадярського ярма; саме він однак не прикладає руки до праці, щоб в народі пробудити силу та з його допомогою скинути це угорське ярмо» (19).

Не знайшов Гнатюк поезії ні у віршах Е. Фенцика (Владимира), хоч знання російської літературної мови у нього краще, ніж у інших поетів. Його ідею «всеслов'янської єдності», тобто злиття всіх слов'ян в єдиний російський народ він засудив і висміяв її.

Найліпшим закарпатоукраїнським літературознавцем тогочасна (і пізніша) критика вважала Є. Сабова, автора *Хрестоматии церковнославянских и угрорусских литературных памятников*: «Це і справді жива книжка — писав В. Гнатюк, — людині, яка зовсім не обізнана з життям угорських русинів дає яку-таку картину того, що там творили, писали й думали» (стор. 423). Однак Гнатюк справедливо закинув Є. Сабову «мадярський патріотизм» та свідому снагу ізолювати літературу угорських русинів від галицького літературного відродження.

Серйозні застереження висловив В. Гнатюк і до творчості М. Врabelя, зокрема до його збірника *Русский Соловей*, в якому наведено десятки віршів закарпатських «поетів», що не мають жадної художньої вартості. Похвалив його як редактора *Неділь* за намагання наблизити мову газети до мови народу.

З письменників, що орієнтувалися на українську літературну мову і на які він покладав найбільші надії, він коротко розглянув творчість Ю. Жатковича, Л. Чопея та Г. Стрипського (Ядора). Першого він вважав «одним з найінтелігент-

18) Там же, стор. 421.

19) Там же, стор. 422.

ніших священиків на Угорській Русі». Високо оцінив зокрема його *Етнографічні замітки з Угорської Русі*, заслугою Гнатюка опубліковані в *Етнографічному Збірнику*. Позитивно він поставився і до перекладів Ю. Жатковича з української літератури на угорську, зокрема оповідань І. Франка, Марка Вовчка, О. Федьковича та І. Нечуя-Левицького (20).

В розвідці *Русини в Угорщині* В. Гнатюк згадав і менш відомих письменників: І. Дулишковича, А. Поповича, А. Балудянського, Мустияновича, Яновича, Рошковича, Кондратова, Ханата, Полівку, Ясенчука та Азарія. З кількома із вищеназваних письменників В. Гнатюк зустрівся особисто під час своїх фольклорних експедицій на Закарпаття.

Отже, цей короткий огляд закарпатоукраїнської літератури другої половини XIX ст. свідчить про те, що В. Гнатюк був добре обізнаним з цією літературою і дав їй критичну, але справедливу оцінку, яка діаметрально відрізнялася від тогочасних і майбутніх панегіричних оцінок, публікованих в москвофільській пресі Закарпаття. Значення вище названої праці В. Гнатюка полягає ще й в тому, що її було опубліковано в найвизначнішому тогочасному слов'янському журналі. Так, більш ніж скромний літературний доробок закарпатських письменників завдяки Гнатюкові став відомим в усьому слов'янському світі.

Дуже критично поставився В. Гнатюк і до єдиного русинського літературного видавництва на Закарпатті — Общества св. Василя в Ужгороді, якому присвятив окрему статтю (21). Найбільшу трагедію цього літературного товариства він бачить у факті, що воно відірвалося від рідного ґрунту — від народу і скотилося на москвофільські позиції, застосовуючи у своїх виданнях штучне «язичіє», якого не розумів ні простий народ, ні інтелігенція. Остання цілком природно знаходила задоволення своїх духовних потреб в угорській культурі, «де кипіло життя, велася боротьба на всіх полях людської думки». «При Обществі, — писав Гнатюк —, лишилися самі інертні люди і довели його до того, що по кільканадцятьох роках воно цілковито заснуло сном блажених» (стор. 30). Орган Общества — газету *Наука* він вважав «мертвонародженим плодом». Не покладав він великих надій ні на спадкоємця Общества св. Василя — *Литературное и книжное акційное общество* в Ужгороді, «бодай доти, доки члени його не зрозуміють, що угорські русини не становлять окремого народу, що самі власними силами не потраплять динути і що їм конечно треба ввійти в контакти із галицькими русинами» (22). На жаль, закарпатські діячі не звертали уваги на поради В. Гнатюка і довели весь народ на край духової

20) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VII, стор. 43-44.

21) Общество св. Василя в Унгварі, ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 29-30.

22) Там же, стор. 30.

загибелі, від якої зберегла його лише перша світова війна та розпад Австро-Угорщини.

На сторінках галицької преси В. Гнатюк критикував майже кожну книжку, видану на Закарпатті. Правда, на переломі XIX–XX ст. майже вся видавнича діяльність тут обмежувалася виданням календарів («місяцесловів»), здебільшого на дуже низькому рівні. За час від 1897 по 1902 р. В. Гнатюк прорецензував 10 закарпатських календарів (23).

Під впливом В. Гнатюка почав писати народною мовою Гавриїл (Габор) Костельник, уродженець Руського Керестура у Бачці. Перші свої вірші він вислав 1903 р. до газ. *Неділя*, що виходила в Будапешті, але там їх саме через мову відмовилися публікувати. В опублікованому повідомленні редакція радила Костельникові: «Если прилѣжно читати будете газету нашу, то под едным роком присвоите собѣ язык наш и тогда из пера вашего могут выйти хороши стихи.» (24)

Костельник не послухався поради і в 1904 р. видав у Жовкві (нині Нестерів Львівської обл.) поему-ідилію *З мого вала*. Це був перший окремо виданий літературний твір на Закарпатті, писаний народною мовою. В. Гнатюк привітав цей піонерський почин Костельника обширною рецензією *Поетичний талант між бачванськими русинами* (25). З його ініціативи цей дебют молодого автора Петроградська Академія Наук нагородила грошовою премією. Ця нагорода мала значний вплив на дальший розвиток літературної творчості Г. Костельника. В 1907 р. він поступив на богословський факультет Львівського Університету, видав кілька книжок русинською, українською та сербохорватською мовами, а в 1923 р. *Граматичу бачвансько-руської бешеди*, якою узаконив літературну мову русинів Югославії (26). Основоположником літератури югославських русинів по праву вважають Г. Костельника, однак поштовх до літературної творчості на народній основі він дістав від В. Гнатюка (27).

Прагненням В. Гнатюка було ввести слабу літературу Закарпаття, що розвивалася в несприятливих умовах угорської шовіністичної політики, у загальноукраїнську літературну течію.

Правда, як я вже згадував, до 1918 р., загальноукраїнська література не мала сприятливих умов для розвитку. На Східній

23) *Житє і Слово*, 1897, кн. 6, стор. 329–335; *ЛНВ*, т. IX, 1900, кн. III, стор. 214–215; т. XIII, 1901, кн. 3, стор. 216–218; т. XIV, 1901, кн. V, стор. 26; т. XVII, 1902, стор. 18.

24) Цитовано за газетною вирізкою із *Неділі*, надісланої Г. Костельником В. Гнатюкові. Рукописний відділ Львівської наукової бібліотеки.

25) *ЛНВ*, 1904, кн. X, стор. 174–188.

26) Детальніше про це див. у IV розділі цієї праці. Сьогодні ця мова є загально визнаною. Нею друкуються книжки, газети, журнали; викладається в школах, при університеті в Новому Саді існує й катедра русинської мови та літератури.

27) Див. *там же*. Про взаємини між Г. Костельником і В. Гнатюком, див.: М. Мушинка, Листування Г. Костельника з В. Гнатюком, *Шветлосц*. Новий Сад, 1967, р. V, ч. 3, стор. 161–177.

Україні, що належала до царської Росії, панував жорстокий терор щодо українського слова. Урядовими постановами та таємними вказівками царської адміністрації, мова 40-мільйонного українського народу в Росії опинилася поза законом. На території Росії по-українському можна було друкувати незначну кількість краєзнавчої та фолкльорної літератури, але й ця підлягала гострій цензурі.

Дискримінація української мови в Росії наочно виявилася при відкритті пам'ятника зачинателеві нової української літератури Івану Котляревському в Полтаві, побудованому на кошти української громадськості. Пам'ятник мав бути відкритим у 1898 р. з нагоди 130-річчя від народження поета, однак через адміністративні зволікання і перешкоди, його було відкрито тільки в 1903 р. Як писав В. Гнатюк, відкриття було «першим в своїм роді національним святом» (28). Російський уряд під тиском революційної громадськості дозволив влаштувати це свято, однак заборонив на ньому виступати по-українському, проти чого гостро заперестувала зокрема українська інтелігенція з Галичини на чолі з В. Гнатюком. В решті-решт делегатам з Галичини було дозволено виступати по-українському. Це викликало ще більше обурення серед учасників відкриття. «Свято чисто українське, — писав В. Гнатюк —, відслюняється пам'ятник українському поетові, якого твори написані також по-українськи і признані для українців, тим часом вони не можуть у своїй мові віддати йому пошани! Щось подібне неможливе хіба в цілому світі» (29).

В. Гнатюк як секретар НТШ від імени НТШ надіслав на відкриття листа, в якому між іншим, говорилося: «Простуючи шляхом, який зазначив Котляревський, а який протерли його наступники, ми в тім почуттю солідарности з кращими синами України і з чільними сіячами людського поступу, знаходимо непохитну віру, що діло розпочате Котляревським не вмере, не загине і кличемо з повної груди: Ще не вмерла Україна!» (30)

Про все це В. Гнатюк детально розповів у статті *Відслонене пам'ятника І. Котляревському в Полтаві* (31) та в ряді інших статей (32).

У тому ж 1903 р. він переклав з російської мови цікаву розвідку *До характеристики семінарських часів Івана Котляревського* та опублікував її на сторінках ЛНВ (33).

Кількома статтями звернувся В. Гнатюк до творчості найвищачнішого українського поета Т. Шевченка. Здебільшого

28) ЛНВ, т. XXIV, 1903, стор. 51.

29) Там же.

30) Російська цензура викреслила з листа останній оклик, замінивши його словами: «Ще не вмерла українська Русь!».

31) Там же, стор. 51-59.

32) Там же, стор. 230-234, 237, 240; т. XXV, 1904, стор. 181.

33) ЛНВ, т. XXIV, 1903, стор. 202-215.

це були інформативні статті, написані на підставі повідомлень тогочасної преси (34) та рецензії видань його творів або праць про нього різними мовами (35).

У 1911 р. В. Гнатюк разом з М. Грушевським звернулися від імені НТШ до підготовчого комітету святкування 100-річчя від народження Т. Шевченка в Москві листом, в якому висловлено гострий протест з приводу заборони святкування Шевченківського ювілею на Україні (36).

В статті *Нові матеріали до біографії Шевченка* він навів цікаві спогади М. Лазаревського про перші літа заслання Шевченка. До спогадів Гнатюк додав невідомі до того часу листи Т. Шевченка до Я. Кухаренка (37). На сторінках *ЛНВ* Гнатюк заторкнув і справу побудови пам'ятника Т. Шевченкові (38).

Слід нагадати, що вже в 1897 р. на семінарі з української літератури В. Гнатюк виголосив доповідь *Вплив українсько-руської народної поезії на Шевченкову поему «Гайдамаки»* (39).

В *Літературно-Науковій Бібліотеці* В. Гнатюк видав твори найвизначніших письменників Східної України: повість Григорія Квітки-Основ'яненка *Маруся* (40), три книжки *Народних оповідань* Марка Вовчка (41), дві книжки Олександра Кониського (42), три книжки оповідань Пантелеймона Куліша (43), дві книжки творів Леся Мартовича (44), збірник оповідань Данила Мордовця (45), дві

34) Шевченкові роковини в Симферополі, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 130-131; Шевченків дуб, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 128; Нові матеріали до біографії Шевченка, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 22-28; Остання любов Шевченка, *ЛНВ*, 1900, кн. I, стор. 66; Брюлов та Шевченко, *ЛНВ*, т. X, 1900, кн. IV, стор. 60; Автограф Шевченка, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 4, стор. 1; Проект бібліотеки в родиннім селі Шевченка, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 4, стор. 1.

35) Переклади Шевченка на сербську мову, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 118; Шевченко по-словацьки, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 181; (Шевченко по-чеськи), *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. IV, стор. 9-11; Росіяни про Шевченка, *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. VI, стор. 40; Т. Г. Шевченко, Повісті (Київ 1901), *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 17; Т. Шевченко в літературі и искусстве, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 142-143; Словінський переклад Шевченкової поезії, *ЛНВ*, т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 398-399.

36) *Хроніка*, 1911, вип. II, ч. 46, стор. 13.

37) *ЛНВ*, т. VII, 1899.

38) *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. I, с. 142-143; т. XXXII, 1905, стор. 245.

39) *ЛІЦДІА*, ф. 309, од. зб. 2194, арк. 50-52.

40) *Літературно-Наукова Бібліотека* (далі — *ЛНБ*), 1901, сер. II, ч. 12, стор. 160.

41) *ЛНБ*, 1903, сер. I, ч. 52, 58, 66.

42) О. Кониський, Молодий вік Максима Одиця, *ЛНБ*, 1902, сер. I, ч. 41, стор. 197; Листи про Ірландію, *ЛНБ*, 1904, сер. II, ч. 80, стор. IV + 63.

43) П. Куліш, Орися, *ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 14, стор. 17; Українські оповідання, *ЛНБ*, 1904, сер. II, ч. 73-74, стор. 144; Листи з Хутора, *ЛНБ*, 1906, сер. II, ч. 122, стор. 85.

44) Л. Мартович, Нечительник, *ЛНБ*, 1900, сер. I, ч. 23, стор. 97; Хитрий Панько і інші оповідання, *ЛНБ*, 1903, сер. I, ч. 56, стор. 109.

45) Д. Мордовець, Оповідання, *ЛНБ*, 1904, сер. II, ч. 79, стор. 102.

книжки творів Івана Нечуя-Левицького (46), три книжки *Оповідань* Олексія Стороженка (47) та його легенду з 1648 р. *Марко проклятий* (48), історичні оповідання Андрія Чайковського (49).

Отже, як бачимо, на Західній Україні, яка належала до австрійської держави з численністю понад 5 мільйонів українців, умови для розвитку української літератури були сприятливіші. Українська мова тут була дозволеною, однак російський царський уряд, вірний своїй великодержавній шовіністичній політиці, гостро забороняв ввіз та поширювання західноукраїнських (галицьких) видань на Східній Україні. Таким чином західноукраїнська література опинилася в певній ізоляції від східноукраїнської.

Як я вже згадував, В. Гнатюк ще за студентських часів, будучи головою Академічної Громади, видав збірник віршів Івана Франка *Мій Ізмарагд* (1897 р.), що зустрівся з великим успіхом у Східній і на Західній Україні. Успіх цього видання піддав йому думку видати ювілейний збірник, присвячений 25-річчю літературної діяльності Івана Франка, в якому були б об'єднані представники усіх українських земель: Східньої України, Галичини, Буковини та Закарпаття.

Він розіслав листи-запрошення багатьом письменникам та культурним діячам і вже під кінець 1898 р. під його редакцією вийшов збірник-альманах *Привіт Д-ру Івану Франку в 25-літній ювілей літературної його діяльності*. Весь тягар цього видання лежав на плечах В. Гнатюка, який був його упорядником, редактором та автором передмови.

Східню Україну у збірнику представляли: Леся Українка, Ф. Вовк, Б. Грінченко, І. Нечуй-Левицький, А. Кримський, І. Тобилевич, М. Грушевський, О. Пчілка та деякі інші. Упорядникові вдалось притягти до співпраці навіть двох селян — одного з Уманщини, другого із Купчинець. Представниками Західньої України у збірнику були: Н. Кобринська, І. Копчак, У. Кравченко, Є. Ярошинська, В. Левицький, Д. Млака; Закарпаття представляв Ю. Жаткович.

Разом у збірнику взяло участь 26 авторів. Отже, це була по суті антологія кращих українських письменників, зі всіх українських земель, при чому кожен з них був представлений кращими своїми творами до того часу ніде не публікованими.

Одночасно з підготовкою збірника до друку В. Гнатюк звернувся до найвизначніших українських композиторів з проханням написати мелодії до віршів І. Франка. Так появились такі шедеври української музики, як *Вічний революціонер* М. Лисенка,

46) І. Нечуй-Левицький, *Хмари*, ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 67-68, стор. 524; *Гуморески*, ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 81-82, стор. 127.

47) ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 16; 1904, сер. II, ч. 91-92; 1905, сер. II, ч. 119-120.

48) ЛНБ, 1903, сер. I, ч. 50, стор. 131.

49) ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 65.

Не забудь юних днів та Розвійтеся з вітром С. Людкевича та цілий ряд інших. Ці твори підготовчий комітет святкування ювілею І. Франка, очолюваний В. Гнатюком, видав окремою книжкою під назвою *Зів'яле листя*. Це була перша музична інтерпретація віршів І. Франка.

З ініціативи В. Гнатюка появилась і бібліографія друкованих праць І. Франка — *Спис творів Івана Франка за перше 25-ліття його літературної діяльності 1874-1898*, укладена М. Павликом.

Крім вище наведених двох збірників В. Гнатюк був редактором й інших книжок І. Франка, зокрема розвідки *Шевченко в польській революційній легенді* (50) та драми *Украдене щастя* (51). Цілий ряд його творів він прорецензував на сторінках *ЛНВ* (52). В. Гнатюк дуже часто виступав на захист І. Франка перед необгрунтованими нападами різних псевдокритиків. Так, наприклад, 1902 р. один з таких критиків Ю. Дзірович напав на І. Франка за його переклад віршів К. Гавлічка-Боровського. Захищаючи І. Франка, В. Гнатюк послався на позитивні оцінки перекладу чеськими літературознавцями (53).

В 1914 р. В. Гнатюк очолив Ювілейний комітет по вшануванню 40-річчя літературної праці І. Франка (54). У тому ж році він підготував до друку альманах *Привіт Іванові Франкові в сорокалітте його письменської праці*, який через воєнні події появився у світ лише за два роки (55).

Альманах складається з двох частин: літературної та наукової. В. першій наведені вірші та оповідання А. Черного, В. Короленка, М. Горького, П. Тодорова, Лесі Українки, Т. Бордуляка, Л. Мартовича; спогади Уляни Кравченко, Ф. Вовка та деякі інші твори. В другій частині подано до того часу ніде не друковані наукові праці 24 вчених, серед яких є імена найвизначніших тогочасних славістів (В. Ягіч, О. Шахматов, О. Брюкнер, Я. Бодуен де Куртене, А. Енсен, І. Полівка, Ф. Корш, І. Зілінський та інші). Сам В. Гнатюк взяв участь у збірнику розвідкою *Запропащена збірка угро-руських казок* (стор. 235-243).

50) *ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 19.

51) *ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 24.

52) *ЛНБ*, 1898, кн. V, стор. 132-140; т. VII, кн. VIII-IX, стор. 145-156; 1899, кн. VIII, стор. 123-124, кн. X, стор. 39; т. XIII, 1901, кн. III, стор. 218; т. XVII, 1902, кн. VI, стор. 43-44; т. XXII, 1903, стор. 230; т. XXIV, 1903, стор. 238; т. XXX, 1905, стор. 94-95; т. XXXI, 1905, стор. 99; т. XXXIII, 1906, стор. 189.

53) *ЛНБ*, т. XIV, 1902, кн. IV, стор. 185-186.

54) Крім В. Гнатюка до складу комітету входили І. Труш, С. Томашівський та І. Кривецький.

55) *Привіт Івану Франкові в сорокалітте його письменської праці. 1874-1914*. Накладом Ювілейного комітету. Львів, 1916.

Незадовго до своєї смерті В. Гнатюк написав ювілейну статтю з нагоди смерті І. Франка (56). Цією статтею він ніби назавжди попрощався із своїм другом та учителем.

Із тогочасних письменників Східної України В. Гнатюк найінтенсивніші стосунки підтримував з Михайлом Коцюбинським. Вони почали листуватися у зв'язку з підготовкою збірника *Привіт Івану Франкові*, для якого Коцюбинський обіцяв написати оповідання *В пугах шайтана*. Через хворобу він не встиг своєчасно закінчити його і воно у збірник не увійшло.

31 грудня 1898 р. В. Гнатюк запросив Коцюбинського до участі в новозаснованій Українсько-Руській Видавничій Спілці. Коцюбинський охоче прийняв запрошення і для першої книжки своїх вибраних творів вислав йому оповідання *В пугах шайтана* та попросив його самого взятися за вибір текстів та упорядкування збірника його оповідань. У першу книжку М. Коцюбинського, що появилася під назвою *В пугах шайтана* 1899 р. як одна з перших книжок Літературно-Наукової Бібліотеки. В. Гнатюк додав кілька оповідань із *Правди*, *Зорі* та *Життя і Слова*. Сам Коцюбинський був задоволений редакторською працею Гнатюка. «Книжка видана так добре, так чепурно, — писав він у листі до нього, — що мені лишається скласти Спілці в особі Вашій яко директора її велике спасибі.» (57)

Незабаром В. Гнатюк видав другу книжку оповідань М. Коцюбинського, на цей раз із життя басарабських селян під назвою *По-людському* (1900 р.). У третю книжку *Поєдинок і інші оповідання* (1903 р.) він додав т. зв. «дрібні оповідання» Коцюбинського, а у четверту *У грішний світ* (1905 р.) новелю однойменної назви та деякі інші.

Ці чотири томи охоплювали майже всю літературну творчість М. Коцюбинського. Їх підготовка до друку була пов'язана з інтенсивним листуванням, що поступово переростало у міцну особисту дружбу між цими двома діячами. На великдень 1905 р. М. Коцюбинський, по дорозі на лікування до Західної Європи, вперше відвідав у Львові В. Гнатюка. Забравши з собою І. Франка, вони виїхали у Карпати, які зробили на Коцюбинського незабутнє враження і він твердо вирішив наступного року повернутися туди на довший час, однак хвороба та нестача коштів не дозволили йому здійснити цей намір ні у 1906, ні в наступних роках. Коцюбинський часто запрошував Гнатюка до Чернігова, але й той через хворобу не зміг скористати з його запрошення.

Лише на початку травня 1909 р. по дорозі на лікування до Італії, Коцюбинський знов зупинився у Гнатюка у Львові. Вони домовились, що на зворотній дорозі разом проведуть кілька днів у Криворівні, але через погану погоду Коцюбинський побоювся поїхати туди, а приїхав до Криворівні лише наступного літа

56) Роковини смерті І. Франка, ЛНВ, т. ХС, 1926, кн. V, стор. 81-82.

57) М. Коцюбинський, *Твори в трьох томах*, т. 3. Київ, 1965, стор. 229.

— в серпні 1910, пробувши там майже два тижні. Через рік в листі до М. Грушевського він писав: «Криворівня мене так зачарувала, що я цілий рік тільки марив про неї, навіть у сні бачив її. Хотів би прожити у Криворівні з місяць, може б мені вдалось вивести звідти тему для оповідання.» (58)

В липні 1911 р. М. Коцюбинський і справді прибув до В. Гнатюка у Криворівню на цілий місяць. Гнатюк поселив його у місцевого дядка в сусідстві із своєю найнятою квартирою, в якій він жив з усією родиною. Коцюбинський харчувався у Гнатюків, часто виїжджаючи верхи на коні у віддалені закутки Гуцульщини. Здебільшого Гнатюк направляв його до своїх інформаторів, друзів та співробітників. Особливо багато матеріалів почерпнув М. Коцюбинський у Луки Гарматія, який супроводив його на полонини, де він на місці ознайомився із старовинними звичаями гуцульських пастухів. В с. Голови він був навіть на похоронній «забаві» (59).

В листі до М. Горького із Криворівні він писав «Все время провожу в экскурсиях по горах, верхом на гуцульском коне, легком и грациозном как балерина. Побывал в диких местах, доступных немногим, на полонинах, где гуцулы-номады проводят со своими стадами все лето. Если бы Вы знали, как величественная здесь природа, какая первобытная жизнь... Собираю материал, переживаю природу, смотрю, слушаю и учусь.» (60)

А в його листі до М. Могилянського ми читаємо: «Мені часом здається, що Криворівня — се великий аероплан, який несеться високо в небі між хмарами.» (61)

Крім Гнатюка, М. Коцюбинський зустрічався у Криворівні з І. Франком (який тут жив з усією родиною), М. Грушевським, Г. Хоткевичем та іншими діячами української культури.

М. Коцюбинський був настільки зачарований Гуцульщиною, що мріяв побудувати тут хату, в якій би разом жили обидві родини — Гнатюка й Коцюбинського (62).

Повернувшись до Чернігова, М. Коцюбинський написав «оду на Гуцульщину» — повість *Тіні забутих предків*, яка є одним з кращих творів письменника. В ній надзвичайно яскраво, з

58) Там же, стор. 435.

59) Сам В. Гнатюк через хворобу не міг їздити з Коцюбинським «у гори». Пізніше на підставі спогадів Л. Гарматія він написав окрему брошуру про подорожі Коцюбинського. В. Гнатюк, *Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського*. Львів, 1925.

60) М. Коцюбинський, *Твори в трьох томах*, т. 3. Київ, 1965, стор. 439-440.

61) Там же, стор. 442.

62) Ось як описує ці його пляни В. Гнатюк: «Коцюбинський захопився Гуцульщиною. В Криворівні він вибрав місце для хати, намалював план, сад, навіть деревця вирішив; з парохом вів переговори про купівлю ґрунту. Розуміється, що ні в мене, ні в Коцюбинського не було ніяких грошей, але це зовсім не журило його, він був впевнений, що заробить кілька буде треба, а я свою пайку поволі буду йому звертати» (М. Коцюбинський, *Листи до Володимира Гнатюка*. Львів, 1914, стор. 19).

великою мистецькою силою, на фоні недоторкненої карпатської природи описано побут і звичаї гуцулів. В 1912 р. повість було опубліковано у ЛНВ (63), в 1913 вона вийшла окремим виданням в Українсько-Руській Видавничій Спілці, а 1914 р. в перекладі російською мовою (64).

Восени 1911 р. М. Коцюбинський знов відвідав В. Гнатюка у Львові. Це була остання зустріч фолклориста з письменником — двох визначних людей подібної долі. Вони й надалі листувалися, мріяли про зустріч в Криворівні, про подорожі в гори, однак немилосердна смерть на весні 1913 р. вирвала М. Коцюбинського з життя.

Для В. Гнатюка це був важкий удар. Замість некролога він підготував до друку його листи до себе (126 листів і поштових карток від 15 серпня 1899 до 20 лютого 1913) з обширною вступною статтею про їхні взаємини (65). На підставі листів та спогадів Коцюбинського він написав статтю про його перебування в Житомирі, яка однак появилася друком лише після смерті В. Гнатюка (66).

За посередництва М. Коцюбинського В. Гнатюк познайомився з багатьма іншими українськими письменниками.

На першому місці слід назвати Панааса Мирного. Як відомо, цей майстер слова через цензурні міркування скривався під псевдонімом і лише найближчі його друзі, до яких належав і М. Коцюбинський, знали його справжнє прізвище (П. Рудченко). В. Гнатюк ще в студентські роки звернув увагу на соціально загострені оповідання П. Мирного. Ставши секретарем Українсько-Руської Видавничої Спілки, він вирішив між першими книжками видати й том його оповідань та повістей.

Всю кореспонденцію, пов'язану з цим виданням він вів за посередництвом М. Коцюбинського. «Про нього (П. Мирного — М. М.) нічого не знають у нас, а повинні знати, бо ж він один з найвизначніших наших письменників» — писав він до Коцюбинського (67). Так вже 1900 р. за редакцією В. Гнатюка появилася збірка оповідань П. Мирного *Лихі люди* (68), а незабаром за нею

63) ЛНВ, т. LVII, 1912, кн. I, стор. 4-32; кн. II, стор. 209-267.

64) М. Коцюбинський, *Рассказы*. Т. I-III. Перевод с украинского М. Могилянського и Ф. Волховского. Москва, 1914. За повістю М. Коцюбинського режисер С. Параджанов зняв однойменний кінофільм *Тіні забутих предків*, який критика зараховує до кращих фільмів світової кінематографії.

65) М. Коцюбинський, *Листи до Володимира Гнатюка*. Львів, 1914. Ці листи в скороченнях друкувалися в кількох виданнях творів М. Коцюбинського.

66) В. Гнатюк, *До перебування М. Коцюбинського в Житомирі*. Науковий Збірник за рік 1928, *Записки Українського Наукового Товариства в Києві*, т. XXVII, 1928, стор. 163-176. Детальніше про зв'язки В. Гнатюка з М. Коцюбинським див.: В. Гнатюк, *Із спогадів про М. М. Коцюбинського*. Зб. М. Коцюбинський і Західна Україна. Чернівці, 1940, стор. 147-151.

67) М. Коцюбинський і Західна Україна, зб. II, стор. 101.

68) ЛНВ, 1900, сер. I, ч. 16.

і дальші збірки: *Лихий попутав* (69), повість *Морозенко* (70), збірка оповідань *Лови* (71) та *Серед степів* (72). В. Гнатюк мріяв видати повне видання творів Панаса Мирного, до якого б входили і його романи *Хіба ревуть воли, як ясла повні*, *Повія*, його біографія тощо, однак автор не погодився, боячись переслідувань з боку російського уряду. З цензурних міркувань П. Мирний категорично відмовився розкрити свій псевдонім та вислати Гнатюкові автобіографію та фотографію. Та й цих п'ять книжок, виданих В. Гнатюком, становлять найповніше тогочасне видання творів П. Мирного в українській літературі.

В 1898 р. він нав'язав листування з найвизначнішою українською поетесою Лесею Українкою. Щоб заохотити її до висилки своїх віршів до Львова для видання окремою книжкою, В. Гнатюк вислав їй деякі видання Видавничої Спілки, якими вона була захоплена і охоче погодилася, щоб і її вірші появились у *Літературно-Науковій Бібліотеці*. Зокрема захопили її оповідання О. Кобилянської, які вона вважала «окрасою нашої літератури» (73).

На весні 1899 р. В. Гнатюк уклав збірник вибраних творів Лесі Українки, власноручно переписавши їх із друкованих видань і вислав їх для апробації авторці до Берліну, де вона в той час лікувалася. Леся Українка доповнила їх новими віршами і збірка того ж року появилась під назвою *Думи і мрії* (74).

В тому ж році Леся Українка вислала В. Гнатюкові (за посередництвом Н. Кобринської) і свій переклад *Атта Троля* Г. Гайне, який В. Гнатюк негайно помістив у *ЛНВ-ку* (75), а потім видав його окремою книжкою, разом з поемою Гайне *Раткліф* та збіркою балад (76).

На сторінках *ЛНВ* В. Гнатюк регулярно друкував нові твори Лесі Українки, а в 1900 р. він опублікував тут і її переклад драми Метерлінка *L'intruse* (*Неминуча*) (77).

Крім того, він стежив і за творами Лесі Українки, публікованими поза виданнями Спілки, час від часу рецензуючи їх

69) *ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 22.

70) *ЛНБ*, 1900, сер. I, ч. 22.

71) *ЛНБ*, 1901, сер. II, ч. 4.

72) *ЛНБ*, 1903, сер. I, ч. 53.

73) Лист Лесі Українки до В. Гнатюка від 10 V. 1899. Леся Українка, *Твори в десяти томах*, т. IX. Київ, 1965, стор. 348. З того часу розпочалося інтенсивне листування між Лесею Українкою та О. Кобилянською, що переросло у тривалу дружбу. (Див.: Л. Українка, *Листи до І. Франка та О. Кобилянської*. В кн. *Леся Українка, Публікації. Статті. Дослідження*. Київ, 1954, стор. 40-188; Е. Панчук, *Леся Українка і Ольга Кобилянська, Вільна Буковина*, № 2. Альманах. Чернівці, 1941, стор. 113-116; його ж, *Дружба письменниць, Радянська Буковина*. Чернівці, 1946, ч. 42).

74) *ЛНБ*, 1899, сер. I, ч. 8.

75) *ЛНБ*, 1900, кн. I, стор. 102-112.

76) Г. Гайне, *Атта Троль. Раткліф. Балادي*. Видання редакції *ЛНВ*, 1903.

77) *ЛНБ*, 1900, кн. IX, стор. 344-358.

у редактованих ним виданнях (78). Новий етап взаємин Лесі Українки з В. Гнатюком настав у 1908-1909 рр. у зв'язку з заходами Лесі Українки в справі записів українських дум (79).

Як я вже згадував, В. Гнатюк вступив на науковий шлях під безпосереднім впливом Михайла Драгоманова, тому не дивно, що за творами цього визначного діяча української культури він стежив усе життя. Разом з І. Франком він брав безпосередню участь у виданні чотиритомника наукових праць М. Драгоманова *Розвідки про українську народну словесність і письменство* (80), праці *Шевченко, українофіли і соціалізм* (81) та розвідки про М. Костомарова (82). Сам він підготував до друку його спогади на студентські роки (83) та нарис *Козаки* (84).

На сторінках ЛНВ В. Гнатюк прорецензував такі праці М. Драгоманова, як *Рай і поступ* (85), *Швейцарська спілка* (86), *Собрание политических сочинений* М. Драгоманова (87), *Листи до Івана Франка та інших* (88). Дві статті він присвятив популяризації імені М. Драгоманова на Західній Україні (89).

З новіших авторів за його редакцією видано *Повість й оповідання Володимира Винниченка* (90), збірки оповідань Богдана Лепкого *З життя та Кара* (91).

Натомість В. Гнатюк засудив творчість письменників — «молодомузців» (В. Бірчак, В. Пачовський, П. Карманський і О. Луцький та ін.), вважаючи її декадентною і відірваною від життя (92).

На окрему увагу заслуговують взаємини В. Гнатюка з Агатаңгелом Кримським, які розпочалися ще в 1897 р. у зв'язку з підготовкою 25-ліття літературної діяльності І. Франка. Для ювілейного альманаха А. Кримський надіслав свої переклади віршів арабських поетів. Правда, В. Гнатюк ще до листового знайомства з цим багатогранним українським вченим і пись-

78) *Лесь Українка, Малорусские писатели на Украине* (ж. «Жизнь», 1900), ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 127-128; *Л. Українка, Відгуки. Поезії* (Чернівці, 1902), ЛНВ, т. XVIII, кн. VI, стор. 40.

79) Детальніше про взаємини В. Гнатюка та Лесі Українки див. у статті М. Возняка, *Першодруки Лесі Українки, Наукові Записки Львівського Університету — Літературно-критичний збірник*, вип. I, 1951, стор. 45-51.

80) Накладом НТШ. Львів, 1899-1907.

81) Накл. УРВС. Львів, 1906.

82) М. Драгоманів, Микола І. Костомарів, ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 9.

83) М. Драгоманів, Два учители. Спомини, ЛНБ, 1902, сер. II, ч. 27.

84) ЛНБ, 1902, сер. II, ч. 121.

85) ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 63.

86) ЛНВ, т. XXXI, 1905, стор. 198.

87) ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 405-406.

88) ЛНВ, 1906, кн. XII, стор. 498-500.

89) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VIII, стор. 24 та 27.

90) ЛНБ, 1903, сер. I, ч. 55, стор. 282.

91) ЛНБ, 1899, сер. I, ч. 12; 1905, ч. 93.

92) ЛНВ, т. XXXVI, 1906, кн. XII, стор. 500-503.

менником дуже високо оцінив його переклад праці В. А. Кловстона *Народні казки та вигадки* (93).

В листі до Б. Грінченка від 19 червня 1901 р. А. Кримський писав: «Гнатюк писав, ще не читаючи мого „Пальмового гілля“, щоб я оддав його до „Бібліотеки Спілки“. Я згодився, тільки ж не знаю, чи підійдуть мої вірші своїм напрямом під загальний характер видань Спілки. А надто мусить не сподобатися передмова... Думаю, що мое „Пальмове гілля“ в кінці кінців Спілка вважатиме за непідхоже для себе.» (94) Побожування Кримського виявились зайвими. В. Гнатюк в тому ж році відредагував і видав його поезії (95).

В 1903 р. з ініціативи В. Гнатюка А. Кримського було обрано членом НТШ. З цієї нагоди В. Гнатюк написав про нього окрему статтю з основною бібліографією його творів (96).

Майже одночасно з обранням А. Кримського дійсним членом НТШ, В. Гнатюка було обрано дійсним членом Російської Академії Наук. Вітаючи його з цим відзначенням наукової праці, А. Кримський писав: «Я завжди *дуже високо* (підкреслено А. К.) цинив Ваші праці і тепер незвичайно радий, що Академія Наук Вас пошанувала.» (97)

Коли в 1899 р. українських діячів з Галичини (в т. ч. І. Франка та В. Гнатюка) не було допущено на XI археологічний з'їзд в Києві, А. Кримський на знак солідарності з ними відмовився взяти участь у з'їзді (98), а коли в 1904 р. ця історія повторилася в зв'язку із підготовкою славистичного з'їзду, на який Російська Академія Наук запросила таких галицьких москвофілів, як Вергун і Яворський і не запросила нікого із членів НТШ, А. Кримський написав протестного листа голові підготовчого комітету О. Шахматову, в якому висловив своє обурення тим, що на славистичний з'їзд не запрошено дійсного члена Академії В. Гнатюка (99).

В 1904 р. В. Гнатюк видав наукову працю А. Кримського *Мусульманство і його будучність* (100), а в 1905 р. його повість *Андрій Лаговський* (101). Обидвом книжкам він присвятив окремі рецензії (102).

93) ЗНТШ, т. XVI, 1897, кн. II, стор. 25-29.

94) А. Ю. Кримський, *Твори в п'яти томах*, т. V. Київ, 1973, стор. 356.

95) Кримський А., *Пальмове гілля. Екзотичні поезії*, ЛНБ, 1901, сер. I, ч. 40.

96) *Хроніка*, 1904, вип. I, ч. 1, стор. 17-19.

97) Лист А. Кримського до В. Гнатюка від 23 VII. 1903 р. А. Кримський, *Твори у п'яти томах*, т. V, стор. 370.

98) Лист А. Кримського до Б. Грінченка від 21 серпня 1899 р., там же, стор. 339.

99) Лист А. Кримського до О. Шахматова від 19 грудня 1904 р. З'їзд у зв'язку з російсько-японською війною 1905 р. не здійснився.

100) ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 88-90.

101) ЛНБ, 1905, сер. I, ч. 125.

102) ЛНБ, т. XXVII, 1904, стор. 181; т. XXXII, 1905, стор. 165.

Щира дружба і взаємна співпраця зв'язувала В. Гнатюка з Борисом Грінченком. І з ним він познайомився заочно в процесі підготовки до друку збірника *Привіт Івану Франкові*, для якого він надіслав Гнатюкові своє оповідання *Дзвоник*. Наприкінці 1899 р. Б. Грінченко був позбавлений роботи і повністю віддався літературній праці. В листі до В. Гнатюка від 26 грудня 1899 р. він писав: «Я тепер не маю ніякої посади. Чи скоро я її матиму і чи матиму, — не знаю. У всякому разі поки мушу жити з літературного заробітку (103). В. Гнатюк виклопотав для Б. Грінченка певний гонорар за його твори, опублікувавши на сторінках *ЛНВ* цикл його віршів *Зернята*, драму *Серед бурі* та *Арсен Яворенко*, цикл байок, розвідку *Народний театр*, оповідання *Як я вмер*, нарис про Ганну Барвінок, цикл перекладів із творів Г. Гайне тощо (104).

В цей же період він опублікував похвальні рецензії на шість белетристичних книжок Б. Грінченка (105).

В. Гнатюк підтримував інтенсивні зв'язки з українським вченим та письменником професором Празького Карлового Університету І. Пулюєм (106). За посередництвом І. Пулюя В. Гнатюк у 1900–1901 р. одержав поему П. Куліша *Маруся Богуславка*, листи П. Куліша до А. Кримського та кілька інших матеріалів, що їх негайно опублікував в *ЛНВ*. В *Літературно-Науковій Бібліотеці* він видав його наукові праці *Непропаша сила* (107) та *Нові і перемінні звізди* (108), що пізніше вийшла в кількох дальших виданнях. В некролозі І. Пулюя В. Гнатюк підкреслив світове значення цього недоціненого українського вченого (109), винахідника «рентгенових» променів ще перед Рентгеном (110).

Значні заслуги має В. Гнатюк і в справі популяризації творів західньоукраїнських письменників. В *Літературно-Науковій Бібліотеці* він видав десятки книжок творів письменників Галичини й Буковини, серед яких варто згадати збірки новель і нарисів Ольги Кобилянської *Покора* та *До світла* (111), дві збірки оповідань Наталії Кобринської *Дух часу* та *Ядзя і Катруся* (112), шість книжок оповідань Степана Ковалева *Громадські промисловці*, *Риболови*, *Чародійна скрипка*,

103) Б. Грінченко, *Твори в двох томах*, т. 2, стор. 586.

104) *ЛНВ*, 1899–1902.

105) *ЗНТШ*, 1902, стор. 30–32; *ЛНВ*, т. IX, 1900, кн. I, стор. 64–66, 67; т. XIX, 1902, кн. VII, стор. 6; т. XXX, 1905, стор. 277–278; т. XXXIII, 1906, стор. 595–596.

106) Див. листи І. Пулюя до В. Гнатюка в *ЛЦДІА*, ф. 3 с, 309/1, оп. 154, од. зб. 2280.

107) *ЛНВ*, 1900, сер. II, ч. 5.

108) *ЛНВ*, 1901, сер. II, ч. 11.

109) *Хроніка*, 1918, вип. I–III, ч. 60–62, стор. 118–120.

110) Ю. Гривняк, *Іван Пулюй. Монографія*. Лондон, 1971.

111) *ЛНВ*, 1899, сер. I, ч. 3; 1905, сер. I, ч. 90.

112) *ЛНВ*, 1899, сер. I, ч. 6; 1904, сер. I, ч. 64.

Писанка, В останній лавці, Щаслива бабуня (113), Оповідання Осипа Маковея (114), дві книжки оповідань Леся Мартовича Нечительник та Хитрий Панько (115), дві книжки новель Василя Стефаника Дорога та Моє слово (116) тощо.

Отже, як бачимо Володимир Гнатюк відредагував твори найвизначніших письменників України. Майже з усіма тогочасними українськими письменниками В. Гнатюк був у листовному зв'язку, до багатьох книжок він написав передмови. Слід зазначити, що він був суворим редактором з тонким літературним чуттям. Він не пускав у друк незрілих творів, а якщо такі потрапляли до нього, він їх відкидав, або вимагав їх ґрунтовної переробки.

Крім редакторської роботи, В. Гнатюк часто виступав у пресі із статтями на літературознавчі теми та рецензіями на літературні твори.

На увагу заслуговують зокрема його біографічні статті та некрологи про таких письменників як Л. Глібов (117), Я. Гординський (118), І. Грабович (119), П. Грабовський (120), Є. Гребінка (121), І. Гушалеви́ч (122), В. Забіла (123), В. Залозецький (124), О. Косач (125), А. Кримський (126), О. Левицький (127), С. Лепкий (128), О. Маркович (129), П. Огоновський (130), М. Павлик (131), О. Попович (132), М. Старицький (133) та інші. На сторінках ЛНВ він прорецензував *Літературні стремління Підкарпатської Русі* В. Бірчака (134), *Поезії* Г. Воробкевича (135), *Твори* Л. Глібова (136), *Вибір поезій* П. Грабовича (137), *Народну українську літературу* В. Дорошенка (138), *Твори* Г. Квітки-Основ'янен-

113) ЛНБ, 1899, сер. I, ч. 9; 1903, ч. 51; 1910, ч. 121, 122; 1911, ч. 123, 130.

114) ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 71, стор. 245.

115) ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 23; 1903, ч. 56.

116) ЛНБ, 1901, сер. I, ч. 26; 1905, ч. 86.

117) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 13.

118) Хроніка, вип. I-III, 1918, ч. 60-62, стор. 53-54.

119) ЛНВ, т. XXIII, 1903, стор. 146-148.

120) ЛНВ, т. XXI, 1903, стор. 226.

121) ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 122.

122) ЛНВ, т. XXIII, 1903, стор. 72-73.

123) ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 397-398.

124) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. 2, стор. 143.

125) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III, стор. 218-219.

126) Хроніка, 1904, вип. I, ч. 17.

127) ЛНВ, т. XXIII, 1903, стор. 71-72.

128) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VII, стор. 12.

129) ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 192-193.

130) Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 112-113.

131) ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 204-206; Хроніка, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 102-104.

132) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 142.

133) ЛНВ, т. XXVI, 1904, стор. 123-125.

134) ЛНВ, т. LXXIV, 1922, стор. 86-88.

135) ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. I, стор. 70.

136) ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. III, стор. 260.

137) ЛНВ, т. XXXI, 1905, стор. 99-100.

138) ЛНВ, т. XXVII, 1904, стор. 64.

ка (139), *Виборець* Н. Кобринської (140), *У грішний світ* М. Коцюбинського (141), *Оповідання* О. Маковця (142), *Повісті й оповідання* І. Нечуя-Левицького (143), *Праздник* та *Молода муза* В. Пачовського (144), *Цар Соловей* та *Твори* С. Руданського (145), *Писання* Ю. Федьковича (146), *Поезію в прозі* Г. Хоткевича (147), *Зарваниця* В. Щурата (148) та деякі інші.

Немалі заслуги має В. Гнатюк і в справі пропаганди літератури інших слов'янських народів.

Трибуною для такої пропаганди була для нього знов-таки очолювана ним *Літературно-Наукова Бібліотека* та *Літературно-Науковий Вісник*.

Одним із основних завдань Українсько-Руської Видавничої Спілки були переклади на українську мову творів світової літератури. В. Гнатюк, як секретар та директор Спілки на перше місце ставив прогресивну російську літературу, яка за своїм змістом була найближча українському читачеві.

З російської літератури він найбільше захоплювався творчістю Льва Толстого, якого вважав «найпопулярнішим російським письменником». В 1901 р. він видав його роман *Відродження* у перекладі В. Сімовича (149), а в 1903 р. дальший його роман *Крейцера соната* (150). Відразу ж наступного року В. Гнатюк переклав повість Толстого *Смерть Івана Ілліча* (151). В 1905 р. Лев Толстой дуже гостро виступив проти російсько-японської війни, яку вважав безглуздою. З цього приводу він написав відкритого листа, якого Гнатюк опублікував окремою брошурою під назвою *Схаменіться!* у власному перекладі (152), беззастережно ставши на позиції автора.

В тому ж журналі він прорецензував і лист Л. Толстого до царя Миколи II з приводу російсько-японської війни, що його в українському перекладі видала Українська радикальна партія (153) та його *Народні оповідання*, видані у Чернівцях (154).

Користаючись популярністю Л. Толстого в Галичині, В. Гнатюк підготував до друку три далші книжки його творів: *Се-*

139) ЛНБ, т. XXXIII, 1906, стор. 193.

140) ЛНБ, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 63-64.

141) ЛНБ, т. XXXI, 1905, стор. 97.

142) ЛНБ, т. XXIX, кн. I, стор. 70.

143) ЛНБ, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 42.

144) ЛНБ, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 29; т. XXXVII, 1906, кн. XII, стор. 500-503.

145) ЛНБ, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 4; т. XXII, 1903, стор. 226.

146) ЛНБ, т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 404-405.

147) ЛНБ, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 41.

148) ЛНБ, т. XVI, 1902, кн. X.

149) ЛНБ, 1901, сер. I, ч. 28.

150) ЛНБ, 1903, сер. II, ч. 46-48.

151) ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 55-56.

152) ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 101 і рецензія в ЛНБ, т. XXIX, 1905, кн. III, стор. 258-259.

153) ЛНБ, т. XXXI, 1905, стор. 198.

154) ЛНБ, т. XXX, 1905, стор. 278.

вастопольські оповідання (155), *Козаки* (156) та *Кавказькі оповідання* (157). Кожному з них він присвятив окрему рецензію (158).

Отже за редакцією В. Гнатюка появилось шість книжок творів Л. Толстого. В Галичині ці книжки користалися значною популярністю. Чимала частина їх тиражу була ілєгально переправлена на Східню Україну, де вони були заборонені.

За редакцією В. Гнатюка вийшли і три книжки творів Івана Тургєнева (*Ася*, *Весняні води* та *Муму*) (159), дві книжки оповідань Антона Чехова (*Каштанка*, *З моря* та інші оповідання) (160), оповідання Федора Достоевського *Грач* (161), Всеволода Гаршіна *З війська* (162), Миколи Гоголя *Вій* та інші оповідання (163).

На окрему увагу заслуговують взаємини В. Гнатюка з Максимом Горьким. Творчість цього письменника, що вийшов з гущі народу і мав за собою небуденний життєвий шлях, зацікавила Гнатюка ще в студентські роки. Ставши секретарем НТШ, він мріяв нав'язати з ним особисті стосунки, але ця мрія не здійснилася (164).

Вже в 1900 р. Гнатюк переклав оповідання Горького *Челкаш* й опублікував у ЛНБ (165). Тут же він опублікував й інші його оповідання: *Мальва*, *Серед степу*, *Пісня про буревісника* тощо, у перекладах С. Гуменюка та М. Лозинського.

В 1903 р. окремою книжкою він видав його твір *На дні життя* (166), а в 1904 р. збірник його оповідань *Мальва* та інші оповідання (167).

Саме в той час на Капрі з Горьким подружився М. Коцюбинський і заочно представив йому В. Гнатюка, який на його бажання вислав Горькому добірку своїх праць. Між М. Горьким і В. Гнатюком зав'язалося листування та регулярний обмін літературою.

В 1905 р. В. Гнатюк опублікував статтю *Популярність Горького в Росії* (168), написану на підставі праці Стечкіна М. *Горький. Его творчество и его значение в жизни русского народа* (Петербург 1904). В статті В. Гнатюк порівняв інтерес до друкованого слова в Росії та на Західній Україні. Якщо в Росії лише протягом 5 років твори М. Горького розійшлися тиражем

155) ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 112-113.

156) ЛНБ, 1906, сер. I, ч. 103.

157) ЛНБ, 1906, сер. I, ч. 128-129.

158) ЛНБ, т. XXXII, 1905, стор. 165; т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 406.

159) ЛНБ, сер. II, ч. 38-39; 1904, ч. 69-71 та 84.

160) ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 8; 1903, сер. I, ч. 62.

161) ЛНБ, 1903, сер. II, ч. 65-67.

162) ЛНБ, 1905, сер. II, ч. 102-103.

163) ЛНБ, 1902, сер. II, ч. 34.

164) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 226.

165) ЛНБ, т. XI, 1900, кн. VIII, стор. 212-247.

166) ЛНБ, 1903, сер. II, ч. 58-59.

167) ЛНБ, 1904, сер. I, ч. 59.

168) ЛНБ, т. XXX, 1905, стор. 284-285.

416 тисяч примірників, то на Західній Україні не має збуту книжка, видана у 1.200 прим. Цей факт приводить автора до скептичного висновку щодо культурності галицької інтелігенції. «Коли б ми приставили до неї (інтелігенції — М.М.) ту саму мірку, що до російської й оцінювали її по тім, як вона читає й купує книжки, то мусіли би прийти до переконання, що ми не маємо інтелігенції з виїмкою нечисленних одиниць.» (169)

З фолклірних праць В. Гнатюка найбільше враження на М. Горького зробили його *Народні отовідання про отришків та Знадоби до української демонології*. В одному з листів до В. Гнатюка Горький писав: «А теперь позвольте мне сердечно благодарить Вас за сборники по фольклору, — прекрасные и поучительные труды, которые я читаю с высоким наслаждением! Все сборники... я аккуратно получил и очень-очень благодарен за Вашу помощь мне в знакомлении с народной душой. Сборник по демонологии особенно значителен и интересен для меня.» (170)

В обмін Горький надсилав Гнатюкові свої праці та важко доступні твори російських та західноєвропейських письменників, частину з яких Гнатюк прорецензував у редактованих ним виданнях.

Популяризуючи літературну творчість прогресивних російських письменників на Україні, В. Гнатюк гостро й безкомпромісно виступав проти тих російських авторів, які заперечували існування української літератури, вважаючи її регіональним відтинком російської літератури. Ідеологом великодержавного шовінізму в російському літературознавстві був проф. Флоринський, праці якого В. Гнатюк піддав гострій критиці у кількох рецензіях (171). В статті *Новий Флоринський в Одесі*, він виступив проти бажання В. Істрина віднести всі письмові пам'ятки давньої української (руської) літератури писані кирилицею до російської літератури. «Я цікавий, — писав він, — чи багато лишило би ся великорусам літературних пам'яток XI-XVIII ст., коли би який українець приложив до них методу Істрина.» (172)

Натомість деякі українські автори включали до української літератури всіх письменників українського походження без огляду на їх внутрішнє переконання. Найгостріша полеміка в цьому огляді велася навколо імен М. Гоголя, А. Чехова та В. Короленка. Позиція В. Гнатюка в цій полеміці була однозначна. В рецензії на український переклад *Ревізора* М. Гоголя він писав: «Ми би могли між російськими письменниками повинаходити „українців“, але яка властиве ціль — загортати силоміць до нас людей, що ніколи не почували себе нашими, не робили для нас нічого, а, навпаки, може нашкодили? Над сим от і най застановляться

169) Там же, стор. 284.

170) Львівська Наукова Бібліотека, Ф. Гнат. 390, п. 16. Український переклад: *Літературна Україна*, Київ, 27 грудня 1963.

171) Див. наприклад: *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 134.

172) *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, р. VIII, стор. 237.

видавці поки візьмуться за діло» (173). Отже В. Гнатюк повністю респектував національне самовизнання кожного автора, але того ж вимагав і по відношенні до своєї нації.

Російській літературі він присвятив і цілий ряд дрібних статей та рецензій. З обуренням він писав про урядову заборону з'їзду російських письменників, що мав відбутися у 1901 р. (174), похвально писав про видавничу діяльність в Росії, зокрема про масове видавання популярних книжок для народу (175), про святкування Пушкінського ювілею у Львові (176), про побудову пам'ятника О. Пушкіну в Житомирі (177) тощо. Його перу належать некрологи про А. Бичкова (178), Я. Браве (179), Д. Григоровича (180), Г. Джаншієва (181), І. Жданова (182), Г. Мечтета (183), К. Назарева (184), О. Пипіна (185), Г. Успенського (186), А. Шеллера (187) та інших діячів російської літератури.

Немалі заслуги має В. Гнатюк і як перекладач з російської мови. Крім згадуваних вже перекладів творів О. Толстого та М. Горького, він переклав з російської мови на українську дві наукові праці В. Антоновича: *Польсько-українські відносини XVII ст.* (188) та *Чари на Україні* (189); М. Костомарова *Письма до редакции «Колокола»* (190), працю М. Штібера *Російські цигани* (191) та деякі інші твори.

Сам він опублікував російською мовою в Росії цілий ряд своїх наукових статей (*Из украинских провинций Венгрии, Национальное возрождение австрийских русинов, Один из деятелей Угорской Руси Юлий Ставровский* та ін.) (192).

Як член Російської Академії Наук, він безплатно одержував усі видання Академії та утримував листовні зв'язки з багатьма російськими вченими, зокрема філологами (О. Шахматовим, В. Розовим, М. Дурново, К. Арабаджиним, В. Андерсоном, К. Клінгером, С. Ольденбургом, Ф. Коршем та рядом інших) (199).

173) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. V, стор. 29.

174) ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 185.

175) ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 6.

176) ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 66.

177) ЛНВ, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 118.

178) ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 193-194.

179) Там же.

180) ЛНВ, т. IX, 1900, кн. III, стор. 218.

181) ЛНВ, т. XI, 1900, кн. IX, стор. 209.

182) ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 19.

183) ЛНВ, т. XVI, 1901, кн. X, стор. 9.

184) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 143.

185) Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21, стор. 22-24.

186) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 46-47.

187) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 61-68.

188) ЛНВ, 1904, сер. II, ч. 86.

189) ЛНВ, 1905, сер. II, ч. 114.

190) ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 33.

191) Буковина, Чернівці, 1895, ч. 155-157; 159-162; 164.

192) М. Яценко, Володимир Гнатюк. Київ, 1964, стор. 231.

193) Там же, стор. 232-233.

В Науковій хроніці ЗНТШ та Хроніці і бібліографії ЛНВ він регулярно публікував огляди російської преси. Ясна річ, що на перше місце він ставив етнографічну пресу (*Этнографическое обозрение, Живая Старина та Киевская Старина*), однак його уваги не оминали і літературні та громадсько-політичні журнали (*Вестник Юга, Южный край, Русския Ведомости, Русский Филологический Вестник, Филологическия Записки, Христианское Чтение, Чтения в Церковно-археологическом Обществе* тощо).

Чималі заслуги має В. Гнатюк і в справі ознайомлення українського читача з польською літературою. Він народився і виростав в українсько-польському середовищі, певний час вчився у польській школі, польську літературу вивчав в університеті, у Львові безпосередньо стикався із польськими письменниками. Бездоганно володіючи польською мовою, він систематично стежив за розвитком польської літератури, час від часу інформував про неї й українську громадськість. Дуже часто він посилався на польські джерела в своїх наукових працях. Наприклад, у вступі до *Народних оповідань про опришків* він подав розгорнуту оцінку книги В. Лозінського *Prawet i lewet*.

Більше він писав про т. зв. «українську школу» в польській літературі, підкреслюючи її безпосередній вплив на розвиток української літератури. В ряді публіцистичних статей він ставив польське літературне життя як приклад гідний наслідування і для українців. Із похвалою він писав про варшавську Спілку ім. Мянзовського, що давала щедру фінансову допомогу на розвиток польської літератури та науки (194). До певної міри за зразком цієї спілки було створено й Українсько-Руську Видавничу Спілку.

На сторінках *Літературно-Наукового Вісника* він систематично друкував твори польських письменників, часто у власному перекладі. Між іншим, в його перекладі були опубліковані оповідання В. Оркана (*Підвечірок, Недовірок, Ясна поляна, З країн горців, Костка Наперський* (195); оповідання Б. Пруса *Привид* (196) та п'єса *Гріх* (197). Драму В. Оркана *Скапаний світ* В. Гнатюк видав окремою книжкою в ЛНБ (198). В тій же серії він видав два томи оповідань К. Сроковського (199) та *Листи до галицьких приятелів* найвизначнішого польського письменника А. Міцкевича (200).

З польської мови він переклав і статтю В. Серошевського *Про бурів і з приводу бурів*, спрямовану проти колоніальної

194) ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 184.

195) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 69-130; 1904, кн. XI, стор. 176-182.

196) ЛНВ, т. XII, 1900, стор. 355-367.

197) ЛНВ, т. IX, 1900, кн. I, стор. 74-89.

198) ЛНБ, 1900, сер. I, ч. 25.

199) ЛНБ, 1901, сер. I, ч. 35 та 39.

200) ЛНБ, 1904, сер. II, ч. 54.

політики англійського уряду щодо волелюбного племені бурів. У вступному слові до цієї статті В. Гнатюк висловив захоплення національно-визвольною боротьбою бурів (201).

В його перекладі побачила світ і велика наукова праця В. Олехновича *Раси Европы і їх історичні взаємини*, спочатку на сторінках ЛНВ (202), а потім і окремим виданням (203).

Українському читачеві він розповів й історію перевезення тіла найбільшого польського композитора Ф. Шопена з Парижу до Кракова (204).

Немале значення для історії польсько-українських взаємин мають і його некрологи про польських письменників та діячів культури: Б. Грабовського (205), А. Дигасінського (206), Яна Карловича (207), М. Ледуховського (208), І. Мацейовського (209), П. Хмельовського (210), С. Шнір-Пепловський (211) та інших.

Пошана до польської літератури аж ніяк не забороняла В. Гнатюкові виступати проти великодержавного шовінізму ряду польських діячів та друкованих органів. Проти прагнення заперечити українцям природне право на самостійний національний розвиток він виступав дуже часто, безкомпромісно викриваючи і критикуючи такі намагання. З приводу цього часто між Гнатюком і польськими органами виникала гостра полеміка і навіть судові процеси.

В. Гнатюк стежив за розвитком чеської та словацької літератур. Як ми вже згадували, він був в тісних особистих стосунках з такими діячами чеської літератури як Ф. Ржегорж, І. Полівка, І. Горак, Ч. Зібрт, А. Черний, Ф. Тіхий, Р. Гулька, Ф. Главачек та цілий ряд інших, із словаків — Й. Шкультеті та С. Цзамбель.

Ф. Ржегоржа, який прожив багато років на Україні він вважав найвизначнішим представником чесько-українських взаємин. «Він в часі свого побуту в Галичині пізнав дуже докладно руський народ, з чого вийшла не лише для нього користь, але й для русинів» (212) — писав він про нього. Дуже імпонував В. Гнатюкові літературний підхід до явищ фолкльору літературознавця І. Полівки. На сторінках галицької преси він процензував майже всі основні праці І. Полівки. В свою чергу

201) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 5-6.

202) ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 76-94; кн. IX, стор. 135-151; кн. X, стор. 16-36; кн. XI, стор. 83-90.

203) ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 43-45.

204) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III, стор. 211.

205) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 16-17.

206) ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 20.

207) ЛНВ, т. XXIII, 1903, стор. 7.

208) ЛНВ, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 34.

209) ЛНВ, т. XVI, 1901, кн. XI, стор. 19-20.

210) ЛНВ, т. XXVI, 1904, стор. 124-126.

211) ЛНВ, т. XXI, 1900, кн. XII, стор. 192-193.

212) ЗНТШ, т. XX, 1897, кн. V, стор. 32.

Полівка систематично рецензував праці свого українського колеги. Ці взаємні рецензії, зібрані разом, дали б солідну книжку, а таку книжку варто було б видати, бо кожна рецензія є одночасно фаховим доповненням рецензованого твору. Цінним джерелом для історії чесько-українських літературних взаємин є і листування між І. Полівкою та В. Гнатюком (213). Листування між цими двома вченими переросло у взаємну дружбу і пошану. В 1913 р. Гнатюк хотів написати про І. Полівку окрему статтю, і просив його вислати йому потрібні біографічні дані, однак Полівка через вроджену йому скромність не рекомендував Гнатюкові писати про нього статтю (214).

Ф. Главачкові В. Гнатюк допомагав обрати кращі твори з української літератури для перекладу на чеську мову (215). Ф. Тіхому він вислав ряд матеріалів для його праці *Літературні стремління підкарпатських русинів* (досі не надруковану) (216). Р. Гульці він допоміг видати чеською мовою працю Егана Економічне положення руських селян в Угорщині та вислав йому для перекладу цілий ряд творів українських письменників (217).

За редакцією В. Гнатюка появилася і перша українська книжечка про чеського реформатора Яна Гуса (218).

Дуже інтенсивні стосунки мав В. Гнатюк з редактором ж. *Slovanský Přehled* А. Черним. Вже у першому річнику цього журналу В. Гнатюк опублікував розвідку про русинів в Угорщині, за якою йшла серія дальших статей: про російську цензуру, заворушення у Львівському Університеті тощо. В 1901 р. А. Черний особисто познайомився з В. Гнатюком і з того часу їхні зв'язки були ще інтенсивнішими.

213) Листи В. Гнатюка до І. Полівки зберігаються в Пам'ятнику національної письменності у Празі-Страгові, ч. 82 G 52, I-II-E 39; листи І. Полівки до В. Гнатюка у ЛЦДІА, ф. 3 с 309, оп. I, од. зб. 2270.

214) В листі до Володимира Гнатюка від 5. III. 1913 р. І. Полівка писав: «Я не вважаю себе такою величиною, щоб варто було писати мій життєпис в журналі призначеному ширшій громадськості. В моїй біографії немає нічого особливого. Правда, перетерпів я багато, але перетерпів і, мабуть, вже буду мати спокій. Визнання від наукового світу дісталось мені стільки, що я б ніколи не очікував» (M. Mušinka, Dopisy českých národopisců V. Hnatukovi, *Národopisný Věstník Československý*. Brno, 1972, č. 1-2, s. 208).

215) F. Hlaváček, *Moje styky a spolupráce s V. Hnatukem*. *Науковий збірник МУК у Свиднику*, т. 3. Пряшів, 1967, стор. 31-47.

216) M. Mušinka, V. Hnatuk a Čechy, *Český lid*. Praha, 1968, č. 2-3 s. 188.

217) В листі до дирекції Снятинського Літературно-меморіального музею ім. М. Черемшини Р. Гулька писав: «Коли я в 1920 році зацікавився українською літературою, мені крім декількох українців на Закарпатській Україні, був головним провідником покійний Володимир Гнатюк. Його ласкавістю я дістав зі Львова українські книжки, серед яких були на-самперед твори покутських класиків, новели Стефаника, Мартовича і Черемшини». (Цитовано за копією, що зберігається у літературознавця М. Мольнара в Братиславі).

Безпосередньо чеській літературі В. Гнатюк присвятив і кілька дрібних статей. Наприклад, в 1899 р. він опублікував некролог чеської письменниці Кароліни Светлої (219), в 1902 р. статтю про чеське літературне товариство «Май», в 1918 р. біо-бібліографічну довідку про чеського літературознавця М. Мурка (220) тощо. Регулярно він рецензував такі чеські журнали, як *Časopis Musea Království Českého*, *Slovanský Přehled* та деякі інші (221). Він гостро критикував статтю Б. Лепкого про українську літературу в 1902 р., опубліковану на сторінках журналу *Slovanský Přehled* (222).

стежив він і за розвитком словацького культурного життя, зокрема словацької літератури. З захопленням він писав, наприклад, про національно-визвольну боротьбу словацьких письменників проти мадяризації. В його статті *Словацька преса* читаємо: «До найбільш угнетених народів Угорщини належать, безперечно, словаки. Грошеві кари, в'язниці — слідує там одна по одній ненастанно. Що при тім усім інтелігенція словацька не піддається мадярам, але бореться з ними скільки сили, се справді річ гідна уваги і не один наш боягуз міг би багато повчитися від них.» (223) За найліпшу зброю цієї боротьби Гнатюк вважав пресу. У згаданій статті він подав короткий огляд всіх тодішніх словацьких газет та журналів.

В іншій статті *Передплатами словацьких газет* (224), він вказав на підставі статистичних даних на масовий характер словацької преси.

Живо він реагував і на переклади українських письменників на словацьку мову, які на початку ХХ ст. час від часу почали з'являтися на сторінках словацької преси. Його оцінки були інколи дуже критичні, але справедливі. Наприклад, переклад Сомоліцького віршів Т. Шевченка його не задовольнив ні з художнього, ні з формального боку: «Тут змінений розмір, переклад цілком довільний, а часто не віддає навіть думки поета.» (225) Зате позитивно він оцінив переклад Вотруби новель Стефаніка та віршів Б. Лепкого (226).

В 1899 р. він переклав з чеської на українську мову колективну статтю Д. Іліча, Ф. Відіца та В. Шробара про стан сербської, словінської та словацької літератур, вперше публіковану в ж. *Slovanský Přehled* (227). Окрему статтю він присвятив 25-річчю літературної діяльності лужицькосербського

218) М. Кистяковський, Іван Гус, ЛНБ, 1901, сер. II, ч. 15.

219) ЛНБ, т. VIII, 1899, стор. 28.

220) *Хроніка*, 1918, вип. I-II, ч. 60-62, стор. 73-78.

221) *ЗНТШ*, т. XXVII, 1899, кн. I, стор. 48-50, ЛНБ, т. XXII, 1903, стор. 154.

222) ЛНБ, 1903, т. XXII, стор. 141-142.

223) ЛНБ, 1901, кн. III, стор. 60.

224) ЛНБ, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 16.

225) В. Гнатюк, Шевченко по-словацьки, ЛНБ, т. XII, 1899, стор. 181.

226) ЛНБ, т. XXII, 1903, стор. 151-152, 230.

227) В. Гнатюк, Із чужих літератур, ЛНБ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 169.

письменника Якова Барта (228). Кілька статей він написав про розвиток сербської, хорватської та словінської літератур. З них на увагу заслуговують статті про Сербо-хорватський літературний конгрес в Београді (229), літературний конкурс «Сербської матиці» на написання історії сербської літератури (230), огляд 10-річної діяльності спілки «Српска Книжева Задруга» (231) та огляди життя і творчості письменників: Матій Бан (232), Ілля Букечевич (233), Стоян Новакович (234) та Осип Торбар (235).

З болгарської на українську мову він переклав фантастичну повість Петки Тодорова *І знов зацвітуть цвіти* (236).

В сферу наукових інтересів В. Гнатюка входила і література не слов'янських народів.

В. Гнатюк був вихований на принципах класичної філології. Будучи студентом Львівського Університету, на семінарі проф. Цвіклінського він прочитав старанно опрацьовану доповідь на тему: *Релігійні обряди в Одиссеї*, яку було нагороджено найвищою оцінкою (237). Класичною літературою він не перестав цікавитися й пізніше. Ставши секретарем Українсько-Руської Видавничої Спілки, він спричинився до видання українською мовою кращих творів давньої грецької та римської літератур. За його редакцією, наприклад, вийшли чотири книжки *Іліади* Гомера в перекладі П. Ніщинського (238), книжка грецького письменника Лукіяна *Юпітер у клопотах* (239) та класичний твір римського історика й риторика Курція Руфа *Фільотас* (240). Дуже прихильно він оцінив переклад В. Щурата *Вибраних од Горація* (241).

Від початкової школи В. Гнатюк вивчав німецьку мову і засвоїв її настільки, що міг по-німецьки не тільки вільно говорити й читати, але й писати та перекладати. На сторінках *Літературно-Наукового Вісника* були опубліковані його переклади німецьких та інших західноєвропейських письменників з німецької мови: Густава Гаерштама (242), А. Конан-Дойля (243),

228) ЛНВ, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 91.

229) ЛНВ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 186-191.

230) ЛНВ, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 11.

231) ЛНВ, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 16.

232) ЛНВ, т. XXII, 1903, стор. 233.

233) ЛНВ, т. XVI, 1899, кн. V, стор. 193-194.

234) Хроніка, 1919, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 78-85.

235) ЛНВ, т. XI, 1900, кн. IX, стор. 209.

236) ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. IV, стор. 99-101.

237) В. Дорошенко, Пам'яті В. Гнатюка, ЛНВ, 1926, т. XCI, кн. XI, стор. 262-268.

238) ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 26, 30, 53, 84-85.

239) ЛНВ, 1902, сер. II, ч. 32.

240) ЛНВ, 1899, сер. II, кн. 2.

241) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. VII, стор. 8.

242) Мрії Каріни Брандт, ЛНВ, т. XXXIV, 1906, кн. IV, стор. 108-131.

243) Запропащений надзвичайний поїзд, ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. V, стор. 213-227.

Катуля Мендеса (244), Соломона Райнаха (245), І. Рейонена (246), Г. С. Чемберлена (247).

Крім того, за його редакцією побачили світ такі твори німецької літератури, як драми Гергарта Гавптмана *Візник Геншель* (248), Кароля Гуцкова *Уріель Акоста* (249) та повість Г. Кляйста *Маркіза О...* (250).

Цілий ряд перекладів творів німецької літератури В. Гнатюк прорецензував на сторінках *ЛНВ*, наближивши їх таким чином українському читачеві. Окремі статті він присвятив новознайденим рукописам класика німецької літератури Генріха Гайне (251) та поширенню німецької літератури поза межами Німеччини (252).

Французьку мову В. Гнатюк вивчив самотужки — за підручником та читанням літератури, перш за все народних казок. Та засвоїв її так, що міг вільно говорити й читати по-французьки.

З французької літератури за редакцією В. Гнатюка вийшли два томи оповідань *Гі де Мопасана* (253). Крім того, він переклав на українську мову *Палкий роман* Марселя Прево (254), *Суд чотирьох* Едгара Валеса (255), оповідання Еліона Флявера під назвою *Шифровані телеграми* (256). Некрологами В. Гнатюк відзначив смерть Еміля Золя (257), Едуарда Паєрона (258) та кількох інших письменників. Писав він і про сторіччя народження О. де Бальзака (259) та двосотріччя смерті Жана Расіна (260). За його редакцією вперше в українській літературі окремими книжками появилися переклади визначних творів американської літератури: *Звіробійник* Дж. Ф. Купера (261), *Том Сойєр* Марка Твейна (262) та наукова праця А. Д. Вайта *Розвій поглядів на михву* (263).

244) Жмуток незабудок, *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. X, стор. 77-80.

245) Нарис «Кельтська археологія», *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 7-20.

246) Як оженився Каапрі?, *ЛНВ*, т. XII, 1900, стор. 203-210.

247) Еволюційні теорії, *ЛНВ*, т. XXXV, 1906, кн. VIII, стор. 259-284.

248) *ЛНВ*, 1899, сер. I, ч. 13.

249) *ЛНВ*, 1900, сер. I, ч. 19.

250) *ЛНВ*, 1904, сер. II, ч. 64.

251) *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 64.

252) *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 181; т. XXVI, 1904, стор. 128.

253) Дика пані і інші оповідання, *ЛНВ*, 1899, сер. I, ч. 4; Горля і інші оповідання, *ЛНВ*, 1902, сер. I, ч. 42.

254) *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. III, стор. 354-359.

255) *ЛНВ*, т. XXXV, 1906, кн. IX, стор. 468-485; т. XXXV, кн. X, стор. 130-144; кн. XI, стор. 288-307.

256) *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 241-248.

257) *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 25.

258) *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 193-194.

259) *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 68.

260) *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 194.

261) *ЛНВ*, 1905, сер. II, ч. 94-96.

262) *ЛНВ*, 1906, сер. I, ч. 98.

263) *ЛНВ*, 1904, сер. II, ч. 72.

З датської літератури він опублікував оповідання Генріха Понтопідана *Із хат* (264) та некролог Рудольфа Шмідта (265), з норвезької — роман Кнута Гамсуна *Голод* (266) та повісті *Побіда жінки й Літературне турне* (267) (обидві у власному перекладі з німецької мови); із шведської оповідання Августа Стріндберга *Питання сумління* та *Над хмарами* (у власному перекладі) (268); з австрійської повість Артура Шніцлера *Поручник Густль* (269).

Із вище наведеного огляду бачимо, що В. Гнатюк вписався в історію української літератури насамперед як відповідальний редактор Української Видавничої Спільки та *Літературно-Наукового Вісника*.

Від заснування Українсько-Руської Видавничої Спільки (26 листопада 1898 р.) аж до літа 1912 р. В. Гнатюк був її секретарем. На початку 1899 р. він разом з І. Франком та М. Грушевським уклав видавничий плян, згідно з яким видання Спільки мали виходити у двох серіях: белетристичній (по одній книжці на місяць) та науковій (неперіодичній). «Надзираюча рада» та дирекція Спільки (до якої входив і В. Гнатюк) одноголосно ухвалили пропозицію В. Гнатюка. Перші видання Спільки зустрілися із значним успіхом і в 1900 р. В. Гнатюк запропонував третю серію, назвавши її *Літературно-Наукова Бібліотека*. До неї входили дешеві книжки різноманітного змісту (поезія, проза, історія, політика, освіта), розраховані на найширші кола населення. Згодом Спілька попала у фінансову кризу і змушена була реорганізувати свої видання. В 1904 р. було припинено другу серію, а *Літературно-Наукова Бібліотека* злилася з першою, ставши основним виданням Спільки. *Літературно-Наукова Бібліотека* виходила у двох серіях. Книжки першої серії (в основному твори українських письменників) редагував В. Гнатюк разом з І. Франком, за другу (розміром менші твори та переклади) повністю відповідав В. Гнатюк (270).

В двох серіях *Літературно-Наукової Бібліотеки* В. Гнатюк протягом 12 років зредагував понад 140 книжок. Завданням редактора був підбір текстів, листування з авторами та перекладачами, редакторська обробка текстів (часто й переписування) та всі коректи. Всю цю роботу виконував він виключно сам, не маючи жадної допоміжної технічної сили і безплатно. Невеличку

264) ЛНБ, 1899, сер. I, ч. II.

265) ЛНБ, 1899, т. VII, кн. VII, стор. 67.

266) ЛНБ, 1899, сер. I, ч. 7.

267) ЛНБ, т. XXXIII, 1906, стор. 522-527.

268) ЛНБ, т. XV, 1901, кн. VII, стор. 91-107.

269) ЛНБ, т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 235-351; кн. XII, стор. 351-360.

270) Ім'я відповідального редактора у виданнях Спільки не (завжди) наводилося. Детальніше про структуру Спільки див.: В. Гнатюк, Десятиліття Українсько-Руської Видавничої Спільки, ЛНБ, т. XLIX, 1910, кн. II, стор. 335-344. Див. також розділ I, стор. 44-48 цієї праці.

нагороду він одержував лише за коректу (271). В тодішніх умовах це був справжній подвиг, з яким можна порівняти хіба літературно-громадську діяльність І. Франка та організаційну й наукову діяльність М. Грушевського.

Не меншим подвигом було й редакторська праця В. Гнатюка в *Літературно-Науковому Віснику* — місячнику, заснованому 1898 р. з ініціативи І. Франка та М. Грушевського на базі органу НТШ *Зоря* та ж. І. Франка *Житє і Слово*. До редакційної колегії журналу від самого початку входили О. Маковей, І. Франко, та М. Грушевський, який став головним редактором. Відповідальним редактором журналу до весни 1899 р. був О. Маковей, від четвертого номера 1899 р. аж до перенесення редакції до Києва 1907 р. — В. Гнатюк, на плечах якого лежала відповідальність за випуск кожного номера. Він провадив усю адміністрацію журналу, вів у ньому такі рубрики, як «Хроніка і бібліографія», опублікувавши в них безліч своїх статей та заміток (здебільшого без підпису або під криптонімами «В», «В.Г.» та іншими). Обличчя журналові давав І. Франко, який 1899 р. став його головним редактором і опублікував на його сторінках багато своїх віршів, оповідань, повістей, нарисів, літературно-критичних статей та рецензій. Крім того, він читав одну коректу (другу читав В. Гнатюк). Співпраця цих двох редакторів спричинилася до того, що *ЛНВ* у львівський період став найвизначнішим українським журналом і одним з найвизначніших слов'янських журналів. Ні у *Віснику* у відповідального редактора не було жадної допоміжної сили. І цю «найчорнішу» роботу довелося йому виконувати самому.

В. Гнатюкові та І. Франкові вдалося згрупувати навколо журналу кращі літературні сили із Східної та Західної України. Поряд із старшими письменниками (Ганна Барвінок, О. Кониський, Д. Мордовець) на його сторінках виступало й молодше покоління письменників: Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Винниченко, М. Вороний, А. Кримський).

Сам В. Гнатюк опублікував на його сторінках понад 30 більших статей, стільки ж перекладів творів художньої літератури та понад півтисячі рецензій, біо-бібліографічних довідок, некрологів, оглядів літератури, інформаційних довідок тощо. Ви-

271) Оглядаючися на пройдений шлях в Українсько-Руській Видавничій Спілці, В. Гнатюк у вступі до листів М. Коцюбинського писав: «Як секретар мав я вести переписку з письменниками, укладати плани видавництв та перекладати пропозиції щодо друку видань, а крім того редагувати одну частину книжок, другу частину книжок мав редагувати (і корегувати) другий директор, яким був від 1901 р. І. Франко. На тим становищі секретаря пробув я аж до половини 1912 р. (доки мене не усунули зовсім не по-товариськи самі товариші директори), та зредагував поверх 140 більших і менших книжок, при чим за редакцію не діставав ніякої винагороди, лиш незначну за коректу, при якій не раз так на-спіпався, що аж очі боліли від того.» (М. Коцюбинський, *Листи до В. Гнатюка*. Львів, 1914).

силка журналу на Україну була царським урядом суворо заборонена; він доставлявся туди нелегально, часто під зміненою назвою (*Левада*), але царська поліція та цензура швидко розгадували конспірацію й ліквідували всі висилки журналу в Росію.

Після революції 1905 р. М. Грушевський переніс журнал до Києва, очоливши його редакцію. Без І. Франка та В. Гнатюка рівень журналу значно занепав, однак він і надалі залишився провідним літературно-громадським журналом.

В 1922 р. редакцію знов перенесено до Львова. Тут ЛНВ очолив Д. Донцов, а В. Гнатюк знов став його відповідальним редактором і на цій посаді залишився аж до своєї смерті (272). Дуже влучно характеризував редакторську роботу В. Гнатюка його друг В. Дорошенко: «В ЛНВ, Гнатюк знову робиться пильним його робітником, як автор і співредактор. Всю чорну роботу веде саме він. Листується з авторами, справляє мову й править коректу. І це була його улюблена робота, котрої він не хотів нікому відступити й котру провадив до своєї смерті. Звикши ціле життя працювати він і тепер (після першої світової війни — М. М.) не міг жити без літературної роботи.» (273)

272) Детальніше про журнал див.: В. Дорошенко, Літературно-Науковий Вісник (1898-1930), ЛНВ, кн. І. Регенсбург, 1948.

273) В. Дорошенко, Пам'яті В. Гнатюка, ЛНВ, 1926, т. ХСІ, кн. ХІ, стор. 267.

Розділ четвертий

МОВОЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

Записуючи фолклорні матеріали, В. Гнатюк багато уваги звертав на точність запису, намагаючись передати найдрібніші нюанси мови фолклорного твору. «Записуючи свої матеріали, — писав він у передмові до першого тому *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси*, — я тримався тої засади, щоби записати всьо, слово в слово, а не пропустити нічого „нижче тієї коми”. Вправді не зискали через те матеріали на красі, стали може зтяжкі пересічному освіченому чоловікові до читання, але задержали свою філологічну вартість, а про се й найбільше розходилося мені» (1). Цього принципу він дотримувався і при записі та публікації всіх своїх наступних фолклорних матеріалів.

Про високу лінгвістичну точність записів В. Гнатюка вказували В. Ягіч, О. Брох, С. Цзамбель, Ф. Пастрнек, Є. Тимченко, І. Панькевич, Й. Дзендзелівський, Л. Гумецька, О. Горбач та ряд інших мовознавців. Фолклорні записи В. Гнатюка мають неабияке значення і для мовознавства, в першу чергу для діалектології, а сам він є одним з кращих діалектологів кінця XIX і першої чверти XX ст.

Та діалектологія не була єдиним предметом його мовознавчих зацікавлень. Цікавився він також питаннями порівняльного мовознавства, історичної та нормативної граматики, правопису, стилістики, лексикології, соціолінгвістики, топоніміки та інших ділянок українського мовознавства і в кожній з цих ділянок залишив помітний слід.

Нижче ми спробуємо розглянути найважливіші праці В. Гнатюка з мовознавства (2)..

1) ЕЗ, т. III, 1897, стор. VII.

2) Детальніше про мовознавчу діяльність В. Гнатюка див.: Й. Шелепець, Діалектологічна діяльність В. Гнатюка, *Науковий Збірник МУК*, т. 3. Пряшів, 1967, стор. 81-96; Л. Л. Гумецька, В. Гнатюк і питання української мови, *Мовознавство*, № 3. Київ, 1971, стор. 74-80; Й. Дзендзелівський, В. Гнатюк як мовознавець, *Науковий Збірник МУК*, т. 7. Пряшів, 1976, стор. 207-250.

Як діалектолог, він був найліпше обізнаний зокрема із карпатською групою південно-західніх говорів української мови, які під час своїх експедицій на цю територію він вивчив досконало. Цим говорам він присвятив і кілька праць, які появилися майже одночасно з працями про ці говори мовознавців І. Верхратського (3) та О. Броха (4).

Вже у перших своїх статтях: *Дещо про Русь Угорську* (5), *Руські оселі в Бачці* (6) та *Русини в Угорщині* (7) він порушив деякі мовознавчі проблеми, які пізніше розвинув у окремих працях. Слід нагадати, що сам В. Гнатюк не вважав себе діалектологом. Мова була для нього лише одним з компонентів народної культури, і він займався діалектологічними питаннями лише настільки, наскільки вони допомагали йому глибше зрозуміти побут і культуру народу. Тому суто діалектологічних праць у нього майже нема.

Виняток становить його праця *Русини Пряшівської єпархії і їх говори* (8). Подавши історію Пряшівської єпархії він відзначив, що говори населення цієї єпархії розподіляються на дві основні групи: «руснацькі» та «слов'яцькі». До «руснаків» він зараховував «русинів, що говорять чистою українсько-руською мовою». За статистикою наприкінці XIX ст. таких русинів у Пряшівській єпархії було 97.436 душ і всі вони були греко-католиками (уніятами). До «слов'яків» він зарахував тих русинів, «що говорять більше або менше пословаченою мовою», а таких на території Східньої Словаччини було 285.159 душ, тобто майже тричі стільки, ніж руснаків. З них до греко-католицької релігії зголосилося лише 43.553 чоловік, решта була римо-католики та євангелісти (лютерани).

Тут же В. Гнатюк подав характеристику мови обидвох груп, підкресливши їх спільні й відмінні риси. Спільних ознак між мовою цих двох груп він спостеріг 7, відмінних — 24. Характеристика В. Гнатюка тих двох груп була досить точною, однак у висновках він помилявся, вважаючи обидві діалектні групи групами української мови, а усе населення теперішньої Східньої Словаччини — українцями (русинами). Щодо першої групи, він мав повну рацію, вона без сумніву є групою української мови, однак більшість «слов'яцьких» ознак є ознаками словацької мови, хоч українські елементи в підоснові багатьох з них є незаперечні. Однак тут треба мати на увазі, що в час,

3) І. Верхратський, *Знадоби для пізнання угро-руських говорів*, ЗНТШ, т. XXXVII-XXX, XL, XLIV, XLV, 1889, 1901.

4) О. Broch, *Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*. Християнія, 1897; *Weitere Studien von der slowakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn*, Угдорусское наречие села Убли. Петербург, 1899.

5) *Радикал*, 1895, № 2, стор. 14-19; № 3, стор. 26-30.

6) ЗНТШ, 1898, т. XXII, кн. II, стор. 1-58.

7) *Slovanský Přehled*, Praha, 1898, č. 5, s. 216-220; č. 9, s. 418-427.

8) ЗНТШ, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV, стор. 1-70.

коли В. Гнатюк писав свою працю, мовна ситуація на території Східньої Словаччини була іншою, ніж тепер, а народні говори тут майже не були досліджені. Навіть один з найбільших класиків словацької літератури Й. Заборський, що прожив на Східній Словаччині ціле своє життя і був досконало обізнаний із всіма тутешніми говірками про мову «слов'яків» (шаришан) писав: «Мені здається, що нинішня шариська говірка є лише міцно пословаченою руською мовою, тобто одиниця не так давня. Справа в тому, що з оберненням на латинство православні русини були словакізовані.» (9)

Для В. Гнатюка мова не була єдиним і вирішальним критерієм для встановлення національності населення. Важливішим для нього було національне почуття населення, а це в той час на території Східньої Словаччини не було ще належно виробленим. Населення Пряшівської єпархії вважало себе «руським» не лише за національністю, але й за приналежністю до церкви східного обряду (греко-католицької). В. Гнатюк не вважав свої висновки універсальними, а лише відображенням тогочасного стану. В говорі «слов'яків» він відзначив чималі словацькі впливи, які привели його до висновку, що «за якийсь час не буде певно підстав зачисляти слов'яків до русинів, лише до словаків» (стор. 12).

Дальший історичний розвиток населення Східньої Словаччини повністю підтвердив цей його висновок. Після першої світової війни «слов'яки» повністю визначили себе як складова частина словацького народу, а такими вони вважають себе й досі, натомість говірка «руснаків» і досі зберегла основні ознаки української мови, хоч переважна більшість населення, що користується цією українською мовою вважають себе словаками (10).

У другій частині праці *Русини Пряшівської єпархії і їх говори* В. Гнатюк розглянув лише «руснацькі» говірки, вказавши на їх велику диференціацію, якої немає в жадному іншому українському районі. Причину такої диференціації згідно з поглядами т. зв. «молодограматистів» він бачив у географічних умовах — гірському терені, який був перешкодою при спілкуванні населення. На його думку, в Східній Словаччині кожне село, яке він відвідав, має інший говір. Детально він характеризував мову одинадцятьох українських сіл з різних областей Пряшівщини: Спиша, Шариша та Земпліна. Свої висновки він ілюстрував конкретними зразками мови кожного із цих сіл, в основному фольклорними творами в його записках.

Друга робота В. Гнатюка мовознавчого характеру *Словаки чи русини? (Причинок до вияснення спору про національність*

9) *Letopis Matice Slovenskej*, Martin, roč. X, č. 1, s. 18.

10) Згідно з переписом населення 1980 р. з 260 українських сіл тільки у 52 селах більшість населення визнала себе українцями.

західних русинів)(11) була його відповіддю на рецензії російського лінгвіста О. Соболевського та чеського філолога Я. Пастрнека його праці *Руські оселі в Бачці*. Обидва вчені на підставі аналізу мовних зразків, опублікованих Гнатюком, прийшли до висновку, що ця мова не є говіркою української мови, як твердив В. Гнатюк, а словацької. Обое вони перерахували цілий ряд філологічних ознак говірки бачванських русинів, характерних для словацької мови і на цій підставі дійшли до висновку, що населення, яке цією мовою користується, повинно бути зараховане до словацького народу. *Не русские, а словаки*, — так назвав свою рецензію Соболевський (12).

У своїй відповіді В. Гнатюк спростував твердження своїх опонентів, довівши, що цілий ряд філологічних ознак наведених ними, є характерними і для українських говірок. Натомість він навів аж 60 мовних ознак, які споріднюють цю говірку з українською мовою. Мову бачванських русинів він вважав «справді сильно пословаченою, хоч через те іще не словацькою», однак знов правильно підкреслив, що сама мова не може бути вирішальним критерієм для встановлення національності населення. «Крім мови мусить бути ще щось інше, по чім належить пізнавати національну відрубність народу» (стор. 39), а цими іншими ознаками він вважав: почуття самого населення, його психологію, релігію, антропологічні ознаки, історичний розвиток, ставлення до нього сусідніх народів; одним словом, він закликав до комплексного вивчення цього питання.

Пишучи свою відповідь О. Соболевському та Я. Пастрнеку, В. Гнатюк надіслав їх праці деяким русинам Бачки. Відповіді двох студентів, одного селянина й одного учителя В. Гнатюк дослівно опублікував у своїй розвідці. Всі четверо однозначно засудили твердження авторитетських вчених про те, що русини Бачки є словаками.

Друга частина праці Гнатюка *Словаки чи русини?* (стор. 39-81) присвячена встановленню українсько-словацької національної та мовної межі на території Східної Словащини, тобто вона є продовженням його розвідки *Русини Пряшівської епархії і їх говори*.

І Соболевський і Пастрнек врахували аргументи В. Гнатюка щодо національності русинів Бачки (а відчасти й Східної Словащини), однак і надалі залишились при думці, що мова русинів Бачки є говіркою словацької мови. *Русини із словацькою мовою*, — так назвав одну з пізніших праць про цю етнічну групу Ф. Пастрнек (13).

Відповіддю В. Гнатюка дискусія на цю тему не завершилася, а набула широких розмірів. В ній взяли участь десятки вчених

11) ЗНТШ, т. XLII, 1901, кн. IV, стор. 1-81.

12) *Этнографическое обозрение*, 1898, № 4, стор. 147-149. Української мови Соболевський не визнавав взагалі.

13) *Národní Listy*, 1907, č.61, s. 10.

та публіцистів різних національностей. Більшість з них зокрема ті, які у Бачці ніколи не були, намагалися спростувати твердження В. Гнатюка, що спірна етнічна група є русинською.

Сам В. Гнатюк доповнив цю дискусію невеличкою статтею *Чи бачванський говір словацький?* (14). На поставлене питання він відповів негативно, хоч вже більш стримано, ніж раніше. На його думку, тогочасний стан вивчення мови бачванських русинів не дає підстави, щоб мову цього населення вважати словацькою. Замість теоретичних дискусій, він закликає вчених до ґрунтовного вивчення не лише самої мови, але й історії, культури й побуту цього населення. На конкретному фолкліорному матеріалі він документує, що мовні явища, які дехто з його опонентів вважав виключно словацькими, є і на українсько-білоруському та українсько-польському мовному кордоні. Що до «слов'яків» Закарпаття, тут він під впливом нових даних пішов ще на більші уступки. Він пропонує вважати цю етнічну групу «мішаною русько-словацькою так довго, доки докладні і всесторонні наукові досліді не вирішать інакше» (стор. 10). На його думку, «супроти теперішнього стану науки про людність сеї території ні рішуче зачислювати її до русинів, ні до словаків не має певної підстави» (стор. 10).

Багато цінних думок про говори закарпатських русинів висловив В. Гнатюк в рецензіях на праці норвезького славіста О. Броха. Ще будучи студентом, у 1896 р., він звернув увагу на його працю *Zum Kleinrussischen in Ungarn* (15). У 1899 р. він в цілому позитивно оцінивши його працю *Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn* (16), закинув авторові деякі формальні протиріччя його праці, наприклад, факт, що досліджувану область він вважає «словацько-руською», однак населення цієї області лише «словаками», а їх мову діалектом словацької мови. Сам Гнатюк поділяв Угорську Русь на дві діалектні групи: 1. «чисто руську» (Мараморощ, Угоц, Берег, Ужгород та північно-східній Земплин); 2. «русько-словацьку» (Земплин, Шариш, Спиш). До другої групи він додав і говір русинів Бачки. На його думку, «пословачені русини західньої угро-руської діалектної групи втратили свою національну назву, але не прийняли вповні назви тих, в чію користь асимілювалися», тоді як русини Бачки «не затратили ще своєї народної назви, хоч дуже сильно пословачилися; вони називають себе „русинами“, і під таким іменем знають їх сусіди» (17). За своїм походженням вони належать до лемківської групи.

У приватному листі до О. Броха (десь з початку 1898 р.) В. Гнатюк пояснив свою позицію щодо «руськості» колоністів Бачки отак «1) Колоністи звуть себе самі русинами або рус-

14) ЗНТШ, т. XLIII, 1905, кн. I, стор. 8-12.

15) ЗНТШ, т. XIV, 1896, кн. VI, стор. 37.

16) ЗНТШ, 1899, кн. V, р. XXVIII, стор. 38-42.

17) Там же, стор. 39-40.

наками; 2) Другі народи, що живуть коло них, як серби, мадяри, німці, звуть їх також русинами (orosz, Authenen, Russe); 3) Зараз близько *руських* осель (колоній) є оселі *словацькі*; однак ті словаки і русини не ідентифікують себе, ані другі народи з ними того не роблять; 4) Колоністи зайшли до Бачки з комітатів Земплин і Шариш в минулім столітті, а тоді мова їх була більше ще руська, ніж словацька; 5) Я знаю не лише з оповідань угорських русинів, але й з власних помічувань, що словаки не *руцатъся*, а противно русини *словачатъся*» (18). Все це привело його до логічного висновку: «З тих причин і руських колоністів у Бачці і ніби словаків в Земплині, Шариші, Абауї і т. д. належить зачислявати до русинів, що вже значно пословачилися і щораз більше словачатъся, ніж до словаків — чистих або зручених» (19).

У другій частині названої розвідки та в рецензії на праці В. Гнатюка, опублікованій в журналі *Archiv für Slavische Philologie* О. Брок закинув Гнатюкові деякі неточності в його записах, спричинені тим, що він не користувався методом діалектолога Сіверса. До найсуттєвіших недоліків він зарахував відсутність у записах фонему «ы» (20).

Відповідь В. Гнатюка до деякої міри насвітлює його методологічні принципи при записуванні фолклорних творів: «Поперед усього мої записи роблені для етнографічних цілей, — писав він. — Виходячи з цього я не мусив навіть звертати уваги на мовні тонкості. Знаючи однак що дотеперішні наші етнографічні збірки, якраз з сього погляду мають значні хиби, добавачаючи дальше, що на Угорській Русі незвичайно велике число говорів, не знаних досі в науці, старав я записувати усе якнайдокладніше з боку морфологічного, лексичного і стилістичного. В тих межах не пропустив я ні одної форми, ні одного виразу і подав все так, як чув і записав. З того не робить мені закиди ні д. Брок. Інша річ, з фізіологією звуків.» (21) Далі Гнатюк пише, що задля читабельности тексту, він не хотів перевантажувати запис діакритичними знаками, які в українській літературній мові не вживаються. Щодо фонему «и» (ы), він повністю погоджується із критикою О. Брока: «Признаюся, що звука «и» ужив я не дуже щасливо, пишучи його аж замість чотирьох звуків, з яких він постав: ѱ, е, і, и... Можна було намість нього найти нові графічні знаки, того однак я не зробив з уваги на читачів, не бажаючи незнамого говору утрудняти їм і ще в читанню незвичайною графікою.» (22)

18) Лист В. Гнатюка до О. Брока, без дати, стор. 3. Архів НТШ в Сарселі. Підкреслено В. Г.

19) Там же, стор. 3-4.

20) До речі, обое вони в різний час записували від одного і того ж інформатора — дяка Репая із Ублі.

21) ЗНТШ, т. XL, 1901, кн. II, стор. 24-29.

22) Там же.

Однак в черговому (третьому) томі своїх *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* (ЕЗ, т. IX, 1900), як і в дальших томах, він врахував зауваження О. Броха щодо фонем $u > e$.

В одному з наступних листів до О. Броха, В. Гнатюк підкреслив, що методом Сіверса він не користувався не лише тому, що вона є вузько лінгвістичною методою, але й тому, що для «перехідних» говорів Угорської Руси вона, на його думку, не надається (23).

Прихильно він оцінив і дві інші діалектологічні праці О. Броха, побудовані на матеріалі вузького району — *Угор-русское наречие села Убли* та *Weitere Studien von der slowakisch kleinrussischen Sprachgrenze im östlichen Ungarn* (24). Друга праця присвячена т. зв. «сотацькій» говірці, яку Брех вважав словацькою. В. Гнатюк і тут був стриманішим. «Сотацький говір, — писав він, — ще зовсім не словацький, правда, він пословачений сильно, але все ж пробивається в ньому колишня руська основа. На підставі мови не можна отже зачислити сотаків до словаків, хиба до русинів.» (стор. 27-28) У цьому твердженні В. Гнатюка є велика доля правди, хоч дальший розвиток і цієї етнічної підгрупи пішов на зближення із словаками і сучасна діалектологія вважає сотацьку говірку говіркою словацької мови (25). Зокрема щиро Гнатюк привітав заклик Броха до комплексного дослідження народної мови населення Закарпаття (26). На початку 1914 р. на пропозицію В. Гнатюка О. Броха було обрано дійсним членом НТШ (27).

До питань українсько-словацьких мовних стосунків на Пряшівщині В. Гнатюк висловився і в обширній рецензії на працю А. Будиловича *К вопросу о племенных отношениях в Угорской Руси* (28). І тут він повторив свою тезу, що т. зв. «слов'яки» це «пословачені русини, на що вказує не лише віра (уніятська), зверхній вигляд, ноша, будова осель, деякі (знані мені) звичаї, але й мова, якої лексика ідентична з руською, а значно відмінна від чисто словацької (лише фонологія словацька, хоч і то не всюди), надто приходять й історичні звістки, які вказують, що давніше територія заселена русинами, була значно далі висунена на захід як нині» (стор. 26).

Першим вченим, який взявся за наукове дослідження говорів Східної Словащини на підставі ґрунтовних теренових досліджень був словацький мовознавець С. Цзамбель. В 1906 р. він видав обширну 624-сторінкову монографію *Východoslovenské nárečie*, яка була першою частиною його не завершеної три-

23) Лист О. Броха до В. Гнатюка від 27. IV. 1901. *Там же*.

24) ЛНВ, 1899, кн. V, стор. 121-136.

25) *Atlas slovenského jazyka*. d. I. Bratislava, 1968.

26) Лист В. Гнатюка до О. Броха від 17. IV. 1901 р. Архів НТШ в Сарселі.

27) Листівка В. Гнатюка до О. Броха від 27. II. 1914. *Там же*.

28) ЗНТШ, т. LXI, 1904, кн. V, стор. 25-29.

томної наукової праці (29). В ній він багато уваги приділяв працям В. Гнатюка, яким дав дуже високу наукову оцінку, а їх автора вважав «людиною серйозною, розумною, вченим, що перейшов майже всю східнословачку територію» (30). Цзамбель науково довів, що т. зв. «слов'яцька» говірка є говіркою словацької, а не української мови. Уважно вивчивши наукову працю С. Цзамбеля, В. Гнатюк відгукнувся на неї позитивною рецензією (31), в якій справедливо зазначив, що вона «приносить так багато і так цінного матеріялу для учених, як рідко котра книжка, що належить з признанем зазначити. З неї може користати не тільки славіст, не тільки словаколог, але й чехіст і україніст і полоніст. Для філолога вона послужить невичерпною копальнею всяких язикових скарбів, але й фолкльористам зробить не одну прислугу» (32). Правда, В. Гнатюк і надалі обстоював погляд, що т. зв. «слов'яків» не можна зараховувати до словацького народу, і пропонує називати їх «перехідним словацько-руським типом». Це однак не помішало йому заявити: «Супроти того нема властиво між моїм поглядом і поглядом д-ра Цзамбеля рішучої різниці, бо питання куди зачислити слов'яків, чи до словаків, чи до русинів, другорядної натури і може бути невідклично полагоджене тільки по відповідних історичних та етнологічних дослідях *quod primum faciendum est.*» (33)

Дальший історичний розвиток склався так, що «слов'яки», зокрема після першої світової війни, коли вони увійшли до складу новозаснованої Чехо-Словацької держави, повністю конституювалися як складова частина словацької нації і словаками вони залишилися й досі.

Іншим шляхом пішов розвиток русинів Бачки. Заохочені В. Гнатюком, вони почали глибше усвідомлювати свою самобутність та приналежність до української (руської) нації. Як ми вже згадували, В. Гнатюк мав безпосередній вплив на вихід першого літературного твору русинів Бачки — ідилічної поеми *З могого валала* Г. Костельника, за яким йшло кілька наступних книжок. В 1923 р. Г. Костельник видав *Граматіку бачвинсько-рускей бешеди*, якою було підвищено говірку цієї невеличкої етнічної групи на літературну мову. В наш час ця мова є узаконена в Югославії, як одна з офіційних мов цієї країни. Нею виходять майже десять періодичних видань, а кількість книжок виданих по-русинськи перевищує тисячу. Вона є викладавою мовою в початкових і середніх школах, при Новосадському Університеті існує навіть окрема катедра русинської мови та літератури.

29) *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. Práca dra S. Czambela. I. oddiel. Osnový a iný materiál rečový. 1. čiastka : Východoslovenské nárečie. Turčianský sv. Martin, 1906.

30) *Там же*, стор. 22.

31) *ЗНТШ*, т. LXXVIII, 1907, кн. IV, стор. 220-233.

32) *Там же*, стор. 221.

33) *Там же*, стор. 222.

Та незважаючи на такий бурхливий розвиток, лінгвістика чомусь довго ігнорувала цю мову. Основною причиною такого ігнорування було те, що термін «*русский*», який у цій мові має точно окреслене значення, важко перекласти на інші мови. Крім того, лінгвісти не могли й досі не можуть встановити, до якої групи слов'янських мов вона належить: югославські мовознавці, зокрема русинські (Надь, Кочиш, Тамаш), вважають русинську мову складовою частиною східнослов'янських мов, словацькі (Штольц) переконані, що вона є складовою частиною словацької мови, тобто входить до західнослов'янської групи. Певну ясність в це питання внесли наукові праці радянського мовознавця А. Д. Дуличенка (34), зокрема його капітальна монографія *Славянские литературные микроязыки*, в якій він подав всебічну характеристику «русинської літературної мікромови» (в контексті з 11 іншими слов'янськими літературними мікромовами). На його думку, «в генеалогической классификации славянских языков язык русин Югославии следует пока помещать между восточнославянской и западнославянской подгруппами» (35).

В 1983 р. на IX Міжнародному славистичному конгресі у Києві Е. Баричова, мовознавець із Загреба, вперше в історії цих конгресів прочитала свою доповідь про мову югославських русинів по-русинськи (36). Вона вважає русинську мову спорідненою з українською, але прихилиється до думки Дуличенка, що «було би цілком науково виправданим помістити її поміж західнослов'янськими й східнослов'янськими мовами (стор. 41).

Отже, в цьому відношенні В. Гнатюк мав повну рацію. Своїми працями він збудував твердий фундамент, на якому можна було будувати високо розвинену літературну мову.

Грунтовну характеристику українських *гуцульських* говорів подав В. Гнатюк у другій частині своєї передмови до *Народних оповідань про опришків* (37). Він правильно підкреслив, що оригінальність гуцульських говорів полягає насамперед у їх фонетиці (38) та лексиці (39), тоді як морфологія й синтаксис

34) А. Д. Дуличенко, К вопросу о литературно-письменном и народном языке у бачско-сремских Русин в XVIII-XIX вв. *Зборник за филологију и лингвистику*. Нови Сад, 1971, т. XIV, № 2; О твореню орфографичних норм руського літературного языка, *Шветлосц*, Нови Сад, 1972, № 3; Становление и развитие русинского литературного языка в Югославии, *Советское славяноведение*, Москва, 1972, № 3.

35) А. Д. Дуличенко, Славянские литературные микроязыки. Вопросы формирования и развития, Таллин, «Валгус», 1981, стор. 14-15.

36) Мр. Е. Баричова, Руски язык освещени з прикметами восточнославянских и западнославянских языков, *Нова Думка*, ч. 47. Вуковар, 1985, стор. 27-43.

37) *ЕЗ*, т. XXVI, 1910, стор. X-XVII. Передрук в кн. В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1980, стор. 123-130.

38) Зміна звуків а на е, и та ї; е на и та ї; и на і та е; і на у; о на а, е, и; приставне и; зміна співзвуків д на т та г; т на д та к; з на з та х; к на х та т; х на ф, хв та с, з на дз;

«виказують дуже мало відмін від інших українських діалектів та говорів» (стор. XII).

Як підкреслив сучасний український діялектолог Й. О. Дзендзелівський, опис В. Гнатюка гуцульських говорів «відзначається тонкою спостережливістю автора, його вмінням узагальнювати найхарактерніше і найсуттєвіше» (40). До появи монографії Б. Кобилянського *Гуцульський говір і його відношення до говорів Покуття* (Київ 1928) праця В. Гнатюка була найдосконалішим описом народної говірки гуцулів. Своє значення вона не втратила й досі.

За рекомендацією найбільших тогочасних слов'янських мовознавців В. Ягіча та О. Шахматова Російська Академія Наук у Петербурзі нагородила працю В. Гнатюка *Народні оповідання про отришків*, що містила й опис гуцульського говору, премією О. Котляревського.

У короткій, але змістовній статті *До бойківського говору* (41) В. Гнатюк вказав на кілька невідомих у мовознавстві унікальних явищ, які в інших говорах не зустрічаються, а саме: займенникові форми нон, нона, ноно; форми з другим повноголоссям типу терети (умерети); частка тко при 2 ос. наказового способу; скорочення нема в не; вживання прислівників мере (так), тільки (мало), видти (мабуть), туткова, тамтова, теперькова, поширення прислівникових форм по-руських, по-польських (замість по-руськи, по-польськи) тощо.

В статті *Останки аориста в нашій мові* (42) В. Гнатюк вперше в українському мовознавстві звернув увагу на залишки цієї архаїчної форми в живій мові. Крім загально розповсюдженої аористної форми би х він розглянув також форму минулого часу повіх та деякі інші, наприклад, усталений казковий вираз «За одним махом сто душ побивахом». Все це призвело його до висновку, що «в нашій живій мові був аорист колись у повній силі» (стор. 7). Вище наведена стаття була переконливим запереченням загально розповсюдженого погляду про те, що аористна форма була ознакою лише книжної мови.

Погляди В. Гнатюка на аорист пізніше розвинули у своїх працях І. Панькевич (43), Ю. Геровський (44) та В. Курашкевич (45).

ц на с; с на з, ц на т; м'якшення шиплячих; стверджування приголосних; вставне *н*.

39) До праці додано обширний словник.

40) Й. Дзендзелівський, В. Гнатюк як мовознавець, *Науковий збірник МУК*, т. 7. Пряшів, 1976, стор. 214.

41) *ЗНТШ*, т. XLVIII, 1902, кн. IV, стор. 1-3.

42) *ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II, стор. 1-8.

43) І. Панькевич, Кілька заміток до останку аориста в закарпатських говорах, *ЗНТШ*, т. CXLI-CXLIII, 1925, стор. 1-5.

44) G. Gerovský, Zur Behandlung der Lautverbindungen -dl, -tl — im Südkarpatorussischen (Ugrorussischen), *Zeitschrift für Slavische Philologie*, B. VI. Leipzig, 1929, s. 77-85.

45) *Rocznik Slawistyczny*, t. XV, s. 98-102.

В. Гнатюк цікавився і мовою різних соціальних груп т. зв. «арго». В додатку до своєї першої наукової праці *Лірники* (1896) він навів *Словарець лірницького говору*, в якому подав 520 висловів (в тому числі майже 300 корінних слів), записаних від сліпого лірника Я. Златарського із с. Жизномир, Бучацького повіту. Це були слова, що не зустрічалися в жадному іншому друкованому джерелі, насамперед у наукових розвідках В. Боржковського *Лирники* (1883) та К. Студинського *Лірники* (1894).

Як підкреслює О. Горбач, «у відрізненні від усіх попередніх записів, Гнатюків матеріал цікавий ще й тим, що він спертий уже не на подільську говірку, як усі попередні, але на наддністрянську» (46).

Цінним внеском в українську соціолінгвістику є і рецензія В. Гнатюка на працю Ю. Яворського *Kutac po lembersku. Przyczynek do słownika gwary złodziejskiej lwowskiej* (47). яку автор доповнив понад сто словами львівських злодіїв. Тут же він на підставі власного досвіду із студентських років навів способи творення студентських арготизмів. В рецензії на статтю Н. Нелиповича *Тарабарський язык (Киевская Старина, 1903)* В. Гнатюк навів кілька випадків творення таємної мови молоді західньої Галичини, аналогічних до творення таємної мови учнів, парубків та конокрадів Чернігівської губернії (48).

Пізніше він неоднократно закликав мовознавців до вивчення арго. В одному з таких закликів читаємо: «Можливо одначе, що при теперішнім поступі і розвою нашої науки звернуть деякі люди свою увагу на тайні говори у нас, зберуть більше матеріалів, до їх пізнання.» (49)

Чимало цікавих зауважень до питань української лексикографії містять рецензії В. Гнатюка на двомовні, тлумачні, термінологічні та діалектологічні словники української мови. Як твердить О. Дзендзелівський «ці рецензії свідчать, з одного боку, про широку ерудицію рецензента в цій галузі, а, з другого боку, про його турботу за успішний розвиток української лексикографії» (50).

Русько-німецький словарь О. Поповича, виданий в Чернівцях 1904 р., він вважав «корисним набутком для нашої словарної літератури» (51). Зокрема позитивно він оцінив його вдалу побудову, зручність при користуванні, наявність наголосів, графічне відзначення чергування різних голосних та приголосних тощо. «На похвалу автора треба зазначити ще й се — писав Гнатюк —, що він старався повикидати зі словаря всі москалізми, що так

46) О. Горбач, *Арго українських лірників*, *Наукові Записки Українського Вільного Університету*, Мюнхен, ч. 1, 1957, стор. 6.

47) *ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VI, стор. 45-46.

48) *ЗНТШ*, т. LXII, 1904, стор. 11-12.

49) *ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VI, стор. 46.

50) *Науковий збірник МУК*, т. 7, кн. I. Пряшів, 1974, стор. 234.

51) *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. I, стор. 54-59.

знечистили нашу мову» (стор. 55). До недоліків словника він зарахував відсутність у ньому ряду загальноновживаних слів, фразеологізмів, абrevіатур та наявність у ньому вузько регіональної, діалектної та чужої лексики; правописні неточності, не завжди вдале вживання новотворів, відсутність різних значень одного слова тощо. Вказав він і на ряд конкретних випадків неточного перекладу.

Так само Гнатюк оцінив і *Русько-латинський словарець для руських гімназій* Ю. Кобилянського (Чернівці 1907) (52). Вказавши на його позитивні й негативні сторони, він закінчив свою рецензію словами: «І певно не одна національна школа, що розвивається серед далеко прихильніших обставин, не зможе похвалитися таким гарним словарцем із огляду на фразеологію, як словарець д. Кобилянського» (стор. 241).

Високо оцінив В. Гнатюк і перший на Західній Україні словник іншомовних слів З. Кузеля та М. Чайковського — *Словар чужих слів* (Чернівці 1910) (53), вказавши на його актуальність та потребу для широкої громадськості.

Першим українським ботанічним словником назвав В. Гнатюк працю М. Мельника *Українська номенклатура вищих рослин* (Львів 1922), що охоплює назви й характеристику 2328 рослин (54). Рецензент позитивно оцінив особливо факт, що поряд з латинською назвою кожної рослини в словнику подано всі її народні назви із зазначенням джерела, в якому вони зустрічаються. Він підкреслив велике значення цієї праці не лише для української лексикографії, але й для етнографії. При дій нагоді він звернувся до збирачів етнографічних матеріалів, зокрема учителів, записувати народні назви рослин, головним чином до доповнення словника М. Мельника новими назвами рослин та до встановлення географічного поширення окремих назв.

В. Гнатюк, як редактор найвизначніших українських друкованих органів — *Літературно-Наукового Вісника*, *Літературно-Наукової Бібліотеки*, *Етнографічного Збірника* та *Матеріалів до української етнології* мусів бездоганно володіти й українською літературною мовою. Правда, в той час ще не були остаточно кодифіковані норми літературної мови: інший правопис вживався на Східній Україні, інший в Галичині та на Буковині, інший на Закарпатті. Та й в рамках окремих територій не було єдиного мовного потоку. Мова т. зв. «москвофілів» діаметрально відрізнялася від мови «українофілів», а в рамках окремих течій теж існували розбіжності.

В. Гнатюк послідовно дотримувався українського правопису Наукового Товариства ім. Шевченка, що опирався на західньо-

52) ЗНТШ, т. LXXXIV, 1908, кн. IV, стор. 239-241.

53) ЗНТШ, т. XCVIII, 1910, кн. VI, стор. 201-204.

54) ЛНВ, т. LXXVIII, 1922, кн. VII, стор. 87-88.

українську мовну практику. Правда, і цей правопис зазнавав постійних змін та реформ.

Своїми ідеологічними противниками у справах мови він вважав т. зв. «москвофілів», які заперечували існування самостійної української літературної мови, і, орієнтуючись на великодержавну політику царського уряду Росії, українську мову вважали говіркою російської мови. В. Гнатюк боротьбі з москвофілами присвятив цілий ряд статей. Наприклад, в статті *Чи є яка логіка у наших москвофілів?* (55) він безкомпромісово виступив проти теорії Ю. Яворського, що українська мова — це «язык пастухов». У фейлетоні *Боротьба з українською мовою* (56) він з притаманною йому іронією висміяв статтю проф. В. Модестова *Об языках русском и малорусском*. В іншій статті *Uczyl Marcin Marcina* (57) так само він розгромив «поученія» галицьких москвофілів на мовні теми.

У статтях *Єретик між москвофілами* (58) та *Культурність галицьких москвофілів* (59) він похвально висловився про критичні виступи молодого І. Свенціцького на адресу галицьких москвофілів (60).

Чимало уваги приділив В. Гнатюк справі встановлення на всіх українських землях спільних правописних норм. На правописні теми він опублікував кілька окремих статей та мовних консультацій. Крім того, в багатьох своїх рецензіях (а написав він їх сотні) В. Гнатюк розглядав не лише зміст, але й мову рецензованих творів. Його закиди на адресу мовної культури були інколи саркастично гострі, але й справедливі. Вже в 1901 році, рецензував один з підручників музичного виховання він писав: «Звісно, що в нас кожний чоловік вважає себе з уродження вже філологом, через те не вважає потрібним учитися її — бо на що, коли знає? Зате він на кожному місці, при кожній нагоді любить пописуватися тим своїм знанням, не чуючи навіть часто, що вдається в не свою річ та що верзе нісенітницю. Коли ж прийдеться йому написати щось, тоді наробить стільки куріозів, що не знати, де з тим дітися.» (61)

В. Гнатюк як редактор, дуже часто попадав у конфлікти з авторами та перекладачами саме через редакційні поправки. Деякі з них прилюдно висловлювали своє незадоволення його редакторською працею. В. Гнатюк на підставі конкретних фактів майже завжди доводив обґрунтованість своїх редакторських виправлень авторського тексту. Наприклад, професор математики й фізики В. Левицький 1903 р. прилюдно накинувся на В. Гна-

55) ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 38.

56) Там же, кн. XII, стор. 180.

57) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 3.

58) ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. X, стор. 24-37.

59) ЛНВ, т. XXIX, 1905.

60) І. Свенціцький пізніше кінчив з москвофільством і став видатним українським вченим.

61) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. V, стор. 28.

тюдка за те, що той ніби «зіпсував» мову його перекладу фахового тексту. В статті *В справі редакційних поправок* (62) В. Гнатюк писав: «Зараз просимо його (В. Левицького — М. М.) прийняти наше щире запевнення, що ми зовсім не вважаємо себе одиноким компетентними судити про чистоту нашої мови, але як видно з вище наведених проб його перекладу, маємо деякі підстави вважати його далеко компетентнішим на полі фізики й математики, ніж на полі язикознавства» (стор. 236).

Великий наголос ставив В. Гнатюк на вивчення рідної мови та викладання рідною мовою в школах. На цю тему він написав кілька десятків статей, в яких вказував насамперед на нерівноправність українських учнів з учнями інших національностей у початкових, середніх та вищих школах (63).

Кілька статей та заміток він присвятив безпосередньо методичним питанням вивчення української мови. Оцінюючи статтю М. Пачовського *Становище й наука українсько-руської мови як викладової в наших гімназіях*, опубліковану в педагогічному журналі *Наша Школа*, В. Гнатюк писав: «Наука мови дуже важна річ, але з нею належить поступати дуже обережно і не постановляти нічого, доки не перестудійовано питань науково, докладно і всесторонно, бо інакше вийде зі спільності скорше шкода, як хосен... Мову треба студіювати так само, як усякий інший предмет і про неї не повинен говорити ніхто, хто не дав позитивних доказів, що її знає добре.» (64)

У 1913 р. він опублікував свою найліпшу методичну статтю *В справі науки української мови в середніх школах* (65). В. Гнатюк в ній підкреслив, що учні гімназій повинні вивчати українську мову на базі місцевих діалектів, однак від самого початку вони повинні зрозуміти й відчувати різницю між літературною мовою та народною говіркою. Літературна мова у всіх народів та в усіх епохах відрізнялася від діалекту, інакше це не може бути і з українською мовою. Кожна літературна мова навіть

62) ЛНБ, т. XXII, 1903, стор. 235-236.

63) Див., наприклад, його статті: Народна освіта в числах (ЛНБ, т. XII, 1900, кн. X, стор. 67); В справі утравістичних шкіл (ЛНБ, т. XX, 1902, кн. X, стор. 9-10); Шкільництво в Київській губернії (ЛНБ, т. XXVIII, 1904, кн. XI, стор. 138-139); Дві рівноправності (ЛНБ, т. XXXII, 1905, стор. 161-162); Народні школи на Буковині (ЛНБ, т. VI, 1899, кн. VI, стор. 195-196); Руська гімназія в Тернополі (там же, стор. 48); Русини в Станіславській гімназії (ЛНБ, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 40); Русини в тернопільських гімназіях (ЛНБ, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 11-12); Уваги про галицькі середні школи (ЛНБ, т. XXIV, 1903, стор. 121-137); Руські катедри в Черновецькій Університеті (ЛНБ, т. VI, 1899, кн. V, стор. 195-196); Справа українсько-руського університета у Львові (ЛНБ, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 111-114; т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 95-100; кн. XII, стор. 159-175; т. XVII, стор. 49-72); *Universita l'vovská a požadavky Rusinů (Slovenský Přehled, 1902, s. 91-96)*; *Záležitosti rusínské university ve Lvově (Slovenský Přehled, 1902, s. 227-232)*.

64) ЛНБ, т. XLVIII, 1909, стор. 201-202.

65) *Наша Школа*, зош. 6. Львів-Чернівці, 1913, стор. 340-346.

найбагатша, поповнюється за рахунок діалектної лексики, однак діалектна лексика ні в якому разі не може задовольнити всіх її вимог і літературна мова повинна доповнювати свій словниковий склад за рахунок штучних слів. Та не кожен неологізм можна утворити штучним способом і в такому разі нові слова слід перебирати з чужих мов, в яких такі слова існують. Це законний процес, який не можна ігнорувати і при вивченні української мови. Отже, учні середніх шкіл, поряд з нормами літературної мови, мали би бути обізнані із основними діалектами, а для того, на думку В. Гнатюка, треба конче видати для них шкільний підручник та хрестоматію українських говорів. На жаль, цю його справедливу вимогу не було реалізовано і донині.

У другій частині вище наведеної статті В. Гнатюк заторкнув не менш важливе питання — запровадження у навчальні програми середніх шкіл ширшого і глибшого вивчення народної словесности (фолкльору). Цей предмет, на думку В. Гнатюка, треба вивчати не лише тому, що він викликав в українській літературі течію романтизму, але насамперед тому, що у фолкльорі «є такі високоартистичні твори, які можуть рівнятися з найгарнішими творами найвизначніших поетів і заслуговують вповні на те, щоби з ними познайомився кождий інтелігент» (стор. 344). Учні повинні вивчати український фолкльор не ізольовано, а у співставленні з художньою літературою, при чому навчання не сміє обмежуватися лише на давній традиційний фолкльор, але й на сучасний. Ці вказівки визначного українського фолкльориста не втратили своєї актуальности й донині.

Кілька цінних зауважень до вивчення української мови в початкових і середніх школах В. Гнатюк подав у рецензіях на шкільні підручники: *Руська читанка для першої класи шкіл середніх* (66), *Руська читанка для другої класи шкіл середніх* (67), *Історія руської літератури* (68), *Перша книжка до читання для українських дітей* (69) тощо.

В 1904 р. він був секретарем одномісячних курсів українознавства (70), влаштованих у Львові. Курси, в яких взяло участь понад 100 слухачів, відіграли важливу роль в справі засвоєння української мови та літератури на Західній Україні. Лекції на них читали: М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк, М. Панькевич, І. Брик, І. Раковський та деякі інші українські вчені (71).

Виходячи з народних традицій, В. Гнатюк свідомо вводив у літературну мову слова з народної лексики, чим викликав незадоволення деяких оборонців «чистої» мови. Духовенству не

66) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 138-139.

67) ЛНВ, т. XVII, 1902, стор. 32.

68) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 7.

69) ЛНВ, т. LXXVIII, 1922, кн. VIII, стор. 94-95.

70) Головою курсів був М. Грушевський, заступником голови І. Франко.

71) Наукові вакаційні курси, ЛНВ, т. XXVII, 1904, стор. 52-56.

сподобалось, наприклад, слово «пiп», яке часто фігурувало у писаннях В. Гнатюка. З цього приводу він написав замітку *Чи слово пiп образливе?* (72), в якій подав етимологію цього слова і на підставі прикладів не лише з української, але й з інших мов довів його необразливий характер. На його думку, це слово зробили образливим польські католицькі шовіністи та галицькі священики.

З таким трактуванням цього слова не погодився С. Томашівський в огляді *ЛНВ* за 1904 р. (73), мовляв «діло не в походженню, а теперішньому розумінню цього слова». Прикладами із давньої історії він вказав, що корінне слово «попа» (нижчий духовний чин) вже в давній Греції та Римі було образливим.

На замітку Томашівського В. Гнатюк відгукнувся статтею *Ще раз про слово пiп* (74), в якій на багато ширшому матеріалі спробував обґрунтувати своє твердження, що слово пiп не має образливої стилістичної емоції. Тут же він на багатьох конкретних прикладах вказав, що в певних умовах кожен іменник може мати негативне стилістичне забарвлення, наприклад: *майор* (селянин, який часто хвалився тим, що служив у майора), *патріот*, *шляхтич*, *Саламон* (в розумінні «дурень»).

Стаття В. Гнатюка *Як писати займенник ся при дієсловах?* (75) має методично-консультативний характер. На численних прикладах із рукописних пам'яток XVI-XIX ст. В. Гнатюк доводить, що ця зворотна частка в давній українській мові писалася окремо. Окремо її пишуть теж в чеській, словацькій та деяких інших слов'янських мовах. В ряді українських говорів вона є не залежною від дієслова і може стояти перед ним. Із всього цього В. Гнатюк робить логічний висновок, що частку *ся* слід писати окремо від дієслова. Ця пропозиція В. Гнатюка при пізніших реформах українського правопису не знайшла підтримки. Узаконено було спільне написання частки *ся* з дієсловом.

У статті *Чи можливе тепер у нас уодноставлене літературної мови й правопису?* (76) В. Гнатюк позитивно відповів на поставлене запитання, однак закликав до рішення цього питання на науковій основі. «Хто хоче *поправно писати* (підкреслено В. Г.), той мусить перейти висщу освіту, простудіювати народні говори й літературну мову, щоб змогти оцінити написане поправно» (стор. 61). При виборі спільного літературного варіанту конкретного слова він радив виходити з історії та сфери поширення того чи іншого слова і з-поміж кількох синонімів літературно кодифікувати найбільш розповсюджене слово, а інші вживати

72) *ЛНВ*, т. XXVII, 1904, стор. 41-44.

73) *ЗНТШ*, т. LXVI, 1905, стор. 9.

74) *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 47-60.

75) *ЗНТШ*, т. LXXX, 1907, кн. IV, стор. 135-152.

76) *Наша Школа*, Львів-Чернівці, 1911, ч. 2-3, стор. 61-65; Передруковано в кн.: П. Д. Тимошенко, *Хрестоматія матеріалів з історії української літературної мови*, ч. 2. Київ, 1961, стор. 211-214.

лише в художній літературі та популярних виданнях для характеристики місцевого кольориту. Спільний правопис для Східної і Західної України на думку В. Гнатюка мав би бути опрацьований спільно мовознавцями обидвох територій. Спочатку він би мав бути запроваджений в пресі, а згодом у школі, установах та побуті.

Загальні критерії встановлення спільної літературно-правописної норми є правильні, однак деякі детальні пропозиції В. Гнатюка виходили з галицької, а не загальноукраїнської практики і не були прийняті. Крім написання зворотної частки ся окремо від дієслова це стосується перш за все розрізнення т. зв. твердого і (що походить із давнього о в новозакритих складах) та м'якого і (що походить із давнього ѣ); вживання і після д, т, с, з, ц, п, л, для позначення їх м'якості (діл, тісто, засів, зіле, цівка, нині, ліс) тощо.

В умовах становлення спільних норм українського правопису, стаття В. Гнатюка була важливим внеском в дискусію і хоч не всі її положення були прийняті, все ж таки вона відіграла позитивну роль.

В. Гнатюк вже на початку ХХ ст. був поважним авторитетом в питаннях української мови, зокрема діалектології. Про це свідчить хоча б такий факт:

Готуючи до друку *Енциклопедію Слов'янської Філології* В. Ягіч 1904 р. звернувся до А. Кримського з проханням опрацювати для цієї енциклопедії гасло *Малоруська діалектологія*. А. Кримський через завантаження іншими працями не міг у встановленому терміні написати дане гасло і замість себе запропонував йому В. Гнатюка. В листі до свого друга П. Житецького він писав про це: «Мені аж дивно, що сам Ягіч про нього (В. Гнатюка — М. М.) забув, а згадав хіба Верхратського. Галицько-гірські та угорсько-малоруські говори Гнатюк знає не гірш од Верхратського, а українські (говори Східної України — М. М.) — значно краще не то од Верхратського (про якого, з цього погляду Ягіч і не згадує, правда) ба й од багатьох українців.» (77)

Особливо гостро турбувало В. Гнатюка питання літературної мови на Закарпатській Україні. На цій найзахіднішій українській території панувала не тільки велика різноманітність народних говірок, але й не менша різноманітність варіантів літературної мови. Особливо міцне коріння тут запустило москвофільське «язичіє» — штучна мова без кодифікованих правил.

Вже в 1902 р. в статті *Руська мова в Угорщині* (78) В. Гнатюк вказав на реакційну суть «язичія», закликав закарпатських українців стати на шлях запровадження народної мови у друковані органи, школу та освіту взагалі. Цю думку він повторив

77) 3 листа А. Кримського до П. Житецького, від 28 червня 1904 р. А. Кримський, *Твори в п'яти томах*. Київ, 1973, т. V, стор. 386.

78) *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II, стор. 131.

і в серії дальших своїх статей та рецензій. Наприклад, в рецензії на переклад і літературну обробку класичного твору Д. Дефо *Робінзон*, що його видала ужгородська *Наука* він писав: «Одно одначе не можна простити видавцям: мови. Вона така „поязичена“, що аж не знати, що з нею робити... А редакція певно хоче, щоб народ читав її видання. Як же він дійде до того, не розуміючи прочитаного? Ми звертаємося проте з бажанням до редакції, щоб вона конечно завела народню мову у своїх виданнях. Най та мова буде один із угро-руських діалектів, але най буде народна, най не буде волапіком, яким ніхто не говорить. Вже найвисший час, щоб угорські русини додумались раз до того, що вже давно зробили галицькі і буковинські.» (79)

Редакція ужгородської *Науки* накинута на заклик В. Гнатюка лайливою статтею, в якій назвала його «піляком», який ніби хоче ліквідувати прекрасну угорську літературну мову і замінити її «пільським жаргоном». З приводу цієї статті В. Гнатюк в одній з чергових рецензій (на збірник анекдотів *Ицко и Яцко, Ужгород 1904*) писав: «Відповідати на ті дитинні лайки я не маю потреби, а що до уживання народної мови в „Поучительному Чтеніі“, то заявляю, що я говорив не за заведенем нашої „пільської“ мови в угро-руські видання, але місцевої народної, яка від часу до часу з'являється навіть у „Науці“, приміром „Письма Свистака з Пешту“. Такої мови як Свистака, повинна уживати редакція „Науки“ всюди, коли не хоче, щоб її видання розминалися цілковито з ціллю. Твердження редакції, що на Угорській Русі виробилася вже своя літературна мова, зовсім неправдиве. Ніякої літературної мови там нема, а кождий з тамошніх „писателів“ пише, як знає, кождий по-своєму й кождий інакше, з більшою або меншою примішкою церковщини та московщини...» (80)

Редакція *Науки* і після цієї відповіді В. Гнатюка не перестала цькувати його, до неба вихваляючи свою «національновиховну» роботу серед народу.

В замітці *Новітні фарисеї* (81) В. Гнатюк підкреслив, що редакція *Науки* за всю свою історію не опублікувала ні одної статтейки про потребу запровадження рідної мови в школи, ні одним словом не виступила проти національного гноблення і своєю штучною нікому не зрозумілою мовою відвертає широкі кола населення від просвіти, а тим самим допомагає угорській адміністрації мадяризувати русинів. «І чи не стидно вам, панове угорусси, — з обуренням писав В. Гнатюк, — дивлячись на тяжкий занепад рідного народу, строїти з себе блазнів та компромітуватися отакими документами повної безтямности?» (стор.

79) ЛНВ, т. XXV, 1904, стор. 184.

80) ЛНВ, т. XXVII, 1904, стор. 121.

81) ЛНВ, т. XXXI, 1905, стор. 195-196.

196) Та В. Гнатюк не обмежувався лише критикою незадовільного стану, але накреслив і конкретний план виходу із нього, який полягав у таких заходах: «введення в усіх народних школах обов'язкового навчання народною мовою, вивчення української літератури, запровадження в усіх середніх школах та гімназіях (де живуть українці), в учительських семінаріях викладання української мови та історії, відкриття в духовних семінаріях в Ужгороді і Пряшеві та в Будапештському Університеті катедр української мови, літератури й історії, організація видання української газети, читалень, заснування силами інтелігенції літературного товариства, розвиток літературно-видавничої діяльності.» (82) Однак повністю реалізувати цей план можна було лише після другої світової війни.

З другого боку, він дуже позитивно поставився до неспілих спроб американських русинів видавати популярні книжки мовою, близькою до народної. Рецензуючи *Календарь для Американських Русинів на 1901 р.* він писав: «Як зверхнім видом, так і змістом перевисив отсей календар усі руські старокраєві календарі.» (83)

Позитивно він оцінив і першу книжку просвітнього видавництва у Скрантоні *Про нутро землі*. «Мусимо признати, — писав він, — що перша книжечка сього видавництва написана дуже гарно і може зацікавити не лише селянина чи робітника, але й інтелігентний чоловік прочитає її з праємністю» (84). Прихильно він сприйняв працю С. Макари *Руські колонії в Сполучених Державах Америки* (95).

У видавничій практиці русинів ЗДА ці книжки були скоріше винятком, ніж правилом. Переважна більшість їх видань була писана «язичієм», не ліпшим, ніж на Закарпатті, тому В. Гнатюк закликав свідому галицьку інтелігенцію дати руку допомоги американським русинам — вихідцям із Закарпаття (86).

Революційний рух на Україні 1917 р. дав В. Гнатюкові нові надії на всебічний національний розвиток українців. В листі до свого друга І. Кревецького від 20 липня 1917 р. він писав: «Україна так рушається, що аж не хочеться вірити. Видиться, немов се казка або сон. Хто перед війною хоч мріяв про се? Дуже бажав би я дожити до часу нового ладу на Україні!» (87)

Гнатюк не хотів бути лише пасивним спостерігачем творення цього нового ладу, але активним його будівником. Чи не першочергове значення він приділяв створенню спільного пропису.

У цитованому вже листі до Міністра Освіти Української Народної Республіки П. Стебницького, від 11 листопада 1918 р.

82) М. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 72-73.

83) *ЛНВ*, 1901, кн. III, стор. 217-218.

84) *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 120.

85) *ЛНВ*, т. VIII, 1899, стор. 127.

86) Див. про це розділ I, стор. 50-51 цієї праці.

87) *ЛЦДІА*, ф. 3 с. 309, оп. 1, зв. 68, од. зб. 987.

він пропонує якнайскоріше розпочати видавання мовознавчого журналу, першочерговим завданням якого мала би бути турбота про чистоту української мови. Обґрунтовуючи свою пропозицію, він писав: «Теперішня мова, особливо часописна, засипана такою силою усяких варваризмів, що аж тяжко читати... Особливо українська синтакса аж стогне під тягарем російської, не менше й лексика.»

У цілому він позитивно оцінив появу *Порівнюючої граматики української мови* М. Левицького, однак відзначив у ній і ряд недоліків, наприклад, неправильне вживання в іншомовних словах *и* замість *і* у суфіксах *-іст*, *-ік*, *-ір* (соціаліст, графік).

Дуже позитивно оцінив і третє видання *Української граматики для самонавчання* того ж автора (Липськ 1923) (88). «Книжка написана так просто і ясно, що нею може користуватися кожда людина, навіть не підготовлена до науки граматики.» (стор. 91) Зокрема позитивно рецензент оцінив факт, що автор намагається «очистити» українську мову від чужих впливів. Однак на думку В. Гнатюка М. Левицький пішов у цьому відношенні задалеко, вважаючи русизмами та польонізмами і чисто українські слова та форми. Цей свій закид автор документує рядом конкретних прикладів.

В статті *Українська літературна мова і правопис* (89) В. Гнатюк привітав появу *Найголовніших правил українського правопису*, що їх видала Всеукраїнська Академія Наук у Києві 1921 р., але одночасно висловив жаль, що на Наддніпрянщині не всі письменники та друковані органи дотримуються цих правил. Одночасно він висловив і свої претензії до деяких правил, наприклад, не погодився з вживанням апострофа, написанням частки *ся* разом з дієсловом, передачею німецького *й* та французького *и* через *ю*, дифтонга *ав* через *ау* тощо. Порівнюючи ці академічні *Найголовніші правила українського правопису* з правописом НТШ, він дійшов до висновку, що між ними залишилися «тільки незначні і другорядні різниці». У своїй рецензії В. Гнатюк знов висунув пропозицію, щоб учені, письменники та педагоги із всіх українських земель зійшлися разом на конференції і уклали правила правопису, які б стали обов'язковою нормою для шкіл, адміністрації та преси на всій українській території.

У другій частині статті *Українська літературна мова і правопис* він розглянув брошуру Є. Чикаленка *Про українську літературну мову* (Берлін 1922), до якої висловив куди більше своїх претензій. Між іншим, він закинув авторові, що той у боротьбі з русизмами викинув з української мови багато давніх українських слів лише на тій підставі, що вони існують і в російській мові. На підставі фолклорних збірників та художньої

88) ЛНВ, т. LXXXII, 1924, стор. 187-191.

89) ЛНВ, т. LXXIX, 1903, кн. I, стор. 88-92.

літератури він довів, що такі слова, як безграничний, пропасть, вечером, вітчизна (батьківщина), вкінці (нарешті), воздух, доброта, дохід, дрожати, дружина, звізда, цвіт, збруя є в основному словниковому фонді української мови.

В 1922-23 рр. на сторінках ЛНВ В. Гнатюк опублікував серію 16 статей на правописні теми в циклі *В справі української правописи* (90). У вступі автор підкреслив, що головною метою його статей є підготовка ґрунту для опрацювання спільного правопису для всіх українських земель, який, на його думку, можна буде реалізувати в недалекому майбутньому, «коли настануть нормальні зносини Києва зі Львовом та іншими культурними центрами українського життя». Першочерговим завданням українського правопису мало б бути очищення української мови від чужих впливів, насамперед російського та польського.

Кожна із 16 статей присвячена одній темі і рішає одну конкретну проблему. Значна частина настанов В. Гнатюка пізніше була узаконена в нормах українського правопису, наприклад, послідовне вживання назви Україна (не Вкраїна), неправильність вживання а замість о в ненаголошених складах (монастир, коровай, поганий) та и замість і (вибирати, вмирати, горище), писання іншомовних запозичень, послідовне вживання звуку ф (не хв, х, т), в іншомовних словах (фабрика, фура), неподвоювання приголосних в іншомовних словах (сума, програма), писання разом невідмінних слів, головне прислівників, складених з двох чи більше слів (адже, натще, себто, безліч, завидна).

Правда В. Гнатюк здебільшого виходив із мовної практики Західної України, яка значно відрізнялася від мовної ситуації на Східній Україні. При становленні загальноукраїнських правописних норм на харківській конференції 1926 р. та зокрема при реформах правопису в 30-40 роках, в основу було покладено східноукраїнську народну мову та тенденцію наближення українського правопису до російського. З цієї причини ряд рекомендацій В. Гнатюка в український правопис, узаконений на Східній Україні, не увійшли. Наприклад, запровадження двох знаків на звук і ($i > o$ та $i > ъ$), транслітерація німецького *ü* та французького *u* як і (Мілер, Мінхен, Гіго), розрізнення звуків г та ґ, пом'якшення звуку л в чужих словах (Золя, Любе), писання через ф не лише нових, але й давніх запозичень з чужих мов (картофля, фляшка, Філіп), передача грецького *ѳ* через т (Атени, Теофан, міт, катедра), писання губних б, в, м, п, ф перед йотованими голосними без

90) ЛНВ, т. LXXV, 1922, кн. II, стор. 173-176; т. LXXVIII, кн. VIII, стор. 164-171; т. LXXIX, 1923, кн. II, стор. 178-182, 273-276; кн. III, стор. 273-276; т. LXXX, кн. VI, стор. 175-180; т. LXXXI, кн. IX, стор. 176-180.

апострофа (п'яний, дерев'яний), двояке написання подвоєних приголосних (життя і жите), окремо написання часток прийменників та прикметників від дієслів (с'я, му, меш, ме, мемо, мете, муть, би, же, не) тощо.

Ці пропозиції В. Гнатюка не стали правилами українського правопису узаконеного на Східній Україні, однак більшість з них через свою логіку залишилася в українському правопису Західної України, яким і досі користується українська еміграція на Заході.

Дві останні статті В. Гнатюка із циклу *В справі українського правопису* присвячені складним словам та мовним абрєвіатурам, які після установалення радянської влади на Україні надзвичайно поширилися зокрема на Східній Україні. В. Гнатюк вважав ці неологізми імпортом з російської мови і рішуче виступав проти їх запровадження в українську літературну мову.

Про складні слова типу прізвищ Твердохліб, Варивода, Покотигоршок він писав: «Таких слів не багато в українській мові і вона ними не любить так як любовалася старогрецька або теперішня німецька... Тому при творенні нових зложених слів належить бути дуже обережним, бо коли всяке пересоловання недобре, то тут особливо.» (91) Далі він наводить досить великий список найновіших складних слів (37) про які пише: «Я певний, що такі новотвори не удержаться в літературній мові і потонуть в Леті зовсім заслужено, та все ж вони засмічують хвилю мову і роблять її отяжілою, шорстокою та немусикальною. Чи ж не ліпше оминати їх і вистерігатися?» (92) Щодо слів злодієхапство, місцеблюститель, обрядовір'я, отаманодержавіє, охочекомонний, переможнодужий, фарбовесельчатий, цукробураки він мав рацію; вони не вжилися в українській мові, однак більшість сполучених слів із списку В. Гнатюка знайшла в ній тривале місце і стали загальноновживаними словами (виноробство, взаємовідносини, гостеприємство, життєрадісний, землевласник, правопорядок тощо).

Подібного характеру є і його стаття *Скорочення слів* із цього циклу. Оцінюючи цю статтю Й. Дзендзелівський вважав її першою спеціальною статтею в українському мовознавстві про складноскорочені слова, які в період першої світової війни, в буремні часи революції і особливо в перші пореволюційні роки набули все більшого поширення (93).

І в цій статті В. Гнатюк навів список близько 70 найновіших абрєвіатур типу агітпотяг, виконком, многоловка, Румчерот, які вважав «засміченням» літературної мови і

91) ЛНВ, т. LXXX, 1923, кн. VI, стор. 180.

92) Там же.

93) Й. О. Дзендзелівський, В. Гнатюк як мовознавець, *Науковий Збірник МУК*, т. 7. Пряшів, 1976, стор. 222.

тимчасовою модою. Він писав: «На творення таких слів прийшла мода, а кожна мода, хочби не знати яка нерозумна, дуже заразлива» (94). І ці неологізми він вважав імпортом з російської мови — «більшовицьким витвором» і висловив бажання, «щоб ся найновіша творчість не перейшла Збруча і не стала й тут засмічувати та опоганювати мову» (95).

І в даному випадку В. Гнатюк не мав рації: творення абrevіатур не те що не припинилося, а набрало широких розмірів не лише в українській, але й в усіх світових мовах.

У 1924 р. В. Гнатюк написав дальший цикл 12 статей під назвою *В справі української літературної мови* (96). Всі вони присвячені окремим проблемам правопису іменників. Обґрунтовуючи кожне правило рядом прикладів із літератури та живої мови, автор рекомендував уникати нагромадження в одному реченні кількох віддієслівних іменників середнього роду на -ння (-ие) та замінити їх звичайними іменниками (будування — будівля, вимагання — вимога, мовчання — мовчанка, полювання — лови тощо); послідовно вживати в українських прізвищах та топонімах прикметниковий суфікс -ів, (Драгоманів, Костомарів); прізвища та чужомовні слова закінчені на -о відмінювати за взірцем діло (Франко, кіно, авто); уникати вживання латинських іменників закінчених на -um (ультиматум, пленум); не вживати російських суфіксів -овка (аранжировка, заготовка, командировка) та -ша на означення «титулів жінок, що вказують на заняття мужів» (акторша, докторша, офіцерша). Замість останнього суфікса він пропонує вживати українські суфікси -ка, -ичка, -иця, -иха, -ова (полковничка, ключниця, шевчиха, докторова). Тут же він пропонує не вживати зайняття жінок в чоловічому роді, але в жіночому (поетка, артистка). З приводу творення нових слів він висловив цінне узагальнення, актуальне і тепер: «Хто хоче творити нові слова, повинен перше простудіювати невичерпні скарби живої народної мови і то у всіх діалектах і говорах, не виключаючи й галицьких, як се доси робиться; повинен вивчити докладно всі закони мови, а тоді не треба буде ні лізти за словом у кишеню, ні потитися над його утворенням і утворювати зле. Тоді прийде все само від себе.» (97)

В. Гнатюк присвятив окрему статтю правилам вживання закінчення -а та -у в родовому відмінку однини іменників чоловічого роду. В ній він застерігав проти змішування і заміни різних типів родового й давального відмінків (наслідування Шевченку, товариство для підмоги літературі)

94) ЛНВ, т. LXXXI, кн. IX, стор. 177.

95) Там же, стор. 179.

96) ЛНВ, т. LXXXII, 1924, кн. II, стор. 178-180; кн. V, стор. 83-87, кн. VI, стор. 383-389; кн. XI, стор. 177-180.

97) ЛНВ, т. LXXXIV, 1924, кн. V, стор. 86.

та давального з іншими відмінками: мені (замість мене) бо-
лить голова, позбавити собі (замість себе) життя,
наслідувати Некрасову (замість Некрасова) тощо.

В дев'ятій статті (*Четвертий відмінок іменників мужського роду*) він вказав на неправильне вживання знахіднородового відмінка іменників, що означають назви предметів (загубив ключа, бачив сна, дав знака). Подавши історію розвитку цієї форми в українській мові, він зауважив: «Деякі письменники уживають мабуть умисно такого четвертого відмінка, щоб його відрізнити від московського (в московській мові річеві іменники мають усе 1 і 4 відмінки рівний, та се зовсім непотрібно.» (98) Отже, В. Гнатюк захищав природний розвиток української літературної мови і зовсім не був за штучне відокремлення всіх її форм від російської мови, як би могло здаватися на перший погляд.

В останніх трьох статтях він вказав на неправильне вживання знахідного відмінка замість давального при дієсловах (вибачте мене, замість мені; подякувати свою долю, замість своїй долі; неправильну заміну кличної форми називним відмінком та нелітературне вживання форм називного множини з флексією -а (города, острова, три, міліона).

В праці *В справі української літературної мови* В. Гнатюк заторкнув цілий ряд складних актуальних питань і більшості з них дав правильну розв'язку, що залишалася в силі до наших днів. Правда і на цей раз не все пропоноване В. Гнатюком було прийнято. І тут, як і в праці *В справі української правописи* він в деяких випадках виходив із галицької традиції, яка не завжди покривалася із загальноукраїнською мовною практикою.

В 1924 р. В. Гнатюк почав писати окрему книжку на тему *Уваги про українську правопис і літературну мову*, що мала бути узагальненням його ціложиттєвого доробку в цій ділянці. Мабуть, не бачивши перспектив видання такої книжки, він на 149 стор. припинив працю над нею і вона так і не появилась друком (99).

У вступі В. Гнатюк зауважив, що він ще на початку століття в співавторстві з І. Франком розробив плян видання брошури, яка б на конкретних прикладах, показала яких слів, форм, зворотів та фраз треба в літературній мові уникати. Цей плян їм в наслідок різних причин не вдалось реалізувати і тепер, після двадцятьох років, він вирішив повернутися до цієї теми та опрацювати її згідно з сучасними вимогами мовознавства. Насамперед він пропонує провести реформу українського право-

98) Там же, кн. VI, стор 388.

99) Рукопис праці було виявлено мною 1965 р. в архіві В. Гнатюка, що зберігався у квартирі І. Боднаря у Львові (вул. Васнецова 1а, кв. 6). Факсиміле його першої сторінки я опублікував у *Науковому Збірнику МУК у Свиднику*, т. 3, Пряшів, 1967, стор. 93. Опис праці див.: І. Герета, *Із спадщини мовознавця, Дукля, Пряшів, 1971, № 3, стор. 60-63.*

пису, якою б мала зайнятися Українська Академія Наук. Тут же він висловив серйозні закиди на адресу *Найголовніших правил українського правопису*, ухвалених українським урядом 1921 р. і цілий ряд із цих «правил» він пропонує замінити правописом НТШ.

Метою своєї праці він вважав вказати на помилки в мові українських письменників та в пресі, а тим самим сприяти встановленню «глибоко наукового загальноукраїнського правопису». Щоб загальноукраїнський правопис увійшов у життя, на думку Гнатюка, необхідно провести радикальну реформу навчання рідної мови у школах. Новий правопис мав би базуватися на фонетичній етимологічній та історичній основах.

Праця В. Гнатюка *Уваги про українську правопись і літературну мову* складається з кількох розділів, побудованих за частинами мови. В розділі *Різниця в іменниках* він навів довгий список слів, яких слід уникати, а теж список «варваризмів», які можна вживати лише в діялогах. Подібні списки він склав теж з дієслів. В розділі *Прикметники* він навів різні способи творення та хиби при відмінюванні прикметників. Його праця закінчується розділами про прийменники та прислівники. Кожен розділ доповнено великою кількістю прикладів з літератури, фольклору та живої мови.

Ось як оцінює цю працю український радянський вчений Ігор Герета: «Виходячи із сучасного стану мовознавчої науки, треба зауважити, що у знайденій розвідці В. Гнатюк допустився окремих помилкових тверджень. Проте вона має велике історично-пізнавальне значення, вона добре відтворює рівень мовознавства тих часів у Галичині і ті загалом поступові позиції, які займав видатний вчений. Основні ж положення студії є настільки важливими, що не втратили актуальності і у наш час» (100).

І саме через актуальність цих «основних положень» працю В. Гнатюка варто було би надрукувати.

Востаннє до питань загальноукраїнського правопису В. Гнатюк писав в замітці до статті М. Грушевського *До управління українського правопису*. Як відомо, в 1926 р. у Харкові відбулася наукова конференція, що ухвалила проект нового правопису української мови, який мав стати обов'язковим для всіх українських земель. У зв'язку з тим, у пресі появилосся кілька статей, між ними і стаття М. Грушевського (101), яку В. Гнатюк передрукував повністю на сторінках *ЛНВ* (102). В. Гнатюк з цього приводу з жалем зауважив: «Та хоч тепер буцім то існує один правопис для всіх наших земель, то в дійсності панує правописний хаос і він буде тягтися доти, доки на Великій Україні

100) *Дукля*, Пряшів, 1971, № 3, стор. 63.

101) *ж. Україна*, Київ, 1925, кн. V.

102) Акад. Михайло Грушевський, *До управління українського правопису*, *ЛНВ*, т. LXXXIX, 1926, кн. III, стор. 272-276.

не розвинеться вповні у високих школах наука української мови і доки при укладенню правопису не відпадуть там інші мотиви крім чисто наукових.» (103)

Тут В. Гнатюк мав повну рацію. В другій половині 20-их років на Східній Україні мовознавство мало значний прогрес; у Києві та Харкові були створені комісії, катедри та інститути для вивчення української мови, які теоретично і практично вирішили майже всі спірні питання. На жаль, у 30-их роках, в період т. зв. «культу особи Сталіна», коли в радянському мовознавстві на повну силу запанували «інші мотиви крім наукових», українське мовознавство зазнало значного удару, який на довгі роки затримав його розвиток.

У деяких статтях, що появились з приводу дискусії про український правопис подавалися заклики до його радикальних змін не на базі живої української мови, а на базі давньоруської (старослов'янської). З приводу таких рекомендацій В. Гнатюк писав: «Являється вже також течія, яка вважає, що жива народня мова занадто проста для літератури, та що для літератури треба витворити окрему «аристократичну» мову. Можемо надіятися, що вона не розвинувшись, зів'яне» (104). І тут В. Гнатюк не помилився: теорія «аристократичної мови» на Україні не залишила жадних слідів.

У 20-их роках В. Гнатюк уважно стежив і за розвитком літературної мови на Закарпатській Україні. Після її приєднання до Чехо-Словаччини тут виникло багато нових проблем, успадкованих від тисячолітнього угорського панування на цій території. Однією з таких проблем була справа назви. До 1918 р. цю територію неофіційно йменовано терміном «Угорська Русь», який знайшов загальне розповсюдження. Після розпаду Австро-Угорщини настав справжній хаос в питанні назви цієї території. «Руська Країна», «Руська Країна», «Русинія», «Підкарпатська Русь», «Карпатська Русь», «Прикарпатська Русь», «Закарпатська Русь» — це лише найголовніші терміни на означення цієї території. Все ж таки ще в 30-ті роки один з чеських письменників назвав книжку своїх репортажів із Закарпаття *Країна без назви*.

У 1920 р. В. Гнатюк опублікував дискусійну статтю *Підкарпатська чи Угорська Україна? (В справі назви)* (105).

Розглянувши плутанину в справі назви цієї території, В. Гнатюк висунув вихідний принцип, за яким, в час коли Україна стала самостійною державою, на Закарпатті «немає найменшої рації» користатися старим терміном «Русь». На його думку, при означуванні цієї території «мусимо послугуватися терміном *Україна, українець, український*, не дивлячись на те, як нази-

103) Там же, стор. 276.

104) Там же.

105) Вперед, Львів, 1 жовтня 1920, ч. 244.

вають їх чужинці». Отже, про цей основний термін, на думку Гнатюка, не може бути жадної дискусії: територія заселена українцями мусить називатися Україною. Дискусія може йти лише про епітет до цієї основної назви. В. Гнатюк розглянув усі існуючі епітети (карпатська, прикарпатська, закарпатська, підкарпатська) і логічно довів, що жаден з них не придатний. У зв'язку з тим, що ця територія багато століть була під владою Угорщини, яка остаточно розпалася і на її розвалинах виникли нові держави, перш за все Мадярщина (яку не слід ототожнювати з Угорщиною), він пропонував вживати історичний термін «Угорська Україна».

Відчуваючи невдалість цієї назви, В. Гнатюк писав: «Вправді дехто не бажав би послуговатися словом *угорський* тому, що воно нагадує довголітню мадярську неволю, в якій стогнали наші закарпатські брати та через його виникнення не усунеться і не забудеться історичного факту.»

Та пропонований Гнатюком термін «Угорська Україна» не увійшов у мовну практику ні на Україні, ні на Закарпатті. Сам В. Гнатюк відмовився від нього і у своїх працях та приватному листуванні користався терміном «Закарпатська Україна», «Закарпаття» (106).

Окреме місце в історії мовознавства на Закарпатській Україні становить співпраця В. Гнатюка з найвизначнішим дослідником закарпатських говірок І. Панькевичем. Як пише у своїй автобіографії І. Панькевич (107), ще у гімназії він під безпосереднім впливом В. Гнатюка почав цікавитися Закарпаттям. Своє особисте знайомство з В. Гнатюком у 1906 р. він вважав «найвизначнішою подією» своїх студентських років. Гнатюк дав йому літературу про Угорську Русь та заохотив його до записування фолклору його рідного села. Вже в 1907 р. В. Гнатюк опублікував у своїх збірниках чималу добірку коломийок та демонологічних оповідань у записах І. Панькевича, тоді учня Львівської гімназії. На першому курсі навчання в університеті І. Панькевич під заочним керівництвом В. Гнатюка написав семінарську працю про українські колядки і щедрівки, а в 1917 р. на сторінках ЗНТШ Гнатюк опублікував першу його наукову роботу *Пандекти Антіоха 1307 р.* В 1919 р. І. Панькевич переселився на Закарпаття і з того часу між ним і В. Гнатюком зав'язалося інтенсивне листування (108).

106) За вжиття терміну «Закарпатська Україна» в одній із статей, опублікованих на сторінках *Наукового Збірника т-ва Просвіти в Ужгороді*, чехо-словацькі органи вилучили цей збірник з шкільних бібліотек.

107) І. Панькевич, *Мій життєпис*, *Науковий Збірник МУК*, т. 4, кн. І. Пряшів, 1969, стор. 17-43.

108) Див. про це М. Мушинка, *Кореспонденція В. Гнатюка з І. Панькевичем*. Там же, т. 3, 1967, стор. 127-214; т. 4, кн. І, стор. 62-106.

В 1923 р. він порадив Панькевичеві видати майже забуту граматику української мови Т. Злоцького, про яку думав, що вона на Закарпатті «може перехилити побіду в боротьбі на бік українства» (109). Від 1923 по 1926 р. В. Гнатюк опублікував на сторінках *ЛНВ* п'ять наукових розвідок та рецензій Панькевича. Кілька наукових праць В. Гнатюка опублікував і І. Панькевич на сторінках ним редагованих видань.

Чималі заслуги має В. Гнатюк і в справі дослідження лексики західньоукраїнських діалектів. Майже кожен його фолклорний збірник закінчується словником діалектних слів. Ці словники, як правило, переростають рамки звичайних пояснень і подають широку картину побутової діалектної лексики. Наприклад, його *Словарець місцевих виразів, до Етнографічних матеріалів з Угорської Русі* (1898–1911) охоплює 2237 слів. На цю добу це була найповніша добірка діалектної лексики Закарпаття.

1921 р. І. Панькевич притяг В. Гнатюка до співпраці над *Словником закарпатоукраїнських говорів*. Словник В. Гнатюка, укладений на підставі всієї доступної йому літератури, у 1924 р. нараховував 20.000 діалектних слів. До кожного слова він навів цитату з вказівкою на джерело, наголос, точну фонетичну транскрипцію та еквівалент в літературній мові. У вересні 1924 р. В. Гнатюк вислав свій словник до Ужгороду, де І. Панькевич мав доповнити його своїми матеріалами та чеськими еквівалентами і здати рукопис до друку. Однак саме тоді на Закарпатті настали дуже несприятливі зміни в національній політиці, в результаті яких І. Панькевича було звільнено з роботи у Шкільному Рефераті, а *Словник закарпатоукраїнських говорів* викреслено з видавничого плану (110).

В 1922 р. І. Панькевич видав *Граматику руського язика для молодших клас шкіл середніх і горожанських* (111) яка відіграла важливу роль у встановленні української мови на Закарпатті, хоч автор під впливом несприятливих політичних умов змушений був піти на значні уступки місцевим москвофілам, перш за все щодо запровадження етимологічного правопису.

В. Гнатюк привітав появу *Граматики* І. Панькевича. «Філолог за фахом, — писав він у рецензії на неї, — обізнаний добре не тільки з літературною українською мовою, але й з місцевими

109) Лист В. Гнатюка до І. Кревецького від 19 липня 1923 р. ЛЦДА, Ф. 309, оп. 1, зв. 68, од. зб. 987.

110) І. Панькевич працював над *Словником закарпатоукраїнських говорів* аж до своєї смерті у 1958 р., довівши число карток до 120–130 тисяч. Після його смерті над словником працювали О. Зілінський та О. Куримський, однак не маючи перспектив на його видання, і вони припинили працю над ним. Нині картотека словника разом з опрацьованими вже літерами зберігається в Інституті чужих мов Чехо-Словацької Академії Наук у Празі. Ближче про зв'язки І. Панькевича з В. Гнатюком у ділянці діалектології див.: Й. Дзендзелівський, Іван Панькевич як діалектолог, *Науковий Збірник МУК*, т. 5, кн. 1, стор. 167–208.

111) Мукачево, 1922. Дальші перевидання: Прага, 1927 та 1936.

народними говорами, дав дуже гарну книжку; під впливом обставин мусів вправді зробити уступки дотеперішньому напрямові в правописі, прийнявши систему етимологічного правопису Омел. Огоновського — але не в мові, яка є чиста, народня, українська, оперта зрештою на місцевих верховинських говорах, ідентичних із галицькими.» (112). В рецензії він накреслив шлях, яким би І. Панькевич мав у майбутньому йти при дослідженні мови: «Було б бажано, щоб автор опрацював ширше порівнюючею методою місцеві говори, виказав їх багатство та велике значення, яке вони мають не тільки для історичної граматики, але й для студій над українською мовою взагалі.» (113)

Про те, що І. Панькевич із повною серйозністю віднісся до поради свого друга і учителя, свідчать десятки його наукових праць, насамперед капітальна монографія *Українські говори Підкарпатської Руси і сумежних областей* (Прага 1938).

Важливе значення для мовознавства має і розвідка В. Гнатюка *Чи закарпатські українці автохтони?* (114), що є відповіддю Гнатюка на працю О. Бонкала *Die ungarländischen Ruthenen* (115), в якій цей угорський історик українського походження намагався довести, що Закарпаття було заселене русинами тільки в XII-XIII ст., тобто після приходу на цю територію мадярів. Свою тезу він, між іншим, аргументував фактом, що в українських запозиченнях з угорської мови не збереглися давньомадярські форми і що в угорській мові зовсім немає українських запозичень, хоч слов'янізмів у ній багато. Відповідаючи на перший «аргумент» автора, В. Гнатюк писав: «На се треба відповісти, що або автор не простудіював усіх говорів, хоч їх літературу вичислив достатньо, або умисно не хоче бачити того, що промовляло би проти його теорії» (стор. 273). «Брак старомадьярських слів в українській мові, — пише далі Гнатюк, — не був би ще сам собою доказом пізнього поселення українців, а хіба радше пізніх зносин із мадярами. Та не знати, чи й тут можна повні завірити авторові, чи ліпше почекати, щоби ще якийсь інший знавець мадярської мови, що не робить висновків легкодушно, висловився в сім напрямі» (стор. 274).

Як доводить О. Дзендзелівський (115), в цьому випадку мав В. Гнатюк повну рацію: найновіші дослідження Ротта, Моканя та інших дали багато переконливого матеріялу про збереження давніх унгаризмів у закарпатських говорах.

На твердження Бонкала, що в угорській мові немає українських запозичень він наводить українізм: *bodnár borona, borázda, kaloda, moh, motóvlo, villa, ritka*. Цілий ряд українізмів він знаходить в угорській топоніміці (*Zemplin*,

112) ЛНВ, 1923, кн. VIII, стор. 381-382.

113) Там же, стор. 382.

114) ЛНВ, т. LXXVI, 1922, стор. 269-276.

115) *Ungarische Jahrbücher*, Berlin, 1921, B. I, s. 215-232.

Bereg, Soliva, Teplica, Suchdol, Lonka, Dombno та багато інших). Гнатюк висловив переконання, що «дальші розслідники місцевих назв принесуть певно в сім напрямі ще не одно доповнення» (стор. 274).

Доповнивши мовні аргументи археологічними, історичними та етнографічними даними, В. Гнатюк прийшов до висновку, що закарпатські русини жили на своїй території вже від VI ст. Ця стаття В. Гнатюка в часі її появи мала й політичне значення, тому що вона переконливо заперечувала «законні права» угорців на закарпатоукраїнські землі.

У 1924 р. В. Гнатюк написав свою найліпшу теоретичну працю про мовне питання на Закарпатті *В справі літературної мови підкарпатських русинів* (116). Праця була виготовлена на замовлення чеського літературознавця Ф. Тішого і мала бути опублікована в ювілейному збірнику присвяченому 60-річчю від народження А. Черного, однак цензурі не сподобалося її гостре спрямування проти русофільської політики чехо-словацького уряду на Закарпатті і вона її забракувала. Ф. Тіхий збирався опублікувати її в зб. *Slovanská ročenka*, однак і це йому не вдалося (117). Лише через 40 років від написання автор цієї праці в скороченому варіанті опублікував її у ж. *Школа і Життя* (118), а повністю в *Науковому Збірнику МУК у Свиднику* (119).

У вступній частині В. Гнатюк подав коротку історію національних відносин на території Закарпаття під час угорської неволі, підкресливши, що після приєднання цієї території до Чехо-Словаччини її становище ані трохи не поліпшилося. Він справедливо закидає урядові, що за п'ять років той ані пальцем не рушив, щоб комплексно дослідити цю територію і на підставі наукової аналізи опрацювати концепцію своєї політики щодо населення Закарпаття. «Возьмим тільки яzikову справу, — пише В. Гнатюк, — без її полагодження не можна установити ні урядової мови у всяких державних інституціях, ні мови науцання по школах. І дійсно, на сім полі панує досі безмежний хаос. Кождий урядник і учитель пише й учить так, як йому хочеться. Один учить і пише місцевою народною мовою, отже українською; другий жаргоном зложеним зі слів церковної мови, мадьяризмів, української й московської мови; третій церковною мовою, на-

116) Терміни «Закарпатська Україна», «закарпатські українці» в Чехо-Словаччині було заборонено вживати, тому В. Гнатюк в працях призначених для публікації в Чехо-Словаччині змушений був користатися офіційними термінами «Підкарпатська Русь», «підкарпатські русини».

117) Детальніше про це див.: М. Мушинка, До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів», *Науковий Збірник МУК*, т. 3, Пряшів, 1967, стор. 17-18.

118) *Школа і Життя*, педагогічний додаток ж. *Дружно вперед*, Пряшів, 1964-65, ч. 11-12, стор. 10-11.

119) *Науковий Збірник МУК*, т. 3, 1967, стор. 19-27. Передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1981, стор. 241-247.

скільки годин її відтворити; четвертий московською мовою... Усього того не було би, коли б учені філологи розслідили мову підкарпатських русинів і заявили саяк або так: або вона українська, або московська» (стор. 20).

В. Гнатюк ані трохи не сумнівається, що об'єктивне дослідження цього питання мусить вийти на користь української мови, а саме цього, на його думку, бояться деякі чеські партії. Він цитує резолюцію з'їзду чеських народних соціалістів (партія Клофача), в якій відверто говориться, що всі посади на Закарпатті в майбутньому повинні здобути москвофіли, а українці «повинні бути перенесені з політичного огляду в неруські місцевості республіки» (стор. 22).

На підставі власних досліджень В. Гнатюк виділяє на Закарпатській Україні чотири мовні групи: гуцульську, бойківську, лемківську та долинську (долинянську, долишняцьку) (120). В кожній існують і мовні підгрупи, які відрізняються між собою лише в незначній мірі, головним чином у фонетиці (к і н ь, к у н ь, к о н ь, к и н ь; т е т к а, т і т к а, т ю т к а).

Виходячи з власного досвіду, він категорично заперечує твердження москвофілів про те, що закарпатське населення не розуміє української мови. «Очевидно, що се нісенітниця, видумана для баламучення селян, але не для їх культурного піднесення, — писав він і своє твердження документував таким прикладом: Коли я колись робив екскурсії по Підкарпатській Русі, то побував у всіх жупах і стикався з багатьма селянами, бо ж записував від них фолклорні матеріали. Я говорив до них не інакше, як літературною українською мовою, а проте вони мене дуже добре розуміли... Мав я з собою також твори українських письменників (Т. Шевченка, С. Руданського, І. Франка, О. Федьковича), відчитував їм і вони розуміли, котрі були письменні, — самі читали і просили не раз дати їм сяку або таку книжку. По повороті, зі Львова вислав я не раз туди українські книжки» (стор. 24). Натомість майже всі москвофільські періодичні органи на Закарпатті занепали через брак читачів. Селяни їх не читали, бо не розуміли їх мови.

Про перспективи розвитку літературної мови на Закарпатті В. Гнатюк писав: «Літературною мовою Підкарпатської Русі буде та сама українська, що є в Галичині, на Буковині, на Київщині, на Кубані, на Зеленім Кліні, в Америці. До того положені вже підвалини в писанні Л. Чопея, Г. Стрипського, Гренджі-Донського і інших молодших». Правда, він не робив собі ілюзій, що цей перехід буде легким і безпроблемним, тому закликав закарпатських діячів бути обережними при запроваджуванні української літературної мови в життя, а у випадку потреби піти й на певні уступки: «Тимчасовим переходом до неї (літе-

120) Т. зв. «слов'яцьку групу» В. Гнатюк і надалі вважає «спірною в науці», тому лишає її на боці.

ратурної мови — М. М.) може бути місцевий говір верховинський, найбільше зближений до літературної мови». Більше того, він припускав навіть етимологічний правопис «як уступку для старшої генерації». Але в основній лінії він жадних компромісів не припускав: «Отсей народний говір (верховинський — М. М.) виключно повинен запанувати в уряді і школі, а не який інший, до пори, поки не буде можна перейти вповні до загальної української літературної мови... Чим швидше це станеться, тим ліпше» (стор. 25).

Деякі сучасні дослідники мовного питання на Закарпатті у 20-их роках (М. Штець, Й. Дзензелівський) закидають В. Гнатюкові (як і Панькевичеві) зайву обережність та нахил до компромісу при запроваджуванні української літературної мови. На їх думку, в той час тут існували умови для безпосереднього переходу на позиції української літературної мови і як приклад наводять комуністичну газету *Карпатська Правда*, яка після харківської конференції 1926 р. повністю перейшла на українську літературну мову та беззастережно прийняла український правопис затверджений харківською конференцією. Все це правда, однак ці дослідники не враховують одного не мало важливого факту:

Карпатська Правда була органом компартії Чехо-Словаччини і як партійна газета в умовах демократичного ладу першої Чехо-Словацької Республіки, не підлягала мовній цензурі. Інша справа — державні установи, державні школи й державна адміністрація. Вони були фінансовані з державного бюджету і підпадали розпорядженням вищих державних органів, які мали майже необмежені права й у питаннях мови. В. Гнатюк це дуже добре розумів, тому привітав *Граматику* І. Панькевича з етимологічним правописом як тимчасовий компроміс, зроблений з метою збереження української мови на Закарпатті. До певної міри і завдяки цій граматиці після 1945 р. можна було без труднощів здійснити на Закарпатській Україні загальний перехід на українську літературну мову.

Пишучи про В. Гнатюка як мовознавця не можна оминати і його довгочасну боротьбу за скасування царського указу 1876 р., яким було заборонено офіційне вживання української мови на території Російської Імперії. На цю тему він опублікував понад десять статей.

По суті з цим питанням В. Гнатюк безпосередньо зустрівся вже у перші тижні своєї праці в НТШ, у зв'язку із заборонаю української мови на XII Міжнародному археологічному з'їзді у Києві (121). Після довготривалої і безуспішної полеміки в пресі, спрямованої на скасування цієї безглуздої заборони, 20 серпня 1899 р. В. Гнатюк та І. Франко вислали від імени президії НТШ такого листа організаторам з'їзду: «Маємо честь повідомити, що

121) Детальніше про це див. у першому розділі цієї праці, стор. 38-40.

з причини недопущення українсько-руської мови до рефератів на з'їзд, НТШ не може взяти участь в ньому, бо се недопущене не тільки робить практичну перешкоду для тих членів, що не володіють російською мовою, але всім взагалі робить таку участь морально неможливою» (122).

Подібна історія повторилася й 1902 р. при влаштуванні XIII Міжнародного археологічного з'їзду у Харкові (123) та Першого міжнародного конгресу славистів, що мав відбутися 1904 р. у Петербурзі (124).

В 1903 р. В. Гнатюк опублікував статтю *Російська цензура й українська мова* (125), в якій подав нищівну критику безглузвих заходів російського уряду щодо української мови. Стаття значно виходила за рамки мовного питання і торкалася цілого суспільного ладу в Росії, ладу побудованому на диктатурі, в якому немає й тіні демократії. «Коли на престол наступив нинішній цар Микола, громадськість, вважаючи його лібералом, очікувала, що він вирішить справу преси в Росії. До того вислали йому самі російські письменники петицію, однак цар кинув петицію в кіш і все залишилося по-старому. Справу преси й надалі вирішують циркуляри» (стор. 129). В. Гнатюк дослівно навів кілька таких секретних циркулярів, спрямованих насамперед проти української мови. В повному звучанні він опублікував навіть секретний царський указ від 1876 р., яким було заборонено друкування в Росії книжок українською мовою, читання доповідей, театральні вистави та ввіз українських книжок з-за кордону.

Під впливом загального обурення проти таких диктаторських законів, царська адміністрація пішла на певні уступки і дозволила друкування певного роду книжок українською мовою, однак кожна книжка повинна була пройти сувору цензуру. Цензурування книжок тяглося цілі місяці, інколи й роки, а результат здебільшого був негативним. Із 45 книжок, поданих у цензурний комітет 1900 р., 22 було заборонено друкувати. На списку заборонених книжок була навіть Біблія, яку один з найбільших слов'янських народів не смів читати рідною мовою. На Україні не було дозволено видавання жадного українського журналу, а українська преса вислана туди з-за кордону за певний час поверталася з приміткою «*Refusé par la censure*» або взагалі не поверталася; цензура її відправляла на «загальне спалення, щоб таким чином зміцнити Російську державу» (стор. 183). Така була справжня дійсність «свободи слова» на Україні в освітленні В. Гнатюка.

122) Справа участі делегатів НТШ в археологічному з'їзді, ЛНБ, 1899, кн. IX, стор. 197-198.

123) В справі археологічного з'їзду в Харкові, ЛНБ, т. XX, 1902, кн. VIII, стор. 19.

124) Конгрес славистів у Петербурзі, ЛНБ, т. XXII, стор. 219-222.

125) V. Hnatuk, *Ruská censure a ukrajinský jazyk, Slovanský Přehled*, roč. V, Praha, 1903, s. 128-132.

Та наперекір таким несприятливим умовам, українська література в Росії успішно розвивалася і цензурні обмеження, на думку В. Гнатюка, зможуть уповільнити темпи її розвитку, однак припинити її не зможуть.

Стаття В. Гнатюка *Російська цензура й українська мова* є обвинуваченням російського самодержавства, яке любило перед світом хизуватися своїм демократизмом і багато людей в Європі, між іншим і визначні слов'янські діячі, повірили у цей його демократизм. В. Гнатюк зриває маску з російського уряду і на конкретних прикладах доводить його лицемірну політику. Значення статті В. Гнатюка зміцнюється ще й тим, що її було опубліковано в найвизначнішому тодішньому загальнослов'янському журналі.

Під час революційних зрушень 1905 р. на Україні виник цілий рух, спрямований на скасування указу 1876 р. В. Гнатюк в серії статей та заміток детально інформував про цей рух (126). В одній з таких статей він писав: «Коли ті укази будуть цілком скасовані, українське слово одержить права хоч якогось громадянства, се, звичайно, буде мати кардинальне значення і в загальному розвою українського народу.» (127)

В 1905 р. за скасування указу 1876 поставилася й Російська Академія Наук, створивши окрему комісію під керівництвом академіка Ф. Корша (128), яка мала об'єктивно розглянути це питання. Детальний звіт цієї комісії В. Гнатюк переклав на українську мову й опублікував на сторінках *ЛНВ* (129).

Уряд не погодився з рішенням комісії, демонструвавши це й тим, що українська мова була заборонена і на черговому археологічному з'їзді, який відбувся в Катеринославі 1905 р. Більше того, на цей з'їзд вже не було запрошено жадного делегата із Галичини та Буковини, що викликало гострі протести навіть з боку делегатів з'їзду. Дві такі протестні резолюції В. Гнатюк опублікував у *ЛНВ* разом з детальною аналізою трьох останніх археологічних з'їздів (130). Ініціатором цих резолюцій

126) Див. його статті: *Заходи коло знесення указу з 1876 р., ЛНВ, т. XXIX, 1905, кн. II, стор. 138; Цензурні реформи і українці, там же, кн. III, стор. 266; Заходи російського уряду над знесенням указу 1876 р., там же, стор. 266-267; Заходи одеської Громадської Думи коло знесення заборони української мови в Росії, там же, т. XXX, стор. 91; До утиску українського слова в Росії, там же, стор. 282-283; Інтересна постанова Александровської Думи, там же, т. XXXI, стор. 202; Українська справа в європейській освітленні, там же, стор. 270-271; Як цар людей дурить, там же, т. XXXII, стор. 236-237 тощо.*

127) *ЛНВ, т. XXXIX 1905, кн. III, стор. 266-267.*

128) До складу комісії, крім Ф. Корша, входили: В. В. Зеленський, О. С. Лаппо-Данилевський, С. Ф. Ольденбург, А. С. Фамінцин, Ф. Ф. Фортунатов та О. О. Шахматов.

129) В. Гнатюк, *Реферат Комісії у справі знесення заборони українського друкованого слова, ЛНВ, т. XXX, 1905, стор. 164-174; 218-230; т. XXXI, стор. 1-16.*

130) В. Гнатюк, *Україна мовчить, ЛНВ, т. XXXI, 1905, стор. 261-267.*

був український вчений М. Сумцов. В. Гнатюк та М. Грушевський від імени НТШ вислали на його адресу телеграму з подякою за оборону української мови на археологічному з'їзді (131).

В результаті довгорічної боротьби української громадськості за скасування указу 1876 року, в якій важливу роль відіграв В. Гнатюк, драконівський указ 1906 р. було скасовано, однак це скасування виявилось лише формальним. Українська мова в Російській Імперії і надалі залишилась у безправному становищі, а цензурний утиск після революції 1905 р. ще більше посилювався.

В. Гнатюк боровся і проти тенденцій деяких російських та інших слов'янських діячів створити з російської мови 'всеслов'янську, скасувати тим самим всі національні мови. Ідеологом цих тенденцій на початку ХХ ст. був Д. Вергун, редактор віденського журналу *Славянский Век*. В 1901 р. Д. Вергун запропонував вживати в усьому слов'янському світі виключно російську мову, а всі інші слов'янські мови відкинути як гальмо «всеслов'янського об'єднання». В. Гнатюк назвав таку думку химерною, а її автора «Всеслов'янином із Куликова» (132). В. Гнатюк не заперечував великого значення російської мови, як мови міжнародного спілкування. Більше того, він підкреслює, що її роль в майбутньому зростатиме. Однак він був твердо переконаний, що «всесвітня роль російської мови не потягне за собою загуби ні польської, ні ніякої іншої слов'янської мови».

Зокрема міцно нападав *Славянский Век* на українську мову, який заперечував будь-яке право на самостійний розвиток. У статті *Московські дурисвіти* (133) В. Гнатюк виступив зокрема проти галицьких прихильників ідей Д. Вергуна. В 1905 р. шовіністичний *Славянский Век* припинив своє існування. В. Гнатюк написав з цього приводу некролог під назвою *Славянський Век упокоївся* (134), в якому розглянув його історію й реакційну суть та довів, що фінансував його за посередництвом слов'янофіла Черети Спиридовича російський уряд.

В 1904 р. В. Гнатюк опублікував у власному перекладі статтю Бодуена де Куртене *Платонічний панславизм* (135), яка була запереченням реакційних ідей російських слов'янофілів та їх прихильників у Європі.

Борючись проти реакційного слов'янофілства, В. Гнатюк щиро підтримував слов'янознавство, як самостійну наукову дисципліну. У 1902 р. з-під його пера вийшла рецензія на хрестоматію слов'янських мов Е. Бернекера (136). В цілому його оцінка

131) Там же, стор. 267.

132) В. Гнатюк, Всеслав'янин із Куликова, *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 1-2.

133) *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 245-247.

134) *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 202-203.

135) *ЛНВ*, т. XXV, 1904, стор. 32-46.

136) В. Гнатюк, *Slavische Chrestomathie mit Glossaren*. Von Dr. Erich Berneker (Страсбург 1902), *ЗНТШ*, т. XLIX, 1902, кн. V, стор. 10-13.

цієї хрестоматії була позитивною, однак рецензент закинув авторові, що той не додав до неї жадного зразка із карпатської групи говорів. А принаймі два з них (з Угорської Русі — один з постійним, другий з рухомим наголосом) мали бути там представлені.

В такому ж пляні він оцінив і *Порівняльну читанку слов'янських мов* С. Формана (137). Позитивно він оцінив особливо те, що автор вважає українців окремою нацією, а їх мову самостійною східнослов'янською мовою. У цьому відношенні він протиставив хрестоматію С. Формана науковим працям чеського історика й демографа Л. Нідерле, який наслідуючи російських слов'янофілів, вважав українців росіянами. Тут же він справедливо зауважив, що слов'янознавство мало б стати предметом навчання уже в середній школі.

В статті *Яка мова стане світовою* (138) В. Гнатюк розглянув дві теорії відносно майбутньої спільної інтернаціональної мови — бельгійського вченого П. Манзіона, який твердив, що світовою мовою стане штучна мова, запропонована 1903 р. Пеаном (латинська без флексій), та теорію німецького філолога О. Вілла, який схилявся до живої мови, як мови майбутнього міжнародного спілкування. Висловлюючи своє ставлення до цих теорій, В. Гнатюк писав: «Нас не тикає безпосередньо ні одна, ні друга теорія, тому можемо спокійно чекати, доки одна з них не побідить, коли взагалі може побідити. Нам дивно одначе, що жоден автор не впав на думку допустити ще одну евентуальність: полишити такий стан, як був до тепер стільки століть, де висувалася на чоло народів то одна, то друга мова і ставала *частинно* (підкреслення В. Гнатюка) інтернаціональною, при чім і інші мови не були засувані в кут». Сучасний розвиток інтернаціоналізації живих мов повністю підтвердив правильність висновку В. Гнатюка.

137) В. Гнатюк, Stanislav Forman, Srovnávací čítanka slovanských jazyků, ЗНТШ, т. ХСVIII, 1910, кн. VI, стор. 198-199.

138) ЛНВ, т. ХХVIII, 1904, кн. X, стор. 55.

В И С Н О В К И

У цій праці розглянуто внесок В. Гнатюка у три основні ділянки гуманітарних наук: фолкльористику, літературознавство та мовознавство. Як бачимо, в кожній з цих ділянок зроблено ним немало.

Підсумовуючи дорібок В. Гнатюка в області фолкльористики та етнографії можна без перебільшення сказати, що в кінці XIX і першій чверті XX ст. він був найвизначнішим українським дослідником народної культури, а в цілому ряді питань він є неперевершеним авторитетом й тепер. Його незаурядний талант виявився у різних ділянках: він був прекрасним збирачем фолкльору, видавцем і досі неперевершених корпусів видань українського фолкльору та етнографії, автором десятків теоретичних праць про народну культуру українців.

Йому належить розробка важливих методологічних принципів збирання, дослідження й видавання фолкльорно-етнографічних матеріалів, що й тепер не втратили свого значення. Хоч в силу об'єктивних причин (завантаженість редакторською, організаційною та адміністративною працею, хвороба) він не створив своєї власної фолкльорно-етнографічної школи, все ж таки протягом трьох десятиріч він фактично давав напрям розвитку фолкльористики й етнографії на Західній Україні. Він вивів українську фолкльористику й етнографію з стадії аматорства і поставив її на міцний науковий ґрунт, приєднавши таким чином український фолкльор у загальносвітовий контекст.

До голосу В. Гнатюка уважно прислуховувались і чужинці, насамперед дослідники із слов'янських країн. Як справедливо зауважив М. Т. Яценко, «В. Гнатюк зміцнював фронт передової науки в усьому слов'янському світі та зробив великий вплив на розвиток теоретичної думки в українській фолкльористиці» (1).

Немалі заслуги має В. Гнатюк і в історії української літератури. В час, коли на Східній Україні було заборонене українське слово, у Львові було засновано Українсько-Руську Видавничу Спілку. В. Гнатюк був редактором та упорядником майже півтори сотні її видань. В заснованій ним *Літературно-Науковій Бібліотеці* вийшли основні твори української класичної

1) М. Т. Яценко, *Володимир Гнатюк*. Київ, 1964, стор. 273.

літератури та багато шедеврів світової класики. Цілий ряд художніх творів він сам перекладав з російської, польської, німецької, чеської та французької мов.

Від 1899 по 1907, а потім від 1922 по 1926 рр. він був відповідальним редактором *Літературно-Наукового Вісника*, який саме за його редакцією став найвизначнішим літературно-громадським журналом України і відіграв важливу роль в справі об'єднання літературних сил Східної і Західної України. Перу В. Гнатюка належить і чимало рецензій на літературні твори.

Давню українську літературу він збагатив віднайденням та описом кількох рукописних збірників з оригінальними та перекладними творами XVIII-XIX ст. Все це свідчить про те, що ім'я В. Гнатюка посідає почесне місце і в галузі українського літературознавства.

Дуже важливою була і діяльність В. Гнатюка в галузі українського мовознавства. До української діалектології він спричинився насамперед точними записами народних говорів з різних частин західноукраїнської території. Йому належать і кілька солідних описів говірок цієї області, зокрема лемківських, бойківських та гуцульських. Цінним є і його внесок в лексикологію. Майже до кожного збірника фолклорних матеріалів він подавав словник діалектної лексики. На початку 20-их років він уклав найбільший словник говорів Закарпаття, що охоплював 20 тисяч слів (досі не виданий). Цікавився він і соціолінгвістикою, етимологією, топонімією. Немалі заслуги він має і в справі унормування правопису української літературної мови. Протягом усього життя він активно боровся за скасування заборони українського друкованого слова в царській Росії та за узаконення єдиного загальноукраїнського правопису. У зв'язку з тим, що у своїх статтях на цю тему він виходив з галицьких традицій та правопису Наукового Товариства ім. Шевченка, не всі його пропозиції увійшли у загальноукраїнські правописні норми. Та не зважаючи на те, і на Україні, і за її межами В. Гнатюка вважали одним із найбільших авторитетів в питаннях української мови. Між іншим, свідчить про те і такий факт, що у найповнішій бібліографії українського мовознавства, що її видала Харківська Державна Бібліотека 1930 р., було подано 49 його праць (2).

Та цими трьома ділянками зовсім не вичерпуються зацікавлення В. Гнатюка. Поважне місце він займає і в історії української журналістики і то не лише як довгорічний редактор найвизначнішого літературно-громадського

2) Л. Ф. Червенська — А. Т. Дикий, *Показчик з української мови. Матеріали по 1929 рік. Харків 1929-1930*. Фототипічний передрук з передмовою О. Горбача. Мюнхен, 1985, стор. 7, 31, 76, 81-84, 87, 117, 121, 125, 131, 154, 156, 170, 209, 222, 228, 260. Такою, або більшою кількістю праць в наведеному показчику представлені: М. Грушевський, А. Кримський, О. Курило, І. Огієнко, М. Сулима, Є. Тимченко та І. Франко.

журнала на Україні — *Літературно-Наукового Вісника*, але й як автор десятків статей на журналістичні теми, рецензент майже всіх тогочасних українських газет і журналів та закордонної преси, що звертала увагу на українські справи (3).

Ми вже розглядали його боротьбу за скасування заборони друкування в царській Росії творів художньої та наукової літератури українською мовою. Не менше уваги він приділяв боротьбі за дозвіл видавання в Росії української преси. Появу майже кожної газети на Східній Україні (*Гайдамаки*, *Оса*, *Вік*, *Поступ*, *Іскра*, *Хлібороб*) він привітав окремою статтею, але невдовзі змушений був публікувати «некрологи» цих газет, бо царська цензура їх забороняла. В статті *Розвіяні надії* він навіть конкретні факти про заборону царським урядом п'яток газет (4).

Критично він ставився до закарпатської преси XIX ст., зокрема до газет: *Вестник для Русинов Австрійской Державы*, *Церковная Газета*, *Карпат*, *Листок*, *Додаток до Листка*, *Наука* тощо. Всю цю пресу він називає «мертвонародженою», «обскурною», «партацьким хламом» і протиставляє її єдиному друкованому органу, що у 70-их роках виходив «майже зовсім чистою народною мовою» — *Газета для народних учителів*.

Журналістична спадщина В. Гнатюка досі ще майже не вивчена і ми повністю приєднаємося до слів М. Т. Яценка, написаних майже чверть століття тому: «Всебічне вивчення його (В. Гнатюка — М. М.) редакторської і видавничої роботи дало б можливість вписати в історію української демократичної журналістики не одну блискучу сторінку» (5).

Живо цікавився В. Гнатюк і питаннями історії України, при чому в центрі його уваги була найновіша історія на всіх українських територіях. Найбільше уваги він приділяв національному відродженню українського народу та його боротьбі за свої економічні, соціальні, культурні та політичні права. Згадаймо хоча б такі його праці як *Зносини українців з сербами* (6), *Національне відродження австро-угорських українців* (7), *Кубаницина й кубанські українці* (8), *Причинки до історії зносин галицьких і угорських русинів* (9), *Число русинів на Угорщині* (10),

3) Лише на сторінках ЛНВ В. Гнатюк прорецензував 73 газет та журналів. Деяким з них він присвячував увагу систематично, рецензуючи цілі річники.

4) Вік С. Єфремова, Громадянин Г. Смешенка, Характерик В. Коваленка, Неділя І. Федорчука, Поступ В. Шемети. ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 219.

5) М. Яценко, Володимир Гнатюк. Київ, 1964, стор. 49.

6) Науковий Збірник присвячений М. Грушевському. Львів, 1906, стор. 373-408.

7) Союз Визволення України, Відень, 1916.

8) Народна Бібліотека Просвіти, ч. 3. Львів, 1920, стор. 50.

9) ЛНВ, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 162-178.

10) ЛНВ, т. VI, 1899, кн. VI, стор. 199-200.

Відродження угорських русинів (11), *Австрійська конституція в числах* (12), *Мадярська свобода* (13) та десятки інших. З-під його пера вийшла теж чи не найповніша історія Наукового Товариства ім. Шевченка (14).

Кожна з цих праць побудована на переконливих архівних джерелах, статистичних даних та власних спостереженнях.

Між книжками, яким В. Гнатюк присвятив детальні рецензії є історичні праці М. Грушевського, Д. Яворницького, М. Тершаковця, Б. Грінченка, С. Томашівського, Л. Явдика, Ю. Романчука тощо.

На увагу заслуговують і його біо-бібліографічні статті та некрологи про кільканадцять дослідників історії України.

І ця галузь біографії В. Гнатюка чекає ще на свого дослідника.

Кілька десятків статей присвятив В. Гнатюк питанням українських шкіл та освіти, при чому цікавився всіма типами шкіл від дитсадків по університети. Ляйтмотивом усіх цих статей було освітлення нерівноправного становища українських шкіл порівняно з російськими (на Східній Україні), польськими (в Галичині), німецькими (на Буковині) та угорськими (на Закарпатті) школами. Він написав багато рецензій на шкільні підручники, писав про музеї, бібліотеки, театри тощо.

І цей бік його діяльності досі належно не оцінено.

І вже зовсім не досліджені його статті на релігійні теми, хоч і ця ділянка займає не мале місце в його друкованій спадщині. В. Гнатюк був релігійною людиною, в молодості він навіть мріяв стати священиком-місіонером і хоч ця його мрія не здійснилася, він уважно стежив за релігійним життям не тільки на Україні, але й за її межами.

Правда, він не був релігійним фанатиком. Релігійність зовсім не перешкоджала йому публікувати твори «матеріалістів» (Л. Моргана, Ф. Енгельса, К. Кавтського), позитивно писати про Ф. Лассалю, К. Лібкнехта та критикувати (інколи й дуже гостро) духовенство, зокрема за його консерватизм та неухагу, а то й вороже наставлення до національно-визвольної боротьби українського народу. Православне духовенство на Східній Україні він критикував за його підтримку нищівної політики царського уряду щодо українців, уніятське духовенство в Галичині — за його неухагу до національно-освітньої роботи, духовенство Закарпаття — за його аристократизм та мадяронство. З цього погляду цікаві зокрема його статті: *Православна церква в Росії за Олександра III* (15), побудована на офіційній статистиці 1881 та

11) *Буковина*, Чернівці, 1907, ч. 151: Літературний додаток, стор. 4-5.

12) *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 74-75.

13) *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, кн. XI, стор. 143-154.

14) Львів, 1923.

15) *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 30.

1894 рр., *Діяльність католицьких монахів в Австралії* (16), *Вавилон і Біблія* (17), *Темні душі на Угорській Русі* (18) та *Світлі душі на Угорській Русі* (19).

На сторінках ЗНТШ та ЛНВ він опублікував кільканадцять рецензій на твори з історії української церкви, наприклад: С. Петровський — *Семь херсонских архиепископов* (Одеса 1894) (20), С. Стеллецький — *Протоіерей А. А. Самборский — законоучитель императора Александра I* (Київ 1896) (21), І. Хитров — *Замечательные люди из русского белого духовенства* (Странник, 1897) (22), *Студії Богословські о. С. Будильця* (Чернівці 1899) (22а), *История Русской Католической Церкви на Руси* о. Я. Зробека (Жовква 1901) (23), *Кружок недільних проповідей* Д. Єремійчука (Чернівці 1902) (24) тощо. Крім того, він регулярно рецензував *Шематизми* окремих епархій, церковну пресу тощо.

Питання українських релігійних сект він порушив у статті *Мальованці в Галичині* (25) та в рецензії на книгу Ясевича-Бородаєвської *Сектанство в Киевской губернии* (Київ 1902) (26).

Крім того, він підготував до друку клясичний твір Ш. Сеньобоса *Церква й католицькі партії в XIX ст.* у перекладі І. Кревецького (27) та прорецензував історичну працю А. Кримського *Мусульманство і його будучність* (Львів 1904) (28).

На окрему увагу заслуговує і діяльність В. Гнатюка як перекладача з російської, польської, болгарської, сербохорватської, чеської, німецької, французької та угорської мов, про яку ми згадали лише в кількох словах.

Інколи закидають В. Гнатюкові, що він занадто підкреслював питання освіти широких кіл населення й належно недооцінював його економічне становище. Та це не так: В. Гнатюк не був прихильником кривавих соціальних революцій, однак при дослідженні народу він завжди на перше місце ставив його матеріальне буття. З цього погляду характерні його праці про Угорську Русь. Наприклад, у вступі до брошури Е. Еґана *Економічне положення руських селян в Угорщині* (що вийшла в його перекладі та за його редакцією 1901 р.), він накреслив конкретну програму поліпшення економічного стану населення:

16) ЛНВ, т. XX, 1902, кн. X, стор. 10-11.

17) ЛНВ, т. XVIII, 1902, стор. 38-39.

18) *Буковина*, Чернівці, 1897, ч. 81.

19) *Там же*, ч. 88.

20) ЗНТШ, т. XV, 1897, кн. I, стор. 41-43.

21) ЗНТШ, т. XIX, 1897, кн. V, стор. 36-38.

22) ЗНТШ, т. XXVI, 1898, кн. VI, стор. 34-35.

22а) ЛНВ, т. XIII, 1901, кн. III, стор. 217.

23) ЛНВ, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 35.

24) ЛНВ, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 41.

25) ЛНВ, т. XIV, 1901, кн. VI, стор. 49.

26) ЗНТШ, т. LVII, 1904, кн. I, стор. 44-45.

27) ЛНВ, 1906, стор. 11, ч. 127.

28) ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XI, стор. 133.

«Хоч земля заселена ними (руси́нами — М. М.) гірська, отже і неврожайна, то можна їх піднести іншими способами. Купелеві заведення, яких можна б позакладати багато на Угорській Руси, бо є для того підстави, принесли б для околичних селян не малі зарібки. Промислові школи, особливо для виробів із дерева, до чого у населення є вроджений талант, принесли б йому також не малу користь. Піднесення ткацтва, годівлі худоби, дробу, молочарство, пасічництво, ганчарство і т. п. підпирані правительством, поставили б також русинів на ноги» (29).

Підсумовуючи аналізу життя і наукову діяльність В. Гнатюка можна сказати, що він був одним з найвизначніших діячів української культури кінця ХІХ і першої чверти ХХ ст., вченим, який поклав наукові фундаменти української фолкльористики, спричинився до вивчення й популяризації української літератури та має неабиякі заслуги і в галузі українського мовознавства. Однак повна і всебічна аналіза життя і діяльності В. Гнатюка чекає ще на свого дослідника.

29) Е. Еган, *Економічне положення руських селян в Угорщині*. Львів, 1901, стор. 6.

БІБЛІОГРАФІЯ ОСНОВНИХ ПРАЦЬ В. ГНАТЮКА

Ця бібліографія є витягом з повної бібліографії друкованих праць, укладеної автором, яку готує до друку Канадський Інститут Українських Студій в Едмонтоні (1337 бібліографічних позицій). Вона не охоплює дрібних заміток та рецензій В. Гнатюка, ним редагованих творів, перекладів та публікованих листів. Криптоніми та псевдоніми В. Гнатюка не наведені.

Скорочення

Вид. — Видавництво.

ЕЗ — *Етнографічний Збірник Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*.

ж. — журнал.

ЗНТШ — *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*.
кн. — книга.

ЛНВ — *Літературно-Науковий Вісник*.

ЛНБ — *Літературно-Наукова Бібліотека*. Виходила накладом Українсько-Руської Видавничої Спілки у Львові.

МУЕ — *Матеріали до української етнології Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*.

МУЕА — *Матеріали до української етнології та антропології*.

МУРЕ — *Матеріали до українсько-руської етнології*.

Науковий Збірник МУК — Науковий Збірник Музею Української Культури у Свиднику.

Некр. — Некролог.

річ. — річних.

стор. — сторінка.

т. — том.

тов. — товариство.

УРВС — *Українсько-Руська Видавнича Спілка*.

Хр. і бібл. — *Хроніка і бібліографія* — рубрика в ж. *Літературно-Науковий Вісник*.

Хроніка — *Хроніка Наукового Товариства ім. Шевченка*.

ч. — число.

ФОЛКЛЬОР ТА ЕТНОГРАФІЯ

Загальні праці

1 В. М. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Т. Яценка. Вид. «Наукова думка», Київ, 1966.

2 Володимир Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. На 110-річчя народження (1871-1971). Упорядкування, редакція і вступна стаття Б. Романенчука. Англійська передмова Л. Рудницького. *ЗНТШ*, т. 201, Філологічна секція, Нью-Йорк, 1981.

3 Українська усна словесність в українській літературі й голосах чужинців, *Вісник Союзу Визволення України*, Відень, 1916, ч. 53 (113), стор. 556-558.

4 Руські оселі в Бачці (в Полудневій Угорщині), *ЗНТШ*, т. XXII, 1898, кн. II, стор. 1-58.

5 Як австрійський уряд був заінтересувався бойками? *ЗНТШ*, т. XXXIII, 1900, кн. I, стор. 2-4.

6 Причинки до пізнання Гуцульщини, *ЗНТШ*, т. CXXXIII-CXXXIV, 1917, кн. 7, стор. 1-58.

7 Гуцули, *Підкарпатська Русь*, Ужгород, 1924, № 1, 1924, № 3, стор. 43-50.

8 Из украинских провинций Венгрии, *Украинский Вестник*, 1906, ч. 4, стор. 295-300.

9 Кубанщина й кубанські українці, *Вперед*, 1920, ч. 230-246. Вийшло й окремим виданням: *Народна Бібліотека Просвіти*, ч. 3. Львів, 1920.

10 Число русинів в Америці, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX.

Народні пісні

11 *Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка*. Упорядкування, вступна стаття та примітки М. Яценка. Вид. «Музична Україна», Київ, 1971.

12 Етнографічні матеріали з Угорської Руси. Зібрав В. Гнатюк. Т. III, част. 2, Бач-Бодрогський комітат. *ЕЗ*, 1909, т. IX, стор. 117-277. Передруковано в зб.: *Руски народни пісні у записах В. М. Гнатюка*. Зредагував и до друку приготував Дюра Лятяк. Вид. «Руске слово», Нови Сад, 1972. Фотопередрук першого видання: Вид. «Руске Слово», Нови Сад, 1986.

13 Из новозаписанных народных песней, *Новый Галичанин*, 1890, № 6, 13, 15, 17, 20.

14 Пісня про покритку, що втопила дитину, *МУЕ*, т. XIX-XX, 1919, стор. 249-389.

15 Пісня про неплідну матір і ненароджені діти, *ЗНТШ*, т. CXXXIII, 1922, стор. 173-224.

16 Гаївки. Зібрав В. Гнатюк. Мелодії скопив на фонограф О. Роздольський, списав Ф. Колесса. *МУЕ*, т. XII, 1909.

17 Коломийки, т. I, II, III. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XVII, 1905; *ЕЗ*, т. XVIII, 1906; *ЕЗ*, т. XX, 1907.

18 Старинність коломийки, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, кн. XII, стор. 235-236.

19 Колядки і щедрівки, т. I, II. Зібрав Володимир Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXV, 1914; *ЕЗ*, т. XXXVI, 1914.

20 До колядки про св. Софію в Києві, *ЗНТШ*, т. LXXIX, 1907, кн. V, стор. 155-159.

21 Лірники. Лірницькі пісні, молитви, слова, звістки і т. п. про лірників повіту Бучацького зібрав у вересні 1895 В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. II, 1896, стор. 1-76.

22 Жебрацькі благальниці, *ЗНТШ*, т. CX, 1912, кн. IV, стор. 158-163.

23 Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності. Подав В. Гнатюк. *ЗНТШ*, т. L, 1902, кн. VI, стор. 1-37; т. LII, 1903, кн. II, стор. 38-67.

24 Війна і народна поезія, *Календарик для українських січових стрільців і жовнірів-українців на 1917 рік*, Відень, 1916, стор. 68-85.

25 Нові народні пісні, *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 3-5.

26 Новоутворена народня пісня, *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 194.

Звичаї та вірування

27 Родини і хрестини на Гуцульщині. Записав Петро Шерик-Донків. *МУЕ*, т. XVIII, 1918, стор. 85-122.

28 Українські весільні обряди й звичаї, *МУЕ*, т. XIX-XX, 1919.

29 Бойківське весіле в Мшанці (Старосамбірського повіта), *МУЕ*, т. X, 1908, част. II, стор. 1-29.

30 Весіле в Керестурі (Бач-Бодрогської столиці, в південній Угорщині), *МУЕ*, т. X, 1908, част. II, стор. 30-78.

31 Збірки сільської молодіжі на Україні. З паперів Дмитра Дикарева. *МУЕ*, т. XVIII, 1918, стор. 170-275.

32 Похоронні звичаї й обряди. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXII, 1912, стор. 131-424.

33 Знадоби до галицько-руської демонології, т. I. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XV, 1904.

34 Знадоби до української демонології, т. II, вип. 1, 2. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXIII, 1912; т. XXXIV, 1912.

35 Купане й палене відьм в Галичині, *МУЕ*, т. XV, 1912, стор. 178-201.

36 Людські фігури з воску, *ЗНТШ*, т. CXXVIII, 1919, стор. 212-216.

Казки та інші жанри народної прози

37 Етнографічні матеріали з Угорської Русі, т. I-VI. Зібрав В. Гнатюк. Т. I. Легенди і новелі, *ЕЗ*, т. III, 1897; Т. II. Казки,

байки, оповідання про історичні особи, анекдоти, *ЕЗ*, т. IV, 1898; Т. III. Західні угорсько-руські комітати, *ЕЗ*, т. IX, 1900; Т. IV. Казки, легенди, новелі, історичні спомини з Банату, *ЕЗ*, т. XXV, 1909; Т. V. Казки з Бачки, *ЕЗ*, т. XXIX, 1910; Т. VI. Байки, легенди, історичні перекази, новелі, анекдоти з Бачки, *ЕЗ*, т. XXX. Частину казок у літер. обробці передруковано в збірниках: а) В. Гнатюк, *Баронський син в Америці*. Львів, 1917; б) В. Гнатюк, *Народні казки. З образками Вол. Кобринського*, *ЛНБ*, 1913, серія I, ч. 136; в) *Українські народні казки Східньої Словаччини*, т. I. Упорядкування, післямова та коментарі М. Гиряк. Пряшів, 1965; г) В. Гнатюк, *Народні новелі*. Львів, 1917. Дослівний передрук: д) *Народни приповедки бачванських русинох. По етнографічних матеріялах Володимира Гнатюка*. Вибрал і до друку приготував Д. Лятак. Вид. «Руське слово», Руски Керестур, 1967. Фотопередрук першого видання (т. I-VI): Вид. «Руске Слово», Нови Сад, 1986-1987.

38 Ответ г. Сабову на его критику «Етнографічного збірника» ч. III, *Листок*, Ужгород, 1898, ч. 9, стор. 100-105 та ч. 10, стор. 117.

39 Запропащена збірка угро-руських казок, *ЗНТШ*, т. CXVII-CXVIII, 1913, стор. 235-243.

40 Українські народні байки (звіринний епос), т. I-II. Зібрав В. Гнатюк. *ЕЗ*, т. XXXVII-XXXVIII, 1916. Літературна обробка кращих текстів: В. Гнатюк, *Народні байки. З образками Микити Вихора*. *ЛНБ*, 1918, сер. I. Значна частина текстів передрукована в зб.: *Казки про тварин*. Упорядкування, вступна стаття та примітки І. П. Березовського. Вид. «Наукова думка», Київ, 1976.

41 Галицько-руські анекдоти. Зібрав Володимир Гнатюк. *ЕЗ*, т. VI, 1899.

42 Народні оповідання про опришків, *ЕЗ*, т. XXVI, 1910.

43 Народні оповідання про тютюнарів, *ЗНТШ*, т. CXXII, 1915, стор. 167-211.

44 Галицько-руські народні легенди, т. I-II. Зібрав В. Гнатюк. Т. I, *ЕЗ*, т. XII, 1902; Т. II, *ЕЗ*, т. XIII, 1902. Частину легенд в літературній обробці передруковано в зб.: В. Гнатюк, *Як повстав світ? Народні легенди з історії природи й людського побуту*. Львів, 1926.

45 Легенди з Хітарського збірника (1-ої пол. XVIII в.). Подав Володимир Гнатюк, *ЗНТШ*, т. XVI, 1897, кн. II, стор. 1-38.

46 Історія одної легенди, *ЛНБ*, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 204.

47 Легенди про три жіночі вдачі (Причинок до історії мандрівки фолклірних мотивів), *ЗНТШ*, т. XCVII, 1910, кн. V, стор. 74-85.

48 Віршована легенда про рицаря і смерть, *ЗНТШ*, т. LXXXV, 1908, кн. V, стор. 140-158.

Еротичний фолклор

49 *Das Geschlechtsleben des ukrainischen Bauernvolkes*, I-II. Beiwerke zum Studium der Anthropophyteia. Leipzig, 1909-1912.

50 *Die Brautkammer. Eine Episode aus den ukrainischen Hochzeitbräuchen*. Anthropophyteia, Leipzig, 1909. (Privatdruck. Sonderabdruck aus den VI. Band. Dr. Fr. S. Kraus, S. 113-149).

51 *Parallelen zu einem magyarischen Volkslied*. Eine Umfrage von Volodymyr Hnatjuk. Beiträge von Hnatjuk, Koštial und Krauss. Anthropophyteia, VI. Band. Leipzig, 1909, S. 347-352.

52 *Beiträge zur Volksliedforschung. Ein erotisches ukrainisches Lied aus dem XVII. Jahrhundert*. Anthropophyteia, VI. Band. Leipzig, 1909, S. 344-347.

Матеріальна культура

53 Народна пожива і спосіб її приправи в східній Галичині, МУЕ, т. I, 1899, стор. 96-110.

54 Народна пожива на Бойківщині, Науковий збірник, присвячений М. Грушевському, Львів, 1906, стор. 576-594.

55 Народна пожива в Галичині, МУЕ, т. XVIII, Львів, 1918, стор. 5-85.

56 Кушнірство в Галичині, МУЕ, т. I, 1899, стор. 68-78.

57 Ткацтво у східній Галичині, МУЕ, т. III, 1900, стор. 12-26.

Методика збирання фолклору

58 *Українська народня словесність (В справі записів українського етнографічного матеріалу)*. Накладом Союза Визволення України, Відень, 1917. Передрук у кн.: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Київ, 1966, стор. 27-77; Нью-Йорк, 1981, стор. 29-40.

59 Відозва до всіх любителів нашої народної словесности, Буковина, 1898, ч. 73, стор. 3.

60 В справі збирання народних легенд, ЛНВ, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 176-178.

61 Програма для збирання діточих забавок і матеріалів до діточих забав, ЛНВ, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 38.

62 Збирайте етнографічні матеріали! ЛНВ, т. XVII, 1902, стор. 77-78.

63 До збирачів етнографічних матеріалів, ЛНВ, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 214-217.

64 Відозва в справі збирання етнографічних матеріалів. 1. Відозва в справі збирання загадок; 2. Відозва в справі збирання матеріалів до рибальства, Хроніка, 1905, вип. I, ч. 21, стор. 12-14.

65 Квестіонар для збирання місцевих переказів, Хроніка, 1907, вип. IV, ч. 32, стор. 16-25.

66 Квестіонар у справі записування похоронних звичаїв і голосінь, Хроніка, 1909, вип. III, ч. 39, стор. 37-38.

Історія української фолклористики та етнографії

- 67 Федір Вовк (Некр.), *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 120-125.
68 Павло Житецький, *Хроніка*, 1911, вип. II, ч. 46, стор. 14-16.
69 Михайло Зубрицький, *Хроніка*, 1920, вип. I-II, ч. 63-64, стор. 56-69.
70 Філарет Колесса, *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41, стор. 20-21.
71 Зенон Кузеля, *Хроніка*, 1910, вип. I, ч. 41, стор. 24-25.
72 Ювілей Миколи Лисенка, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 243.
73 Микола Лисенко, *Хроніка*, 1912, вип. IV, ч. 52, стор. 18-23.
74 Олексій Маркевич, *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 146-147.
75 Микола Іванович Петров, *Хроніка*, 1912, вип. I, ч. 49, стор. 21-24..
76 Володимир Шухевич, *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 107-109.

Фолклор та етнографія інших народів

- 77 Український фолклор у польських переробках (Олександр Гроза), *Етнографічний Вісник*, кн. 7. Вид. УАН, Київ, 1926, стор. 146-167.
78 З російської воєнної поезії, *ЗНТШ*, т. СХХVIII, 1919, стор. 220-226.
79 Павло Василевич Шейн, *ЛНВ*, т. XII, 1900, стор. 62-63.
80 Володимир Ястребов, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 67-68.
81 Словацький опришок Яношик в народній поезії, *ЗНТШ*, т. XXXI-XXXII, 1899, кн. V-VI, стор. 1-50.
82 Франтішек Ржегорж, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 123-124.
83 Столітні роковини уродин У. Ленрота, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VII, стор. 51-53.

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Українська література

- 84 Інтересний збірник з с. Хітара (пов. Стрийський). Тимчасові відомості. *ЗНТШ*, т. X, 1896, стор. 7-9.
85 Причинок до літератури нашого віршотворства, *ЗНТШ*, т. XXI, 1898, кн. I, стор. 5-12.
86 Угро-руські духовні вірші, *ЗНТШ*, т. XLVI, 1902, кн. II, стор. 1-68; т. XLVII, кн. III, стор. 69-164; т. XLIX, кн. V, стор. 165-272. Фотопередрук: Владимир Гнатюк, Угроські духовні вірші. Интегралне видане зоз *Записок Наукового Товариства ім. Шевченка*, т. XLVI-XLVII, XLIX. *Етнографічні матеріали з Угорської Русі*, т. I, вид. «Руске Слово», Нови Сад, 1985.

- 87 Кілька духовних віршів, *ЗНТШ*, т. LVI, 1903, кн. VI, стор. 25-33.
- 88 Керестурська хроніка, *ЗНТШ*, т. LIII, 1903, кн. III стор. 5-9.
- 89 Хоценський співанник Левицьких, *ЗНТШ*, т. XCI, 1909, кн. V, стор. 95-125.
- 90 Угро-руський співанник Івана Грядилевича, *ЗНТШ*, т. LXXXVIII, 1909, кн. II, стор. 151-157.
- 91 Рукописні гумористичні часописи, *ЗНТШ*, т. CXXX, 1920, стор. 133-167.
- 92 Збірник Петра Колочавського, *Науковий Збірник Тов. Просвіта в Ужгороді за р. 1922, річ. I*, Ужгород, 1922, стор. 229-236.
- 93 Характеристики української драматичної артистки (Заньковецької), *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VII, стор. 10-11.
- 94 Ізидор Воробкевич, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 43-50.
- 95 Лука Гарматій і його спомини про М. Коцюбинського. Накладня Мих. Таранька, Львів, 1925, стор. 20.
- 96 Ілярій Грабович, *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 146-148.
- 97 До біографії В. Забілої, *ЛНВ*, т. XXXIV, 1906, кн. V, стор. 397-398.
- 98 Ювілей 25-ліття літературної діяльності О. П. Косачевої, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. III, стор. 218-219.
- 99 Поетичний талант між бачванськими русинами, *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 174-188.
- 100 Відослонене пам'ятника І. Котляревського в Полтаві, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 51-59.
- 101 До характеристики семінарських часів Івана Котляревського, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 209-215.
- 102 Відголос свята І. Котляревського в Полтаві, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 233-234.
- 103 Михайло Старицький, *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 123-125.
- 104 Роковини смерті І. Франка, *ЛНВ*, т. XC, 1926, кн. V, стор. 81-82.
- 105 Заборона Шевченкових вечерниць у Косові, *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 30.
- 106 Автограф Шевченка, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 1.
- 107 Проект бібліотеки в родиннім селі Т. Шевченка, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 4, стор. 1.
- 108 В справі пам'ятника Т. Шевченка в Києві, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 245.
- 109 В справі товариства руських письменників, *Діло*, 1898, № 183.
- 110 Десятиліття Українсько-Руської Видавничої Спілки у Львові, *ЛНВ*, т. XLIX, 1910, кн. II, стор. 335-344.

Література інших народів

- 111 Броніслав Грабовський, *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 16-17.

- 112 Адольф Дигасінський, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 20.
- 113 Др. Ян Карлович, *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 7-14.
- 114 Мечислав Ледуховський, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 34.
- 115 Ігнат Мацейовський, *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. XI, стор. 19-20.
- 116 Петро Хмельовський, *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 124-126.
- 117 Станіслав Шнір-Пепловський, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 192-193.
- 118 Клопоти з Шопеном, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 3, стор. 211.
- 119 З'їзд російських письменників, *ЛНВ*, т. XII, 1900, стор. 185.
- 120 Григорій Аветович Джаншієв, *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. IX, стор. 209.
- 121 Іван Миколаєвич Жданов, *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 19.
- 122 Григорій Александрович Мечтет, *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X, стор. 9.
- 123 Капітолія Валеріянівна Назарева, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2, стор. 143-144.
- 124 Олександр Пипін, *Хроніка*, 1905, вип. I, ч. 21, стор. 22-24.
- 125 Гліб Іванович Успенський, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 46-47.
- 126 А. К. Шеллер (А. Михайлов), *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 67-68.
- 127 Српска книжевна Задруга, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 16.
- 128 Матій Бан, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 233.
- 129 Ілля І. Букечевич, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 193-194.
- 130 Осип Торбар, *ЛНВ*, т. XI, 1900, кн. IX, стор. 209.
- 131 Кароліна Светла, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 46.
- 132 Нове літературне товариство чеське «Máj», *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 28.
- 133 Френсіс Брет Гарт, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 47-48.
- 134 Німецька література поза границями Німеччини, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 181.
- 135 Юліян Дері, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 133.
- 136 Нові відкриття з царини класичної філології, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 223.
- 137 Еміль Золя, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 25.
- 138 Виклади української літератури в Упсалі, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 237.

ЖУРНАЛІСТИКА

- 139 Число часописей в 1900 році, *ЛНВ*, т. XIII, кн. II, стор. 137.
140 Слав'янські часописи в Австро-Угорщині 1855 і 1901, *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 16.
141 З української преси в Канаді, *ЛНВ*, т. XXX, 1905, стор. 283-284.
142 Перша українська газета в Росії, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 236.
143 Всеславянин із Куликова, *ЛНВ*, т. XIV, 1901, кн. IV, стор. 1.
144 Московські дурисьвіти, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 245-247.
145 Соціально-демократична преса в Німеччині, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 122.
146 Польські рецензії на видання нашого Товариства, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 37-38.
147 Словацька преса, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, стор. 60.
148 Передплатники словацьких газет, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 16.

ІСТОРІЯ, НАУКА ТА ПУБЛІЦИСТИКА

- 149 Еміграція з Галичини, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 191.
150 Могила гетьмана Дорошенка і наша безпам'ятливість, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 181-182.
151 Жиди в Галичині, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 23-24.
152 Цензурні реформи і українці, *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. III, стор. 266.
153 Польсько-руський утравізм у Бразилії, *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. VIII, стор. 25.
154 Причинок до польсько-руської рівноправности, *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 22.
155 Зносини українців із сербами, *Науковий збірник, присвячений М. Грушевському*. Львів, 1906, стор. 373-408.
156 Один із буковинських духовних antiquae educationis, *ЗНТШ*, т. XCVIII, 1910, кн. VI, стор. 148-155.
157 Національне відродження австро-угорських українців (1772-1880). Союз Визволення України, Відень, 1916.
158 Честь праці! *ЛНВ*, т. XXXIII, 1906, стор. 551-557 (З приводу 10 річниця перебування М. Грушевського у Львові).
159 Нова галузь історії (Византинознавство), *ЛНВ*, т. XVII, 1920, стор. 29-30.
160 Єретик між москвофілами (І. Свенцицький), *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. X, стор. 24-37.
161 Культурність галицьких москвофілів, *ЛНВ*, т. XXIX, 1905.

- 162 Українсько-руська соціально-демократична партія, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 129.
- 163 Ісидор Шараневич (Некр.), *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 12.
- 164 Станіслав Щепановський (Некр.), *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 192.
- 165 Наукова екскурсія Д. Яворницького на землі Запорозькій, *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 38.
- 166 Дещо про Русь Угорську, *Радикал*, 1895, ч. 2, стор. 14-19, ч. 3, стор. 26-30.
- 167 І ми в Європі. Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття, *Житє і Слово*, Львів, 1896, т. V, кн. I, стор. 1-9.
- 168 Темні духи на Угорській Русі, *Буковина*, Чернівці, 1897, ч. 81.
- 169 Світлі духи на Угорській Русі, *Буковина*, Чернівці, 19 квітня 1897, ч. 87 та 22 квітня 1897, ч. 88.
- 170 Угро-руська мізерія, *Житє і Слово*, 1897, т. V, стор. 46-62.
- 171 Rusini v Uhrách, I, *Slovanský Přehled*, roč. I. Praha, 1899, s. 216-222.
- 172 Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 162-178.
- 173 Число русинів на Угорщині, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI, стор. 199-200; *ЗНТШ*, т. XXVIII, 1899, кн. II, стор. 29-38; *Буковина*, 1899, № 67, стор. 1-2.
- 174 Заходи коло піднесення економічного добробуту угорських русинів, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 205-206.
- 175 Віче угорських русинів, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X, стор. 68.
- 176 Характерна дрібниця з Угорської Русі, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 185.
- 177 Словаки чи русини? Причинок до вияснення спору про національність західних русинів, *ЗНТШ*, т. XLII, 1901, кн. IV, стор. 1-81.
- 178 Из украинских провинций Венгрии, *Украинский Вестник*, Санкт-Петербург, 1906, ч. 5, стор. 295-300.
- 179 Відродження угорських русинів, *Буковина*, Чернівці, 1907, № 51. Літературний додаток, стор. 4-5.
- 180 З Угорської Русі, *Буковина*, Чернівці, 1910, ч. 287, стор. 1-3; ч. 288, стор. 1-3.
- 181 Підкарпатська чи Угорська Україна? (В справі назви), *Вперед*, 1920, № 224; *Народна воля*, 1920, № 142.
- 182 Чи закарпатські українці автохтони? *ЛНВ* т. LXXXVI, 1922, кн. III, стор. 269-276.
- 183 Кілька причинків до біографії Юрія Гуци (Венелина), *ЗНТШ*, т. XLVII, 1902, кн. III, стор. 4-6.
- 184 Роковини уродин Юрія Гуци (Венелина), *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, стор. 21-22.
- 185 Едмунд Еган (Некр.), *ЛНВ*, 1901, кн. XI, стор. 19-20.
- 186 Юрій Жаткович, *Діло*, 1896, ч. 263.

- 187 Ю. Жаткович, *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. XII, стор. 204-207.
- 188 Д-р Гядор Стрипський, *Вперед*, 1919, № 48, від 28 січня 1919 р.
- 189 Національне питанє і австрійська соціяльна демократія, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XI, стор. 128-129.
- 190 Австрійська конституція в числах, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. I, стор. 74-75.
- 191 Статистика народностей в Угорщині, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 45-46;
- 192 Еміграція словаків, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 46.
- 193 Як жидоватіє Угорщина, *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 62-63.
- 194 Мадьярська свобода, *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, кн. XI, стор. 143-154.
- 195 Голод у Росії, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 70.
- 196 Боротьба з алькоголізмом у Росії, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 136.
- 197 Російський святійший Синод і українська мова, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. XII, стор. 180.
- 198 Потреба популярних книжечок українських, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. VII, стор. 119.
- 199 Ruská censura a ukrajinský jazyk, *Slovanský Přehled*, Praha, 1903, roč. V, s. 128-132.
- 200 Заходи російського уряду над знесенням указу 1876 р., *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. III, стор. 266-267.
- 201 Реферат Комісії у справі знесення заборони українського друкованого слова, *ЛНВ*, т. XXX, 1905, стор. 164-174, 218-230; т. XXXI, стор. 1-16.
- 202 До утиску українського слова в Росії, *ЛНВ*, т. XXX, 1905, стор. 282-283.
- 203 Новий Фльоринський в Одесі, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 236-237.
- 204 Міжнародний зв'язок Академії Наук, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 121-124.
- 205 Українська мова на археологічному з'їзді в Києві, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 118.
- 206 З київського археологічного з'їзду, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 38-39.
- 207 В справі археологічного з'їзду в Харкові, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 19.
- 208 Україна мовчить..., *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 261-267.
- 209 Іван Пулюй (Некр.), *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-62, стор. 118-120.
- 210 Остап Терлецький (Некр.), *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 34.
- 211 Наукове Товариство ім. Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873-1923). Львів, 1923.

212 Справа українсько-руської мови на Київському археологічному з'їзді й участь у ній Товариства, *ЗНТШ*, т. XXIX, 1899, стор. 1-8.

213 Справа участі делегатів Наукового Товариства ім. Шевченка в археологічному з'їзді, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. IX, стор. 197-198.

214 Страти Товариства в часі російської інвазії, *Хроніка*, 1918, вип. I-III, ч. 60-63, стор. 141-144.

215 Роковини Т. Б. Меколя, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, стор. 68.

216 Франческо Крісті (Некр.), *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 36.

217 Чезаре Паоліі (Некр.), *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 31-32.

218 Академія Наук у Берліні, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. VI, стор. 39.

219 Академія для суспільних і торговельних наук у Франкфурті, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 223.

220 Людвік Біхнер (Некр.), *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 66-67.

221 Кароль Вайнгольд (Некр.), *ЛНВ*, т. XVI, 1901, кн. X, стор. 9.

222 Жидівське Наукове Товариство в Берліні, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 222-223.

223 Генріх Кіперт (Некр.), *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 193-194.

224 Конгрес орієнталістів в Гамбурзі, *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 31.

225 Панкельтський конгрес (в Дубліні), *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 12.

226 Ерік Норденшільд (Некр.), *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 36.

227 Гр. Володимир Дідушецький, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 47.

228 Архів Руліковських, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 25.

229 Конгрес славістів у Петербурзі, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 219-222.

230 Перший з'їзд російських філологів, *ЛНВ*, т. XXIII, 1903, стор. 61-65.

231 Ювілей московського «Общества Любителей Истории и Древностей Российских», *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 50-51.

232 Іван Василевич Мушкетов (Некр.), *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 31-32.

233 Ювілей А. С. Фамінцина, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 191.

234 Румунська Академія в Букарешті, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 32 і 33.

235 Ювілей І. В. Ягіча, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, стор. 33-37.

- 236 XII Міжнародний з'їзд передісторичної антропології і археології у Парижі, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X, стор. 65-66.
- 237 Доходи Французької Академії Наук, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X, стор. 3.
- 239 Загребська Академія Наук, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 132.
- 239 Хорватська Академія в Загребі, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XII, стор. 31-32.
- 240 З'їзд слав'янських філологів і правительство, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 121.
- 241 Е. Альберт (Некр.), *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XII, стор. 192.
- 242 Еміль Голуб (Некр.), *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, стор. 40-42.
- 243 Дещо про наші домашні болячки, *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II, стор. 126-135.
- 244 Наші і чужі критики. Уваги на сучасні теми, *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 185-186.
- 245 Друге жіноче віче, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. 5, стор. 28-29.
- 246 Хто піддержує москвофільство? *ЛНВ*, т. XXIX, 1905, кн. II, стор. 138-140.
- 247 «Покровителі» штуки, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 78-80.
- 248 Дві рівноправності, *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, кн. XI, стор. 161-162.

ПЕДАГОГІКА, ОСВІТА ТА РЕЛІГІЯ

- 249 Русини в школах у Галичині, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 48.
- 250 Народна освіта в числах, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. X, стор. 67.
- 251 Омелян Дейницький (Некр.), *ЛНВ*, т. XII, 1900, стор. 128.
- 252 Українець ректором університета (Л. Горбачевський), *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. VIII, стор. 13.
- 253 В справі утравістичних шкіл, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. X, стор. 9-10.
- 254 Культурний рух у Снятинському повіті, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VII, стор. 60.
- 255 Народний дім у Стрию, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2, стор. 148.
- 256 Народний дім у Чернігові, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2, стор. 148.
- 257 Čtyřicet let činnosti lvovské «Prosvity», *Slovanský Přehled*, гоґ. XI, Praha, 1909.
- 258 Народні школи на Буковині 1896 р., *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. VI, стор. 195-196.
- 259 Фреквенція в народних школах Угорщини, *ЛНВ*, т. XXVI, 1904, стор. 62.
- 260 Новітні фарисеї, *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 195-196.
- 261 Руська гімназія в Тернополі, *ЛНВ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 48.

- 262 Русини в Станіславській гімназії, *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 40.
- 263 Русини в тернопільських гімназіях, *ЛНВ*, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 11-12.
- 264 Кілько русинів у Станіславській гімназії? *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 24.
- 265 Справа українсько-руської гімназії у Станіславові, *ЛНВ*, т. XVII, 1902, стор. 79-80.
- 266 Народні учителі на Буковині, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 11-12.
- 267 Уваги про галицькі середні школи, *ЛНВ*, т. XXIV, 1903, стор. 121-137.
- 268 В справі заснування приватних шкіл, *ЛНВ*, т. XXXI, 1905, стор. 277.
- 269 З Львівського університету, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 133-134; т. VIII, кн. X, стор. 48; т. XII, 1900, кн. XI, стор. 132-133.
- 270 Руські катедри в Черновецькім університеті, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 195-196.
- 271 Із Черновецького університета, *ЛНВ*, т. XII, 1900, кн. XI, стор. 133; т. XVI, 1902, кн. I, стор. 11.
- 272 Справа українсько-руського університету у Львові, *ЛНВ*, т. VII, 1899, кн. VIII, стор. 111-114; т. XVI, 1902, кн. XI, стор. 95-100; кн. XII, стор. 159-175; т. XVII, стор. 49-72.
- 273 Záležitost rusínské university ve Lvově, *Slovanský Přehled*, 1902, roč. IV, č. 15, s. 227-232.
- 274 Universita Lvovská a požadavky Rusinů, *Slovanský Přehled*, 1902, č. 2, s. 91-96.
- 275 Slovanské školství a studenstvo. Rusíni-Ukrajinci (Malo-rusové), *Kalendař-almanach studentského spolku Slavie na r. 1897-98*, roč. I, s. 46-49.
- 276 Університетська бібліотека у Львові, *ЛНВ*, т. VI, 1899, кн. V, стор. 195-196; т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 24; т. XXII, 1903, стор. 222.
- 277 Проекти музея старинностей в Камянці Подольській, *ЛНВ*, т. XIII, 1901, кн. 2, стор. 145.
- 278 Російські музеї, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 13.
- 279 Фреквенція в австрійських університетах, *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 46.
- 280 Фреквенція в болгарській «Високій школі», *ЛНВ*, т. XX, 1902, кн. XI, стор. 44-45.
- 281 Бібліотека Барберіні, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 154.
- 282 Бібліотека поета Кардуччі, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 24.
- 283 Жіночий конгрес у Римі, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 25.
- 284 Фреквенція жінок на німецьких університетах, *ЛНВ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 40; т. XXII, 1903, стор. 224.

- 285 Народна бібліотека і читальня в Берліні, *ЛНБ*, т. XVII, 1902, стор. 29.
- 286 Платня учителів у Німеччині, *ЛНБ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 26.
- 287 Число студентів філософії на німецьких університетах, *ЛНБ*, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 147.
- 288 Чужинці на німецьких університетах, *ЛНБ*, т. XVI, 1902, кн. X, стор. 12-13; т. XXVI, 1904, стор. 64.
- 289 Польські публічні бібліотеки у Львові, *ЛНБ*, т. XI, 1900, кн. VII, стор. 68-69.
- 290 Університети в Росії, *ЛНБ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 49.
- 291 Вільний російський університет, *ЛНБ*, т. XVII, 1902, кн. X, стор. 4.
- 292 Із Юрієвського університета, *ЛНБ*, т. XVII, 1902, стор. 31.
- 293 Жіноча бібліотека, *ЛНБ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 13.
- 294 Шкільні відносини семигородських Саксів, *ЛНБ*, т. XXVI, 1904, стор. 63.
- 295 Ювілей Оксфордської бібліотеки, *ЛНБ*, т. XVII, 1902, стор. 30.
- 296 Ювілей Угорського Народного Музея, *ЛНБ*, т. XXII, 1903, стор. 81.
- 297 Національна Бібліотека в Парижі, *ЛНБ*, т. XVI, 1901, кн. X, стор. 4.
- 299 З паризького університету, *ЛНБ*, т. XVII, 1902, стор. 30-31.
- 299 Германізація чеських дітей у Відні, *ЛНБ*, т. XIV, 1901, кн. V, стор. 36.
- 300 Чеський жіночий ліцей в Берні, *ЛНБ*, т. XXII, 1903, стор. 155.
- 301 Фрибурський університет, *ЛНБ*, т. XIII, 1901, кн. II, стор. 147-148.
- 302 Бібліотека Макса Міллера в Японії, *ЛНБ*, т. XV, 1901, кн. IX, стор. 32.
- 303 «Мальованці» в Галичині, *ЛНБ*, т. XIV, 1901, кн. VI, стор. 49.
- 304 Православна церква в Росії за Олександра III, *ЛНБ*, т. XVIII, 1902, кн. V, стор. 30.
- 305 Вавилон і Біблія, *ЛНБ*, т. XVIII, 1902, стор. 38-39.
- 306 Діяльність католицьких монахів в Австрії, *ЛНБ*, т. XX, 1902, кн. X, стор. 10-11.

М О В О З Н А В С Т В О

- 307 Словарець лірницького говору (В праці «Лірники»), *ЕЗ*, т. II, 1896, стор. 9-17.
- 308 Оляф Брех, *ЛНБ*, т. VIII, 1899, кн. V, стор. 121-136.
- 309 Чи є яка логіка у наших москвофілів? *ЛНБ*, т. VIII, 1899, кн. X, стор. 38.

310 Русини Пряшівської єпархії і їх говори, *ЗНТШ*, т. XXXV-XXXVI, 1900, кн. III-IV, стор. 1-70.

311 Руська мова в Угорщині, *ЛНВ*, т. XVII, 1902, кн. II, стор. 24.

312 До бойківського говору, *ЗНТШ*, т. XLVIII, 1902, кн. IV, стор. 1-3.

313 *Uczył Marcin Marcina...*, *ЛНВ*, т. XVIII, 1902, кн. IV, стор. 3.

314 В справі нашої народної мови, *ЛНВ*, т. XXII, 1903, стор. 233-235.

315 Чи слово «піп» образливе? *ЛНВ*, т. XXVII, 1904, стор. 41-44.

316 Ще раз про слово «піп», *ЛНВ*, т. XXXII, 1905, стор. 47-60.

317 Чи бачванський говір словацький? *ЗНТШ*, т. LXIII, 1905, кн. I, стор. 8-12.

318 Остатки аориста в нашій мові, *ЗНТШ*, т. LXIV, 1905, кн. II, стор. 1-8.

319 Як писати займенник ся при дієсловах? *ЗНТШ*, т. LXXX, 1907, кн. VI, стор. 135-152.

320 Гуцульський діалект... (Друга частина Передмови до зб. «Народні оповідання про опришків»), *ЕЗ*, т. XXVI, 1910, стор. X-XVII (Передрук в кн. В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1980, стор. 123-130):

321 Чи можливе у нас уодностайнення літературної мови й правописи? *Наша школа*, 1911, № 2-3, стор. 61-65.

322 На правописні теми. Чи розрізняти в нашій правописі тверде і м'яке «і»? *Наша школа*, 1913, р. V, зош. I, стор. 20-35.

323 В справі нашої літературної мови, *Діло*, 1913, № 65-70.

324 В справі науки української мови в середній школі, *Наша школа*, зош. 6, 1913, стор. 340-346.

325 Безцільні заходи. Кирилиця і русофільство, *Діло*, 1915, № 93-95 від 13 та 15 листопада.

326 Іван Верхратський (Некр.), *Вперед*, 1919, ч. 161-162.

327 В справі українського правопису, *ЛНВ*, т. LXXV, 1922, кн. II, стор. 173-176; т. XLVIII, кн. VIII, стор. 164-171; т. LXXIX, кн. III, стор. 178-182, 273-276; т. LXXX, кн. VI, стор. 175-180; т. LXXXI, кн. IX, стор. 176-180.

328 В справі української літературної мови, *ЛНВ*, т. LXXXII, 1922, кн. II, VIII; 1923, кн. I, III, VI, X; 1924, кн. II, стор. 178-182; кн. V, стор. 83-87; кн. VI, стор. 383-388; кн. VII-IX; кн. XI, стор. 177-180.

329 В справі літературної мови підкарпатських русинів, *Науковий Збірник Музею української культури в Свиднику*, т. 3, 1967, стор. 19-27 (В скороченні: «Школа і життя» — пе-

дагогічний додаток *Дружно вперед*, Пряшів, 1964-65, ч. 11-12, стор. 10-11. Передрук: В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*. Нью-Йорк, 1981, стор. 241-247).

330 Яка мова стане світовою? *ЛНВ*, т. XXVIII, 1904, кн. X, стор. 55.

331 Вимирання коптійської мови, *ЛНВ*, т. XIX, 1902, кн. IX, стор. 26.

**
*

Примітка: Під час друкування праці було встановлено, що вірш «Боязким», підписаний криптонімом «В» не належить В. Гнатюкові (стор. 44).

ІЛЮСТРАЦІЇ

Володимир Гнатюк (1871-1926)

Володимир Гнатюк. Олійний портрет невідомого художника.

BEITRÄGE ZUR ETHNOLOGIE UND ANTHROPOLOGIE
HERAUSGEGEBEN VON DER ETHNOGRAPHISCHEN KOMMISSION
DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG
Bd. XXI-XXII. Teil 1
SAMMELBAND VON ARBEITEN
GEWIDMET DEM GEDÄCHTNISSE VOLODYMYR HNATJUK'S

МАТЕРІАЛИ
ДО
ЕТНОЛОГІЇ Й АНТРОПОЛОГІЇ

ВИДАЄ
ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ НАУКОВОГО Т-ВА ІМ. ШЕВЧЕНКА
У ЛЬВОВІ

ТОМ XXI-XXII — ЧАСТИНА 1

ЗБІРНИК ПРАЦЬ
ПРИСВЯЧЕНИЙ ПАМ'ЯТІ
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ВПОРЯДКУВАВ
ФІЛАРЕТ КОЛЕССА

ЛЬВІВ, 1929
З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

Обкладинка збірника праць, присвяченого пам'яті В. Гнатюка.
Львів 1929 р.

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ІНСТИТУТ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРУ ТА ЕТНОГРАФІЇ

М. П. Яценко

Володимир ГНАТЮК

*Життя
і фолькло-
ристична
діяльність*

*Величезному
Мені. Сучасній
З сучасністю та
українським
народом.*

Володимир
ВИДАВНИЦТВО
«НАУКОВА ДУМКА»
КИЇВ 1964

*З.х.в.с.
Рейс.*

Монографія М. Яценка про В. Гнатюка з автографом автора.
Київ 1964 р.

Іван А. Боднар (справа) знайомить М. Мушинку (зліва) із спадщиною
В. Гнатюка. Львів 1965 р.

МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ СВИДНИК

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

3

Присвячений пам'яті
ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

1967

ВИДАВ СВИДНИЦЬКИЙ МУЗЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ
В ПРЯШІВСЬКОМУ ВІДДІЛІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
СЛОВАЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ВИДАВНИЦТВА

Титульна сторінка наукового збірника, присвяченого В. Гнатюкові.
Пряшів 1967 р.

Відкриття пам'ятника В. Гнатюка на Личаківському кладовищі у Львові. Урочисту промову читає Ю. Г. Гошко. Поряд з ним автор пам'ятника Л. Біганич. Львів 1971 р.

Пам'ятник В. Гнатюка на його могилі у Львові. Автор Л. Біганич.

Засновник і директор Музею В. Гнатюка О. Черемшинський.

Погруддя Володимира Гнатюка перед будинком музею В. Гнатюка у Велесневі. Скульптор Л. Віганич, архітектор В. Блюсюк.

І. П. ГЕРЕТА, О. С. ЧЕРЕМШИНСЬКИЙ

ЕТНОГРАФІЧНО-МЕМОРІАЛЬНИЙ

МУЗЕЙ

ВОЛОДИМИРА

ГНАТЮКА

У

ВЕЛЕСНЕВІ

НАРИС-ПУТІВНИК

*Видання
друге,
доповнене*

*

ЛЬВІВ ВИДАВНИЦТВО «КАМЕНЯР» 1982

Титульна сторінка нарису — путівника по Музею В. Гнатюка
у Велесневі. Львів 1982 р.

**ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ім. ШЕВЧЕНКА
MÉMOIRES DE LA SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
MEMOIRS OF THE SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
MITTEILUNGEN DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER
WISSENSCHAFTEN**

Том — 190 — Vol.

Микола Мушинка

**ВОЛОДИМИР ГНАТЮК
-ДОСЛІДНИК ФОЛКЛОРУ
ЗАКАРПАТТЯ**

Праці Історично-Філософичної Секції

**Париж — Мюнхен
1975**

Титульна сторінка праці про В. Гнатюка, видана НТШ у Сарселі.
Париж-Мюнхен 1975 р.

В. Гнатюк — учень Бучацької гімназії. Кінець 1880-их рр.

L. 4530.

Świadectwo szkolne.

Uczeń klasy *piątej* c. k. gimnazjum w *Buczaczu*
 otrzymał niniejszem za *drugie* półrocze roku szkolnego 1886 świadectwo
 z następującego stopnia.

Obyczaje: *zadowolający*.Piłność: *zadowolająca*.

Postęp w naukach:

W nauce religii *chwalący*
 - języku łacińskim *chwalący*
 - języku greckim
 - języku polskim *chwalący*
 - języku ruskim *celujący*
 - języku niemieckim *zadowolający*
 - historji i geografji *zadowolający*
 - matematyce *chwalący*
 - naukach przyrodniczych *zadowolający*
 - propedeutyce filozofji

Porządek i staranność około piśmiennych robót *chwalący*.Lecba opiszonych godzin szkolnych *z zyskiem i nadzwyczajnie*.*Bucacz* dnia *15* *lipca* 1886.

 Dyrektor.

 Nauczyciel.

Klasa szósta		
Imię	Nazwisko	Wiek
1
2
3
4
5
6

Шкільне свідоцтво В. Гнатюка з першої класи
 Бучацької гімназії 1886 р.

Олена Майківська і Володимир Гнатюк. Станиславів 1893 р.

В. Інаток (2 справа у верхньому ряді) в колі своїх університетських друзів. Львів 1895-1897.

В. Гнатюк серед найвизначніших діячів української культури в Галичині, 1898 р. Сидять: М. Павлик, Є. Ярошинська, Н. Кобринська, О. Кобилянська, С. Лепкий (Марко Мурава), А. Чайковський, К. Паньківський. Стоять у 1 ряді: І. Когач, В. Гнатюк, О. Маковей, М. Грушевський, І. Франко, О. Колесса, Б. Лепкий. Стоять у 2 ряді: І. Петрушевич, Ф. Колесса, Й. Кишакевич, І. Труш, Д. Лукіанович, М. Івасюк

№ 14

Наукове Товариство імені Шевченка
у Львові

дня 7 к. верня іменем л.о. Вас. Високицько-
го Дмитрія, своїм дійсним членом
і офіційною секції; про що маємо
честь Вас сповістити.

У Львові, дня 12. верня року 1899

Голова Товариства
и Трудового
Секретар Товариства
Володимир Гнатюк } ..

Високоповажений Дмитрій

Володимир Гнатюк

у Львові.

Повідомлення про обрання В. Гнатюка дійсним членом НТШ. 1899 р.

Володимир Гнатюк. 1900-і рр.

Родина В. Гнатюка. В першому ряді (зліва направо) — дочки Олександра та Ірина; в другому ряді — мати і батько В. Гнатюка; в третьому ряді — В. Гнатюк з дружиною. Приблизно 1900 р.

Будинок у Львові (вулиця Чернецького зараз Радянська, 26),
де містилося Наукове Товариство ім. Шевченка.
Тут жив і працював В. Гнатюк.

Іван Франко і Володимир Гнатюк на літніх курсах української мови для слухачів з Галичини і Східної України в 1904 році у Львові

Перший ряд: Т. Ревакович (другий зліва), д-р. І. Брик, М. Ганкевич, Ф. Вовк, М. Грушевський, І. Франко, К. Грушевська, В. Гнатюк. Внизу сидять (вправо): І. Труш з дружиною. Другий ряд (стоять): В. Дорошенко, І. Ліпа (сьомий), Панейко (дев'ятий), Л. Гарматій (крайній). Третій ряд: Г. Крушельницька (третя зліва), Грушкевич (шостий зліва), Хомик, Росткевич (крайні). Четвертий ряд: Д. Шухевич (четверга справа), Загайкевич, Т. Ерми-Боднар, Могільський (крайні)

Диплом про обрання В. Гнатюка членом Чехо-Словацького Етнографічного Товариства. 1905 р.

В. Гнатюк (в центрі) під час туристичної прогулянки. Алланд 1907 р.

В. Гнатюк під час лікування. Алланд 1907 р.

В. Гнатюк з сім'єю в гуцульському одязі. Син Юрко, дружина Олена, дочка Ірина, В. Гнатюк, дочка Олександра. Криворівня 1910 р.

В. Гнатюк серед своїх найближчих. Сидять: Е. Боженська (учителька),
В. Гнатюк, Олена Гнатюк. Стоять: дочки Олександра та Ірина,
К. Волянська, син Юрко. Криворівня 1910-12 рр.

Дочка В. Гнатыка — Олександра. 1914-1918 рр.

В. Гнатюк (в середині верхнього ряду) з сім'єю, родичами та знайомими в с. Шешори у свояка Д. Бурачинського. 1914-1916 р.

Олена Гнатюк. 1916 р.

В. Гнатюк. 1910-і рр.

**NÁRODOPISNÁ SPOLEČNOST
ČESKOSLOVANSKÁ**

C.č. 140.

Smíchov, dne 14. října 1926.
Městská rada č. 1. p. 27.

11. 7. 1926 III.
4: 167
1926 24/2

Slovutní pánové,

dostali jsme smutnou zprávu o
úmrtí Vašeho neuvěřitelného sekretáře a osvědčeného
vědeckého pracovníka p. Dr. Vlad. Hnatjuka i spě-
cháme, abychom vyslovili Vám jménem NÁRODOPISNÉ
SPOLEČNOSTI ČESKOSLOVANSKÉ upřímně citěnou sou-
strast. Připojujeme i přání, aby se Vám podařilo
brzy vyplnití citelnou mezeru, která tím jak ve Vaší
činnosti spolkové, tak v práci vědecké povstala.
Raďte přijati s projevem naší soustrasti i projev
oddané úcty.

Za

J. Šachubec,
předseda.

NÁRODOPISNÁ
SPOLEČNOST ČESKOSLOVANSKÁ
V PRAZE

J. F. Hlaváček
II. Jednatel.

J. F. Hlaváček,
jedenátel.

Лист Чехо-Словацького Етнографічного Товариства
з приводу смерті В. Гнатюка. 1926 р.

Могила Б. Гнатюка на Личаківському кладовищі.

51

Тим повідомляю, що сучас Володимир. Гнатюк
на історичних виразах пропонує мені реферат під
титлом: „Рухи маси в наслідок Гомрунї“,
написавши старанно, на основі квітів, з значній су-
мми самими добими даними.

Грушевський М. Г.

Львів, 1897.

Посвідка М. Грушевського про семінарську роботу В. Гнатюка. 1897 р.

**УКРАЇНСЬКІ
НАРОДНІ ПІСНІ
В ЗАПИСАХ
ВОЛОДИМИРА
ГНАТЮКА**

Обгортка збірника «Українські народні пісні в записах В. Гнатюка».
Київ 1971 р.

РУСКИ НАРОДНИ ПИСНІ

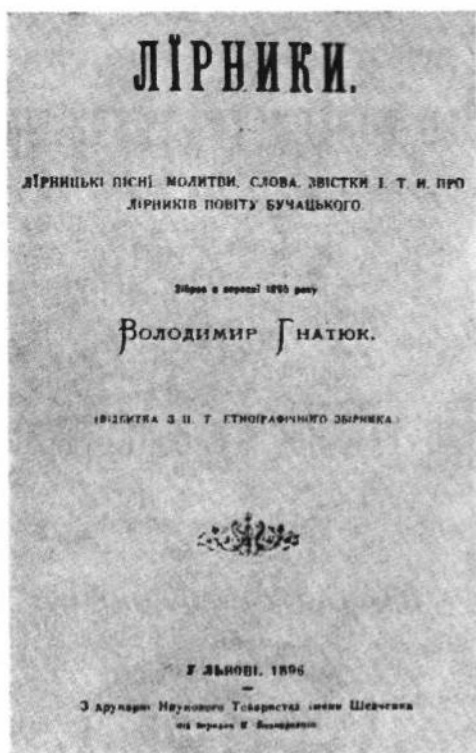
у записах В. М. Гнатюка

Зредаговал и до друку приготовел

ДЮРА ЛАТЯК

„РУСКЕ СЛОВО” НОВИ САД

Титульна сторінка зб. «Народні пісні Русинів Бачки в записах
В. Гнатюка». Новий Сад 1967 р.

Титульна сторінка збірника В. Гнатюка «Лірники». 1896 р.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК.

ВИДАЄ

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСИЯ
НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. XV.

ЗНАДОБИ ДО ГАЛИЦЬКО-РУСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ,

ЗІБРАВ

Володимир Гнатюк.

У ЛЬВОВІ, 1904.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Бедварського.

Титульна сторінка першого тому збірника В. Гнатюка
«Знадоби до галицько-руської демонології». Львів 1904 р.

45191

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

В И Д А Н

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. III.

ЕТНОГРАФІЧНІ МАТЕРІЯЛИ З УГОРСЬКОЇ РУСИ

ВІБРАВ ВОЛОДИМИР ГНАТЮК.

ТОМ I ЛЕГЕНДИ І НОВЕЛИ.

У ЛЬВОВІ, 1897.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під надзором К. Беднарського.

Титульна сторінка першого тому «Етнографічних матеріалів
з Угорської Русі» В. Гнатюка. Львів 1897 р.

ВОЛОДИМИР ГНATЮК.

НАРОДНІ КАЗКИ.

З образками Володимира Кобринського.

У ЛЬВОВІ, 1913.

НАКЛАДОМ УКРАЇНСЬКО-РУСЬКОЇ ВИДАВНИЧОЇ СПІЛКИ,
зареєстрованої спілки з обмеженою поручкою у Львові.

Обкладинка збірника В. Гнатюка «Народні казки». Львів 1913 р.

ЕТНОГРАФІЧНИЙ ЗБІРНИК

ВИДАЄ

ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСИЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Т. VI.

ГАЛИЦЬКО-РУСЬКІ АНЕКДОТИ.

зібрав

Володимир Гнатюк.

У ЛЬВОВІ, 1899.

Накладом Товариства.

З друкарні Наукового Товариства імені Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Титульна сторінка збірника «Галицько-руські анекдоти» В. Гнатюка.
Львів 1899 р.

Обкладинка збірника «Українські народні казки Східної Словаччини»
в записах В. Гнатюка. Пряшів 1965 р.

DAS GESCHLECHTLEBEN DES UKRAINISCHEN BAUERNVOLKES IN ÖSTERREICH-UNGARN.

FOLKLORISTISCHE ERHEBUNGEN

VON

VOŁODYMYR HNATJUK

II. TEIL.

Vierhundert Schwänke und novellenartiger Erzählungen, die in Ostgalizien und Ungarn
gesammelt worden. Mit 20 Abbildungen.

LEIPZIG 1912.
ETHNOLOGISCHER VERLAG.

Титульна сторінка праці В. Гнатюка про сороміцький фолклор.
Ляйпціґ 1912 р.

BEITRÄGE ZUR UKRAINISCHEN ETHNOLOGIE

herausgegeben von der Ethnographischen Kommission der ukrainischen Ševčenko-
Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg.

Bd. XVIII.

МАТЕРІЯЛИ
ДО
УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОЛОГІЇ.

ВИДАЄ ЕТНОГРАФІЧНА КОМІСІЯ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА У ЛЬВОВІ.

ТОМ XVIII.

ЛЬВІВ, 1918.

НАКЛАДОМ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

І ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

Обкладинка одного із томів «Матеріялів до української етнології»,
редагованих В. Гнатюком. Львів 1918 р.

ВИДАННЕ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

УКРАЇНСЬКА НАРОДНЯ СЛОВЕСНІСТЬ

(В справі записів українського етнографічного матеріалу)

Микола Мушинка

ВІДЕНЬ, 1916.

НАКЛАДОМ СОЮЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ.

З друкарні Адольфа Гольцгаузена у Відні.

Обкладинка брошури В. Гнатюка «Українська народня словесність»,
Відень 1917 р.

В. М. ГНАТЮК

ВИБРАНІ СТАТТІ про НАРОДНУ ТВОРЧІСТЬ

«НАУКОВА ДУМКА» КИЇВ 1966

Київський збірник наукових праць В. Гнатюка. 1966 р.

MEMOIRS of the SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
MEMOIRES de la SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE SHEVCHENKO
MITTEILUNGEN der SHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT
der WISSENSCHAFTEN

VOL. CCI

VOLODYMYR HNATIUK

Selected Essays on Folklore

ON
THE 110TH ANNIVERSARY OF HIS BIRTH
1871 — 1981

NEW YORK
1981

ЗАПИСКИ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА
ІМ. ШЕВЧЕНКА

Т. 201

ФІЛОЛОГІЧНА СЕКЦІЯ

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК

**ВИБРАНІ СТАТТІ ПРО
НАРОДНУ ТВОРЧІСТЬ**

НА
110-РІЧЧЯ НАРОДЖЕННЯ
1871 — 1981

НЬО ЙОРК
1981

Нью-йоркський збірник наукових праць В. Гнатюка. 1981 р.

ide gemacht habe; von was ich es auch
Rundfragen gefahren: Er hat, dass die
Forscher-Gesellschaft der Wissenschaften
mit ihrer "Swedish Folklife Society"
im Tauschverkehr habe; die Gesellschaft
gibt darauf ein und bittet aus sie
zu beschreiben, welche Publikatio-
nen (historische, philologische) auszu-
senden sind.

Unsere ethnographische Kommission
hat mich zu ihrem Repräsentanten
im Folklore-Forscherbund, Dr. Zeno
Husela aber, Beauftragten der Universi-
tatsbibliothek in Örebro (Biblar-
na) zu meinem Vertreter gewählt.

Mit aufrichtiger Hochachtung
Hochachtungsvoll
Hedberg

Hedberg, Supersjögrasse, 17.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО

ІМЕНІ

ШЕВЧЕНКА

14. Тиражувальня, м.

Листопада 16. 1909.

Sehr geehrter Herr Doktor!

Verzeihen Sie, dass ich durch allerlei stu-
gelegenheiten im Abstand genommen,
Ihren nicht rechtzeitig geantwortet ha-
be. Sowohl die Lieder von Dr. J. Hult, als
auch "Finnisch-germanische Forschungen" hat die
Svenske Gesellschaft der Wissenschaften er-
halten; Dafür wird der Verein "Svenska
Högskolan Samsam" auch nach der "Mitteltages"
bekommen. Dem Herrn Bruder habe ich
zwei kleine ukrainischer Melodien, von ex-
tern Ethnographen Dr. Rosdolskyj, mittels
Photograph gesammelt, nach Kiewinger
geschickt, denn es ist wohl schon aus
Deutschland zurück.

Es war hier bei uns der Landmann-
Dr. O. Harnisch, dessen Bekanntschaft

*Mojemu příteli druzi Myk.
Muszykovi věnuje překladač jeho
VOŁODYMYR HNAŤUK: stali F. Glavacki
Rusíni v Uhrách. 25/11/89*

Rusíni v Uhrách.

II.

Volodymyr Hnatuk.

Popsavše poměry, jaké byly a jsou na uherské Rusi, všimneme si ještě předáků uhersko-rusínských, kteří měli vliv na utvoření se takového života, jaký tam nyní panuje. Především si všimneme tamějších spisovatelů, kteří píšou — a někteří z nich dokonce hojně — neohlížeje se na ostatní Rus, na rusínsko-ukrajinskou literaturu, ani netoužíce s ní se seznámiti. To jest fakt velmi charakteristický v nynější době, kdy všichni Rusíni-Ukrajinci snaží se o literární soustředění co největší. Jest charakteristickým i s jiné stránky: uhersko-rusínské spisovatele snaží se zavést do literárního jazyka jazyk ruský, jako to činí moskalofilé v Haliči a Bukovině. Ale kdežto haličtí moskalofilé čtou ruské spisovatele a snaží se jich následovati, — nečiní uherští Rusíni ani toho ani onoho.

V dřívějších dobách bylo ještě lze mezi nimi spatřiti nějaké ruské knihy; avšak nyní jich tam nikdo nenajde, neboť čísti ruskou knihu znamená tolik jako spáchatí zločin proti státu. A přece moskalofilský směr v literatuře mezi uhersko-rusínskými spisovateli nikterak nemizí, nýbrž stále se šíří, pokud ovšem v tamějších poměrech se může šířiti.

Перша праця В. Гнатюка опублікована за кордоном з автографом її перекладача Ф. Главачка. 1899 р.

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВА БІБЛІОТЕКА. Ч. 21.

Відповідає за редакцію: Володимир Гнатюк.

Е. Е Г А Н.

Економічне положення руських селян
в Угорщині.

У ЛЬВОВІ, 1901.

З ДРУКАРНІ НАУКОВОГО ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА
під варядом К. Беднарського.

Титульна сторінка однієї з понад 140 книжок виданих В. Гнатюком
в «Літературно-Науковій Бібліотеці».

М. Коцюбинський, І. Франко, В. Гнатюк. 1905 р.

Титульна сторінка першого видання «Тіней забутих предків». М. Коцюбинського. 1913 р.

list V. Gnatyuka, červen 31.

Honutý pane,

pan profesor Polivka odoslal mi Vaše dvě nové
publikace [Tažen a Hap. snob. pro experiment], které
jste pro mne ještě zastali přelaskat Narodny Křesťan.

Nemohu ani říci, jak mi vaše články
Vaše zájemá pokornost; jsem zvědavějším na
svém poli hlavně svého národnostního a dále
jsem nic nemyslel, protože jsem jen
zájem o lidové bratry, zejména přímě.

Proto mi vaše listy velmi důležitě
ještě mi poskytnutím k dalšímu usilov-
nému studiu a přál bych si, abych Vám
slavný pane, mohl nějakou pokročilejší
práci dokázat, že mi; zájem byl kovář.

Lékuje Vám ještě jednou, jsem
v děkanátě ještě Vám otáčen

Jiří Horák
profesor gymnasia.

! Готта Сасембіна Степанович

SZOPOLICA MILKOS

Товарищамъ Лемковцамъ!

Шоному Кумишкы шоному Осе шубаши
ночаму, даже семъ годѣмъ сеHere, а шас-
мъ Осеми Савошумъ.

Я Осе даже шасемъ шому адасе
дашкышкы шомъ шомъ шомъ шомъ
не шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ
шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ
Осе шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ

Шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ

Шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ

Шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ шомъ

GRANBERGS BREFKORT

ПОЧТОВАЯ КАРТОЧКА

28

Визовіжно до м.
Воттовазуніі спімал.
седли і Магн. Мов. іа. Мід-
ганда у Меллі; батрана Вас
своім діасним членом.
Братуємо Вам щоо біг-
матані і інтрону друже-
налом дмочеє - трисмат
нам елус чооо сіапо до
"Гамісод."
Габалдівм мбачам
Вандумп Інатон

N. K. Pimonenko. Lo bienvenu.

Визовіжно до м.
Воттовазуніі спімал.

Wohlgeborn Herrn

Dr. Olaf Broch, Professor
~~an der Universität~~
in

Christiania.
Norwegen.

Imp

Листівка В. Гнатюка до норвезького лінгвіста О. Броха. 1914 р.

А што буде гарантією перекладу?
Краще? Коли доповідатиме його дозвілом
підком, то його можна буде безразу
гарантією друкувати, скоро буде передану
буль в а і с. Поки вказати викладати
сх дві думки, перекладач прикладає
в і н. г. А вертати з Києвом місяць
до Львова і з початком вересня сло-
вар передає до Кошарів. А де буде
його друкувати? Коли в Ужгороді, то
треба заздалегідь поспирати в. що до-
при перекладу. Добре було би, якби в. ми-
гнати одну каретку.

Не знаю, який там стан Каси у Вас,
ібо не забрав із собою ніяких матеріалів.
Коли там є ще які гроші, то прошу
виплатити на адресу: Прохор Діакон,
Рівний, Ш/р сто тридцять /130/к. 2.
і при нагоді повідомити мене про це.

Чи робили які експерти і Кудзи?
З яким результатом? Чи буде матеріал
зібраний Вас і ад із Печером? До якої
парії приєднав себе Федір і де його
є Пат? Чи 2. Сиринський і в Ужго-
роді і яка його адреса? Чи Бейліз. м-
матеріал і чи далше на стор. і матеріал?
Але у Вас є ще які матеріали?

Моя постійна адреса до 28/8: В. 2. А. м.
проф. Е. Сітарчинського, Залізнична.
З правдивим побажанням
Володимир Знаменський

З листа В. Гнатюка до І. Панькевича від 11. VIII. 1924,
в якому він говорить про працю над діалектним словником

3 čvn 1924

Львів, 24. V. 1924.

Високоповажаний дошлюбію!

Послало Вам невеличку ситанку
до „Слов. Річників“, може ще не буде
за п'ять. Звидише не можливо
було мені згадати її. Якби до
„Слов. Річ.“ було за п'ять, тоді мо-
жете передати її до якого
журнала, прихильного до Укра-
їнців, але впрочому тоді повинен
мене про це.

Зв'яз, що університетська (чи
може яка інша?) бібліотека має
книжку українські Річники. Ми
одні знаємо, має багато
відбиток з видань Наук. Тов.
ім. Шевченка у Львові, зм.: з бі-
бліографічними відомостями, до

Володимир Гнатюк.

1

В справі літературної мови
Підкарпатських Русинів.

Хоч минуло вже п'ять літ, від
коли там звана "Підкарпатська
Русь" увійшла в границі ре-
септо-словацької держави, то
ще її доси не виробив собі де-
як певної суспільності
сталою поведи, що ніде
власно не дійшло до того, щоб
себе племінно ті Русини:
Ти се самотніне плем'я
данське, ти вони ^(українського) ^(українського)
славянського народу і якого
саме, українського ти моско-
вського? Правда, цього не зна-
ють такої ті сферичні інте-
лігенти зпоміж ^(саміх) ^(саміх) підкарп. Ру-
синів і на скільки не зали-
сяють себе до Магариб,

Володимир Гнатюк.

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

З нагоди 50-ліття його засновання
(1873—1923).

ЛЬВІВ, 1923.

Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка.
з друкарні наук. тов. ім. Шевченка.

Брошурка В. Гнатюка про історію НТШ. Львів 1923 р. Обкладинка.

Володимир Гнатюк у Криворівні

4.

5.

ДОДАТКИ

СТЕЖКАМИ ЖИТТЯ З ВОЛОДИМИРОМ ГНАТЮКОМ

Секретар Наукового Товариства ім. Шевченка в Європі проф. Аркадій Жуковський, інформуючи мене про ухвалення до друку моєї праці про Володимира Гнатюка, попросив підшукати людину, яка б написала статтю про її автора та його внесок до гнатюкознавства. Таке завдання є понад мої сили. Поперше, якось незручно самому звертатися до людей з проханням: «Напиши про мене статтю!»; подруге, не так легко знайти в нашому таборі людину, яка б погодилася написати таку статтю, тим більше, щоб опублікувати її у виданні НТШ. Той, хто би міг — не сміє, а хто сміє — не вміє...

І ось я вирішив сам написати таку статтю. Таж за понад тридцять років науково-дослідної діяльності гнатюківська тема майже не сходила з мого робочого стола. Гнатюк був для мене ідеалом як вчений, а й як людина. І чим глибше я вникав у його життя і творчість, тим більше я ним захоплювався. Між нами виникло якесь внутрішнє споріднення. Гнатюк став для мене своєрідним мірилом наукових та людських вартостей. Шукаючи відповідь на ту або іншу проблему, я часто ставив собі питання: «А як би рішав цю проблему Гнатюк?» І майже завжди знаходив у нього однозначну відповідь. Це торкалось не лише суто наукових тем, а й щоденного людського життя, особливо у критичних ситуаціях, коли проблеми треба було рішати недвозначно. А таких ситуацій було у моєму житті немало. Можу без перебільшення сказати, що Гнатюк був моїм постійним і найвірнішим супутником на життєвих стежках і я намагався не залишитися перед ним у боргу: нікому я не присвятив стільки праці, як йому.

Гаслом Гнатюка було: вимогливість до себе, працьовитість та чесність, чесність з собою. В душі цих принципів і я б хотів написати свою розповідь.

Вперше ім'я Володимира Гнатюка я почув десь у 1955 р. — тобто на початку свого високошкільного навчання у Празі — від проф. Івана Панькевича. А було це так:

Після одної з його лекцій з української мови у Карловому Університеті я признався йому, що цікавився фолкльором своєї вузької батьківщини — Пряшівщини і попросив його порадити мені літературу про цей предмет. Тоді я думав, що дослідженням фолкльору цього регіону до того часу ніхто серйозно не займався. Панькевич щиро підтримав моє зацікавлення і порадив мені познайомитись у першу чергу з працями В. Гнатюка, назвавши кілька з них.

В той же день я позичив собі у Слов'янській бібліотеці перші три томи його *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* і був мило здивований, що вони містять велику кількість фолкльорних записів навіть з недалекої околиці мого рідного села Курова на Бардіївщині. Пізніше я познайомився і з іншими його працями і кожна з них була для мене немалим відкриттям.

В. Гнатюк мав великий вплив і на моє національне самоусвідомлення.

Мушу сказати, що мене з дитинства школа виховувала у російському дусі. В рідному селі я відвідував російську («руську») початкову школу, у Пряшеві — російську гімназію (згодом перетворену в одинадцятирічку). Я, як і вся моя генерація, гордо голосився до російської національності і з певним презирством дивився на «український націоналізм», нічогоісінько про нього не знаючи. Після матури я записався в Інститут російської мови та літератури у Празі. Правда, вже в останніх класах гімназії я під значним впливом творів Шевченка почав сумніватися у своїй російській національності, однак остаточно на українську національну плятформу став лише у Празі. А немалу роль тут зіграли твори Гнатюка *Русини в Угорщині, Словаки чи русини?, Русини Пряшівської єпархії і їх говори* тощо. Праці Гнатюка я брав зі собою і у студентські фолкльорні та діалектологічні експедиції, що їх організували викладачка фолкльору Ева Врабцова та згадуваний проф. І. Панькевич. Окремі твори з них, я часто читав селянам, щоб нав'язати з ними контакт і здобути їхнє довір'я. І вони розуміли їх не гірше за мене.

У читальні праської Слов'янської бібліотеки, де я був майже щоденним відвідувачем, довелось мені просидіти сотні годин над окремими томами видань Гнатюка: *Етнографічний Збірник, Матеріали до української етнології, Літературно-Науковий Вісник* тощо. Деякі праці Гнатюка позичали мені І. Панькевич та Орест Зілінський із своїх бібліотек. Великим сюрпризом для мене було праця В. Гнатюка *Українська народня словесність*, подарована мені проф. Панькевичем. Була це перша книжка гнатюкіяни у моїй приватній бібліотеці.

Проф. Панькевич нам, студентам, часто розповідав про В. Гнатюка, методику його польової роботи, текстологічні принципи, редакторську працю тощо. Говорив і про свої особисті взаємини з ним, що сягали ще до студентських років Панькевича. Не раз

він підкреслював, що саме Гнатюк спрямував його на дослідження мови і народної культури закарпатських українців. Любов і повага до свого учителя й друга якимось непомітно переносилася і на нас, студентів. У 1958 р. І. Панькевич несподівано помер. У своєму некролозі про нього, що його журнал Чехо-Словацької Академії Наук *Český Lid* опублікував як передову статтю, я наголосив його взаємини з В. Гнатюком (1958, ч. 4, стор. 145-146).

Після закінчення вузу та відбуття дворічної служби в армії, я у 1960 р. поступив на роботу у новозаснований Кабінет Народної Словесности при Катедрі української мови та літератури Пряшівського Філософічного Факультету Університету ім. Шафарика, згодом перетвореного на Дослідний Кабінет Україністики. Тут вивчення праць В. Гнатюка входило у моє «робоче навантаження». Правда, у пряшівських бібліотеках не було тоді жадної його праці. І мені, і колезі М. Гиряку, довелося позичати їх у Празі та Братиславі.

У 1963 р. я поступив у наукову аспірантуру на Катедрі Етнографії та Фолклору Філософічного Факультету Карлового Університету у Празі. Мій керівник проф. Карел Дворжак у списку обов'язкової літератури, яку довелося мені вивчити, навів і основні праці В. Гнатюка, присвячені Угорській Русі.

В тому ж 1963 р. я написав свою першу працю *З історії дослідження фолклору українців Східної Словаччини до першої світової війни*, в якій кілька сторінок присвятив В. Гнатюкові і його експедиціям на Пряшівщину. Через два роки її було опубліковано у першому випуску *Наукового збірника Музею української культури в Свиднику* (1).

З наукових праць В. Гнатюка мене дуже зацікавила його розвідка *Пісенні новотвори в українсько-руській народній поезії* (2), в якій він опублікував і піддав аналізу кілька переселенських (емігрантських) пісень, головним чином, із Закарпаття. Мене здивував факт, що після Гнатюка ніхто не займався глибшим вивченням цих пісень і взагалі фолклору емігрантів-заробітчан. Зібравши в українських селах Східної Словаччини кілька десятків емігрантських пісень та спогадів колишніх заробітчан у ЗДА, Канаді, Аргентині, Бразилії, Уругваї та інших країнах, я вирішив, після консультації з проф. Дворжаком, опрацювати цей матеріал у кандидатській дисертації *Відображення еміграції у фолклорі українців Східної Словаччини*. Цю тему було ухвалено в усіх інстанціях, починаючи катедрою і кінчаючи міністерством.

Проф. Дворжак був прекрасним спеціалістом в ділянці чеської та слов'янської фолклористики, однак українською фолклористикою він спеціально не займався. А оскільки в Чехо-

1) Пряшів, 1965, ч. 1, стор. 181-213.

2) *ЗНТШ*, т. L, 1902, стор. 1-37; т. LII, 1903, стор. 38-67.

Словаччині у той час не було такого спеціаліста, він домігся того, що чехо-словацьке Міністерство Шкіл у вересні 1964 р. вислало мене на трирічне відрядження (стаж) на Філологічний Факультет Київського Державного Університету ім. Шевченка, чим я був незвичайно втішений (3).

Там мене прийняли дуже щиро, закріпивши за проф. М. Грицаєм, спеціалістом з давньої української літератури та фолкльору, однак до теми моєї кандидатської дисертації «начальство» поставилося з певним застереженням. Як-ніяк, «фолкльор еміграції» вже своєю назвою викликав асоціацію з «буржуазно-націоналістичним фолкльором». Мої пояснення, що я буду вивчати виключно фолкльор «заробітчанської еміграції», тобто фолкльор трудового народу, не переконали моїх шефів. Одним словом, сказали, що для емігрантського фолкльору навіть на Україні нема спеціаліста і порадили обрати іншу тему наукової дисертації.

Саме тоді, у 1964 р., вийшла у Києві прекрасна монографія Михайла Яценка *Володимир Гнатюк. Життя і фольклористична діяльність*, яку я прочитав одним дихом, а згодом навіть прорецензував у пресі (4). З неї я довідався, що у Київському Інституті Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії АН УРСР існує багата рукописна спадщина В. Гнатюка, у Львові — його багате листування тощо. Тому, коли мені було запропоновано тему *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття і його зв'язки з Чехо-Словаччиною*, я з радістю прийняв цю пропозицію, тим більше, що М. Т. Яценко та О. І. Дей — кращі українські гнатюкознавці, погодилися бути моїми неофіційними керівниками, а згодом і справді надали мені всебічну допомогу. М. Т. Яценко дав у моє розпорядження свою бібліографію друкованих праць В. Гнатюка про Закарпатську Україну та Пряшівщину, яка мені значно улегшила вивчення спадщини В. Гнатюка, порадив де їх шукати тощо. Від нього я дістав і авторський примірник його книжки з дедикацією. Хоч я і надалі був закріплений за Київським Університетом, більшість часу проводив у стінах Інституту Мистецтвознавства, Фолкльору та Етнографії, де працювали оба вищезгадані дослідники.

У Києві в той час (середина 60-их років) панувала атмосфера інтенсивних пошуків на культурній ниві, зокрема у молоді творчої інтелігенції, яка згодом увійшла в історію під неофіційною назвою «шестидесятники». Їхні ідеї були й моїми ідеями, тому я швидко нав'язав дружні стосунки з цією інтелігенцією. Я брав участь у різних літературних вечорах, диспутах,

3) Я і надалі залишався аспірантом Карлового Університету у Празі, а, згідно з планом, до Києва мав їздити двічі-тричі на рік, завжди на 1-3 місяці.

4) М. Мушинка *Книжка про дослідника нашого фолкльору, Дукля, Пряшів*, 1965, ч. 2, стор. 103-106; *Nové práce k poznaniu života a diela V. Hnatuka, Slovenský národopis*, Bratislava, 1968, č. 1, s. 134-136.

театральних виставах, концертах тощо. Ніколи не забуду дискусію після демонстрації кінофільму Параджанова *Тині забутих предків*, здається у якомусь київському клубі (5), подорож із студентами до Полтави та ночування в якомусь селі (здається Лазірки) між Києвом і Полтавою, вечори в етнографічному музеї Івана Макаровича Гончара тощо.

Мій аспірантський плян передбачав і фолклорні експедиції до земляків із Пряшівщини у Ровенській та Волинській областях, переселених туди у 1946-47 рр. на підставі договору між Урядами СРСР та ЧСР про обмін населенням. Серед них я прожив кілька незабутніх тижнів, мандруючи із села в село на попутних машинах, колгоспних возах, але здебільшого пішки. Деякі свої враження я описав у циклі репортажів *У земляків на Україні*, публікованих у газ. *Нове життя* (6).

Ясна річ, що працюючи над такою дисертацією, я не міг обійтися без праці у наукових бібліотеках, а саме тоді, восени 1964 р., Київська Наукова Бібліотека була закрита з-за недавньої пожежі. Тому я навіть з радістю прийняв пропозицію своїх керівників, розпочати вивчення життя та наукової спадщини В. Гнатюка у львівських бібліотеках та архівав і 10-го листопада 1964 р. я відправився у Львів, де пробув до кінця року, а наступного року ще двічі повертався сюди.

Надзвичайно багато матеріалів для своєї теми я знайшов у Львівській Державній Науковій Бібліотеці, директором якої у той час був Євген Маркович Іванців — людина з глибокими знаннями і кришталево чистим серцем. Він уважно стежив за друкованою продукцією пряшівських українців, був зацікавлений у тому, щоб ця продукція регулярно потрапляла до його бібліотеки і жалів, що пряшівські видання, включно з періодикою, не можуть у Радянському Союзі дістатися офіційним шляхом за посередництвом компаній Міжнародна Книга, Радянська Книга, Укркниготорг тощо (7). Я, зрозуміло, теж був зацікавлений у тому, щоб наші пряшівські видання потрапили на Україну і обіцяв йому поклагодити цю справу шляхом книгообміну. Євген Маркович завів мене у склад обмінного фонду бібліотеки, і сказав: «Якщо ви на Пряшівщині хочете розвивати україністику як науку, ви не можете обійтися без видань Наукового Товариства ім. Шевченка. Вибирайте, що вам потрібно і забирайте з собою». По суті, це був склад НТШ, приміщений у

5) Кінофільм було поставлено на мотиви однойменної повісті М. Коцюбинського, написаної при безпосередній участі В. Гнатюка. Кінофільм користувався величезним успіхом теж у Франції. Дочка В. Гнатюка Олександра зібрала понад 20 рецензій про нього і 1968 р. за посередництвом мене вислала до Музею Коцюбинського у Чернігові (див. про це мою статтю в ж. *Дружно вперед*, 1967, Пряшів, ч. 2, стор. 24-25).

6) М. Мушинка, *У земляків на Україні*, *Нове життя*, Пряшів, 1965, ч. 7-11, завжди на стор. 5.

7) Як це не парадоксально, однак пряшівські українські видання і досі (1987 рік) не потрапляють на книжковий ринок Радянської України.

просторому костюлі заповненому книжками, дбайливо розложеними на полицях. Я рився у цьому складі цілих два дні. Кожна книжка була для мене скарбом, а вибрав я їх 586. Тут же ми уклали їх список, упакували в дерев'яні скринки і залізницею відправили до Пряшева на адресу Дослідного Кабінету Україністики.

У посилці були майже повні комплекти *Записок Наукового Товариства ім. Шевченка* (111 томів), *Етнографічного Збірника* (17 тт.), *Збірника Філологічної Секції НТШ* (16 тт.), *Хроніси НТШ* (55 тт.), *Українсько-Руського Архіву* (14 тт.), *Матеріалів до Етнології й Антропології* (6 тт.), *Збірника Математично-Природничо-Лікарської Секції НТШ* (35 тт.), *Руської Історичної Бібліотеки* (20 тт.), перші видання книжок І. Франка, О. Федьковича, С. Руданського, О. Маковея, відбитки окремих наукових праць В. Гнатюка, І. Верхратського, М. Возняка, Б. Грінченка тощо.

Видання більшості цих праць було пов'язане з іменем В. Гнатюка, довгорічного секретаря НТШ. Не треба підкреслювати, що для новозаснованого Дослідного Кабінету Україністики це була надзвичайно цінна першоджерельна база, а для пізнання наукового доробку В. Гнатюка — неоціненний потік інформацій. Коли згодом появилася перший том *Наукового збірника Музею української культури у Свиднику*, Євген Маркович був настільки захоплений ним, що і до Свиднику передав усі видання НТШ із обмінного фонду бібліотеки — дальших понад 500 томів. Про безкорисний подарунок Львівської Наукової Бібліотеки я написав статтю у *Новому житті* (8).

За тих понад тисячу сто томів видань НТШ великої наукової вартости ми змогли бібліотеці вислати нашу пресу (*Дуклю, Дружно вперед, Нове життя*) та кілька десятків прашівських українських книжок. Ціна прашівських видань аж ніяк не могла рівнятися навіть з букіністською ціною (не говорячи вже про наукову) львівських посилок і я весь час почував себе боржником перед Євгеном Марковичем. Коли я із Пряшева підтвердив йому одержання усіх книжок, він відповів: «Приємно мені, дорогий Миколо Івановичу, що в книгах, які Ви передали від нас (Дослідному кабінетові україністики та Музеєві української культури — М. М.) находите насолоду, тільки в ніякому разі не повинні Ви відчувати провини, про це й мови не може бути. Не забувайте, що в нас книги й досі лежали б мертвим капіталом, а книга стає цінним скарбом, коли її читають, коли вона може принести користь.» (9)

У зразково опрацьованому гнатюківському фонді Львівської Наукової Бібліотеки я знайшов листи майже 500 кореспондентів В. Гнатюка. Я їх інтенсивно перечитував, ексцерпував, а деяких

8) Цінна посилка із Львова, *Нове життя*, Пряшів, 1966, ч. 5, стор. 2.

9) Лист Є. М. Іванцова до автора від 7. X. 1966 р.

навіть копії робив. Отак я все краще і краще пізнавав життя видатного вченого і вглиблювався у його творчу лабораторію.

Беручись за дослідження життя і наукового доробку В. Гнатюка, я був переконаний, що на Україні, зокрема у Львові, я знайду людей, які знали його особисто. Таж від смерті Гнатюка минуло не цілих 40 років, отже могли жити навіть його ровесники. Та довго не вдалося мені знайти жадного знайомого В. Гнатюка. Навіть М. Т. Яценко, автор монографії про В. Гнатюка, не знав жадного його очевидця. Щоб потрапити на який-такий слід, я поцікавився, хто віддав у Львівську наукову бібліотеку листування В. Гнатюка, інтуїтивно відчуваючи, що це мусів бути хтось з його рідні: може одна з дочок, син (10) або хтось інший. А коли це так, то у цього родича напевно ще залишилися деякі матеріали про Гнатюка. Але й цю справу з'ясувати виявилось не так легко. Нарешті працівники бібліотеки, які весь час ставилися до мене надзвичайно прихильно, десь в архівній книзі бібліотечних поповнень вичитали, що рукописний архів передав до бібліотеки якийсь Іван Андрійович Боднар з Тернополя. Виявилось, що він жив пізніше і здається, учителював у Львові, бо в іншій книзі десь з кінця 30-их років він був наведений як читач бібліотеки НТШ, а там була і його львівська адреса. Мене однак застерігали, що мої розшуки — зайва витрата енергії, бо від того часу навіть вулиця де Боднар тоді жив, кілька разів міняла назву. Він же міг загинути у війні, умерти природною смертю, переселитися в інше місто, емігрувати за кордон і т. п. Та я все таки не здавався. В історичному архіві мені сказали сучасну назву шуканої вулиці, та на квартирі, яку я нарешті знайшов, і яка колись належала Боднарові, жили молоді люди, які ніколи й не чули про нього. На цій вулиці я обійшов кілька квартир, але ніхто про Боднаря не знав. Тоді я почав розпитувати старих людей прямо на вулиці і навіть у недалекий парк зайшов і раптом знайшов бабусю-старожилку, яка Івана Боднаря добре знала і навіть пару років тому зустріла його у місті. «Живе він, — каже бабуся, — на вулиці Васнецова, на жаль, числа будинку і квартири я не знаю.»

Маючи таку цінну вказівку, я вирішив обійти всі квартири на вул. Васнецова, і на свою велику радість у першому же вході знайшов старенького пенсіонера Івана Андрійовича Боднаря, який виявився швагром Гнатюка (11).

Боднар був дуже здивований, що я цікавлюся життям В. Гнатюка, а ще більше здивував його факт, що його швагер не є зарахований до числа «буржуазних націоналістів» і що про нього можна писати. Він чомусь був переконаний, що В. Гнатюк, як генеральний секретар НТШ стоїть на одному списку з М.

10) Про те, що у Гнатюка були дві дочки і син я знав від Панькевича, однак не пам'ятав їхніх імен, щоб розшукати їхні адреси.

11) Його дружина Текля була сестрою (не рідною) дружини Гнатюка Олени.

Грушевським, Д. Дорошенком, Д. Донцовим та іншими «українськими буржуазними націоналістами», про яких у той час не вільно було сказати бодай доброго слова та й взагалі згадувати їхні імена. Коли я показав йому монографію М. Т. Яценка, недавно видану у Києві, його обличчя засяло радістю і я здобув у нього повне довір'я.

Виявилось, що після смерті В. Гнатюка у 1926 р. його дружина певний час мешкала у Львові, а потім переселилася до старшої дочки Ірини, що вийшла заміж за Косаровича і жила, здається, у Берліні. Десь на Заході вона ніби не так давно умерла. Син Юрій, закінчивши Пржібрамську гірничу академію (у північній Чехії), під час більшовицької українізації виїхав із Чехо-Словаччини на Україну, де по ньому слід пропав на початку 30-их років. Із Гнатюківської сім'ї живе тільки наймолодша дочка Олександра у Парижі. З нею Іван Андрійович час від часу листується.

Після виїзду дружини Гнатюка із Львова Боднар із своєю сім'єю чи то перейшов жити на їхню квартиру, чи успадкував усе устаткування квартири Гнатюка та його приватний архів. Архів він передав до наукової бібліотеки, а меблями і до того часу користувався.

— Стілець, на якому ви сидите — Гнатюків, стіл — теж його, ця шафа — також із його квартири. Все це він купив ще за Австрії, за цісаря Франца Йосифа.

І щоб я не сумнівався у його словах, він подався у другу кімнату і десь з-за шафи витягнув олійний портрет В. Гнатюка у чорній широкій рамі. Портрет був запорошений і значно пошкоджений від вологи; фарба на кількох місцях повністю відпала. Та я зараз впізнав, що це той самий портрет, який у 1929 році Ф. Колесса опублікував у *Збірнику праць присвячених пам'яті Володимира Гнатюка* (12). Далі він показав мені сімейні фотографії Гнатюка, кілька його рукописів, писаних дрібним «гнатюківським» почерком, який я вже добре знав із київських та львівських архівів. Між рукописами були його недруковані праці: *Уваги про українську правопис і літературну мову* (біля 150 стор.) (13), збірка українських легенд (таких же розмірів), виписки з літератури, дівочий альбом його дружини Олени з дописами Гнатюка, великий збірник народних пісень без титульної сторінки, писаний чужою рукою (14), понад дві десятки географічних карт із власноручним зазначенням маршрутів фольклорних експедицій В. Гнатюка та багато інших матеріалів. Але найбільше фасцинував мене невеличкий пожовклий зошит —

12) *Матеріали до Української Етнології й Антропології*, т. XXI-XXII, част. 1, Львів, 1929.

13) Фоторепродукцію першої сторінки цієї праці я згодом опублікував у *Науковому збірнику Музею української культури у Свиднику*, т. III, 1967, стор. 93.

14) Згодом вияснилося, що це збірник Осипа Бодяньського.

збірник українських пісень, писаних польською транскрипцією, на титульному листі, якого я прочитав: *Śpiewy Słowiańskie pod Strzechą Wiejską zbierane*. Та це ж знаменитий збірник Зоріяна Доленги-Ходаковського з початку XIX ст., який українські фолклористи вважали загубленим!

Я не скривав свого захоплення несподіваною знахідкою. Цей соняшний червневий день 1965 р. був для мене може найщасливішим у житті. Я почував себе немов золотокоп, що після виснажливої праці раптом знайшов цілу грудку золота.

Іван Андрійович поділяв мою радість, бо і сам був радий, що його швагер — академік ВУАН — діждався заслуженого визнання на своїй батьківщині та за її межами.

— Ці речі, — сказав він, показуючи на рукописи Гнатюка та інші матеріали, — для мене не мають жадної ціни, однак я з ними не можу розпоряджатися, бо вони належать дочці Гнатюка Олександрі. Мушу її запитати, що з ними робити.

Повернувшись додому, я зупинився на пару днів в Ужгороді, щоб в тутешніх архівах дослідити зв'язки Гнатюка із Закарпатською Україною. Та виявилось, що Закарпатський обласний архів знаходиться не в Ужгороді, а у Берегові, для праці у ньому потрібний окремий дозвіл, за яким мені радили поїхати до Києва. Дозволу я не добився, зате мав кілька цікавих і корисних зустрічей із фолклористом Петром Лінтуром, добре обізнаним з діяльністю Гнатюка на Закарпатті.

Після повернення з України до Чехо-Словаччини я нав'язав стосунки з деякими чеськими друзями та знайомими В. Гнатюка, що їх листи я знайшов у його кореспонденції, а саме: Франтішком Главачком, Франтішком Тіхим, Їржі Гораком та іншими. Велику допомогу дав мені Орест Зілінський, батько якого теж належав до близьких друзів Гнатюка. Марта Дольницька дала у моє розпорядження 78 листів Гнатюка до її батька І. Панькевича. Ф. Главачек написав на моє прохання спогади про свої взаємини і дружбу з В. Гнатюком, густо документовані уривками з їх взаємного листування.

Матеріалів у мене набралось стільки, що я вирішив видати окремий збірник, присвячений пам'яті В. Гнатюка. Із своїм задумом я поділився з тодішнім директором Музею української культури у Свиднику Іваном Чабиняком, моїм добрим приятелем, який підтримав мою ініціативу, і погодився з тим, щоб третій том *Наукового збірника Музею української культури у Свиднику* був присвячений Гнатюкові. Я, як головний редактор цього збірника, почав готувати його до друку. В тому часі в усій країні велися інтенсивні підготовки до VI Світового конгресу славистів, що мав відбутися (і відбувся) у серпні 1968 р. у Празі. Ми вирішили присвятити *Гнатюківський збірник* цьому світовому з'їздові, щоб таким чином надати йому більшу вагу та значення. (15)

15) Треба зауважити, що поряд з цією роботою я змушений був скласти ряд аспірантських іспитів з марксизму-ленінізму, філософії, чу-

Негайно після повернення з України я написав листа Олександрі Володимирівні Гнатюк до Парижу. Поступово я їй вислав усе, що до того часу опублікував про її батька, фотографію його запусненої могили на Личаківському цвинтарі, поділився плянами на майбутнє. Між нами нав'язалося цікаве листування (16).

Згідно з пляном моїх подорожей до Радянського Союзу, у 1965 р. я двічі побував у Москві на консультаціях у проф. Петра Григоровича Богатирьова, одного з кращих тогочасних російських фолклористів, голови Катедри фолклористики Московського державного університету. Майже весь міжвоєнний період П. Богатирьов прожив у Чехо-Словаччині. У 20-их роках він здійснив кілька фолклорно-етнографічних експедицій на Закарпатську Україну та Пряшівщину. В деяких селах йому довелося записувати фолклор від тих самих інформаторів, від яких записував В. Гнатюк 20-30 років тому. Із зібраних матеріалів він встиг опублікувати лише незначну частину (17). Богатирьов обіцяв до наступної консультації підготувати для мене неопубліковані матеріали своїх експедицій на Закарпатську Україну та Пряшівщину і висловив навіть охоту передати їх до Музею української культури. На жаль, наступної консультації вже не було.

Від П. Богатирьова я довідався багато цікавого про структуральну методи записування фолклору, яку він застосовував (18).

Восени 1965 р. я знов поїхав на чергове тримісячне відрядження на Україну, де продовжував досліджувати творчість Гнатюка. Коли я під кінець відрядження знов приїхав до Івана Боднара до Львова, він показав мені листа Олександри Володимирівни, в якому вона писала: «Віддайте Мушинці все, що він буде хотіти із спадщини мого батька.»

жих мов, т. зв. «ширшої бази» (література, історія, етнографія) та спеціалізації (українська та слов'янська фолклористика). І далі я частково виконував секретарські обов'язки в Дослідному кабінеті україністики, провадив дослідження на терені, готував до друку фолклорну антологію *З глибини віків* (в якій чимало місця було відведено матеріалам В. Гнатюка), писав статті до місцевої преси, готував радіопередачі тощо. Під час свого першого відрядження у Києві я на замовлення редакції ж. *Народна творчість та етнографія* написав обширну розвідку *Фолклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження*, яку згодом було опубліковано у збірнику *Слов'янське літературознавство та фолклористика* (Київ, 1968, вип. 4, стор. 72-89). В ній теж чимало місця було відведено В. Гнатюкові.

16) На жаль, листи Олександри Гнатюк до мене, писані до 1970 р. не збереглися...

17) В рамках іспиту з французької мови я переклав на словацьку мову його працю *Les apparitions et les êtres surnaturels dans les croyances populaires de la Russie Subcarpatique* (Париж, 1926).

18) Одна з моїх консультацій у проф. П. Богатирьова відбулася на Великдень 1965 р. Згідно з порадою П. Богатирьова я бачив типові російське свячення Пасхи в одній з церков на окраїні Москви. Наступного дня за його порадою я поїхав до Загорську. Враження від обидвох подорожей потрясаюче!

«Отже, — казав він, — беріть, що хочете!»

Для мене це була дальша приємна несподіванка. Признаюся, що кортило взяти усе, і Іван Андрійович, вірний вказівкам своєї родички, би не заперечував, однак якийсь внутрішній голос нашіптував: «Не будь лакомий... А що, коли все це заберуть в тебе на кордоні і цінні матеріали пропадуть? Таж не кожен митник знає їхню вартість.»

Мій аспірантський плян, ухвалений деканатом Філологічного Факультету Київського Університету 14-го листопада 1965 року, передбачав для мене ще чотири шеститижневі подорожі до Радянського Союзу в 1966-67 рр. (19). Маючи у своєму розпорядженні цінні документи із спадщини В. Гнатюка, я вирішив не поспішаючи, перший раз взяти з собою «на пробу» портрет Гнатюка (реставрований зятем І. Боднаря художником Г. Смольським) та кілька фотографій. Все інше я залишив у Івана Андрійовича «до наступного разу». За фотографії я не побоювався, для портрета Гнатюка я роздобув офіційну довідку. Однак для інших речей, не пов'язаних з В. Гнатюком, подібної довідки в мене не було. Їх в мене на кордоні skonфіскували, а внаслідок того всі дальші аспірантські подорожі до Радянського Союзу були скасовані.¹

Ця неприємна катастрофа однак не відрядила мене від улюбленої теми — Гнатюка. В мене без того було досить матеріалів про життя і діяльність В. Гнатюка. Протягом 1966 р. я закінчив кандидатську дисертацію і здав до друку *Гнатюківський збірник*.

Кольорову репродукцію портрета В. Гнатюка на весні 1966 р. я опублікував на обкладинці ж. *Дружно вперед* [ч. 5] (20) із закликом, щоб хтось із українських мистецтвознавців допоміг мені встановити автора картини. На мій заклик відгукнувся лише С. Гординський, який висловив думку, що автором портрету міг би бути М. Бойчук. На третій сторінці обкладинки того же

19) Від 1-го червня до 15-го липня 1966 р. я мав, між іншим, досліджувати зв'язки В. Гнатюка з Товариством ім. Венелина-Гуци в Одеському обласному архіві, а від 15-го вересня до 30-го жовтня 1966 р. мав продовжувати працю у львівських архівах та бібліотеках і здійснити подорож по слідах В. Гнатюка на Закарпатській Україні. Від 15-го травня до 30-го червня 1967 р. плян моєї аспірантури передбачав чергову консультацію у проф. П. Богатирьова у Москві, працю у Києві, Львові, Ужгороді, а від 30-го жовтня до 15-го грудня 1967 р. я мав остаточно завершити свою працю.

20) Оригінал портрета я запозичив для експозиції Музею української культури у Свиднику, де він експонувався пару років. Олійна копія з моєї кольорової репродукції в оригінальній рамі є виставлена у Велеснівському Музеї В. Гнатюка. Я обіцяв подарувати туди оригінал портрета, про що кілька разів було повідомлено у пресі, навіть в академічному ж. *Народна творчість та етнологія* (1969, ч. 4, стор. 90), однак під єдиною умовою (яку у повідомленнях преси замовчено), що мені буде дозволено подарувати портрет особисто при якійсь урочистій нагоді. Оскільки такої нагоди в мене не було (мене не запрошено ні на відкриття Музею В. Гнатюка, ні на святкування 100-річчя народження В. Гнатюка), портрет і досі висить у моєму кабінеті над робочим столом.

журнала я помістив велику групову фотографію з 1904 р., на якій В. Гнатюк сфотографований у колі найвизначніших тодішніх представників української культури (М. Грушевський, І. Франко, Ф. Вовк, К. Грушевська, І. Труш, В. Дорошенко та ін.) (21).

Про «відкриття» мною Івана Боднаря та важливих документів Гнатюківського архіву у його хаті я з «тактичних причин» не сказав нікому ні у Києві, ні у Львові. Навіть найближчим друзям я в цьому не признався. У своїй молодечій наївності я тоді надіявся, що мені і після «граничного делікту» буде дозволено закінчити аспірантуру на Україні згідно з пляном. Таж в архівах Львова і Києва залишилось ще багато документів, які мені треба було дослідити... До того, Іван Андрійович Боднар (інколи за посередництвом свого зятя Г. Смольського) повідомляв мене про знайдення у своїй хаті нових рукописів та фотографій Гнатюка і наполегливо просив приїхати та забрати з собою «цю писанину». Вірний заповіту Олександри Гнатюк, він запевняв мене, що до мого приїзду він не дасть цих матеріалів з рук за поріг хати.

Та коли мені стало ясно, що мої подорожі на Україну так скоро не відновляться (22), я порадив Іванові Андрійовичу запропонувати їх Інституту мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УРСР у Києві, де вже знаходилася основна частина архіву В. Гнатюка (23). В листі від 19 серпня 1966 р. Г. Смольський писав мені: «Я був у Києві і оповідав про Гнатюкові „речі“. Цим дуже поцікавились...» Поцікавились, але подивитися на них чомусь ніхто не приїхав.

На початку січня 1967 р. я подав адресу Івана Боднаря Остапові Черемшинському, натхненному шанувальникові В. Гнатюка, піонервожатому в основній школі його рідного села, з яким я інтенсивно листувався, висилаючи йому буквально все, що у Чехо-Словаччині появилось друком про його славного земляка. Саме тоді в нього виникла ідея побудувати у Велесневі хоча би невеличкий музей В. Гнатюка, оскільки рідна хата Гнатюка в селі вже не збереглася. Я написав йому, що на квартирі Боднаря у Львові знаходяться усі меблі та цінна рукописна спадщина В. Гнатюка. Обладнання музею оригінальними меблями В. Гнатюка би значно підвищило його історичну вагу. Остапа Черемшинського не треба було двічі спонукати. В листі від 28 січня 1967 р. він писав мені: «Дуже вдячний Вам за адресу Івана Андрійовича Боднаря».

21) Опублікування цієї фотографії викликало значне незадоволення з боку «блюстителів порядку». Тодішньому редакторові журналу навіть догану за це дісталось.

22) Я не помилявся, бо і справді, мені було дозволено відвідати Україну лише через 14 років (в 1979).

23) Побудова окремого музею В. Гнатюка у Велесневі у той час ще не передбачалася.

Про мій лист він повідомив дирекцію Тернопільського краєзнавчого музею, яка доручила своєму працівникові Ігореві Гереті зайнятися цією справою. Влітку 1967 р. всі речі із квартири Боднаря було перевезено до Тернопільського музею з тим, що після побудови музею у Велесневі їх буде перевезено туди (24).

В листі від 18 листопада 1967 р. Іван Боднар, Оксана та Григорій Смольські писали мені: «Поза тим заслуга Ваша, що Ви відгребли В. Гнатюка із забуття і тут якась і Ваша доля впливу, що рішилися побудувати у Велесневі Музей В. Гнатюка, куди помандрували із нашої хати експонати на ту ціль в дарунку ради пам'яті так визначної людини спорідненої з нашим домом».

Правда, рукописи із спадщини Гнатюка до Велеснева не потрапили. Вони залишилися у фондах Тернопільського краєзнавчого музею. Найцінніші з них — збірники Зор'яна Доленги-Ходаковського та О. Бодяньського через пару років опублікував О. І. Дей (25).

Я є щиро радий, що знайдена мною гнатюкіяна була так ідеально використана, однак десь в кутику душі відчуваю не те що образу, а якийсь притаємний жаль, що і по цей день ніде ні одним словечком не було сказано, що до віднайдення цих цінних речей спричинився і якийсь Микола Мушинка із Пряшева. Нехай читач вибачить мене, але, пишучи цю «сповідь», я не міг не сказати і про те...

Олександра Гнатюк, побачивши мою фотографію запусненої могили В. Гнатюка на Личаківському кладовищі у Львові, виявила бажання на власні кошти побудувати достойний пам'ятник на могилі свого батька і попросила мене зайнятися цією справою. Для мене, громадянина іншої країни, була це не легка справа та все ж таки я пообіцяв їй докласти усіх зусиль, щоб пам'ятник побудувати.

Серед своїх львівських друзів-художників я знайшов архітекта та скульптора, останній приїхав до Пряшева і ми навіть про ціну домовилися та згодом виявилось, що для побудови пам'ятника необхідний офіційний дозвіл радянських органів, а громадяни інших країн можуть звертатися до цих органів лише за посередництвом радянських дипломатичних представництв у своїх країнах. Це все було пов'язане з неймовірною волокитою. У празькому посольстві мені сказали, що дочка Гнатюка повинна у цій справі звернутися до радянського посольства у Парижі, а вона не хотіла цього зробити, боячись, щоб її не запідозрили у шпигунстві.

24) Деталі про це див.: Ігор Герета, *Скарби з архіву В. М. Гнатюка, Народна творчість та етнологія*, Київ, 1973, ч. 6, стор. 61-65.

25) *Українські народні пісні в записах Зор'яна Доленги-Ходаковського*. Київ, 1974; *Українські народні пісні в записах Осипа та Федора Бодяньських*. Упорядкування та примітки А. Ю. Ясенчук. Загальна і текстологічна редакція та вступна стаття О. І. Дей. Київ, 1978.

Порушуючи дипломатичний порядок, я звернувся у цій справі прямо до Міністерства культури УРСР, і, не одержавши відповіді, написав листа до новозаснованого Товариства охорони природи та пам'ятників культури у Києві. Я писав про жалюгідний стан могили академіка АН УРСР у Львові, про охоту дочки Гнатюка фінансувати побудову пам'ятника, про мою охоту віддати на цю справу гонорар, одержаний за упорядкування *Гнатюківського збірника* тощо. Ні звідти я відповіді не дістав, однак пізніше я довідався, що мого листа розглядали в якійсь комісії АН УРСР і вирішили побудувати пам'ятник В. Гнатюкові на державні кошти. Чи це правда, не знаю, однак у 1971 р. з нагоди 100-річчя від народження В. Гнатюка на його могилі і справді було на державні кошти побудовано гарний кам'яний пам'ятник роботи Л. Біганича.

На весні 1966 р. до Пряшева приїхали «нав'язувати контакти» із первісною батьківщиною два найвизначніші представники культурного життя югославських русинів — директор видавництва «Руське слово» Дюра Латяк та директор видавництва шкільних підручників Дюра Варга. На офіційних місцях у Пряшеві їх прийняли досить холодно і вони понад тиждень жили у мене на квартирі — у невеличкій кімнаті студентського гуртожитку. Я був здивований, що вони майже нічого не знали про подорож В. Гнатюка до Югославії 1897 р. та друковані матеріали з цієї подорожі. Прочитавши *Руські оселі у Бачці, Етнографічні матеріали з Угорської Руси* та деякі інші його праці, вони поверталися із Пряшева не менш захоплені Гнатюком, ніж був ним захоплений я.

На замовлення Д. Латяка я написав статтю *Володимир Гнатюк і Східня Словаччина*, яку у перекладі на русинську мову було опубліковано як передову у ж. *Литературне слово* (26).

Ще у Пряшеві я подарував Д. Латякові свій примірник двох «бачванських» томів *Етнографічних матеріалів з Угорської Руси* і запропонував йому перевидати хоча би вибране з цих матеріалів. Д. Латяк охоче погодився і попросив мене написати обширний вступ до перевидання, з чим знов охоче погодився я і ми поданням рук заключили контракт. На весні 1967 р. у Руському Керестурі і справді вийшов гарно оформлений збірник народних казок В. Гнатюка *Народни приповедки бачванских Русинох. По етнографичних материялах Володимира Гнатюка*, упорядкований Д. Латяком із мою 70-сторінковою розвідкою В. Гнатюк — *перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії*, що появилася й окремою брошурою під тою ж назвою. Це була не лише перша вичерпна робота про В. Гнатюка, але і перша праця видана українською мовою у післявоєнній Югославії.

26) М. Мушинка, Володимир Гнатюк и восточна Словацка, *Литературне Слово*, Руски Керестур, 1966, ч. 7, стор. 1-3.

У Руському Керестурі, Коцурі, Новому Саді та інших місцях, заселених русинами праця зробила мені дуже добре реноме і коли влітку 1967 р. ми з дружиною вирушили в експедицію по слідах В. Гнатюка у Бачці, мене скрізь вітали немов високого дипломата.

З того часу я, як і Гнатюк 80 років тому, на все життя полюбив цю невеличку етнічну групу побратимів по крові. В їхній пресі я опублікував чимало інших праць, в тому числі і такі «гнатюкознавчі», як: *Листування Гавриїла Костельника з Володимиром Гнатюком* (27), *Зв'язки В. Гнатюка з югославськими Русинами [Листування М. Врабеля та Ю. Біндаса з В. Гнатюком]* (28), *Припознане з нагоди ювілея В. Гнатюка* (29) та деякі інші (30).

На жаль, моя співпраця з югославськими русинами не з моєї вини після 1972 р. на кілька років припинилася (31). Та ще до того, на підставі письмового контракту з видавництвом «Руське слово» у Новому Саді я написав наукову працю *Народні пісні та обряди русинів Войводини*, побудовану в основному на матеріялах В. Гнатюка. (294 стор. — теоретична частина, та понад 500 стор. текстів). Це була перша частина широко задуманої праці *Фолкльор русинів Войводини*, і саме вона стала першою жертвою «офіційних» контактів між Пряшівщиною та Войводиною (32).

Дисертацію *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття та його зв'язки з Чехо-Словаччиною* я успішно захистив перед вченою радою Філософічного факультету Карлового Університету у Празі 9-го листопада 1967 р.

27) *Шветлосц*, Нови Сад, 1967, ч. 3, стор. 161-177.

28) *Там же*, 1971, ч. 3, стор. 221-139.

29) *Руске Слово*, Нови Сад, 1971, ч. 18, стор. 7.

30) Повну бібліографію моїх статей, опублікованих у пресі югославських русинів-українців див.: Ю. Гривняк, Библиография друкованих работ Миколи Мушинки пов'язаних з Русинами Югославії, *Нова Думка*, ч. 53, Вуковар, 1986, стор. 33-34.

31) А сталося це так: югославські русини, предки яких 250 років тому переселилися із Пряшівщини у Войводину, були щиро зацікавлені у контактах із своєю прабатьківщиною, однак налагодити ці контакти їм довго не вдавалося (а, по суті, їх немає й досі). Керівні працівники ЦК КСУТ на їхні пропозиції або не відповідали, або наводили різні, інколи дріб'язкові перешкоди, з-за яких, ніби не можна контакти між русинами Войводини та Пряшівщини поставити на офіційну базу. Під час відвідин однієї з делегацій керівників видавництва «Руське Слово» на ЦК КСУТ десь у 1972 р. аргументація ксютівців була приблизно така: «Ми не можемо співпрацювати з Вами, якщо Ви на сторінках своєї преси даєте простір людям, яких у нас заборонено друкувати... Отже, вибирайте: або офіційна співпраця з нами, або неофіційна співпраця з Мушинкою...» Вони вибрали «офіційну співпрацю».

32) Пізніше (1976 р.) вона у перекладі на русинську мову вийшла друком як анонімний твір тиражем 200 примірників «за інтерне хасноване» без моєї згоди і відома. Про її надрукування я довідався лише 1981 р. у Парижі.

Офіційними опонентами були директор Слов'янського Інституту у Празі Юліус Доланський, директор Інституту етнографії та фолкльору ЧСАН у Празі д-р Яромір Єх, професор Карлового Університету у Празі Карел Горалек, науковий працівник Інституту мов та літератур ЧСАН Орест Зілінський, завідувачка Дослідного кабінету україністики Філософічного факультету у Пряшеві Олена Рудловчак та завідувач Катебри музики Педагогічного факультету у Пряшеві Юрій Костюк.

Всі високо оцінювали багатство зібраного матеріалу та спосіб його інтерпретації й рекомендували видати працю друком. Але де? У Пряшеві щойно недавно вийшли *Українські казки Східньої Словаччини* В. Гнатюка, упорядковані моїм колегою по роботі М. Гиряком. У друку знаходився мій *Гнатюківський збірник* і видання ще однієї «Гнатюківської» книжки не приходило до уваги. Видавництва на Україні були для мене герметично закриті. У Празі, Брні, Братіславі чеські та словацькі фолклористи роками чекали на видання своїх праць, набагато цінніших, ніж була моя. Подібна ситуація була і на моєму факультеті, де роками треба було чекати на опублікування статті у факультетському збірнику, а видання книжки було розкішшю навіть для старого професора, а не для починаючого асистента.

Одну копію своєї кандидатської дисертації я вислав дочці В. Гнатюка Олександрі. Вона висловила деякі зауваження та доповнення до життєписного розділу, які я, зрозуміло, прийняв. В цілому вона була дуже рада, що я займався дослідженням життя і творчості її батька. Про цілий ряд справ вона хотіла поговорити зі мною особисто, тому наприкінці 1967 р. вислала мені офіційне запрошення на відвідини до Парижу. Лювр, Нотр-Дам, Сквер Шевченка, Монпарнас, Пігаль та десятки інших місць, знаних мені з літератури чи кінофільмів! А в тому таємничому Парижі живе рідна дочка мого життєвого ідеалу, яка може значно поширити горизонт моїх знань про нього. І це все, що досі було для мене нездійсненим сном, виявилось реальною справою. Вистачив один підпис під резолюцією «Подорож дозволяється». Та добитися такого підпису було не так легко. І у Пряшеві, і у Кошицях мою заяву на подорож до Франції відхиляли. Я подав відкликання до найвищих органів у Празі і у квітні 1968 р. одержав дозвіл на виїзд (33).

До Парижу я приїхав в середині травня напередодні генерального страйку: не діяли ні метро, ні міський транспорт, ні магазини, на вулицях гори невідвезеного сміття, всюди залишки від недавніх барикад, всі вулиці Латинського кварталу, де я мешкав, день і ніч заповнені студентами, театр Одеон «окупо-

33) Моя подорож до Парижу була конкретним позитивним результатом «Празької весни».

ваний» молоддю, під мостами Сени — групи «гіпі» з цілого світу... Я і справді потрапив в інший світ (34).

Олександра Володимирівна не на жарт перелякана. А що коли й у Франції настане революція? Та все ж таки ми з нею пішки добираємося з центру міста до її квартири у Бане (Bagneux), де вона мене вгощає смачними стравами, чудовим вином та розповідає про свого батька. Кожне її слово я впиваю в себе і жалію, що вона не дозволяє записати її розповідь на магнетну стрічку. Навіть коли я пробую щось занотувати вручну, вона насторожується. Як-ніяк вона бачить мене вперше в житті, а я є людиною з-поза «залізної занавіси». Як гість, мушу респектувати її бажання.

У Сарселі я познайомився з працівниками НТШ, які регулярно за посередництвом книготоргових компаній одержували всю пражівську українську книжкову продукцію. Добре обізнані вони і з моїми книжками та статтями, а Гнатюківським збірником вони навіть захоплені.

— Чи не хотіли б Ви видати свою дисертацію *Володимир Гнатюк — дослідник фолклору Закарпаття* у нас, як окремий том *Записок Наукового Товариства ім. Шевченка*? — питає мене секретар НТШ Аркадій Жуковський, про якого я незадовоно перед від'їздом прочитав гарну статтю на сторінках київської *Літературної України*. — Гнатюк був довгорічним секретарем нашого Товариства і ми би дуже радо присвятили його світлій пам'яті окрему книжку, тим більше, що через три роки буде 100 років від його народження.

Виявилось, що і він, і голова НТШ Володимир Кубійович (якого якраз тоді у Сарселі не було) вже прочитали рукопис моєї праці, яка їм в цілому сподобалася.

Не мушу підкреслювати, що опублікування моєї праці у виданні, де колись друкувалися праці В. Гнатюка, І. Франка, М. Грушевського, Ф. Колесси, З. Кузеля та десятка інших велетнів української науки, було для мене, починаючого науковця, неабиякою честю. Однак я жив у країні з відмінним політичним ладом, підлягав законам своєї держави і не міг вирішити це питання без консультації з моїми шефами.

Пояснивши це все А. Жуковському, я обіцяв з'ясувати це питання після повернення до Чехо-Словаччини і відповісти йому листовно. Знаючи пражівські умови, я не робив собі ілюзій, що мої працедавці дадуть мені дозвіл на опублікування книжки за кордоном.

Та все ж таки, скориставши з певного лібералізму «празької весни», я службовим порядком подав відповідну заяву своєму безпосередньому шефові — завідувачеві катедри української

34) Свої враження я описав у репортажах: «Сучасна Франція очима українця Пражівщини» (*Нове життя*, 1968, ч. 29, стор. 7-8) та «Десять днів у Парижі» (*Дружно вперед*, Пражів, 1968, ч. 7, стор. 10-12).

мови та літератури П. П. Бунганичеві, який після консультації з відповідними органами, дав мені письмову згоду на видання праці у *Записках НТШ* у Парижі. Подібну письмову згоду я дістав і від деканату Філософічного факультету Пряшівського Університету ім. Шафарика (35). Озброєний такими довідками, я вислав наново відредагований і значно скорочений рукопис своєї дисертації до Парижу, а через пару місяців мені вдруге дозволили поїхати туди, щоб на місці з'ясувати деталі видання. Вдруге я виїхав до Парижу як турист влітку 1969 р. разом з дружиною. Цим разом я вже міг обговорити з видавництвом конкретні справи видання моєї книжки. Мені сказали, що моя книжка вийде протягом пару місяців, однак різні «об'єктивні» причини значно продовжили термін видання (36).

Наприкінці 1967 р. Свидницький Музей української культури видав *Науковий збірник присвячений пам'яті Володимира Гнатюка* (37).

Зміст збірника, вступне слово до якого написав великий чеський етнограф академік ЧСАН Їржі Горак, я поділив на три частини. У першій (стор. 17-220) я подав розвідки безпосередньо пов'язані з життям і науковою діяльністю В. Гнатюка. На першому місці це новознайдена розвідка В. Гнатюка *В справі літературної мови підкарпатських русинів*. В. Гнатюк написав її 1924 р. на замовлення чеського українознавця Франтішка Тіхого, який хотів її опублікувати в ювілейному номері ж. *Slovanský Přehled*, що з ним Гнатюк співпрацював ще на початку своєї наукової діяльності, однак її «український дух» був не до вподоби чеським москвофілам і її не дозволили друкувати.

Далі йдуть спогади найстаршого чеського українця Франтішка Главачка про його дружбу з В. Гнатюком, що розпочалася ще у студентському віці обидвох — у 1896 р. Під безпосереднім впливом Гнатюка Главачек почав цікавитися Закарпаттям, вивчати українську мову та літературу тощо. Моя стаття це, по суті, скорочена версія кандидатської дисертації; пряшівський науковець Й. Шелепець дослідив діалектологічну спадщину вче-

35) Пізніше не раз закидували мені, що свою роботу про В. Гнатюка я вивіз на Захід «контрабандою». Щоб спростувати такі твердження, я наводжу дослівний текст довідки від 6 червня 1968 р.: «Na základe Vašej žiadosti a na návrh Katedry ukrajinského jazyka a literatúry dekanstvo nemá námietok, aby Vaša práca „Volodymyr Hnatuk — doslidnyk folk'oru Zakarpattia" bola uverejnená tlačou v „Zapyskach Naukovoho Tovarystva im. Ševčenka" v Paríži, Francúzko. Súčasne sme vzali na vedomie prehlásenie Katedry ukrajinského jazyka a literatúry, že v spomínanej práci nenachádzajú sa údaje predstavujúce predmet štátneho alebo hospodárskeho tajomstva ČSSR. Doc. PhDr. Tibor Halečka CSc, dekan.»

36) І про другу подорож до Франції я написав репортаж, однак йому вже не довелося побачити світу.

37) *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику*, т. 3. Присвячений пам'яті Володимира Гнатюка. Головний редактор М. Мушинка. Редколегія: М. Дубай, О. Зілинський, І. Костюк, Й. Шелепець; Відповідальний редактор І. Чабиняк. Пряшів, 1967.

ного: професор Букарештського Університету Іван Ребошапка розповів про результати своєї експедиції по слідах В. Гнатюка у Банаті; згадуваний вже Ф. Тіхий в такому ж пляні розповів про свої експедиції до Бачки по слідах В. Гнатюка. Перша частина збірника закінчується опублікуванням 78 листів В. Гнатюка до І. Панькевича (1920-26) та повною бібліографією праць В. Гнатюка про Закарпаття. Весь той розділ ілюстрований невідомими фотографіями В. Гнатюка, головним чином тими, що їх привезено від І. Боднаря (38).

В дальшій частині (стор. 223-343) я опублікував дев'ять статей чехо-словацьких та радянських українознавців про ті ділянки науки, якими цікавився В. Гнатюк, тобто з фолклористики, етнографії, літературознавства та мовознавства. Кожна стаття була поповнена англійським та німецьким резюме.

Третя частина збірника містила ювілейні статті, хроніку культурного життя чехо-словацьких українців та звіти про діяльність усіх українських установ Чехо-Словаччини.

Гнатюківський збірник зустрівся з неочікуваним успіхом у пресі. На Україні його прорецензували: *Вітчизна* (М. Яценко), *Радянське літературознавство* (В. Герасименко), *Літературна Україна* (Я. Дашкевич) та кілька інших журналів. На Заході писала про нього *Сучасність* (Мюнхен), *Slavistica Canadiana* (Торонто), *Українське Слово* (Париж), *Українське православне слово* (Бавнд-Брук), *Естафета* (Нью-Йорк - Торонто) тощо. Немале зацікавлення він викликав і серед делегатів Світового конгресу славистів, якому був приурочений.

В. Гнатюкові та окремим аспектам його діяльності я присвятив і цілий ряд інших праць, опублікованих у Чехо-Словаччині. На увагу заслуговують зокрема: *Volodymyr Hnatuk a Čechy* (39), *Volodymyr Hnatuk a Slovensko* (40), *Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnatukem* (41), *Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnatukovi* (42) та деякі інші.

Кожна з цих статей написана на підставі нових, здебільшого архівних джерел. В останніх двох опубліковано невідомі листи чеських діячів науки та культури, знайдені мною в українських архівах: Ф. Главачка, А. Черного, Ф. Тіхого, І. Полівки, Ч. Зібрта, Л. Нідерле, М. Мурка та І. Горака.

У Варшаві я опублікував статтю до 110-річчя від народження В. Гнатюка, додавши до неї невідомі листи В. Гнатюка до українського мовознавця Івана Зілинського (43).

38) Згодом репродукції майже усіх тих фотографій у збільшених розмірах потрапили в експозицію Музею В. Гнатюка у Велесневі.

39) *Český lid*, Praha, 1968, č. 2-3, s. 188-192.

40) *Slavistika-Národopis*, Bratislava, 1970, s. 11-30.

41) *Slovanský Přehled*, Praha, 1971, č. 4, s. 394-310.

42) *Národopisný věstník československý*, zv. VII, č. 1-2, Brno, 1972, s. 199-224.

43) *Український календар на 1981 р.*, стор. 89-92.

Гнатюківський збірник Свидницького Музею української культури мав бути лише якоюсь увертюрою до урочистого відзначення 100-річчя від народження Володимира Гнатюка у 1971 р.

В січні 1969 р. до Пряшева приїхав завідувач відділу фолкльору Інституту мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УРСР у Києві Олексій Іванович Дей з метою налагодження контактів між Радянською Україною та Пряшівщиною, перерваних у Чехо-Словаччині вступом військ Варшавського договору 21-го серпня 1968 року. На Філософічному факультеті він відкрив виставку українських радянських книжок, що згодом стали поповненням бібліотеки Дослідного кабінету україністики (44).

У той час у Чехо-Словаччині панувала атмосфера загальної психози та ворожнечі до Радянського Союзу. Абсолютна більшість навіть високопоставлених діячів науки та культури й не припускала можливість якихось взаємних контактів до відходу чужих військ з території Чехо-Словаччини. Хоч ми з Деем мали відмінні погляди на це питання, все ж таки на одному ми зійшлися: без огляду на політичну ситуацію, стосунки між культурними та науковими установами України та Пряшівщини треба розвивати і надалі.

Я запропонував йому влаштувати у 1971 р. спільну наукову конференцію про чехо-словацько-українські взаємини, приурочену 100-річчю з дня народження В. Гнатюка. Дееві ця думка сподобалася і він підтримав її. Підтримку ми знайшли і в декана факультету Т. Галечки та проректора по науковій частині А. Червеняка. Мені було доручено опрацювати плян конференції, включно з бюджетом, що я і зробив.

Згідно з моїм пляном від 4-го листопада 1969 р. головними організаторами конференції мали бути Ужгородський Державний Університет (філологічний факультет) та Кошицький Університет ім. Шафарика (філософічний факультет). Перша її частина мала проходити у Пряшеві, друга — в Ужгороді. Згодом було поширено приурочення конференції й до століття від народження українського вченого етномузиколога Філарета Колесси (1871-1947), отже мала це бути «Гнатюківсько-Колессівська» конференція. Поширення тематики конференції давало простір також етномузикологам для активної участі у ній. Плян передбачав влаштування великих виставок та спільної експедиції по слідах В. Гнатюка й Ф. Колесси на Закарпатській Україні й Пряшівщині тощо. Мені, як секретареві підготовчого комітету чехо-словацької частини конференції у зв'язку з її підготовкою довелося написати сотні листів, прохань, заяв, пропозицій. Вже у грудні 1969 р. конференцію ухвалили вчені ради обох університетів, протягом 1970-71 рр. остаточно викристалізувалася її програма.

44) Детальніше про це див. мою статтю «Виставка української книги у Пряшеві», *Літературна Україна*, Київ, 1969, ч. 10, стор. 1 (псевдонім Петро Ігорчук).

Згідно з первісним пляном конференція мала відбутися у травні 1971 р., згодом її було перенесено на листопад (15-18) того ж року.

З Чехо-Словаччини на конференцію зголосилося понад 50 науковців, між ними майже усі україністи із Праги, Брна та Братіслави. Дальших біля 100 учасників - учителів, освітніх працівників, письменників, редакторів — передбачалось запросити із Пряшівщини. Сім чоловік було офіційним шляхом запрошено із України і підтвердило свою участь: О. І. Дей, Й. О. Дзензелівський, М. Ф. Колесса (син Ф. Колесси, який перед конференцією захворів і запропонував замість себе свою дочку), В. Мельник, Моторний, Турияниця та М. Яценко. Участь у роботі підтвердили теж працівники радянського посольства у Празі. Бажання прийхати на конференцію до Пряшева висловила і дочка В. Гнатюка Олександра. Для учасників була підготовлена книжкова виставка, культурна програма в Українському національному театрі, одноденна подорож автобусами до с. Збій, в якому Гнатюк 1897 р. записав найбільше матеріалів тощо. Про конференцію були повідомлені Українське радіомовлення у Пряшеві та чехо-словацьке телебачення у Кошицях. Обидві установи обіцяли вислати штаби своїх редакторів з технікою.

У вересні 1971 р. нова «сконсолідована» вчена рада Філософічного факультету ухвалила програму пряшівської Гнатюківсько-Колессівської конференції. Мої доповіді про обидвох вчених, що мали бути основними — бо крім мене ніхто в Чехо-Словаччині не займався ні Гнатюком, ні Колесою — із програми конференції було викреслено. Я попросив, щоб мені дозволили бодай у дискусії виступити, однак і в цьому проханні мені було відмовлено. Слідом за цією заборорою прийшла дальша: на виставці, що мала бути складовою частиною конференції, не сміла бути виставлена жадна праця Миколи Мушинки. Отже, не сміла там бути ні моя кандидатська дисертація, ні *Гнатюківський збірник*, ні мої праці, опубліковані у Празі, Брні, Братіславі (45).

Наперекір тому, я і надалі залишився секретарем підготовчого комітету конференції і мені було доручено довести справу її підготовки до кінця. З болем у серці я це робив і був навіть радий, що мені дозволили це робити, бо шкода було двох років затраченого часу. Та за пару днів до відкриття конференції надійшла нова директива: у зв'язку з виборами до заступницьких органів (які мали відбутися через тиждень після закінчення конференції — 26-27 листопада) конференцію відкликується. Ще довелося мені вислати листи та телеграми усім запрошеним, і на цьому моя участь у її підготовці закінчилася.

45) Приблизно в тому ж часі у Велеснівському музеї В. Гнатюка була влаштована окрема вітрина, в якій знаходилися 12 публікацій. Під ними підпис: «Ці книжки свідчать про інтерес до творчості В. Гнатюка за рубежом». Дев'ять із них — мої власні праці. (Див.: І. Герета — О. Черемшинський, *Етнографічно-меморіальний музей В. Гнатюка. Нарис-публікація*, Львів, 1971, стор. 87).

Признаюся, що на Гнатюківсько-Колессівську конференцію я поклав великі надії: 1) Хотілось мені за посередництвом двох велетнів науки спопуляризувати народну культуру українців Пряшівщини. 2) Думалось, що успіх конференції, в якому я не сумнівався, в атмосфері тодішніх «чисток» допоможе мені залишитися на роботі. 3) А якщо мене і звільнять, тож це буде достойна крапка за моєю 12-річною роботою на факультеті, свого роду «лебедина пісня». Та мабуть саме так зрозуміли конференцію і мої недруги тому її анулювали з позиції сили.

В Ужгороді Гнатюківська конференція відбулася і була ніби дуже успішною. З Пряшева на неї були вислані: Михайло Роман, Іван Байцура та Олена Рудловчак.

Після скасування конференції мені недвозначно дали знати, що мої дні на факультеті пораховані. Було ясно, що після звільнення з факультету, я не мав би найменшої надії дістати працю де б міг застосувати бодай одну свою кваліфікацію (46). Звільнення з роботи значило б для мене втрату засобів на існування, бо поза науковою та педагогічною роботою я тоді не уявляв собі життя. А в мене була сім'я — дружина і троє дітей. З Дослідного кабінету україністики мене перевели на канцелярську роботу в студійному відділі факультету, звідти до факультетської бібліотеки, платню мені знизили майже на половину, однак я був радий, що працював в університеті, наївно вірячи, що мої перипетії мали лише тимчасовий характер.

Цілком зрозуміло, що в такій ситуації я намагався уникати все, що могло б послужити приводом для мого звільнення з роботи. Тому, одержавши з НТШ у Сарселі гранки першої частини своєї книги *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття* для коректи, я не на жарт перелякався. 1971 рік вже не був ні 1966-им, ні 1969-им. Мені було ясно, що опублікування праці за кордоном — у капіталістичній Франції та ще й у «емігрантському» видавництві — мої недруги обов'язково використають як конкретний доказ співпраці з «українськими буржуазними націоналістами» і мене звільнять з роботи. Факт, що її було опубліковано на підставі офіційного дозволу ніхто не візьме до уваги.

Тому я коректу не повернув, а Науковому Товариству ім. Шевченка написав листа, в якому наполегливо вимагав не друкувати моєї праці, зобов'язуючися покрити всі видатки пов'язані з друкарським набором першої частини. НТШ респектувало моє бажання. Друк книжки було припинено, а всі фотографії мені повернено назад.

46) Крім диплома кандидата наук в області слов'янської фолкльористики в мене були «червоні» дипломи доктора філософії (спеціальність українська мова та література), перекладача з російської та української на чеську та словацьку мови й професора російської та української мов для всіх типів середніх шкіл.

Це все мені однак не допомогло. В 1972 р. мене остаточно звільнено з філософічного факультету. Всі спроби влаштуватися на роботу згідно з кваліфікацією були безуспішні і я, щоб прогнати себе й сім'ю, був змушений заробляти на хліб насущний фізичною працею, яку чесно виконую ось уже 15-ий рік.

Якось працюючи пастухом колгоспної худоби у своєму рідному селі, я написав листа п-і Олександрі Гнатюк, в якому піддав самокритиці свою заборону публікації книжки про її батька. «Думав я цим вчинком врятуватися на факультеті, однак моє самозречення не допомогло мені: з роботи звільнили, а книжки я сам позбувся. Жаль».

Олександра Володимирівна показала мого листа Товариству, а там зрозуміли його як скасування мого первісного рішення і готову до друку книжку видали. Про це все я нічого ніколи не знав.

Одного разу, було це десь у 1976 р. до моєї пастушої колиби в лісі принесли з пошти бандеролю. Розпакувавши, я не міг повірити власним очам: Микола Мушинка. *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття*. Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. 190. Париж-Мюнхен 1975. Друк на прекрасному крейдяному папері. Я не знав, чи мені тішитися, чи журитися. Ясна річ, що радість переважала. Який автор би не тішився, побачивши надрукованою свою книжку та ще й книжку, що родилася з такими великими труднощами. З другого боку страх: а що коли тебе почнуть тягати на допити, і судити...

Та нічого подібного не сталося.

Два примірники своєї паризької праці я пізніше вислав до Меморіального музею В. Гнатюка у Велесневі, де вона викликала приемне здивування.

Директор музею Остап Черемшинський, дякуючи за книжку запитав мене, чи я б не хотів приїхати відвідати їхній музей, познайомитися з його експозицією та розповісти землякам В. Гнатюка про свою гнатюкознавчу діяльність. Я погодився і одержавши офіційне запрошення від О. Черемшинського, у травні 1979 р. вперше побував у Велеснівському Етнографічно-Меморіальному Музеї В. Гнатюка, за роботою якого я уважно стежив від самого початку його заснування. Приніс я з собою і деякі документи — автографи В. Гнатюка, перше видання повісти І. Франка *Boa Constrictor* з автографом перекладача Ф. Главачка тощо. Саме 9-го травня я мав змогу бути учасником святкування Дня Перемоги та 108-ої річниці народження В. Гнатюка у Велесневі. Протягом 10 днів я оглянув багато місць пов'язаних з В. Гнатюком, побував у Тернополі, Бучачі, Почаївській Лаврі, Кременці та багатьох інших місцях Тернопільщини. Особисто познайомився я із своїми давніми друзями Остапом Черемшинським та Ігорем Геретою, яких знав лише заочно, з директором Тернопільського краєзнавчого музею Лавренюком та з багатьма

іншими цікавими людьми. Скрізь приймали мене дуже сердечно немов давнього знайомого.

Із краю Гнатюка я повернувся з найкращими враженнями.

Районна газета опублікувала про мою візиту окрему статтю *Гість з Чехословаччини*, в якій між іншим писалося: «Микола Мушинка — автор великої фундаментальної монографії *Володимир Гнатюк — дослідник фолкльору Закарпаття...* прислав нам багато матеріалів, які були використані при оформленні експозиції Велеснівського етнографічно-меморіального музею В. М. Гнатюка» (47).

На Великдень 1981 р. я вже втретє був гостем Олександри Гнатюк у Парижі. Мешкав я тоді на квартирі свого давнього друга проф. Данила Струка, який саме тоді працював у сарсельському НТШ. Мене попросили підготувати доповідь на святкування 110-річчя від народження В. Гнатюка, з чим я охоче погодився. На святкуванні, що відбулося у залі Української Бібліотеки, зібралася майже вся українська громада Парижу. Були й відомі славісти, наприклад, п-і Марія Шерер, авторка багатьох праць на українознавчі теми. Мою доповідь вислухали з увагою. Під час дискусії довелося мені відповідати на багато питань, зокрема про ставлення до В. Гнатюка на Україні, в Югославії та Чехо-Словаччині. Тут же мене нагородили медалею Т. Шевченка.

Святкування ювілею В. Гнатюка було пов'язане з продажем моєї книжки про нього. У Парижі мені вперше в житті довелося давати автографи незнайомим людям.

Багато приемних розмов я мав і з п-і Олександрою Гнатюк. Після однієї з таких розмов вона сказала мені: «Про мого батька написано немало. Є книжки Яценка про його фолклористичну діяльність, Ваша книжка про його зв'язки із Закарпаттям, окремі статті про його мовознавчі праці, видавничу діяльність тощо. Але немає книжки, в якій би це все було зведене під одну стріху. Чи не могли б Ви взятися за написання такої книги? Я би подбала про її видання.»

Признаюся, це була приваблива пропозиція — передбачувалося видання ще однієї книжки. Однак щоб її фахово написати потрібно було би ще раз переглянути його рукописний архів у Львові та Києві, а я туди не мав доступу. Наново треба прочитати і вивчити всю його друковану спадщину, а це забере багато місяців праці. А до того зараз я є зайнятий іншими невідкладними справами і до Гнатюка зможу повернутися не раніше, ніж через рік-два.

Зі своїми думками й побоюваннями я поділився з п-і Олександрою, однак вона переконала мене, що я єдиною людиною, яка могла б написати таку працю і я погодився.

47) *Ленінський промінь*, Монастириськ, 1979, ч. 66, стор. 2.

Та перше, ніж взятися за писання монографії про В. Гнатюка, я вирішив укласти повну бібліографію його друкованих праць, бо усі дотеперішні бібліографії охоплювали лише його найосновніші твори (48). Оскільки у Пряшеві Гнатюкові праці були для мене недоступні (49), довелося мені знов, як і на початку мого зацікавлення Гнатюком 20 років тому, їздити до Празької Слов'янської Бібліотеки, де мені дуже охоче йшли назустріч. Там я з допомогою своєї дружини Магди докладно дослідив усі видання, в яких Гнатюк друкував свої праці, в основному, видання НТШ та Видавничої Спільки, виписав усі і найменші його статті, підписані різними псевдонімами та криптонімами, або зовсім не підписані (50), а потім вже у Пряшеві упорядкував їх. Результати пошуків здивували навіть мене самого. Моя бібліографія охоплювала 1.337 праць В. Гнатюка з різних ділянок науки. До основних з них я подав короткі анотації.

Коли я про неї написав своєму другові — директорові Канадського Інституту Українських Студій Альбертського Університету в Едмонтоні проф. Богданові Кравченкові, він зараз же виявив охоту видати її друком у щойно заснованій серії бібліографічних довідників. Познайомившись з рукописом, він вирішив доповнити його показниками (іменним, географічним, тематичним). «Все це зробить кібернетична машина нашого університету. Ти вже про це не турбуйся», — писав мені Богдан. — Я однак не повірив, щоб машина могла справитися з таким складним завданням і всі показники зробив сам клясичним способом.

Уклавши бібліографію друкованих праць В. Гнатюка, я приступив до писання монографії про його життя і творчість, яку і віддаю на суд читачам. Нехай вона буде крапкою за моєю гнатюкознавчою діяльністю і скромним пам'ятником вченому, який від студентських років до сьогоднішнього дня провадить мене світлими, але й тернистими стежками життя.

Пряшів, 20-го лютого 1987 р.

Микола Мушинка.

48) Найповніша бібліографія М. Т. Яценка, опублікована на кінці його монографії, охоплювала 118 праць В. Гнатюка.

49) Новий голова Катедри української мови та літератури проф. Михайло Роман не дозволив мені позичати книжки (спроваджені мною з Львова) із Дослідного кабінету україністики (перетворений на Науково-дослідний відділ катедри), оскільки я не є працівником факультету.

50) У виданнях, які редагував сам В. Гнатюк (*Літературно-Науковий Вісник*, *Хроніка НТШ*, *Літературно-Наукова Бібліотека*) він свої дрібні інформативні статті та рецензії не підписував.

БІБЛІОГРАФІЯ

праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка

1 Казки записав Володимир Гнатюк, *Дружно вперед*, Пряшів, 1963, ч. 9, стор. 26 (Стаття із циклу *Перлини нашого фолкльору*).

2 До історії збирання українського фолкльору Східної Словаччини. До першої світової війни, *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*, Пряшів, 1965, т. I, стор. 181-213 (про В. Г. стор. 202-207).

3 Володимир Гнатюк і Східня Словаччина, *Народний календар на 1966 р.*, Пряшів, 1965, стор. 40-42.

4 Книжка про дослідника нашого фолкльору. М. Т. Яценко, В. Гнатюк. Життя і фолклористична діяльність, Київ, 1963, *Дукля*, Пряшів, 1965, ч. 2, стор. 103-106.

5 Слово в дискусію 40-річної давности (Новознайдений рукопис статті В. Гнатюка «В справах літературної мови підкарпатських русинів»), *Школа і життя*. Педагогічний додаток ж. *Дружно вперед*, 1965, ч. 11-12, стор. 10-11.

6 Кілька думок до виходу збірника казок В. Гнатюка («Українські народні казки Східної Словаччини», т. I, Пряшів, 1964), *Дружно вперед*, 1965, ч. 12, стор. 22.

7 Володимир Гнатюк и Восточна Словацка, *Літературне слово*, Руський Керестур (Югославія), 1966, ч. 7, стор. 1-3.

8 Володимир Гнатюк — неперевершений дослідник нашого фолкльору, *Дружно вперед*, 1966, ч. 5, стор. 18-19.

9 З намагань за українську літературну мову на Закарпатті, *Дружно вперед*, 1966, ч. 10, стор. 24-25. (Актуальність статті В. Г. *Темні душі на Угорській Русі* для сучасности).

10 Чи був В. Гнатюк у Пачі? (Відповідь на статтю М. Шмайди), *Дружно вперед*, 1966, ч. 8, стор. 29.

11 Вийде черговий номер «Наукового збірника Свидницького музею», *Нове життя*, Пряшів, 9. VII. 1966, стор. 6 (Повідомлення про вихід Гнатюківського збірника).

12 *Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. Присвячений пам'яті В. Гнатюка*. Упорядник М. Мушинка. Т. 3. Пряшів, 1967.

13 Від упорядника (Значення В. Г. для Пряшівщини), *там же*, стор. 9-13.

14 До історії статті В. Гнатюка «В справі літературної мови підкарпатських русинів», *там же*, стор. 17-27.

15 Володимир Гнатюк — визначний дослідник фолкльору Пряшівщини, *там же*, стор. 51-80.

16 Кореспонденція Володимира Гнатюка з Іваном Панькевичем, *там же*, стор. 127-214.

17 Бібліографія праць В. Гнатюка про «Угорську Русь», *там же*, стор. 215-220.

18 *З глибини віків. Антологія усної народної творчости українців Східньої Словаччини*. Склав Микола Мушинка. Пряшів, 1967. (Про В. Г.: стор. 17. Матеріяли В. Г.: стор. 291, 298, 301, 309, 315, 319, 322, 332).

19 Володимир Гнатюк — перший дослідник життя і народної культури русинів-українців Югославії. В кн. *Народни приповедки бачванських русинох. По етнографичних материялох Володимира Гнатюка*. Руський Керестур, 1967, стор. 7-80.

20 Листування Г. Костельника з В. Гнатюком, *Шветлосц, Нови Сад, (Югославія)*, 1967, ч. 3, стор. 161-177.

21 Збірник наукових праць В. Гнатюка (В. Гнатюк, Вибрані статті про народну творчість, Київ, 1966), *Дукля*, 1967, ч. 1, стор. 74.

22 Фольклор Пряшівщини в працях українських та російських вчених і сучасний стан його дослідження, *Слов'янське літературознавство і фольклористика*, Київ, 1968, стор. 72-89. (Про В. Г.: стор. 79-82).

23 *Nové práce k poznaniu života a diela Volodymyra Hnafuka*. M. Jacenko, Volodymyr Hnafuk. Kyjev, 1964 ; V. Hnafuk, *Vybrani statiti pro narodnu tvorčisť*, Kyjev, 1966, *Slovenský národopis*, Bratislava, 1968, č. 1, s. 134-136.

24 Volodymyr Hnafuk a Čechy. Příspěvek k ukrajinsko-českým kulturním stykům, *Český lid*, Praha, 1968, č. 2-3, s. 188-192.

25 Листи Івана Панькевича до Володимира Гнатюка (1910-1926), *Науковий збірник Музею української культури в Свиднику. Присвячений пам'яті Панькевича*, т. 4, кн. 1, Пряшів, 1969, стор. 62-106.

26 K problematike národopisného výskumu Ukrajincov na východnom Slovensku, *Slovenský národopis*, 1969, č. 2-3, s. 407-410.

27 Науковому товариству ім. Шевченка — 95 років, *Дукля*, 1969, ч. 1, стор. 51-57 (Заслуга В. Г. на розквіті НТШ).

28 Volodymyr Hnafuk a Slovensko. Príspevok k štúdiu ukrajinsko-slovenských vzťahov vo folkloristike, *Slavistika-Národopis*, Bratislava, 1970, s. 11-30.

29 Volodymyr Hnafuk (1871-1926), *Slovenský národopis*, 1971, č. 3, s. 501-504.

30 Z korespondence Čechů s Volodymyrem Hnafukem. Příspěvek k dějinám česko-ukrajinských kulturních styků, *Slovanský Přehled*, Praha, 1971, č. 4, s. 304-310 (Підпис Milan Mušinka). (Листи Ф. Главачка, А. Черного та Ф. Тіхого).

31 Зв'язки В. Гнатюка з югославськими русинами. Листування М. Врабеля та Ю. Біндаса з В. Гнатюком, *Шветлосц*, Нови Сад, 1971, річ. IX, ч. 3, стор. 221-239.

32 Володимир Гнатюк і Пряшівщина, *Дружно вперед*, 1971, ч. 4, стор. 9.

33 Припознане з нагоди ювілея В. Гнатюка, *Руске слово*, 30 IV 1971, ч. 18, стор. 7.

34 *Dopisy českých národopisců Volodymyru Hnatukovi. Přispevek k 100. výročí narození V. Hnatuka (1871-1926).* (J. Polívka, Č. Zíbrt, L. Niederle, M. Murko, J. Horák), *Národopisný věstník Československý*, VII/1-2, Brno, 1972, s. 199-224.

35 Володимир Гнатюк і Закарпаття, *Записки Научного Товариства ім. Шевченка*, т. 190, Париж-Мюнхен, 1975 (Праці Історично-Філософічної Секції).

36 *Фолклор Руснакох Войводини (Народни обряди и шпиванки)*. Комисия за пририхтоване наукових виданьох НВП «Руське слово». Умножене як рукопис. За интерне хасноване. Нови Сад, 1976 (без імени автора). (Про В. Г.: стор. 7-14).

37 Володимир Гнатюк, 1871-1916, *Український календар 1981*, Варшава, стор. 89-90.

38 Листи Володимира Гнатюка до Івана Зілінського, *Український календар 1981*, Варшава, стор. 90-92.

39 Роздуми з приводу американського видання вибраних статей про народну творчість В. Гнатюка (В. Гнатюк, *Вибрані статті про народну творчість*, ЗНТШ, т. 201, Нью-Йорк, 1981), *Журнал українознавчих студій*, т. 14, Торонто, 1983, стор. 74-82.

40 *Володимир Гнатюк. Бібліографія друкованих праць*. Уклад Микола Мушинка (1337 позицій). Вид. Канадський Інститут Українських Студій. Едмонтон, 1987 (в друку).

Резюме

Микола Мушинка:

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК. Життя та його діяльність в галузі фолкльористики, літературознавства та мовознавства.

У передмові Аркадій Жуковський подає коротку характеристику праці та її автора, який тепер живе і працює у Чехо-Словаччині.

Вступ. В останній чверті XIX ст. найвизначнішою українською культурною установою стає Наукове Товариство ім. Шевченка, яке значно пожвавило свою діяльність зокрема від 1897 р., коли його очолив історик Михайло Грушевський. Він притяг до праці у Товаристві свого учня Володимира Гнатюка, який від 1898 р. до своєї смерті у 1926 р. був секретарем НТШ. Гнатюк розгорнув широку наукову та організаційну діяльність. Про Гнатюка було написано кілька часткових праць, однак дана праця є першою монографією, яка розглядає всю його діяльність та внесок в українську культуру.

I. Біографія. В. Гнатюк народився 9. 5. 1871 у с. Велеснів на Тернопільщині в сім'ї сільського ткача. Середню освіту здобув у гімназіях м. Бучач та Станиславів, вищу — на філософічному ф-ті Львівського Університету, де вивчав клясичну філологію та україністику. У 1894 р. одружився з Оленою Майківською, мав трое дітей. Вже від студентських років почав їздити у фолкльористично-етнографічні експедиції, зокрема на Угорську Русь, яка до того часу була найменш дослідженою територією. У 1903 р. серйозно захворів і з того часу почав збирати фолкльор за посередництвом широкої сітки кореспондентів. У виданнях НТШ видав десятки томів прекрасно опрацьованих фолкльорних матеріалів, з яких більшість і досі не була перевершена. Він був членом багатьох європейських наукових товариств, а 1924 р. його обрано академіком Української Академії Наук у Києві. Помер 6. 10. 1926 у Львові, де його й похоронено.

II. Фолкльористично-етнографічна діяльність. В. Гнатюк працював майже в усіх ділянках фолкльористики. Вже у студентські роки він уклав два збірники народних пісень свого села (500 та 800 текстів), які, на жаль, загубилися. З надрукованих піснених збірників на увагу заслуговують: збірник народних пісень русинів Юрославії (430 записів), трьохтомний зб. «Коломийки» (8622 зразки), двотомні «Колядки і щедрівки» (322 зразки), «Гаївки» (184 тексти та 107 мелодій) тощо. Пісням, зокрема

балядам, він присвятив і кілька наукових розвідок. Цінними є і його праці про пісенні новотвори. Кілька окремих збірників Гнатюк присвятив народним звичаям: «Українські весільні обряди і звичаї» (1909), «Похоронні звичаї й обряди» тощо. Досі неперевершеним є і його двотомний збірник «Знадоби до української демонології» (1904-1912), що містить 1575 оповідань про 53 демонологічні істоти. Та найбільше уваги він присвятив дослідженню народної прози: Лише у шеститомнику «Етнографічні матеріали з Угорської Руси» (1898-1912) він опублікував 470 зразків народної прози, ним же записаних. Окремими (часто кількатомними) збірниками він видав казки про тварин, соціально-побутові казки, легенди, анекдоти, перекази, сороміцькі оповідання тощо. Видав теж кілька методичних посібників для збирання фолкльору. З етнографічного боку цінними є його праці про народну кулінарію, кушнірство, ткацтво і т. п.

III. *Діяльність на літературному полі.* В. Гнатюк, як засновник і редактор «Українсько-Руської Видавничої Спілки», підготував до друку і видав понад 140 книжок художніх творів української та світової літератури. «Літературно-Науковий Вісник» під його редакцією (1900-1907 та 1922-26) став найвизначнішим тодішнім українським літературно-громадським журналом. Видав він теж кілька рукописних збірників XVII-XIX ст., два збірники присвячені І. Франкові, утримував письмові зв'язки майже з усіма тогочасними письменниками України, перекладав майже з усіх слов'янських мов, а теж з німецької, французької та угорської.

IV. *Мовознавча діяльність.* Його фолкльорні записи відзначаються точністю графічної передачі окремих явищ, так що одночасно вони є і важливими діалектологічними матеріалами. Діалектології він присвятив і кілька окремих розвідок. Крім того писав на теми української граматики, лексикології, правопису, соціолінгвістики тощо. Цілі цикли журнальних статей він присвятив чистоті української літературної мови та боротьбі з реакційним москвофільством у Росії, Галичині та на Закарпатті.

Висновки. В. Гнатюк був найвизначнішим українським фолклористом своєї доби. Одночасно він був загально признаним авторитетом у слов'янській та навіть європейській фолклористиці. Чималі заслуги він має і у ділянці розвитку української літератури та мовознавства.

Бібліографія основних праць В. Гнатюка із цих трьох ділянок (335 праць, без рецензій).

Епілог. М. Мушинка — *Стежками життя з В. Гнатюком.* Авторська сповідь про те, як він познайомився із спадщиною В. Гнатюка, як у Києві, Львові, Парижі, Пряшеві, Празі та де інде, збирав матеріали про нього, захистив кандидатську дисертацію, тощо.

Résumé

Mykola Mušynka. :

VOLODYMYR HNATIUK. *Sa vie et son œuvre dans le domaine du folklore, de l'histoire de la littérature et de la linguistique.*

Dans l'avant-propos, M. Arkady Joukovsky donne une courte caractéristique de l'ouvrage et de son auteur, qui vit et travaille en Tchécoslovaquie.

Introduction. Dans le dernier quart du XIXe siècle, la Société Scientifique Ševčenko, — dont l'activité s'est considérablement développée, surtout à partir de 1897, lorsque l'historien Mykhajlo Hruševsky en prit la direction, — devint la plus éminente institution culturelle ukrainienne. M. Hruševsky entraîna à sa suite son disciple Volodymyr Hnatiuk, qui de 1898 jusqu'à sa mort en 1926 fut le secrétaire de la Société Scientifique Ševčenko. Hnatiuk déploya une large activité scientifique et organisatrice. Plusieurs ouvrages partiels ont été consacrés à Hnatiuk, mais la présente étude constitue la première monographie, qui considère son activité dans sa totalité ainsi que son apport à la culture ukrainienne.

I. Biographie. V. Hnatiuk est né le 9 V. 1871 à Velesniv dans la région de Ternopil, dans la famille d'un tisserand de village. Il fit ses études secondaires dans les lycées de Bučač et de Stanyslaviv, et ses études supérieures à la faculté de philosophie de l'Université de Lviv, où il étudia la philosophie classique et les disciplines ukrainiennes. En 1894, il épousa Olena Majkivska, dont il eut trois enfants. Encore étudiant, il commença ses expéditions folkloriques et ethnographiques, en particulier en Ukraine subcarpatique, qui était jusqu'à cette époque le territoire le moins exploré. En 1903, il devint gravement malade et à dater de ce moment il commença à recueillir des données folkloriques par l'intermédiaire d'un large réseau de correspondants. Il édita des dizaines de tomes de matériaux folkloriques très étudiés — dont la plupart reste encore inégalée — dans les publications de la Société Scientifique Ševčenko. Il fut membre de nombreuses organisations scientifiques européennes, et, en 1924, il fut élu à l'Académie des Sciences de Kiev. Il mourut le 6 X. 1926 à Lviv, où il fut enterré.

II. Activité folklorique et ethnographique. V. Hnatiuk travailla dans presque tous les domaines du folklore. Dès ses années d'études, il rédigea deux recueils de chansons populaires de son village natal (500 et 800 textes), qui se sont malheureusement perdus. Parmi les recueils de chansons il convient de distinguer : un recueil de chan-

sons populaires des Ruthènes de Yougoslavie (430 notations), un recueil en trois tomes de *Kolomyjky* (8622 unités), deux tomes de *Koljadky i ščedrivyky* (322 unités), *Hajivky* (184 textes et 107 mélodies), etc. Il consacra également plusieurs études scientifiques aux chansons, en particulier aux ballades. Ses ouvrages sur les créations de chansons sont aussi très précieux. Hnatiuk rédigea plusieurs recueils particuliers de coutumes populaires : *Ukrajins'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji* (Rites et coutumes ukrainiens de mariage) (1919), *Pokhoronni zvyčaji i obrjady* (Coutumes et rites funéraires), etc. Son recueil en deux tomes *Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji* (Contribution à la démonologie ukrainienne) (1904-1912), qui comprend 1575 récits sur 53 créatures démoniaques, reste lui aussi inégalé. Mais l'essentiel de son attention se concentra sur l'étude de la prose populaire. Rien que dans les six tomes de ses *Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy* (Matériaux ethnographiques de l'Ukraine subcarpatique) (1898-1913) il publia 470 spécimens de prose populaire, recueillis par lui. Il édita dans des recueils séparés (souvent en plusieurs tomes) des contes d'animaux, des contes sociaux et de la vie courante, des légendes, des anecdotes, des récits, des nouvelles grivoises, etc. Il publia également plusieurs manuels méthodiques à l'usage des collectionneurs de folklore. Dans le domaine ethnographique, ses travaux sur l'art culinaire populaire, la pelleterie, le tissage et autres sont très précieux.

III. *Activité dans le domaine littéraire.* En tant que fondateur et rédacteur de l'*Ukrajins'ko-Rus'ka Vydavnyča Spilka* (Union éditrice ukraino-ruthène) il prépara et édita plus de 140 titres d'œuvres de la littérature ukrainienne et mondiale. Le *Literaturno-Naukovyj Visnyk* (Le Messager littéraire et scientifique) devint, sous sa rédaction (1900-1907 et 1922-1926), la plus éminente revue littéraire et culturelle de l'époque. Il édita également plusieurs manuscrits de recueils des XVIIe-XIXe siècles, deux recueils consacrés à I. Franko ; il entretint des relations épistolaires avec presque tous les écrivains ukrainiens contemporains ; on lui doit beaucoup de traductions de presque toutes les langues slaves et aussi de l'allemand, du français et du hongrois.

IV. *Activité linguistique.* Ses notations folkloriques se distinguent par la transcription exacte de faits particuliers, si bien qu'elles constituent en même temps une importante documentation dialectologique. Il consacra aussi plusieurs études séparées à la dialectologie. En outre, il écrivit sur des thèmes aussi variés que la grammaire ukrainienne, la lexicologie, l'orthographe, la sociolinguistique, etc. Il fut l'auteur de séries entières d'articles sur la pureté de la langue littéraire ukrainienne et sur la lutte contre la moscouphilie rétrograde en Russie, en Galicie et en Ukraine subcarpatique.

Conclusion. V. Hnatiuk fut le folkloriste ukrainien le plus remarquable de son époque. En même temps, il fut une autorité reconnue dans le domaine du folklore slave et même européen.

Son rôle dans le développement de la littérature et de la linguistique ukrainiennes fut également considérable.

Bibliographie des œuvres principales de V. Hnatiuk dans les trois domaines concernés (335 titres, sans prendre en considération ses innombrables comptes rendus).

Postface. M. Mušynka. Sur le chemin de la vie avec V. Hnatiuk. Confession de l'auteur sur sa découverte de l'héritage de V. Hnatiuk, sur sa recherche d'informations le concernant à Kiev, Lviv, Paris, Prešov, Prague et ailleurs, sur la soutenance de sa thèse de candidat, etc.

S u m m a r y

Mykola Mušynka :

VOLODYMYR HNATJUK. *His Life and Work in the Fields of Folklore, Literary and Linguistic Studies.*

In his Introduction to this publication Arkadij Žukovs'kyj offers a brief description of the work as well as information on its author, who presently lives and works in Czechoslovakia.

Introduction. During the last quarter of the 19th century the Ševčenko Scientific Society was the most important Ukrainian institution which increased the range of its activities in 1897 when the historian Mychajlo Hruševsky assumed its leadership. Hruševsky managed to interest his student, Volodymyr Hnatjuk, in the work of the Society, and the latter became its secretary serving from 1898 until the year of his death in 1926. During his tenure he made a significant contribution to the work of the Society, both as a scholar and as an administrator. Several studies about Hnatjuk have already been published; the present monograph is the first study to deal with all his activities and with his contribution to Ukrainian culture.

I. *Biography.* Volodymyr Hnatjuk was born on May 5, 1871, the son of a weaver in the village of Velesniv, in the Ternopil region. He attended the classical « Gymnasium » in Bučač and Stanyslaviv and later studied classical philology and Ukrainian culture in the College of Arts and Letters of the L'viv University.

In 1894 he married Olena Majkivs'ka who bore him three children. Already as a student he participated in several expeditions to study folklore and gather ethnographical materials primarily in the Hungarian part of Carpatho-Ukraine, which up to that time had not been adequately explored. In 1903 he suffered from a serious illness, and since that time he developed his folklore collection with the help of numerous correspondents. The Ševčenko Scientific Society published dozens of his volumes containing well edited folklore material, most of which have not been equaled to date. V. Hnatjuk was a member of various European learned societies; in 1924 he was elected to membership in the Ukrainian Academy of Science in Kyiv. He died on October 6, 1926, in L'viv where he lies buried.

II. *Folklore and ethnographic activities.* V. Hnatjuk worked in almost every area of folklore. Already as a student he compiled two collections of folk songs from his native village, (500 and 800 texts respectively) which, unfortunately, have been lost. Among his collections that have appeared in print the following must be specially mentioned: a collection of Ruthenian folksongs from Yugoslavia (430 recorded items), a three volume collection entitled « Kolomyjky » (8622 items), « Koljadky and šchedrivky » in two volumes (322 items), « Hajivky » (184 texts and 107 melodies) et al. He is also the author of several critical studies on numerous songs and ballads. Worthy of special note are his scholarly treatises on neologisms in folksongs, as well as his special collections on traditions such as: « Ukrajin's'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji » (Ukrainian marriage rituals and traditions, 1919), « Pokhoronni zvyčaji i obrjady » (Funeral Customs and Rites), and others. Unsurpassed is his two volume collection « Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji » (Studies of Ukrainian Demonology, 1904-1912) which includes 1575 narratives on 53 types of demons. But the main thrust of his work was the research of prose works in folklore. In his six volume collection alone, entitled « Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy » (Ethnographic Materials from the Hungarian Rus', 1898-1912), he published 470 examples of prose pieces of folklore which he himself recorded. In addition, he also published various collections of animal fairy tales, fairy tales dealing with social aspects of everyday life, legends, anecdotes, tales, licentious tales, as well as several handbooks on the methodology of ethnographic research. Of ethnographical importance are also his writings on folk cuisine, the furriers trade, and weaving.

III. *Literary Activities.* As the founder and editor of the « Ukrainian-Ruthenian Publishing Company », Hnatjuk edited and published over 140 volumes of Ukrainian and international fiction. Under his leadership (1900-1907 and 1922-1926), the « Literaturno-Naykovyj Visnyk » (The Literary and Scholarly Herald) became the most significant Ukrainian periodical in the area of literature and communal life of this time. Hnatjuk also published several

collections of manuscripts from the 17th-19th centuries, as well as two volumes of scholarly studies devoted to Ivan Franko. Hnatjuk maintained contact with almost all the Ukrainian writers of his time and translated works from practically all the Slavic languages into Ukrainian as well as from German, French, and Hungarian.

IV. Philological Activities. Hnatjuk's folklore records are characterized by precise geographical descriptions of individual items and are an important contribution to dialectology, a discipline to which he contributed several special studies. In addition, he wrote on such topics as Ukrainian grammar, lexicology, orthography, social linguistics, et al. He also published a number of articles in various periodicals on the purity of literary Ukrainian and the struggle with the reactionary Russophile movement in Russia, Galicia, and Transcarpathia.

Conclusions. Volodymyr Hnatjuk was the most important Ukrainian ethnographer of his time as well as a generally accepted authority on Slavic and European folklore. He also made substantial contributions to Ukrainian literary studies and linguistics.

Bibliography of the most important works of Volodymyr Hnatjuk from the three disciplines mentioned above (335 works, excluding reviews).

Epilogue. *M. Mušynka, My Life with V. Hnatjuk*, which is the author's account of how he came to know Hnatjuk's work, how he collected materials on him in Kyiv, L'viv, Prjašiv, et al. and how he wrote his candidature thesis on the man and his work.

Zusammenfassung

Mykola Mušynka :

VOLODYMYR HNATJUK. Sein Leben und Werk auf dem Gebiet der Folklore, Literatur und Sprachwissenschaft.

Im Vorwort zeichnet Arkadij Žukovs'kyj eine kurze Charakteristik des vorliegenden Werkes und seines heute in der Tschechoslowakei lebenden und wirkenden Autors.

Einleitung. Im letzten Viertel des 19. Jahrhunderts war die Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (ŠGW) die bedeutendste ukrainische kulturelle Institution, die ab 1897, seit der Übernahme der Leitung durch den Historiker Mychajlo Hruševs'kyj, eine be-

sonders rege Tätigkeit entwickelte. M. Hruševs'kyj gewann seinen Schüler Volodymyr Hnatjuk zur Mitarbeit, der von 1898 bis zu seinem Tode (1926) den Sekretärsposten in der ŠGW bekleidete, wobei er eine bedeutende wissenschaftliche und organisatorische Arbeit leistete. Mehrere Teilansichten sind bereits über Volodymyr Hnatjuk verfaßt worden ; dies ist die erste Monographie, die seinem Gesamtwerk und seinem Beitrag zur ukrainischen Kultur gewidmet ist.

I. *Biographie.* Volodymyr Hnatjuk wurde am 9. 5. 1871 als Sohn eines Webers im Dorf Velesniv (Ternopil'-Gebiet) geboren. Er besuchte das Gymnasium in Bučač und Stanyslaviv und studierte sodann klassische Philologie und Ukrainistik an der philosophischen Fakultät der Universität L'viv. 1894 heiratete er Olena Majkivs'ka, mit der er drei Kinder hatte. Bereits in seiner Studentenzeit begann er an folkloristischen und ethnographischen Expeditionen teilzunehmen, und bereiste vornehmlich die Ungarische Rus', ein bis dahin nur wenig erforschtes Gebiet. 1903 erlitt er eine schwere Erkrankung ; seitdem vervollständigte er seine Folkloresammlung mit Hilfe eines breitangelegten Netzes von Korrespondenten. Im Verlag der ŠGW erschienen Dutzende seiner Bände mit hervorragend bearbeitetem Folklorematerial, von denen die meisten bis heute nicht übertroffen wurden. V. Hnatjuk war Mitglied zahlreicher europäischer wissenschaftlicher Gesellschaften ; 1924 wurde er zum Mitglied der Ukrainischen Akademie der Wissenschaften in Kyjiv gewählt. Er starb am 6. 10. 1926 in L'viv, wo er auch bestattet wurde.

II. *Folkloristisch-ethnographische Tätigkeit.* V. Hnatjuk war auf fast allen Gebieten der Volkskunde tätig. In seiner Studienzeit hatte er bereits zwei Sammelwerke mit Volksliedern seines Heimatdorfes zusammengestellt (500 bzw. 800 Texte), die leider verschollen sind. Unter seinen gedruckten Liedersammlungen sind folgende hervorzuheben : eine Volksliedersammlung der Ruthenen Jugoslawiens (430 Aufzeichnungen) ; die dreibändige Sammlung « Kolomyjky » (8622 Beispiele) ; « Koljadky und ščedrivky » in zwei Bänden (322 Beispiele) ; « Hajivky » (184 Texte und 107 Melodien) u.s.w. Den Liedern, vor allem den Balladen, hat er auch einige wissenschaftliche Abhandlungen gewidmet. Bemerkenswert sind seine Arbeiten über Lieder — Neubildungen. Einige gesonderte Sammelwerke hat Hnatjuk dem Volksbrauchtum gewidmet : « Ukrajins'ki vesil'ni obrjady i zvyčaji » (Ukrainische Hochzeitsriten und -bräuche, 1919) ; « Pochoronni zvyčaji j obrjady » (Begräbnisbräuche und -riten) u.s.w. Bisher unübertroffen bleibt auch sein zweibändiges Sammelwerk « Znadoby do ukrajins'koji demonolohiji » (Beiträge zur ukrainischen Dämonologie, 1904-1912) mit 1575 Erzählungen über 53 Wesen der Dämonologie. Doch sein Hauptaugenmerk galt der Erforschung der Volksprosa. Allein im sechsbändigen Werk « Etnohrafični materijaly z Uhors'koji Rusy »

(Ethnographisches Material der Ungarischen Rus', 1898-1912) hat er 470 von ihm selbst aufgezeichnete Beispiele der Volksprosa veröffentlicht. Außerdem veröffentlichte er, häufig mehrbändige, Sammlungen von Tiermärchen, Märchen über die Gesellschaft und den Alltag, Sagen, Anekdoten, Überlieferungen, Zoten u. dgl. m. sowie einige für Folkloresammler bestimmte Handbücher der Methodik. Aus ethnographischer Sicht sind seine Schriften über die Volksküche, Kürschnerei und Weberei von Bedeutung.

III. *Tätigkeit auf literarischer Ebene.* Als Begründer und Redakteur der « Ukrainisch-Ruthenischen Verlagsgesellschaft » hat Volodymyr Hnatjuk über 140 Bände ukrainischer und internationaler Belletristik bearbeitet und veröffentlicht. Unter seiner Leitung (1900-1907 und 1922-1926) wurde der « Literaturno-Naukovyj Visnyk » (Literarisch-wissenschaftlicher Bote) zur bedeutendsten ukrainischen Zeitschrift für Literatur und Gemeinschaftswesen jener Zeit. Zu den von ihm herausgegebenen Werken gehören auch einige Sammlungen von Handschriften aus dem 17.-19. Jahrhundert sowie zwei Sammelbände, die Ivan Franko gewidmet sind. V. Hnatjuk unterhielt Kontakte mit fast allen ukrainischen Schriftstellern seiner Zeit und übersetzte aus fast allen slavischen Sprachen sowie aus dem Deutschen, Französischen und Ungarischen.

IV. *Sprachwissenschaftliche Tätigkeit.* Seine folkloristischen Notizen zeichnen sich durch Exaktheit in der graphischen Schilderung einzelner Erscheinungen aus und bilden zugleich wichtige Unterlagen zur Dialektologie, einem Gebiet, dem er auch einige Sonderabhandlungen gewidmet hat. Darüber hinaus behandelte er in seinen Schriften Themen wie ukrainische Grammatik, Lexik, Rechtschreibung, Soziolinguistik u.a. Der Reinheit der ukrainischen Literatursprache und dem Kampf mit dem reaktionären Russophilentum in Rußland, Galizien und Transkarpatien widmete Hnatjuk eine Reihe von Artikeln, die in Zeitschriften veröffentlicht wurden.

Schlußfolgerungen. Volodymyr Hnatjuk war der bedeutendste ukrainische Volksforscher seiner Zeit und zugleich eine allgemein anerkannte Kapazität auf dem Gebiet der slavischen und selbst der europäischen Folkloristik. Um die Entwicklung der ukrainischen Literatur und Sprachwissenschaft hat er sich große Verdienste erworben.

Bibliographie der wichtigsten Schriften Volodymyr Hnatjucks aus den drei o.g. Bereichen (335 Werke, ohne die Rezensionen).

Epilog. M. Mušynka : Mein Leben mit V. Hnatjuk. Der Autor erzählt von seiner Bekanntschaft mit Volodymyr Hnatjuk, vom Zusammentragen von Unterlagen über V. Hnatjucks Nachlaß in Kyjiv, L'viv, Paris, Prjašiv, Prag u.a., von seiner Kandidatsdissertation über V. Hnatjuk u.s.w.

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК

- Абрамов, І. 100, 114
 Азарій 121
 Айнштайн, А(льберт) 12
 Антонович, В(олодимир) 6, 60, 85, 104, 138
 Андерсон, В. 102, 138
 Арабаджин, К(остянтин) 102, 138
 Ардаліч, В(олодимир) 109
 Арне, А(нтте Амагус) 6, 86, 87, 112
 Арсенич, П. І. 19
 Арсень, Б. 73
 Афанасьєв, О(лександр) 102
- Байгер, Й. 103
 Байда 79
 Байрон, Д(жордж Г.) 46
 Байцұра, Іван 294
 Балов, А. 34
 Балудянський, А. 121
 Балуженко, І. Г. 14
 Бальзак, О(норе де) 144
 Бан, Матій 143
 Бараг, Л. Г. 86
 Барвінок, Ганна 133, 146
 Барвінський, В(олодимир) 47
 Барин, Тинис 25
 Баричова, Е. 157
 Барт, Яків 143
 Бартош, (Франтішек) 106
 Бачинський, М. 25
 Безсонов, П(етро) 102
 Бенфей, (Теодор) 72
 Березовський, І. 17
 Березовський, І. П. (Березовский, И. П.) 86
 Бернекер, Е(ріх) (Berneker, Erich) 183
 Бесермені, Марія 73
 Бичков, А(фанасій) 138
 Біганич, Л(юка) 70, 286
 Біленький (псевдо Г. Стрипського) 117
 Білий, В. 14
 Білиловський, К. 36
 Біндас, Ю. 33, 287
 Бірчак, В(олодимир) 119, 131, 134
 Біхер, К(арл) 47
 Бобенко, В. 100, 115
 Бобров, В. 86, 102
 Богатирьов, П(етро) (Богатырев) 8, 108, 282, 283
- Боднар, Іван Андрійович 15, 16, 20, 24, 172, 279-284, 291
 Боднар, Текля 63, 279
 Бодуен де Куртене, (Ян) 6, 12, 102, 126, 183
 Бодянський, О(сип) 6, 17, 76, 280, 285
 Бодянський, Федір 285
 Бойчук, М(ихайло) 283
 Боккаччо, (Джованні) 89
 Больте, Й. 105
 Бонкал, О. 177
 Бордуляк, Т(имотей) 126
 Боржковський, В. 159
 Борух, Г. 50
 Бочковський, Г. 14
 Браве, Я. 138
 Брик, І. 163
 Броніслав, Г. 103
 Брех, О(ляф) 34, 149, 150, 153-155
 Брюкнер, О(лександр) 12, 104, 126
 Брюлов, К(арл) (Брюллов) 124
 Бряник, Андрій 29
 Будилець, С. 189
 Будилович, А. 155
 Букечевич, Ілля 143
 Бунганич, П. П. 290
 Бұрачинський, Тит 26
- Вагилевич, І(ван) 76
 Вайт, А. Д. 46, 47, 144
 Валес, Едгар 144
 Варга, Дюра 286
 Василенко, З. І. 76
 Васьків, В. 17
 Вацлав з Олеська 103
 Ведмедик, П. 17
 Венелин, Юрій (справжнє прізвище Гуца) 52, 53, 109
 Вергун, Д. 132, 183
 Верхратський, І(ван) 150, 166, 278
 Веселовський, О(лександр) 102
 Винниченко, Володимир 131, 146
 Вихор, Микита 69, 87
 Відіц, Ф. 142
 Візнер, Ю(ліус) 47
 Вілле, О. 184
 Вовк, Федір 5, 6, 26-28, 34, 36, 39-41, 60, 64, 98, 125, 126, 163, 284.
 Вовчок, Марко 46, 76, 121, 124
 Возняк, М(ихайло) 36, 131, 278
 Возняк, Симеон 91

- Войцицький, К(азімір) 103
 Волховський, Ф. 129
 Волянські 56
 Воробкевич, Г(ригорій) 134
 Вороний, М(икола) 146
 Вотруба, (Франтішек) 142
 Врбель, М(ихайло) 9, 33, 52, 54, 73, 120, 287
 Врбцова, Ева 8, 274
 Врчевич, Вук 110

 Гавлічек-Боровський, К(арел) 126
 Гавпман, Гергарт 46, 144
 Гаерштам, Густав 143
 Гайне, Генріх 46, 130, 133, 144
 Галайка, Ілько 53
 Галечка, Т(ібор) 290, 292
 Гартл, А. 119
 Гамсун, Кнут 145
 Гарматій, Лука 38, 128
 Гарматій-Цегельська, А. 17
 Гельвольд, Ф. 100
 Герасименко, В. 291
 Герета, Ігор П. 15, 17, 18, 30, 34, 55, 109, 172, 173, 285, 293, 295
 Геровський, Ю(рій) (Gerovský, G.) 158
 Гиряк, М. 15, 275, 288
 Гій, Осиф 53
 Гінтер, З. 47
 Главачек, Ф(рантішек) (Hlavaček, František) 6, 9, 16, 20, 31, 37, 105, 140-141, 281, 290-291, 295
 Глібов, Л(еонід) 134
 Гнатюк, Ганя 25, 26, 28
 Гнатюк, Гіларко 28
 Гнатюк, Ірина 26, 64, 65
 Гнатюк, Михайло 25, 28, 35
 Гнатюк (Піснячевська), Олександра 10, 18, 20, 26, 57, 61, 63-65, 277, 280-282, 284, 285, 288, 289, 293, 295, 296
 Гнатюк (ур. Майківська), Олена 26, 28, 34, 36, 44, 67, 70, 279, 280
 Гнатюк, Філько 28
 Гнатюк, Юрко 26, 56, 64, 65, 280
 Гоголь, Микола 46, 136-137
 Головацький, Я(ків) 6, 76, 96
 Голуб, Еміль 104-105
 Гомер 27, 46, 143
 Гончар, Іван Макарович 277
 Горак, Іржі 6, 16, 20, 70, 77, 106, 140, 281, 290, 291
 Горалек, Карел 288
 Горацій 143
 Горбач, Олекса 149, 159, 186
 Гординський, С(вятослав) 283
 Гординський, Я(рослав) 134
 Грабович, І(ларіон) 134
 Грабовський, П(авло) 102, 134
 Гребінка, Є(вген) 134

 Гржебеняк, В. 114
 Гривняк, Ю. 133, 287
 Григорович, Д(митро) 138
 Гриневич, Варвара 25
 Грицай, М. 8, 276
 Грінберг-Стшетельська, З. 103
 Грінченко, Борис 6, 36, 39, 96, 125, 132, 133, 188, 278
 Грунтвіг 111
 Грушевська, К(атерина) 6, 284
 Грушевський, Михайло 5, 6, 11-13, 27, 29, 32-35, 39-41, 46, 50-53, 59, 61, 99, 110, 113, 124, 125, 128, 145-147, 163, 173, 183, 186-188, 280, 284, 289
 Грушевські (родина) 57
 Грядилович, Іван 118
 Губчак, М(ихайло) 41
 Гулька, Петро 25
 Гулька, Р. 107, 140, 141
 Гуменюк, А. І. 78
 Гуменюк, П. 81
 Гуменюк, С. 136
 Гумецька, Л. Л. 17, 149
 Гус, Ян 141
 Гуща, Іван 52, 53
 Гуща, Юрій (див. Венелин, Юрій) 52
 Гуцков, Кароль 144
 Гушалевиц, І(ван) 134
 Гюго, Віктор 46

 Гавронський Равіта, Ф(ранцішок) 103
 Гаршін, Всеволод 46, 136
 Горький, М(аксим) 21, 46, 102, 126, 128, 136, 138
 Грабовський, Б(ронислав) (див. Броніслав, Г.) 140
 Гренджа-Донський 179
 Грімм, брати 110

 Данилов (Данилів), В(олодимир) 73, 91, 102
 Данилов, Кирша (див. Кирша Данилов) 102
 Д'Анкана, (Олександр) 111
 Данте, (Алігієрі) 46
 Дашкевич, Я. 291
 Дворжак, К(арел) 8, 20, 275
 Дей, О(лексій) І(ванович) 18, 20, 78, 276, 285, 292, 293
 Дем'янчук, Д. 14, 68
 Дефо, Д(аніель) 166
 Джанніев, Г. 138
 Дзендзелівський, Й. О. 18, 149, 158, 159, 170, 176, 177, 180, 293
 Дзірович, Ю. 126
 Дигасінський, А(дольф) 140
 Дикарев, Д. 83
 Дикарів, М(итрофан) 64
 Добрянський, А(дольф) 54, 119

- Довбуш, Олекса 90, 108
Добровольський, А. 103
Добшинський, П(авло) 107, 108
Довнар-Запольський, М(итрофан) 34, 101
Доланський, Юліус 288
Долена-Ходаковський, Зоріан 6, 17, 60, 76, 103, 281, 285
Дольницька, Марта 20, 281
Доманицький, В(асиль) 79, 80
Домбровський, П. 103
Донцов, Д(митро) 67, 147, 280
Дорошенко, В(олодимир) 14, 40, 143, 147, 284
Дорошенко, Д(митро) 134, 280
Достоевський, Федір 46, 136
Драгоманов, (Михайло) 6, 28, 50, 55, 60, 64, 120, 131, 171
Дубай, М. 290
Дуличенко, А. Д. 157
Дулишкович, І(ван) 121
Дурново, М(икола) 138
Духнович, О(лександр) 54, 55, 119
- Еган, Е(дмунд) 141, 190
Енгельс, Ф(рідріх) 47, 188
- Енсен, А(льфред) 126
Єремійчук, Д. 189
Ефремов, С(ергій) 47, 187
Ех, Яромір 288
- Жаткович, Ю(рій) 29, 31, 52, 55, 75, 117, 120, 125
Жданов, І. 138
Жегота Паулі (див. Паулі Жегота) 103
Житецький, П(авло) 6, 98, 165
Жуковський, Аркадій 10, 273, 289
- Забіла, В(іктор) 134
Заборський, Й. 151
Завітневич, Василь 78
Заглада 19
Залеський, В(ацлав) 74
Залозецький, В. 134
Заплетал, Ф(лоріан) 9
Здзярський, С(таніслав) 104
Зеленський, В. В. 182
Зібрт, Ч(енек) 99, 107, 140, 281
Зілінський, І(ван) 19, 126, 291
Зілінський, О. І. 15, 20, 30, 66, 78, 176
Зілінський, О(рест) 9, 274, 281, 288, 290
Златарський-Москвин, Яків 28, 159
Злоцький, Т. 176
Золя, Еміль 46, 144
Зробек, Я. 189
Зубрицький, Михайло 98
Йоффе, А(врам) 12
- Іванов, П(етро) 100, 114
Іванців, Євген Маркович 277, 278
Іванчук, Олекса 90
Іліч, Д(рагутін) 142
Інгрем, Дж(он) 46, 47
Істрін, В(асиль) 137
- Кабашніков (Кабашников), К. П. 86
Кавтський (Кауцький), К(арл) 47, 188
Кайндль, Р(аймунд) Ф(рідріх) 34, 99, 100, 112, 114
Каліна (Калина), А(нтін) 26, 27, 104
Камінський, В. 32
Караджіч, (Вук) 106
Кареев, (Микола) 46
Карлович, Ян 140
Кармалюк, У(стим) 108
Карманський, (Петро) 131
Карський, Е(вфемій) 101
Кашуба, Кирило 25
Квітка, К(лимент) 6, 57, 73, 80
Квітка-Оснoв'яненко, Григорій 124, 134
Келлер, Р. 106
Керек'ярт, І. 25
Кирша, Данилов (див. Данилов, Кирша) 102
Кистяковський, М. 142
Клінгер, К. 138
Кловстон, В. А. 72, 112, 132
Клофач 179
Кляйст, Г(айнріх) 144
Кобзей-Сіак 70
Кобилянська, Ольга 46, 56, 64, 130, 133
Кобилянський, Б. 158
Кобринська, Наталія 31, 125, 130, 133, 135
Коваленко, В. 187
Ковалів, Степан 133
Колесса, Микола 20, 293
Колесса, Олександр 27, 34, 35, 39, 41
Колесса, Ф(іларет) 6, 9, 14, 28, 45, 60, 64, 73, 76, 80, 96, 280, 289, 292
Коломийченко, Ф. 82
Колочавський, Петро 118
Колчуняк, (Микола) 68
Кольберг, О(скар) 96, 100, 103, 106, 114
Конан-Дойль, А(ртур) 143
Кондратов 121
Кониський, Олександр 124, 146
Конощенко, А. 73
Конрад, Й(оган) 47
Копач, І. 110
Коперницький, І(сидор) 103
Копчак, І. 125
Коренець, Д(енис) 51

- Коробка, М(икола) 34, 76, 100, 102, 114
 Короленко, В(олодимир) 46, 126, 137
 Корш, Ф(едір) 102, 126, 138, 182
 Кос, М(ихайло) 47
 Косарович, Ірина 280
 Косач, О(льга) (див. Пчілка, Олена) 134
 Косич, М(арія) 101
 Костельник, Гавриїл (Габор) 33, 56, 110, 122, 156, 287
 Костомаров (Костомарів), Микола 6, 130, 138, 171
 Костюк, Юрій 288, 290
 Котляревський, Іван 98, 123
 Котляревський, О(лександр) 59, 158
 Кох, Г(анс) 12
 Коцюбинський, Михайло 13, 14, 21, 36, 39, 46, 57, 127-129, 134, 136, 146, 277
 Кочиш 157
 Кравець, М. 17
 Кравченко, Богдан 297
 Кравченко, М(ихайло) 79
 Кравченко, У(ляна) 125, 126
 Кралицький, А(натолій) 54, 119
 Король, Іржі 107
 Крамар, Грицько 25
 Красицький, Ф(отій) 57
 Кревецький, І(ван) 51, 60, 61, 64, 65, 126, 167, 176, 189
 Кримський, А(гатагел) 21, 46, 68, 112, 125, 131-134, 146, 165, 186, 189
 Крон, Карл 112
 Крушельницька, С(альомя) 36
 Крушельницький, А(нтін) 14
 Крушківіч 26
 Кубійович, Володимир 10, 18, 289
 Кузеля, З(енон) 6, 98, 160, 289
 Кулич, О. 33
 Куліш, Ганна (див. Барвінок, Ганна) 133
 Куліш, Пантелеймон 6, 124, 133
 Кульчицька, О(лена) 69
 Купер, Дж(еймс) Ф(енімор) 46, 144
 Курашкевич, В. 158
 Курило, О. 186
 Куримський, О. 66, 176
 Курцій Руф 46, 143
 Кухаренко, Я(ків) 124
 Кухарський, А(ндрій) 34, 103, 107
 Лабаш, Ф. 32
 Лавренюк 295
 Лазаревський, М(ихайло) 124
 Лапо-Данилевський, А. С. 182
 Лассаль, Ф(ердінанд) 47, 188
 Латак, Дюра 16, 18, 73, 286
 Левинська, Юла 73
 Левицький, В(олодимир) 125
 Левицький, О. 134
 Левицькі 59, 118
 Леннрот, Е(ліяс) 112
 Лепкий, Богдан 131, 142
 Лепкий, С(ильвестр) 134
 Ледуховський, М. 140
 Лисенко, Микола 6, 50, 98, 125
 Лібкнехт, К. 188
 Лінтур, Петро 281
 Лобода, А(дрій) 6, 14, 101
 Лозинський (Лозинський), В(лади-слав) 103, 139
 Лозинський, М. 136
 Лукіян 46
 Луцький, О(стап) 131
 Людкевич, С(танислав) 6, 36, 126
 Ляторовський, І. 76
 Ляхович, В. 31
 Маєр, К. 12
 Мазон, А(нрі) 12
 Майківська, Олена (див. Гнатюк, Олена) 26
 Майківська, Палагея 26
 Майківський, Павло 26
 Макаренко, Н. 92
 Маковей, Осип 41, 46, 134, 135, 146, 278
 Максимович, М(ихайло) 6, 60
 Маланка, Д. А. 34
 Маланчук, А. 17, 115
 Малинка, О(лександр) 77
 Малиновський, Л. 92
 Манжура, І(ван) 6, 60
 Манзіон, П. 184
 Мансікка, Вілльо Йоганес 112
 Маркович, О(лексій) 98, 134
 Мартович, Лесь 46, 64, 124, 126, 134, 141
 Масарик, Т(ома) Г. 12
 Масперо, Гастон Каміль 46, 47
 Мацейовський, І. 140
 Мацюк, О. 17
 Маяганець, Л. 83
 Мейснер, Алоїз 107
 Меліхерчік, А(ндрій) (Melicherčik) 108
 Мельник, В. 293
 Мельник, М(икола) 160
 Мендес, Катіль 144
 Менцінський, М(одест) 36
 Метерлінк, (Моріс) 130
 Мечтет, Г. 138
 Микитась, О. 119
 Микола II (цар) 135, 181
 Мирний, Панас (див. Рудченко, Па-нас) 129, 130
 Мирник, Дорко 25
 Митрак, О(лександр) 54, 120
 Мишанич, О. 17, 33, 117
 Мишанич, С. В. 90

- Міллер, О(рест) 102
 Мілетич, Л(юбомир) 110
 Міцкевич, А(дам) 139
 Млака, Д(анило) 125
 Могилянський, М(ихайло) 63-65, 128, 129
 Могильницький, М. 14
 Модестов, В. 161
 Мойчейчук 56
 Мокань 177
 Мольнар, М. 141
 Мольнар, Юлія 33, 73
 Мопасан, Гі де 46, 144
 Морган, Л. 188
 Мордовець, Д(анило) 124, 146
 Моторний 293
 Мочульський, М(ихайло) 35
 Мошинський, Я. 103
 Мурко, М(атвій) 110, 142, 291
 Мустиянович 121
 Мушинка, Магда 20, 297
 Мушинка (Mušinka) Микола 5-9, 15, 16, 18, 19, 29, 30, 33, 37, 44, 53-56, 66, 86, 94, 98, 99, 105-107, 109, 122, 141, 178, 276, 277, 282, 285-287, 293, 295-297
 Надь, Д. 110, 157
 Назарев, К. 138
 Наумович, В(олодимир) 47
 Недзельський, Е. 119
 Некрасов 172
 Нелипович, Н. 159
 Нечай 80
 Нечуй-Левицький, Іван 46, 121, 125, 135
 Нікіфоровський, М(икола) 101
 Нідерле, Л(юбор) 12, 99, 107, 184, 291
 Ніщинський, П(етро) 143
 Новакович, Стоян 143
 Новицький, Я(ків) 80
 Новіков (Новиков), Н. В. 86
 Новосельський, А. 103
 Номис, М. 6
 Огієнко, І(ван) 186
 Огоновський, Г. 39
 Огоновський, О(мелян) 76, 177
 Огоновський, П(етро) 134
 Олесь, О(лександр) 21, 57
 Олександр III (цар) 188
 Олехнович, В. 140
 Ольденбург, С(ергій) 138, 182
 Оницьук, (Антін) 68, 85, 90
 Онучков, М. 102
 Оркан, В(ладислав) 139
 Охримович, В(олодимир) 31
 Павлик, М(ихайло) 14, 28, 31, 38, 50, 126, 134
 Павлович, О(лександр) 54, 55, 120
 Паєрон, Едуард 144
 Паленчані, М. 33
 Панчук, Е(памінондас) 130
 Папгаргаї, Д. 56
 Панькевич, Іван 8, 9, 14, 16, 20, 65, 66, 94, 149, 158, 163, 175-177, 180, 273-275, 279, 281, 291
 Панькевич, Ю(ліян) 88
 Параджанов, С(ергій) 129, 277
 Паріс, Гастон 111
 Партицький, О(мелян) 78
 Пастрнек, Ф(рантішек) 99, 107, 149, 152
 Пата, Йозеф 107
 Паулі, Жерота 103
 Пачовський, В(асиль) 131, 135
 Пачовський, М(ихайло) 79
 Пеан 184
 Пелеш, Ю(ліян) 25
 Петро Ігорчук (псевд. Мүшинки, Миколи) 292
 Петров, В(іктор) 6, 14
 Петров, Микола 98
 Петровський, С. 189
 Петрушевич, І. 125
 Пилична, Магда 25
 Пипін, О(лександр) 76, 138
 Полівка, Йржі (Polívka, Jiří) 6, 14, 73, 85-87, 105, 106, 109, 110, 126, 140, 141, 291
 Полівка 121
 Полянський, В. 110
 Полянський, П(етро) 25
 Понтопідан, Генріх 145
 Попович, О. 121, 134, 159
 Поповський, Б. 103
 Порембовіч, Е(двард) (Porębowicz, Edward) 110
 Поспішил, Франтішек 107
 Потебня, О(лександр) 6
 Прево, Марсель 144
 Предслава 32
 Прокоп, І. 16
 Прохвата, О. 28
 Прус, Б(олеслав) 139
 Пуллой, І(ван) 47, 133
 Пустай, Михайло 30
 Пушкін, О(лександр) 138
 Пічка, Олена 36, 76, 125
 Равіта, Ф. 103
 Райнах, Соломон 144
 Раковський, Іван 47, 54, 119, 163
 Рамач, Ганна 73, 83
 Расін, Жан 144
 Рауль, А. 12
 Ребошапка, І(ван) 16, 53, 99, 291
 Рейонен, І. 144
 Рентген, (Конрад) 133

- Ребай 154
 Ржегорж, Ф(рантішек) 84, 105, 140
 Рибников, П(авло) 102
 Рильський, М(аксим) 6, 14, 78
 Роздольський, О(сип) (Йосип) 29, 45, 60, 63, 68, 78
 Розов, В(олодимир) 102, 138
 Розовський, Юзько 113
 Розоський, Ю. 28
 Роман, Михайло 294, 297
 Романенчук, Б(огдан) 5, 18, 19
 Романчук, Ю(ліян) 31, 188
 Ротт 177
 Рошкович 121
 Руданський, Степан 27, 135, 179, 278
 Рудловчак, О(лена) 96, 119, 288, 294
 Рудницький, Л. 18
 Рудченко, Іван 6, 98
 Рудченко, Панас (див. Мирний, Пана-
 нас) 128
 Рудіковський, Е(двард) 103
 Русов, О(лександр) 6
 Ряппо, (Ян) 70
- Сабов, Є(вмен) 54, 120
 Сабов, К(ирило) 54, 120
 Савицька, Марія 23
 Савицький, Ілля 23
 Савчук, О. 76
 Самборський, А. А. 189
 Сахаров, І(ван) 102
 Светла, Кароліна 142
 Свеніцький, (Іларіон) 6, 69, 161
 Святополк 32
 Семінська, К. 83
 Сеньобос, Ш(арль) 47, 189
 Серов, А(лександр) 102
 Серошевський, В(ацлав) 139
 Сиваченко, В. 17
 Сиваченко, М. Е. 97
 Сильвай, Іван 54, 120
 Сіверс 154, 155
 Сієвіньський (Севінський), А. 92
 Сімович, В(асиль) 135
 Сімпсон, Д. 12
 Січинський, Д(енис) 73
 Сковорода, Г(ригорій) 98
 Скрипка, В. 17
 Сластіон (Сластьон), О(панас) 79, 80
 Смаль-Стоцький, С(тепан) 68
 Смешенко, Г. 187
 Смирнов, Л. М. 86, 102
 Смольська, Оксана 285
 Смольський, Г(ригорій) 16, 283-285
 Соболевський, О(лексій) 99, 152
 Сокальський, Б(роніслав) 103
 Сомаліцький 142
 Сперанський, М(ихайло) 73, 102
 Сроковський, К(онстантин) 139
 Сталін 174
- Ставровський, Юлій 139
 Старицький, М(ихайло) 134
 Стебницький, П(етро) 68, 167
 Стеллецький, С. 189
 Степаненко, В. 64
 Стефаник, Василь 28, 46, 64, 134, 141
 Стецький, Т(адей) 103
 Стечкін 136
 Стороженко, Олекса 125
 Стоянович, Л(юбомир) 12
 Стрипський, Гядор (Ядор) 31, 55, 65, 117, 120, 179
 Стрібер, Марія 73
 Стріндберг, Август 145
 Струк, Данило 20, 296
 Студинський, К. 159
 Стшелецький, А. 27
 Стшетельська, З(офія) 103
 Студинський, К(ирило) 70
 Суліма, М. 186
 Сумцов, М(икола) 6, 74-76, 183
- Талько-Гринцевич, Ю(ліян) 103
 Тамаш 157
 Тарасевський, П. 64
 Тарасенко, М. 14
 Твейн, Марк 144
 Тен, І(політ) 47
 Терлецький, В(олодимир) 54
 Тершаковець, М. 188
 Тимошенко, П. Д. 164
 Тимченко, Євген 149, 186
 Тіхий, Ф(рантішек) (Tichý, František)
 6, 9, 16, 20, 107, 140, 141, 178, 281,
 290, 291
 Тобилевич, Іван 125
 Тодоров, П(етко) 126, 143
 Тодорович, П. 110
 Толстой, Лев 46, 135, 136, 138
 Томашівський, С(тепан) 51, 107, 126,
 164, 188
 Томпсон, С(тіт) 86
 Торбар, Осип 143
 Труш, І(ван) 36, 126, 284
 Тургенев, Іван 46, 136
 Туровський, К(азимір) 103
 Туряниця 293
- Удзіеля (Удзеля), С(еверин) 103
 Українка, Леся 14, 20, 30, 36, 46, 57,
 64, 80, 125, 126, 130, 131, 146
 Уріл Метеор (див. Сильвай, Іван)
 120
 Успенський, Г(ліб) 138
- Фалат, І. 33
 Фасмер, М(акс) 12
 Федоровський, М(ихайло) 101
 Федорчук, І. 187

Федькович, Ю(рій) О(сип) 64, 121, 135, 179, 278
 Фенцик, Є(вген) 54, 120
 Фіндрик, Меланія 73
 Фішер, А(дам) 103
 Флоринський, (Тимофій) 137
 Флявер, Еліон 144
 Флямаріон, К(аміль) 47
 Фльобер, (Густав) 46
 Форман, С(таніслав) (Forman, Stanislaw) 184
 Фотул, Михайло 29
 Франки (родина) 57
 Франко, Іван 5-8, 12, 17, 21, 27-39, 41, 42, 44, 46, 47, 49-51, 55, 64, 70, 75, 81, 91-93, 98, 100, 117, 121, 125-128, 130-133, 145-147, 163, 171, 172, 179, 180, 176, 278, 289, 285
 Франко, Ольга 36
 Франко, Тарас 17, 20, 42
 Франц Йосиф 280
 Фрас, Ебергард 47

Халанський, М(ихайло) 79
 Ханат 121
 Хатемкін, А. 81
 Хитров, І. 189
 Хмельовський, П(етро) 140
 Ходаковський, З. Д. (див. Доленга-Ходаковський) 76
 Хотек, Карел 107
 Хоткевич, Г(нат) 57, 128, 135

Цвіклінський, (Людвик) 26, 143
 Цзамбель, С(амуель) (Czambel, Samuel) 99, 109, 140, 149, 155, 156

Чабиняк, Іван 281, 290
 Чайковський, А. 125
 Чайковський, М. 160
 Чебан, С. 92
 Чемберлен, Г. С. 144
 Червенська, Л. Ф. 186
 Червеняк, А. 292
 Черемшина, (Марко) 141
 Черемшинський, Остап 15, 17, 18, 30, 34, 57, 109, 284, 293, 295
 Черета Спиридович 183
 Черний, А(дольф) 105, 126, 140, 141, 291
 Черний, Ф(рантішек) 6
 Чехов, Антон 46, 136, 137
 Чикаленко, Є. 168
 Чопей, Л(аслов) 54, 120, 179
 Чубинський, П(авло) 6, 76
 Чучка, Ю. 54

Шабалевська, С. 103
 Шахматов, О(лексій) 6, 12, 55, 102, 126, 132, 138, 158
 Шевченко, Л. 14
 Шевченко, Тарас 7, 27, 30, 50, 55, 61, 98, 123, 124, 126, 131, 142, 171, 172, 274
 Шекерик(-Доників), Петро 68, 82, 90
 Шекспір, (Вільям) 46
 Шелепець, Й. 16, 149, 290
 Шеллер, А. 138
 Шемета, В. 187
 Шерер, Е(дмон) 47
 Шерер, Марія 296
 Шишманов, І(ван) 109
 Шкультеті, Й(озеф) 108, 109, 140
 Шмідт, Рудольф 145
 Шнайдер, Й(осип) 99
 Шнір-Пепловський, С(таніслав) 140
 Шніцлер, Артур 145
 Шопен, Ф(ридерик) 140
 Шробар, В(авро) 142
 Штекль, А. 12
 Штець, М. 180
 Штібер, М. 138
 Штольц 157
 Шумада, Н. С. 76
 Шухевич, Володимир 98, 99

Щербаківський, В(адим) 6
 Щурат, В(асиль) 135, 143

Юзвенко, В. А. 102

Явдик, Л. 188
 Яворницький, Д(митро) 6, 188
 Яворський, Д. 73
 Яворський, Ю(ліян) 96, 132, 161
 Яворський 70
 Ягіч, В(атрослав) 12, 126, 149, 158
 Ядор (див. Стрипський, Гіядор) 120
 Якимів, П. 28
 Янів, Володимир 5
 Янков, В. 109
 Янович 121
 Яношик 13, 42, 45, 59, 108
 Яремка, Олекса 118
 Ярошинська, Є(вгенія) 125
 Ясевич-Бородаєвська 189
 Ясенчук, А. Ю. 121, 285
 Ястребов, В(олодимир) 100, 114
 Ясько, М. 32
 Яценко, М(ихайло) 5, 15, 17-20, 26, 28, 36, 37, 39, 40, 59, 68, 71, 73, 77, 82, 92, 104, 136, 137, 167, 185, 187, 276, 279, 280, 291, 293, 296, 297
 Ящуржінський, Х(ризант) 34

ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

Австрія 11, 104, 110, 280
Австралія 189
Австро-Угорщина 11, 13, 30, 43, 122, 174
Алланд 56, 59, 61
Америка 9, 50, 53, 67, 69, 81, 88, 167, 179
Англія 110
Арабія 91
Аргентина 8, 275
Африка 109

Бавнд-Брук 291
Банат 15, 53, 99, 291
Банє (Bagneux) 289
Бардіїв 44
Бардіївська округа 7
Бардіївський район 9
Баридіївщина 274
Батоня 52
Бачка (Bačka) 16, 32, 33, 45, 72, 73, 88, 98, 106, 114, 122, 150, 152-154, 156, 157, 286, 287, 291
Београд 143
Берег (Bereg) 153, 178
Берегів 281
Бережани 23, 51
Березово 29
Берлін 65, 93, 130, 168, 177, 280
Бобрецький (Бібрський) повіт 103
Бойківщина 51, 59, 100, 113
Болгарія 53
Босьна 103
Бразилія 71, 81, 275
Братіслава 16, 37, 70, 141, 155, 275, 288, 293
Брно 288, 293
Бронька 29
Будапешт (Пешт) 52, 55, 122, 166, 167
Буковець 30
Буковина 38, 43, 71, 125, 133, 160, 166, 182, 188
Буковіця (Bukovica) 109
Бучач 17, 19, 24, 25, 35, 295
Бучацький повіт 28, 48, 159
Бучаччина 19

Вавилон 189
Варшава 16, 291
Велеснів 15, 17, 18, 20, 23, 30, 44, 57, 70, 109, 113, 283-285, 291, 295

Велика Тибава 52
Великий Березний 29
Великий Варадин 52
Великий Раковець 29
Великий Ходачків 26, 34
Верецьке 30
Верховина 180
Високі Татри (див. Закопане) 61
Відень 11, 41, 51, 55, 56, 59, 62
Войводина 9, 33, 72, 99, 287
Волинська область 8, 277
Волинь 100, 103, 114
Волівець 30
Волове 29
Вуковар 31, 157

Галичина 11, 12, 14, 28, 30, 33-35, 38, 43, 45, 48, 52, 54, 55, 60, 64, 65, 71, 102, 113, 114, 123, 132, 133, 135, 136, 140, 159, 160, 164, 166, 167, 173, 179, 182, 188, 189
Галицька Русь 96
Гельсінкі 59, 112
Голови 90, 128
Голятин 29
Горінчево 29
Горішнє Довгополе 82
Горішня 30
Городно 26
Греція 51
Григорів 23-25, 34, 114
Грубешівщина 103
Грушів 118
Гуменська округа 30
Гусна 30
Гуцульщина 48, 56, 62, 82, 84, 90, 99, 115, 128

Далмація (Dalmacija) 109
Дебрецин 52
Довге 29
Долишня Бистра 29
Домбно (Domбно) 178
Донеччина 100
Дубецьке 114
Дусино 29

Європа 9, 11, 31, 94, 101, 182, 183
Едмонтон 20, 297
Ейр(-Шелінд) 52, 53

Екатеринський край (див. Катерино-славщина) 114

Женева 11

Жизномир 159

Житномир 28

Житомир 129, 138

Жовква 122

Загорськ 282

Загреб 56, 109, 157

Задня 29

Закарпатська Русь 174

Закарпатська Україна 18, 28, 31, 33, 65, 67, 141, 174-176, 178, 180, 276, 281-283, 292

Закарпаття 5, 8, 12, 16, 20, 29-32, 44, 52-56, 65, 72, 73, 75, 76, 83, 90, 91, 98, 103, 106, 107, 114, 117-122, 125, 153, 155, 160, 165, 167, 174-180, 186-188, 275, 281, 287, 290, 291, 294, 296

Закопане 61

Захід 290, 291

Західня Європа 11, 104, 110, 127

Західня Україна 20, 40, 42, 47-50, 68, 80, 83, 87, 112, 113, 125, 129, 131, 136-137, 146

Збаразький повіт 118

Збій 29, 30, 293

Збруч 171

ЗДА 8, 9, 50, 81, 275

Зелений Клин 179

Земплін (Земплин) (Zemplin) 44, 151, 154, 177

Івано-Франківське (див. Станиславів) 24

Іза 29

Імстичко 29

Італія 127

Канада 8, 9, 71, 81, 275

Капрі 136

Карпати 56, 79, 108, 127, 187

Карпатська Русь 174

Катеринослав 43, 182

Катеринославщина 80, 100

Керестур (Руський Керестур) 33

Керецьке 29

Київ 8, 13-15, 17, 18, 20, 36, 37, 41-43, 48, 50, 57, 58, 68, 69, 132, 146, 147, 157, 158, 164, 165, 167-169, 173, 174, 180, 189, 276, 277, 281-284, 296

Київська Русь 77

Київщина 179

Кленова 29

Корнілівка 118

Коропечь 48

Корфу 51-52

Косів 115

Коцур 32-33, 55, 287

Кошиці 288, 293

Краків 51, 140

Кременець 295

Кремна 44

Криворівня 56-57, 62, 82, 127, 129

Кружилів 9

Кубанщина 67, 187

Кубань 100, 179

Куликово 183

Купчинці 125

Куп'янський повіт 114

Курів 7-8, 274

Күшница 29

Лавочне 29

Лазірки 277

Лете 170

Липськ 168

Лонка (Lonka) 178

Луг 30

Лугош 52-53

Лукова 29

Ляйпцір (Leipzig) 92, 158

Ляхівець 29

Львів (Lemberg) 11, 12, 14, 17, 20, 24-31, 33, 35, 38-41, 43-45, 48-51, 53, 55-57, 61-62, 67, 69, 80, 102, 105, 112, 127, 129, 138-139, 141, 147, 150, 163-164, 172, 174-175, 276-277, 279-280, 283-286, 295, 297

Львівщина 18

Мадярщина (Ungarn) 150, 153, 155, 175

Майданка 29

Маков 52

Мараморош 153

Меджилабірці 44

Монастирський район 23

Моравія 9

Москва 20, 124, 157, 282-283

Мукачево 29, 55, 176

Мшанець 83

Мюнхен 18, 29-30, 32, 159, 291

Наддніпрянщина 168

Надьялак 52

Нестерів 122

Німецький Перег 52-53

Німеччина 110

Нір-Ачад 52

Нова Стужниця 30

Новий Голятин 29

Новий Сад 16, 18, 118, 122, 132, 156-157, 287

Новоросійський край 114

Новоселища 30

Нодьлет 52

Нью-Йорк 18-19, 157, 178, 291

Одеса 43, 52, 137, 182
Олександрівське 182
Оленево 29
Оліїв 26

Париж 18, 20, 29-30, 32, 93, 280, 282,
285, 287-288, 290-291, 296

Пенейсек 52
Перегул-Маре (див. Німецький Пе-
рег) 53

Перемиський повіт 114

Перемишль 51

Петербург 56, 59, 158, 181

Петроград 36

Підкарпатська Русь (Russie Subcar-
patique) 65, 100, 115, 117, 134, 174,
177-179, 282

Плоске 29

Поділля 138

Покуття 100, 103, 114

Полтава 123, 277

Польща 9, 16, 19, 64, 108, 164

Порошків 29

Почаївська Лавра 295

Прага (Praha) 8, 15-16, 18, 43, 51, 59,
87, 109, 112, 176-177, 181, 273-275,
281, 287-288, 293

Пржібрам 65

Прикарпатська Русь 174

Пряшів (Prešov) 9, 15, 17-18, 30-31, 44,
55, 66, 67, 150-152, 158, 159, 167, 170,
172-173, 175, 178, 274-275, 278, 285-
286, 288, 292-294, 297

Пряшівська єпархія 42, 45, 99, 107,
274

Пряшівщина 7-10, 15-16, 18, 29, 33,
43, 53, 99, 151, 155, 274-277, 282, 287,
289, 292-294

Пужники 23, 26, 28, 34, 48, 113, 114

Радянська Україна 292

Радянський Союз 8, 277, 282-283, 292

Решиця 53

Рим 25

Рівенська область 8, 277

Ріпінне 118

Розтоки 29

Російська держава 181

Російська імперія 43, 180, 183, 187

Росія 11, 36, 41-43, 53, 104, 108, 123,
136, 137, 181-182, 188

Рукомиш 24

Румунія 9, 52, 71, 99

Русинія 174

Русь 77, 174, 189

Русь Угорська 29

Руська Країна, Руська Країна 174
Руський Керестур 16, 32-33, 55, 83,
118, 122, 286-287

Самбір 40

Сарсель 61, 112, 289, 294, 296
Свидник 9, 44, 65, 67, 70, 141, 172,
178, 278, 281, 283

Севлюш 29

Сейми 29

Семлак 52-53

Сербія 91

Сербовець 30

Симферопіль 124

Сідней 18

Скеюш 53

Скрентон (Scranton) 167

Славонія 32

Словаччина (Slovensko) 16, 103, 107,
108, 109, 151-152, 155, 291

Словаччина, Східня 9, 107, 275, 286-
287

Соболчанський комітат 52

Советський Союз 19

Сокальський повіт 103

Соліва (Soliva) 178

Солочин 29

Сольва 29

СРСР 8-9, 277

Спиш 34, 44, 151

Сполучені Штати Америки 71

Срем (Sřem) 15, 32, 157

Ставна 30

Станиславів 24-26, 51

Стара Стужниця 30

Старемісто 103

Старий Вербас 32

Старий Голятин 29

Стрийський повіт 33, 117

Стройна 29

Сухдол (Suchdol) 178

Східня Україна 11, 38, 41, 47, 50, 54,
68, 71, 80, 123-125, 127, 136, 146

Таллін 157

Тепліца (Terlica) 178

Теребовельський повіт 103

Теребовлянщина 103

Тернопіль 279, 295

Тернопільщина 15, 18, 23, 81, 114, 295

Торонто 18, 291

Турція 91

Туря-Ремети 29

Убля 29, 150, 154-155

Угорська Русь 12-13, 28-33, 44, 50, 52-
55, 58, 73-74, 81, 88, 90-91, 96, 98-99,
104-106, 118, 120-121, 138, 149-150,
153-155, 158, 166, 174-176, 184, 189-
190, 274-275, 286

Угорська Україна 32, 65, 175

Угорщина (Венгрия) 30, 32-33, 49, 51,
54, 71, 119, 121, 138, 141-142, 150, 165,
174, 175, 187, 189, 190

Угоч 153

Ужгород 17, 29, 31-32, 55, 65-66, 100,
118, 121, 153, 166-167, 175-176, 281,
283, 292, 394
Україна 5-6, 11-12, 14, 17-18, 20, 32,
42-43, 59, 68, 70, 79, 83, 85, 88, 100,
105, 108, 123-124, 131, 138, 160, 163-
165, 167, 169, 173-175, 181-182, 185-
187, 276-277, 279, 280-282, 284, 291-
292, 296
Україна-Русь 42
УРСР 8
Улич 29
Уманщина 125
Унгвар 121
Уругвай 275

Філядельфія 19
Фінляндія 112
Франція 19, 277, 287, 289-290, 294

Харків 15, 143, 173-174, 180-181
Харківщина 100
Херсонщина 100, 114
Хітар 33, 91, 117

Ходачків 34
Холмщина 100
Хом'яківка 26
Хоць 118
Хуст 29

Чернівці 43, 136, 159, 164
Чернігів 127-128, 277
Чернігівська губернія 33
Чернігівщина 82, 100
Чертіжне 44
Чехія (Čechy) 9, 65, 280, 291
Чехо-Словацька держава 156
ЧСР 65, 277
Чехо-Словацьчина 7-9, 18-19, 70, 174,
178, 180, 275-276, 280-282, 284, 287,
289, 291-293, 296

Шариська жупа 53
Шариш 151, 154
Шелінд 52-53

Югославія 9, 16, 18-19, 31-33, 71, 99,
118, 122, 156-157, 286-287, 296

ТЕМАТИЧНИЙ ПОКАЖЧИК

абрєвіатури 170
абсолюторія 27, 39
австрійська література 145
австрійська фолкльористика 112
автобіографія 24, 27, 130
адміністративна робота 40
Академічна Громада 35, 37, 40
Академічне Братство 24
Александрія 117
альманахи 38, 125, 126, 131
американська література 144
американські русини 50, 167
Американско-Русский Вестник 50
анекдоти 7, 54, 58, 85, 89, 94, 104, 110
анімізм 87
Anthropophyteia 92
антологія 125
антропологія 46, 72
аорист 158
апокрифи 27, 91
арабська література 131
арабські казки 110
арго 28, 159

археологічні з'їзди 42, 43, 132, 180,
182, 183
археологія 40, 61
архіви 15, 16, 19, 20, 48, 52, 58, 68
архітектура 71, 77, 113
асиміляція 53, 153
астрономія 47

байки (казки про тварин) 58, 67, 69,
85, 86-87, 94, 103, 112
балади 73, 79, 94, 108, 112
бачваноруська література 56
бачваноруський говір 153
бачванські (югославські) русини 16,
32, 33, 45, 55, 56, 72-73, 98, 99, 107,
114, 122, 152, 153, 156, 286-287
билини 102
бібліографія 14, 16, 19, 20, 22, 29, 54,
94, 95, 99, 104, 106, 126, 132, 191-200
бібліотека 52, 65, 66
білоруси 15, 101-102
біо-бібліографічні статті 21, 142
біографія 6, 7-10, 23-70, 124, 130, 141

- біологія 61
 благальниці 80, 94
 блуд 85
 бойки 100, 179
 бойківський говір 158
 болгари 52, 109
 болгарська література 143
 болгарські пісні 109
 Бондарівна 79
 ботаніка 47, 160
 Братіславський Університет 70
 Бренський Університет 70
 Будапештський Університет 167
 «буржуазний націоналізм» 50
 бурлацькі пісні 94
 бури 139-140
 Бучацька гімназія (нині Середня школа ім. В. Гнатюка), 17, 24, 35
 варваризми 173
 варіанти 73
 Великдень 82
 великодні вірші 94
 вертепна драма 27, 91
 верховинські говори 179, 180
 весілля 34, 83, 94
 веснянки (див. гаївки)
 видавнича діяльність 21, 48, 64, 69, 70, 96, 122
 військова служба 81
 військові пісні 62, 73, 82
 вінок 73
 вірші 36, 44
 вірування 6, 71, 82, 83, 92, 94
 Wisła 48, 59, 104
 водяник 85
 волапик 167
 волкулак 85
 вулиця В. Гнатюка у Львові 17
 гаївки (гагілки, гаїлки, галівки, лаголойки, магілки, ягівки), 58, 78-79, 83, 94
 галицькі русини 11, 55, 58, 121
 географія 47
 геологія 46, 47, 167
 германізація 43
 гімназії 162
 Гірнична Академія у Пржібрамі 65
 глузуливі пісні 94
 голосіння 57
 граматика 122, 156, 168, 176
 греко-католики 150, 151, 155
 грецька література 143
 грецька мова 26
 громадська діяльність 21, 49
 гумор 63
 гуцули 99-100, 115, 128, 129, 179
 Гуцульський театр 57
 гуцульський фольклор 99
 гуцульські говори 157-158
 Gesta Romanorum (Римські діяння) 89
 давньомадярська мова 177
 давньослов'янська мова 26
 давня українська література 117, 118, 137
 датська література 145
 Декамерон 89
 демонологія 58, 59, 71, 84-85, 99, 103, 137, 175
 денаціоналізація 30
 дискримінація 43, 44, 123
 дитячий фольклор 93, 94, 103
 дівочькі пісні 73
 дідько 84
 діялектологія 45, 53, 61, 65, 66, 149-158, 165, 176, 177
 долиняни (долишники) 179
 домовик 84-85
 дописувачі (кореспонденти) 57, 58, 61, 74, 113
 досвіткі 83
 драма 133
 дуалізм 1867 р. 55
 думи 45, 79-80, 131
 духовенство 25, 50, 188
 духовні вірші 104, 118
 духовні пісні 73, 94, 118
 євангелісти 150
 еволюційна теорія 83, 144
 економіка 189-190
 експедиції 15, 16, 29, 32, 44, 48, 52, 54-57, 68, 69, 72, 80, 95, 103, 107, 117, 120, 154, 179
 еміграція 50, 53
 емігрантські (заробітчанські, переселенські) пісні 81, 96, 97
 Емський указ 1876 р. 11, 42, 43, 180, 181-183
 еротичний фольклор 58, 95
 етимологія (етимологічний правопис) 165, 176, 177, 180
 Етнографічна комісія НТШ 5, 12, 27, 29, 41, 45, 57, 60, 64, 111
 Этнографическое Обозрение 48, 101, 139
 Етнографічний Збірник 12, 28, 48, 60, 62, 80, 120, 160
 Етнографічні матеріали з Угорської Русі 12, 44, 53, 54, 58, 73, 85, 88, 90, 91, 98, 99, 104, 105, 106
 етнографія 12, 19, 71-115, 185
 жаргон 74
 жартівливі пісні 94
 жебрацькі пісні 97
 Живая Старина 48
 Жите і Слово 27, 34, 36, 102, 117, 127, 139, 146

житло 77, 101
журналістика 142, 146, 186

загадки 57, 93, 94
закарпатські говори 153, 184
закарпатські (угорські) русини (українці) 28, 29, 43, 49, 54, 55, 98, 99, 119, 121, 154, 167, 174, 177, 178, 187, 188
закарпатсько-галицькі взаємини 55
замовляння 8
Записки Наукового Товариства ім. Шевченка 41, 45, 48, 59, 61, 101, 102
заробітчанство 50
Zbiór wiadomości 104
збирання фолклору 12, 24, 28, 33, 34, 35, 48, 57
збирачі фолклору 57, 60, 68, 70, 72, 87, 90, 95, 96, 103
збірники пісень 27, 125
звичаї 6, 71, 82-83, 155
звіринний епос 87
звукозаписувальна апаратура 45
земельна реформа 68
з'їзди 61, 109
злидні 37, 62, 63, 66
знання мов 39
знищення архіву 64
Зоря 127, 146

ізоляціонізм 54
Іліада 143
Інститут Мистецтвознавства, фольклору та етнографії 58
інтернаціональна мова 184
інтуїція 96
інфляція 64
інформатори 128
історична школа 72
історичні пісні 80
історично-географічна метода 112
Історично-Філософічна Секція НТШ 5, 10, 59
історія 27, 47, 51, 53, 61, 187-188
історія української етнографії та фольклористики 97-98

їжа 113

казкарі 32, 53
казки народні 6, 24, 27, 48, 53, 54, 67-69, 71, 85, 88, 94, 95, 106, 109-112, 132, 144
казки про тварин (див. байки)
казки сороміцькі 92
казки соціально-побутові (див. новели)
казки фантастично-пригодницькі (див. казки народні)
Калевала 110

календарі (місяцєсловни) 50, 122, 167
календарні обряди 8, 83
календарно-обрядові пісні 94
канти 94
кар'єризм 49
Карлів Університет 65, 87
каталог казок 85-87, 105, 112
католицизм 119
Kurier Łwowski 35
Київський Університет 20
Київська Старина (Киевская Старина) 48, 59, 102
кінофільм 129
класифікація 6, 7, 44, 73, 77, 78, 85, 89, 91, 93-95
клясична філологія 26
кобзарі 80
Колегія св. Атанасія у Римі 25
колискові пісні 94
коломийки 57, 58, 74-76, 83, 94, 96, 97, 99, 175
колонізація 50
колядки і шедрівки 57, 58, 73, 76-78, 83, 94, 99, 175
Комітет по вшануванню 25-річчя письменницької діяльності Івана Франка 37
компаративна фольклористика 72
Книгоспілка 68
консерватизм 101
конституція 49
контамінація 97
конференції гнаюківські 17, 18
корпус байок 87
корпус звичаїв 83
корпус казок 88
корпус пісень 60, 76
Кошицький Університет 8, 9
Крайова Управа 56
критицизм 49
кубанці 67
культура 46, 61
культура мови 161, 162
культурно-освітня діяльність 65
купальські обряди 34
купальські пісні 82, 94
курси українознавства 163
кушнірство 113

латинська мова 26
Левада 147
легенди 33, 48, 53, 54, 58, 59, 68, 71, 79, 85, 90-92, 93, 94, 99, 106, 108, 112, 125, 126
лексика 68, 154, 158, 168, 169, 176
лексикографія 65, 66, 159-160
лемківська говірка 153
лікування 51, 56, 59, 61, 65, 66, 94, 130
лінгвістика 149-183
лірники 28, 159

- лірницькі пісні 80-81, 97
лісовик 85
література художня 98
літературна мова 157, 172
літературознавство 7, 21, 46, 54, 61, 117-147, 185-186
листування 13, 14, 16, 19, 26, 36, 39, 40, 46, 48, 52, 55, 57, 63, 64, 65, 67, 68, 102, 109, 111, 124, 127, 129, 130, 131-134, 138, 141, 145, 157, 154, 155
Личаківське кладовище (у Львові) 70
Літературно-Наукова Бібліотека 42, 110, 124, 127, 130, 133, 135, 145, 146, 185, 160
Літературно-Науковий Вісник 12, 21, 41, 44, 46, 48, 49, 59, 60, 67, 70, 101, 102, 110, 131, 133, 135, 143, 145, 146-147, 160, 180, 186, 187
Lud 48, 102, 104
лужицько-сербська література 142
любовні пісні 94
лютерани 150
Львівська Академічна гімназія 39-40
Львівський Університет 26, 43, 56, 64, 104, 122, 141, 143, 162, 175
мавка 85
мадари 31, 119, 142, 154
мадаризація 53, 54, 74, 120, 142
мадаронство 50
малороси, чернігівські 144
малоруси 107, 114
мамуня 85
математика 61
Матеріали до української етнології 12, 14, 48, 62, 160
матеріальна культура 113
медицина 61
мелодії 58, 78, 125
Меморіальний музей В. Г. у Велес-неві 15, 17, 18, 20, 44, 77
метаморфоза 87
методика збирання фолкльору 7, 27, 28, 57, 62, 71, 82, 90, 93-95, 154
мисливство 77
міграційна школа 102
міграція фолкльору 79, 88, 91
Міжнародний Союз фолклористів 59, 111
мінхгавзіяда 89
мітологія 67, 84-85, 88, 94
мітологічна школа 72, 76, 102
мовне питання 16, 74, 167, 178, 179, 181
мовознавча діяльність 7, 22, 25, 149-183, 186
Молода Муза 131
монографії про В. Г. 15, 18
морфологія 154, 158
москалі 104
москвофільство 25, 49, 54, 74, 119, 121, 132, 160, 161, 176, 179
Московський Університет 8
мотиви 88, 106
музика 77
мусульманство 132
наддністрянський говір 159
наймитські пісні 94
наймитування 81
Народ 28
народна архітектура 114
народна кулінарія 51, 59, 71, 77, 113
народна медицина 114
народна мова 55, 167
народна проза 44, 54, 85-93, 94
народна словесність 59, 62
Народний Комісаріят Освіти 70
народний театр 133
народні казки (див. казки)
народні оповідання 71
народні пісні 6, 9, 24, 25, 27, 34, 44, 54, 72-82, 94, 111, 118
народні традиції 23
Наука 121
Наукове Товариство ім. Шевченка 5, 11, 12, 18, 28, 40, 41, 48, 50, 60, 61, 65, 67, 70, 109, 117, 123, 132, 136, 160, 180, 181
Науковий збірник Музею Української Культури (у Свиднику) 9
Науковий збірник Просвіти 118
національна боротьба 43
національна самобутність 101
національна свідомість 11, 50
національне відродження 31, 55, 167, 187
націоналізм 50
національність 99
національний кольорит 88
національний утиск 43, 49
національний рух 11, 54
небилиці 89
Неділя 119, 122
некрологи 13, 14, 98, 104, 105, 134, 138, 142, 146
неологізми 163, 170, 171
німецька література 144
німецька мова 143
німецькі казки 110
німці 104, 154
нова українська література 123
новелі (соціально-побутові казки) 53, 67, 69, 88-89, 94, 127
Новий Галичанин 72
норвезька література 145
обжинкові пісні 94
обряди 9, 76, 82, 143

Общество св. Василя 121
 Общество св. Стефана 119
 Одиссея 27, 143
 одруження В. Г. 26
 одяг 71, 113, 155
 опир 85
 оповідання 124, 125, 127, 130, 133, 134, 136, 139
 оповідачі 28, 29, 30, 32, 33
 опришки 42, 45, 58, 59, 90, 108, 157
 організаторська діяльність 21, 61, 64
 освіта вища 43, 188
 оцінка В. Г. 70, 73, 75, 77-79, 87, 99, 104-106

пам'ятники 17, 123, 124, 138
 панславизм 183
 паралелі 73
 парубоцькі пісні 73
 паспортизація 25, 54, 95
 передражнювання 92
 перекази 48, 53, 54, 57, 58, 71, 85, 89-90, 93, 94, 99
 переклади 37, 120, 126, 131, 133, 135, 136, 138, 139, 141, 142, 144, 145, 146, 189
 переселенські пісні (див. емігрантські пісні)
 Перша світова війна 61, 64
 південні слов'яни 15, 109-110
 пісенні новотвори 45, 59, 81
 пісні 25, 32, 58, 71, 95
 піп 164
 плут 113
 побутові пісні 94
 повісті 108, 130
 подільський говір 159
 покритка 79, 108
 покутник 85
 політиканство 49
 політична діяльність 30, 46, 49, 61
 політична економія 47
 полудневі слов'яни 109-110
 польонізація 43
 польська етнографія 102-103
 польська література 139-140
 польський фолклор 102-103
 польські пісні 118
 поляки 15, 23, 110
 порівняльна (компаративна) школа 72, 79, 83, 102, 105
 портрет В. Г. 17
 похорони 58, 70, 83
 похоронні звичаї 57, 58, 83, 93
 похоронні пісні 94
 початкові школи 22, 162
 Правда 127
 право 46
 правопис 161-162, 164, 165, 167-180
 православ'я 119, 151

Празький (Карлів) Університет 70, 133
 премії 59
 преса слов'янська 142
 приповідки 92, 94
 прислів'я та приказки 7, 34, 71, 92, 94
 програми збирання фолклору (підручники) 57, 90, 93, 95
 Просвіта 13, 65
 прокляття 92
 промисли 71, 113
 Пряшівська єпархія 99
 псалми 94
 псевдофолклор 96
 психологія 46
 публіцистика 22, 24, 39
 п'яницькі пісні 94

Радикал 29
 раси 140
 реалізм 89, 94
 революційний демократизм 49
 регіональний фолклор 98-100
 редакторська діяльність 39, 41, 42, 45, 46, 48, 57, 67, 145, 125-147, 161, 162
 реедичії 15, 18, 96
 релігія 143, 188
 ремесла 71
 рецензії 21, 22, 48, 50, 56, 59, 62, 73, 84, 96, 105, 108, 126, 130, 131-134, 138, 141, 146, 153, 154, 156, 159-161, 163, 166, 168, 176, 183, 184, 188, 189
 рибальство 57, 77
 римо-католики 150
 римська література 143
 риндзівки 94
 різдво 82
 різдвяні вірші 94
 родинні пісні 94
 романи 73
 Російська Академія Наук 59, 122, 132, 138
 російська етнографія 101-102
 російська література 135-139
 російська мова 119, 183
 російський фолклор 101-102
 російські народні пісні 82
 російсько-японська війна 135
 росіяни 15, 109, 110, 124, 137
 рукописи 32-33, 58
 рукописні збірки 91, 94, 106, 117-119
 румуни 53, 113
 румунізація 53
 румунський фолклор 112-113
 русалка 85
 русальні пісні 94
 русини 11, 31, 33, 42, 43, 45, 49, 54, 99, 119, 122, 138, 141
 русини Войводіни 9, 287

русини Пряшівської єпархії 42, 45,
 99, 107, 274
 русини в Угорщині 107, 119, 121
 русини-українці 53, 54, 55
 русини югославські 55, 72, 286, 287
 русини в Югославії 33, 55, 72, 122
 русини-українці в Югославії 99, 286
 русинська мова 120, 157
 русифікація 43
 Русский Филологический Вестник
 48, 139
 руснаки 150, 151, 153-154
 руснацькі говори 150-152

сабадашки 94
 Самбірська гімназія 40
 Світ 50
 світогляд 84
 сексологія 47
 селянство 72
 серби 59, 109, 110, 154, 184
 сербська література 142, 143
 Сербська матиця 143
 сербський фолклор 110
 середні школи 55, 162-163
 сецесія 44
 синтаксис 68, 158, 168
 сирітські пісні 94
 систематизація фолклору 97
 сільське господарство 71, 77, 113
 сімейно-обрядові пісні 94
 сімейно-побутові обряди 83
 сім'я 26, 36, 64, 72, 77
 складні слова 170
 славістика 15, 43, 109, 126, 132, 183,
 184
 словаки 15, 16, 45, 53, 99, 107-109,
 142, 151, 153, 154, 156, 274
 словакізація 44, 53
 Slovanský Přehled 14, 37, 43, 54, 59,
 107-108, 119, 142, 150, 162, 181
 словацька література 142-143
 словацька мова 109, 142, 152, 153, 155
 словацький фолклор 107-109
 словінська література 142, 143
 словінці 109
 словники 65-66, 159-160
 слов'яки 150, 151, 155, 156, 179
 слов'янофіли 183
 слов'янська філологія 26
 слов'янський фолклор 100-109
 собітка 82
 солдатський отченаш 84, 102
 сороміщкий фолклор 7, 92-93, 94
 сотаки 155
 сотацькі говори 155
 Софійський Університет 109
 соціолінгвістика 159
 соціологія 46
 соціалізм 50

співаки 32, 33
 Спілка ім. Мянвського 139
 спогади 14, 16, 19, 20, 124, 128
 Српска Книжева Задруга 143
 Станиславівська гімназія 24, 25, 26
 статистика 47, 49, 53, 99
 Статут УАН 68
 стилістика 154
 страйки 49
 сухоти (туберкульоза) 51, 56, 58
 східнослов'янські говори 155-156
 сюжети казок 87

текстологія фолклору 7, 96-97
 теорія запозичення 102
 ткацтво 23, 28, 113, 114
 Товариство лудознавче (Towarzystwo ludoznawcze) 27, 102
 Товариство Руських письменників 39
 топоніміка 177-178
 тотемізм 87
 традиції 62, 90, 91, 101, 106, 118
 транскрипція 154
 троїцькі пісні 94
 тююнарі 58, 90

угорська культура 121
 угорська мова 177
 угорський сойм 49
 угорські русини (див. закарпатські
 русини) 30, 32-33, 50, 54-55, 119-120,
 141
 угорці 53, 178
 Ужгородський Університет 66
 українознавство 40, 50, 61, 163
 українофіли 160
 Українська Академія Наук 13, 14,
 68, 69, 173
 Українська Загальна Енциклопедія 14
 українська література 27, 37, 38, 57,
 125, 182
 українська мова 27, 39, 42, 43, 50, 55,
 68, 119, 162
 Українська Народна Республіка 68
 Українська народна словесність 62,
 93-94
 Українська Радикальна Партія 35
 Українська Радянська Енциклопедія 14
 Українська школа в польській літе-
 ратурі 103, 139
 українсько-білоруський мовний кор-
 дон 153
 українсько-польський мовний кор-
 дон 153
 українсько-сербські взаємини 59
 українсько-словацький мовний кор-
 дон 152, 155

Українське Наукове Товариство 6
Українсько-Руська Видавнича Спілка 12, 21, 39, 45, 46, 47, 67, 127, 129, 130, 139, 143, 145, 146, 185
українці 11, 17, 30, 33, 37, 43, 54, 59, 104, 105, 107, 108, 109, 113, 125
українці закарпатські 43, 54, 275
українці кубанські 100
українці в Банаті 53
українці Пряшівщини 294
українці пряшівські 277
українці чехословацькі 291
унгаризми 177
уніяти 150
уродини 82

фабричні пісні 84
фейлетони 50
фетишизм 87, 97
філологія 61
Філологічна Комісія НТШ 28
Філологічна Секція НТШ 41, 45
філософія 46, 47
фінська школа 111-112
фінський фольклор 110
фізика 47
фізіологія 61
фізіологія звуків 154
Филологические Записки 139
Folklore Fellows Communications 59, 85, 111-112
фольклористика 6, 12, 21, 39, 48, 59, 61, 67, 71-115, 163, 185
фольклористична діяльність 21, 71-115
фольклорні збірники 58, 64
фонетика 154, 157
фонетична точність 149, 154
Фонд підмоги незасібних літераторів 39
фонограф 45
французька література 144

французька мова 144
фрицівка 82

Харківська правописна конференція 173, 180
хвороба 20, 53, 57, 58, 60, 61, 63, 65, 67, 69, 127, 128
Хітарський збірник 91, 117
«Хлопський комітет» 49
хорвати 109
хорватська література 143
хрестини 82
хрестинні пісні 94
Хроніка НТШ 13, 41, 62, 118

цензура 43, 123, 130, 141, 147, 181-183
церква 61, 188-189
Церковна Газета 119
цигани 138
чабарашки 94
чарування 85
Чернівецький Університет 43, 162
чеська література 140-142
чеська мова 104
чеський фольклор 104-108
чехи 15, 16, 31, 107-109, 126, 291
Чехо-Словацьке Етнографічне Товариство 59, 107
читанки 163
чугайстер 85

шариська говірка 151
шведська література 145
шліфування фольклору 79, 81
шлюб 83
шовінізм 104, 119, 122, 125, 137, 140
шезник 84

ювілеї В. Гнатюка 14, 15, 17, 18, 19
Южний Край 139

язичіє 55, 121, 165, 166, 167

ЗМІСТ

Стор.

Передмова	5
Вступ	11

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

Біографія В. Гнатюка	23
-----------------------------------	-----------

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Фолклористично-етнографічна діяльність	71
I. Народні пісні	72
II. Звичай та вірування	82
III. Народна демонологія	84
IV. Народна проза	85
1. Казки про тварин (байки)	86
2. Фантастично-пригодницькі казки (казки) ..	88
3. Соціально-побутові казки (новелі)	88
4. Анекдоти (приказки)	89
5. Перекази	89
6. Легенди	90
7. Прислів'я та приказки	92
8. Сороміцький фолклор	92
V. Методика збирання та класифікація фолклору	93
VI. Текстологічні принципи записування й видавання фолклорних матеріалів	96
VII. Історія української фолклористики та етнографії	97
VIII. Фолклор та етнографія окремих регіонів української території	98
IX. Фолклор та етнографія інших народів	100

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

Діяльність на літературному полі	117
--	-----

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

Мовознавча діяльність	149
-----------------------------	-----

ВИСНОВКИ	185
----------------	-----

Бібліографія основних праць В. Гнатюка	191
--	-----

Ілюстрації	209
------------------	-----

ДОДАТКИ

Стежками життя з Володимиром Гнатюком	273
---	-----

Бібліографія праць Миколи Мушинки про Володимира Гнатюка	299
---	-----

Резюме

українською мовою	303
французькою мовою	305
англійською мовою	307
німецькою мовою	309

Показчики

Іменний показчик	313
Географічний показчик	320
Тематичний показчик	323

Зміст	331
-------------	-----

